

ISSN 1392–8295

mokslo darbai   transactions

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2008 Nr. 13 (18) A

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 13 (18) A

MOKSLINIS TĖSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir
Jano Kochanovskio Šventojo Kryžiaus akademijos Humanitarinis fakultetas Kielcuose

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and
Holy Cross Academy n. a. Jan Kochanowski Faculty of Humanities in Kielce

Referuojamas ir atspindimas tarptautinėse duomenų bazėse / Abstracted and indexed by the international databases:

Balcan Rusistics (2004)

<http://www.russian.slavica.org> Russian Language, Literature and Cultural Studies

CEEOL (2005)

<http://www.ceeol.com> Central and Eastern European Online Library

EBSCO (2006)

<http://www.ebsco.com> Humanities International Complete
Current Abstracts
Humanities International Index
TOC Premier

MLA (2007)

<http://www.mla.org/> Modern Language Association International Bibliography

Redakcijos adresas / Address of the editorial office:

Žurnalas „Respectus Philologicus“
Vilniaus universitetas
Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 8, Kaunas LT-44280, Lietuva
Tel.: (370–37) 42 26 04

El. paštas / E-mail: respectus@gmail.com

Interneto svetainė / Homepage:

<http://filologija.vukhf.lt>

Redagavo / Edited by:

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / the Lithuanian language),
Jurga Cibulskienė (anglų kalba / the English language),
Viktorija Makarova (rusų kalba / the Russian language)

Pagrindinė redaktorė / Publishing editor:

Viktorija Makarova

ISSN 1392-8295

© Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2008

© Akademia Świętokrzyska im. Jana Kochanowskiego w Kielcach – Wydział Humanistyczny, 2008

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

- Eleonora Lissan** VU KHF profesorė, habil. dr. (04H), Lietuva, *vyriausioji redaktorė*
Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, *editor-in-chief*
- Kazimierz Luciński** Jano Kochanovskio Šventojo Kryžiaus akademijos Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija, *vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas*
Professor (04H), Holy Cross Academy n. a. Jan Kochanovski in Kielce, Poland, *deputy editor-in-chief*
- Irina Uchvanova-Shmygova** Baltarusijos lingvistikos universiteto profesorė (04H), Baltarusija, *vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja*
Professor (04H), Belorussian University of Linguistics, Belarus, *deputy editor-in-chief*
- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva, *atsakingoji sekretorė* Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, *managing secretary*
- Danutė Balšaitytė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
- Wiesław Caban** Jano Kochanovskio Šventojo Kryžiaus akademijos Kielcuose profesorius, habil. dr. (05H), Lenkija
Professor (05H), Holy Cross Academy n. a. Jan Kochanovski in Kielce, Poland
- Anatolij Čiudinov** Uralo valstybinio pedagoginio universiteto profesorius (04H), Rusija
Professor (04H), Ural State Pedagogical University, Russia
- Aloyzas Gudavičius** Šiaulių universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
Professor (04H), Šiauliai University, Lithuania
- Juris Kastinš** Latvijos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Latvija
Professor (04H), Latvian University, Latvia
- Jurij Kleiner** Sankt-Peterburgo universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Rusija
Professor (04H), St. Petersburg University, Russia
- Aleksandras Krasnovas** VU KHF docentas, dr. (04H), Lietuva
Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
- Jadvyga Krūminienė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
- Irina Külmoja** Tartu universiteto profesorė, habil. dr. (04H), Estija
Professor (04H), Tartu University, Estonia
- Gerald E. Mikkelson** Kanzaso universiteto profesorius (04H), JAV
Professor (04H), The University of Kansas, USA
- Olegas Poliakovas** VU KHF profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
- Marek Ruskowski** Jano Kochanovskio Šventojo Kryžiaus akademijos Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija
Professor (04H), Holy Cross Academy n. a. Jan Kochanovski in Kielce, Poland

TURINYS

ŠIUOLAIKINIAI DISKURSO IR NARATYVO TYRIMAI

Jadvyga Krūminienė (Lietuva). The Problem of Approach to Homiletic Texts from the Perspective of Literary Criticism: <i>Poetic, Mythopoetic, or Theopoetic?</i>	8
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lietuva). Tarpukario Lietuvos prozos modernėjimas: Nelė Mazalaitė, Kazys Jankauskas	16
Jadvyga Bajarūnienė (Lietuva). Patologinių būsenų sklaida vokiečių ekspresionizmo prozoje	29
Asija Kovtun (Lietuva). Rašymo integralumas Czesławo Miłoszo eseistikoje	41
Ирина Е. Фадеева (Rusija). Русская экзистенциальная проза (опыт тематизации)	51
Inga Bartkuvienė (Lietuva). Poezija ir kalba: Heideggeris, Derrida, Celanas	61
Rūta Brūzgienė (Lietuva). Muzika ir literatūra: naratyvumo aspektas	74
Loreta Ulvydienė (Lietuva). John Updike's <i>Rabbit Redux</i> : Epitome of Heidegger's <i>Dasein</i>	81
Наталья Юндина (Latvija). Иноязычные элементы в произведениях В. Каминера	89
Виктор Галушко (Rusija), Наталья Даиновича (Latvija). Мартин Хайдеггер: язык, слово, бытие	100
Nina Danylyuk (Ukraina). Symbolic Words in the Ukrainian Folk Poetry Texts.....	106
Saulė Juzelėnienė, Rita Baranauskienė (Lietuva). Lingvistinių diskurso tyrimų raida	110
Vilma Linkevičiūtė (Lietuva). Kieran O'Halloran's Critical Discourse Analysis in Newspaper Articles	117

KALBA IR VISUOMENĖ

Daiva Aliūkaitė (Lietuva). Tarmių ypatybių vertė kultūriniu požiūriu: Lyduokių šnekta	129
Lina Bačiūnaitė (Lietuva). Čekiškės parapijos tų pačių gyvenamųjų vietų vardų fleksijų variantiškumas iki sunorminimo ir po jo	143
Danguolė Satkauskaitė (Lietuva). Leksiniai-semantiniai vokiečių kalbos pokyčiai po 2001 m. rugsėjo 11-osios	154

Věra Barandovská-Frank (Vokietija). Linguistics in an Interdisciplinary Perspective – ‘Hobby Linguistics’	166
Tatyana Solomonik-Pankrašova (Lietuva). The Anglo-Saxon ‘Mind’ Vocabulary: the Semantic Change from ‘Mōd’ to ‘Minde’	181
Algis Braun (Lietuva). It Sounds Clumsy in English: Conceptual Blending and Lithuanian-English Translation	186
 KULTŪRA IR IŠSILAVINIMAS: LAIKO IŠŠŪKIAI	
Michael Cwik (Belgija). How to Achieve Non-Discrimination in “Inter-Ethnic, Inter-Cultural and International Communication” in the Long Run?	201
Yuri V. Stulov (Baltarusija). Alexander Pushkin’s African Lineage and Contemporary Interpretations: Connecting Time and Cultures	211
Laura Gilda Paccagnella, Carlo Minnaja (Italija). A Mathematical Dictionary for Esperanto, According to WordNet	219
Vaiva Zuzevičiūtė, Edita Butrimienė (Lietuva). Interpretation of E-Learning in the Framework of Socio-Cultural System: Adequacy between the Opportunities and Students and Lecturers’ Needs	233
 REIKALAVIMAI STRAIPSNIAIS	246
 MŪSŲ AUTORIAI	254

CONTENTS

CONTEMPORARY RESEARCH INTO DISCOURSE AND NARRATIVE

Jadvyga Krūminienė (Lithuania). The Problem of Approach to Homiletic Texts from the Perspective of Literary Criticism: <i>Poetic, Mythopoetic, or Theopoetic?</i>	8
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lithuania). The Start of Modernity of Lithuanian Prose in the Period between the World Wars: Nelė Mazalaitė, Kazys Jankauskas	16
Jadvyga Bajarūnienė (Lithuania). The Spread of Pathological States in the Prose of German Expressionism	29
Asija Kovtun (Lithuania). Integrity of Scripture in the Essayistic Discourse of Czesław Miłosz	41
Irina E. Fadeeva (Russia). Russian Existential Prose (Thematic Essay)	51
Inga Bartkuvienė (Lithuania). Poetry and Language: Heidegger, Derrida, Celan	61
Rūta Brūzgienė (Lithuania). Music and Literature in the Perspective of Narrativity	74
Loreta Ulvydienė (Lithuania). John Updike's <i>Rabbit Redux</i> : Epitome of Heidegger's <i>Dasein</i>	81
Natalija Jundina (Latvia). Elements of Other Languages in the Literary Works of Kaminer	89
Victor Galouschko (Russia), Natalija Dainovica (Latvia). Martin Heidegger: Language, Word, Being	100
Nina Danylyuk (Ukraine). Symbolic Words in the Ukrainian Folk Poetry Texts	106
Saulė Juzelėnienė, Rita Baranauskienė (Lithuania). The Development of Linguistic Discourse Analysis	110
Vilma Linkevičiūtė (Lithuania). Kieran O'Halloran's Critical Discourse Analysis in Newspaper Articles	117

LANGUAGE AND SOCIETY

Daiva Aliūkaitė (Lithuania). Cultural Significance of Dialects: the Lyduokiai Accent	129
Lina Bačiūnaitė (Lithuania). Variants of Flexions of the Same Place Names of Čekiškė Parish until Standardization and after it	143
Danguolė Satkauskaitė (Lithuania). Lexical-Semantical Changes in the German Language after September 11, 2001	154

Věra Barandovská-Frank (Germany). Linguistics in an Interdisciplinary Perspective – ‘Hobby Linguistics’	166
Tatyana Solomonik-Pankrašova (Lithuania). The Anglo-Saxon ‘Mind’ Vocabulary: the Semantic Change from ‘Mōd’ to ‘Minde’	181
Algis Braun (Lithuania). It Sounds Clumsy in English: Conceptual Blending and Lithuanian-English Translation	186
 CULTURE AND EDUCATION: TIME CHALLENGES	
Michael Cwik (Belgium). How to Achieve Non-Discrimination in “Inter-Ethnic, Inter-Cultural and International Communication” in the Long Run?	201
Yuri V. Stulov (Belarus). Alexander Pushkin’s African Lineage and Contemporary Interpretations: Connecting Time and Cultures	211
Laura Gilda Paccagnella, Carlo Minnaja (Italy). A Mathematical Dictionary for Esperanto, According to WordNet	219
Vaiva Zuzevičiūtė, Edita Butrimienė (Lithuania). Interpretation of E-Learning in the Framework of Socio-Cultural System: Adequacy between the Opportunities and Students and Lecturers’ Needs	233
 REQUIREMENTS FOR PUBLICATION	246
 OUR AUTHORS	254

**ŠIUOLAIKINIAI DISKURSO
IR NARATYVO TYRIMAI /
CONTEMPORARY RESEARCH
INTO DISCOURSE AND NARRATIVE**

Jadvyga Krūminienė

Vilnius University

Kaunas Faculty of Humanities

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel.: (370–37) 71 79 20 (home); (370–37) 42 26 04 (office)

E-mail: hedw_bush@yahoo.com

Research interests: Baroque literature, mythopoetics and theopoetics, homily as metaliterature, emblematic, paradoxical and grotesque discourse, cultural translation.

**THE PROBLEM OF APPROACH TO HOMILETIC TEXTS
FROM THE PERSPECTIVE OF LITERARY CRITICISM:
POETIC, MYTHOPOETIC, OR THEOPOETIC?**

The paper discusses the specificity of the homiletic discourse and the problems encountered when it is approached from the perspective of literary criticism. As the sermon does not operate entirely as literary narrative, its analysis should demonstrate an interdisciplinary character by encompassing theology, philosophy, philosophy of religion, religion studies, cultural studies, rhetoric, philology, etc. The choice of the homiletic literature still not a frequent case in the field of literary criticism, the author draws the interpreter's attention to the rich analytical experience acquired when dealing with the Biblical discourse. The sermon should be viewed as a theopoetic construct belonging to metaliterature.

KEY WORDS: homiletic/sermonic discourse, literary criticism, mythopoetic, imagination, multidimensional, symbolic expression, types of cognition, poetics of will, metamythical, metaliterature, theopoetic, construct.

The primacy in this paper given to Christian homiletic discourse in the perspective of literary criticism, an attempt has been made at the discovery of a proper approach. What type of verbal construct should the homily be viewed as – poetic, mythopoetic or theopoetic? Since a religious sermon is a complex discourse encompassing theological, mythical, rhetorical and poetic elements and does not operate merely as literary narrative, the interpreter might find it useful to rely on the rich analytical experience acquired when dealing with the Biblical texts.

Traditionally, the Biblical sentence is treated as an instrument for structuring the sermon. It should be stressed that in purely theological works doctrine seems to be severe. In the homily, it calls for the playful mode where play celebrates itself. In his investigation aimed at exploring the nature of liturgy, Antanas Maceina arrives at the conclusion that whole liturgy is based on play (Maceina 1992, p. 373). Another viewpoint refers to the archetypal play of the old and the new which is crucial to the discourse of hope where anxiety structures finally break down. Hence, in religious

language faith and play meet; to say more, true faith rejoices in play. As Christian doctrine is born in word play, a theological message communicates a cognitive orientation through indirection. According to Northrop Frye, the doctrines can be stated only in “a metaphorical this-is-that form” (Frye 1990, p. 55) and thus the *kerygma* is a “mixture of the metaphorical and existential” (ibid, p. 29). Therefore, theology tries to get at the enigma of human existence by means of poetry. The aim of the preacher is always to enable the hearer/reader to be drawn into the orbit of the Biblical text and feel its evocative power. The homily is characterized by its adherence to Scriptural truth. Besides, sermonic literature draws on the Biblical poetics for stimulus to original expression (here the sermons of the English Metaphysical poet-preacher John Donne may serve as a perfect example). However, when delivering a homily, the priest or preacher has no desire to merely create a dynamic entertainment even in the case he is the poet. Sermonic narratives are not only aesthetic: they engage the audience. Hence, the sermon is both an artistic and spiritual act.

Paul Tillich emphasizes the mythical involvement of faith (see Tillich 1994). In the Bible, empirical history is united with *supra*-empirical transcendental history which cannot be perceived rationally. It may be expressed and grasped only by mythical inspiration. According to Grant R. Osborne, myth is the Bible’s “true literary basis” (Osborne 1991, p. 64).

Myth is a basic activity of human consciousness (which Ernst Cassirer calls *mythopoetic*) inherent in the process of reasoning (Cassirer 1946, p. 32). Experts in different fields of research, e.g. anthropology, sociology, religion studies, philosophy, theology, philosophy of religion, cultural studies, linguistics, literary criticism, etc. accentuate infinite possibilities for myth maintaining that myths answer to the total experience of

mankind. Myth has an ontological ‘bearing’: it is “the passage between the essential being of man and his historical existence” (Ricoeur 1969, p.163). Myths do in their own way portray reality through the involvement of particular views of such categories as time, space and causation. Aspects of the world as it really is do report themselves in myths which show the presence of a *noetic*, or *cognitive* component in mythical thinking. Through myth the past and the present are held together in “direct communication” (Frye 1992, p. 60). There is continuity between the archaic mythical mentality and the modern mind: myths are dealing with the “dimensions of experience for which earlier epochs have found a universal language” (Wilder 1976, p. 38). Since myth is preoccupied with the basic problems of human existence, it gives a mode of psychic, moral, social and cultural order thereby bringing reconciliation of conflicting powers. It “underscore[s] the polarities and antithesis of human experience, of which the most notable appears to be that between nature and culture” (Vickery 1982, p. 75). Myth is a universal and vital element performing a practical function in society: mythical symbols can emerge in power and re-enact themselves in the present. Moreover, the mythical order of being reveals the syncretism of the ideal and the objective (Лосев 1950, p. 114). Thus, a social vision presented in myth is directed toward a transcending of history.

Another important aspect of myth is the creation of sacrosanct and extramundane perspective. Beside myth being treated as a psychological reality, it is also understood as an expression of symbolic reality and as a constituent element of the spiritual. As Paul Ricoeur asserts, “the function of myth is to make the bond between man and what he considers sacred, as man is dependent on the powers of the sacred” (Ricoeur 1969, p. 6). It awakens the true dynamics of the spirit throwing

light upon different modes of human existence in mytho-religious perspective. According to Tillich, the expulsion of myth from spiritual life is beyond the bounds of possibility – myth is the form of human consciousness (Тиллих 1995, p. 165).

However, modern popular tendency is to call myth just a story, or even false story. For instance, *Longman Dictionary of Contemporary English* (1995) gives the following most common meaning of the word ‘myth’: it is an idea or *story* that many people believe, but which is not true. As Ricoeur maintains, “for us, moderns, a myth is still only a myth, a false explanation by means of images and fables” (Ricoeur 1969, p. 5). In a contemporary empirical, logos-centred society one discovers desire for demythologization, the claim that for contemporary mentality myth is dead. In modern world-outlook history and myth, logos and mythos have become alienated and “mythological space” was replaced by “scientific space” (Frye 1992, p. 33). This process, as well as its result has been defined by Ricoeur as “the conquest of myth as myth” (Ricoeur 1969, p. 16). For Wilder, due to its secularised sense of a “one-level empirical reality” modern pragmatism demonstrates “no-non-sense mentality”, the consequence being a “culture whose aesthetic and spiritual antennae have been blighted” (Wilder 1976, p. 120).

Disqualification of myth as “the false logos” (Ricoeur 1995, p. 161) resulted not only from its contact with the scientific viewpoint but also from its collision with Christian doctrinal scholarship. With Christianity which offered a new term, i.e. *theology*, mythology and theology found themselves in a strict opposition. Though demonstrating obvious mythical aspects, the Bible started to be criticized both from the rational and theological points of view (see Bultmann 1955). In the mentioned approaches, myth suggests mere superstition and represents fanciful fiction: myth falsifies history; in it, history evaporates. Having

found the Biblical texts extremely ambiguous from many points of view, Frye asserts that “whatever is historically true in the Bible, it is there not only because it is historically true, but for some other reason” (Frye 1990, p. 40). His other statement on the related matter says: the Holy Writ “takes us past myth to something else” (Frye 1992, p. 102). And then the summing idea emerges: “the Bible goes beyond myth as well as history” (Frye 1990, p. 62). Similarly, for Thomas Mann, the Bible is a collection of either “historicized myths” or “mythologized historical narratives” (Mann, cited in Мелетинский 1976, p. 327). As such statements really sound obscure, Wilder in bewilderment utters the following suggestion: “it would, indeed, be well if we could find another term than ‘myth’ for what concerns us here” (Wilder 1976, p. 79). Unfortunately, nobody has managed yet.

The traditional theologians still perceive myth differently, never associating it with imaginative wisdom or treating it as “a certain form of the spiritual interpretation of existence” (Тиллих 1995, p. 166). They speak of the death of *myth proper*, ever and again stressing the theological repudiation of mythical language as such. However, theological cognition is achieved by imagination: religious insight is associated with heightened visionary experience. As Wilder claims, “persisting archetypes come to speak in different cultural situations” (Wilder 1976, p. 99). Actually, when the *mythopoetic* dimension of faith is abandoned, “doctrine becomes a caricature in itself” (ibid, p. 2). The proclamation as a mere address and encounter would become abstract and disembodied: God’s revelations may be received only as “mediated in mythos” (ibid, p. 92). Frye insists that in the Holy Writ mythos and logos do not come into conflict, they “are the same thing” (Frye 1992, p. 102).

As a matter of fact, mythocritics of today consider myth to be “cosmic-poetic *theology*”

(Laeuchli, cited in *Wilder* 1976, p. 85). Parallel to it, in Christian hermeneutics, the concept of an “archetypal theology of Israel” has appeared (Osborne 1991, p. 5). Evidently, the two contradicting terms seem to be reconciled in contemporary *mytho-* and *theo-*criticism.

It is interesting to note that the meeting point where mythology and theology seem to demonstrate no contradiction is poetics. The language of myth and the Biblical language possess literary qualities. Above all, man’s deepest apprehension of the world and God has always been poetic in the sense of symbolic and metaphorical. It is important to speak about the poetic specificity of myth as an instrument of artistic organization of the spiritual material. Myth, says John B. Vickery, is a mythopoetic faculty participating in the process of reasoning in answer to certain personal and social requirements (Vickery 1982, p. 72). According to *Wilder*, “there seems to be a deep impulse in human nature to orient itself in the unknown by pictorial representations, by imaginative dramatizations and narratives” (*Wilder* 1976, p. 74). More generally, myth is a religious expression in poetic language. Besides, myth is a prerational element of poetry, a world of primordial images (Мелетинский 1976, p. 7).

As Friedrich Schelling pointed out in his *Philosophy of Mythology (Philosophie der Mythologie, 1842)*, myth-making contains an unconscious poetic moment thus passing into the sphere of art (see Schelling 2007). Many critics assess that myth demonstrates a specific mythopoetic reflection of visionary and aesthetic experience. It is Giambattista Vico who comes to the all-embracing conclusion: “all major verbal structures have descended from mythological as poetic ones” (Vico, cited in *Frye* 1990, p. 50). In the context of narratology, myths are treated as a narrative discourse containing universal structures that allow for their explanation. Claude Lévi-Strauss insists

that they display communal and cultural character rather than individual and independent. In his book *Morphology of the Folk Tale (Морфология сказки)* originally published in 1928, the Russian Formalist Vladimir Propp shows that myth has undergone its first transformation into a fairy-tale and then expanded its involvement into literature and philosophy (Пропп 1969).

Maud Bodkin, in her turn, views the ritual dance as “communication of a complete experience that makes it an illuminating prototype of the various differential modes of art [and religion]” (Bodkin 1978, p. 324). However, the critic maintains that, contrary to religious texts, pure poetry (even oral) offers only the ascent of the imagination but not that of the will. According to Vickery, myth encourages worship; yet, literature provides “an order that does not rule out moral reinforcement, social responsibility and religious piety” (Vickery 1982, p. 68). Still, ultimately, myths, fairy-tales, literature, art and philosophy are closely interrelated, since myth is “culture’s earliest mode of responding to its world” (*ibid.*). Myth shows that the imaginative patterns of meaning are not less important than the rational or logical ones. In fact, imagination maintains the original unity of elements separated by abstract thought. It has its own reality-sense and “more subtle registers of existence” (*Wilder* 1976, p. 82). Moreover, religion pursues rationality through imagination operating on the varied symbolic expressions of the culture. Osborne maintains that it is “an imaginative substitute for science” (Osborne 1991, p. 216). Thus, faith is discovered through the relative imaginative context. As it is frequently assumed, religion has the same relation to life that poetry has. Therefore, it is important to consider “the poetically cognitive pathos of myth” (Мелетинский 1976, p. 114). The value of religion being equivocal, it introduces the poetic interpretation of experience. Both in myths

and in the Bible there is the primordial syncretism of religion and poetic creativity.

According to Frye, spiritual aspects do not exist by themselves, but “only as elements in a poetic structure” (Frye 1992, p. 119). With respect to this, he claims that in the Scriptures the poetic aspect is essential. The Bible is a narrative in which the unity of recurring imagery is discovered. Evidently, it is the poetic story structure that makes the Testaments close to literature. Here poetry is the device that cuts across all Biblical genres. To rely on Frye’s concern for its generic specificity, the Bible is:

A mosaic: a pattern of commandments, aphorisms, proverbs, parables, riddles, periscopes, parallel couplets, formulaic phrases, folktales, oracles, epiphanies, marginal glosses, bits of occasional verse, legends, snippings from historical documents, laws, epistles, sermons, hymns, ecstatic visions, rituals, fables, genealogical lists, and so on almost infinitely (*ibid.*, p. 206).

Maceina, in his turn, distinguishes the following literary forms found within the New Testament: description, prophecy, verse and parable (Maceina 1992, p. 145). He agrees that faith brings historical truth into the sphere of religious truth through poetic language.

Other scholars, who obviously consider myth a symbol of the Christian belief, emphasize that theology as well as mythology has a “basic substratum of imaginative grasp on reality and experience” (Wilder 1976, p. 23). Dogma is heard exclusively in the relevant imaginative context. Thus, the symbols which are woven into the Biblical text are “poetically sacramental symbols” (Tillich 1994, p. 176). The Scriptures are full of mythical dramatizations of the course of human life; they presuppose the poetic relationship between a world below and a world above. In short, the poetic imagery draws the readers into a religious text making them picture the old truth in a new way. As

any piece of literature, the Bible demonstrates literary intentionality in which the author encodes a message. In sum, both poetically dramatic and theological aspects are found within the Biblical texts. According to Osborne, “the theological dimension relates to the propositional component, and the dramatic to the dynamic or commissive (related to praxis) component of meaning” (Osborne 1991, p. 171).

Doubtless, the words of the Holy Scripture should be regarded as “the electrically charged words of the poet” (Ward 1960, p. 49). So far as Hebrew poetry is concerned, it is important to explore its role in the life of the nation. It had a worship function and a sermonic function. As Osborne asserts, “the ancient Near East was stepped in poetic expression” (Osborne 1991, p. 190). On the other hand, Hebrew poetry demonstrates the highest level of theological expression: here cardinal doctrines are presented in a highly developed poetic form. The Bible, likewise, exhibits the blending of the poetic and the highest possible theological message. Prophetic utterances are also given in verse. What is more, there exist close affinities between the poetic patterns of both the Testaments. On the whole, Biblical poetry reveals how every area of life is related to God, which in spite of being highly theological, is an expression of “Israel’s God consciousness” (*ibid.*, p. 186).

In other words, the Holy Writ presents “the poetics of will” (Ricoeur 1969, p. 388) and “the poetics of transcendence” (Charlsworth 1974, p. 217). It suggests that the poetic value of religious texts is greater than that of pure poetry since religion deals with higher as well as more practical aspects. According to George Santayana, “Biblical poetic conceptions are not merely representations of experience as it is or should be, but are rather information of experience or reality elsewhere which <...> supplies just the defects betrayed by reality and experience here” (Santayana,

cited in *Charlsworth* 1974, p. 214). On the other hand, the ordinary and the transcendental are inseparable in the Biblical poetic narratives, thus “what we learn is not primarily about God but a new way to live everyday life” (Jenkins 1998, p. 237).

Literary critics encounter the problem whether the Bible may be regarded as a work of literature similarly to mythocritics who discuss the question of its mythical origin. Thus, it is useful to bring together some ‘forking’ comments on the fictional nature of the Holy Scriptures introduced by Frye. Firstly, he maintains that both the Testaments have all the characteristics of literature, the poetic aspect being essential. However, the deeper the scholar digs into the problem, the more puzzling become the statements which follow. He acknowledges that the Bible’s poetic language “obviously does not confine it to the literary category” (Frye 1990, p. 29). Further, the critic provides the attitude that the poetic body of the Bible “evades all literary criteria” (Frye 1992, p. 133) and that the ordinary instruments of literary criticism fail while applied to the analysis of the Holy Books. These observations led him to the conclusion that the Scriptures are “neither literary, nor non-literary” (Frye 1990, p. 62). Though Frye asserts that the reader’s initial response to the Bible should be a literary one, the Testaments, however, are not the fruit of a purely poetic inspiration (Frye 1992, p. 102). Ultimately, the Christian Canon runs counter to secular literature in a number of respects. As if clarifying Frye’s position, Osborne confirms that, ideally, every sentence in the Holy Books is found to be the key to the whole Scriptural body (Osborne 1991, p. 190).

However, beginning with the Renaissance, in Western Europe the Biblical narratives started being used as ancient myths. They were translated into the relative language of images in imitation of the Classical tradition. The problem is that if

the hearer/reader approaches the Bible exclusively from the point of view of the literary structure, he/she breaks the intimate relation between theology and poetry thus losing connection with religion. To allude to Gadamer, “when the Scripture is treated like ‘Iliad’, the words become desacralized thus turning into mere human though poetic language” (Gadamer 1999, p. 122).

Nevertheless, there is a tendency among the Post-modernist schools to ignore both historical and theological aspects of the Holy Scriptures in favour of the poetic. They insist that here the poetic text contains all the meaning by itself or the reader’s response is the meaning. Their disregard of the sacred dimension in the Bible has caused the consideration of the sacred aspect to be nearly a genre (Osborne 1991, p. 5).

Actually, both in literary and theological criticism the pseudo-statements are met as the result of running to extremes. According to Frye, “there exist anti-literary prejudices among theologians as well as anti-religious prejudices among literary critics” (Frye 1992, p. XIV). Frye’s final insight is his discovery of the *metaliterary* (as well as *metamythical*) mode in the Scriptural texts, which allows for getting “past the limitations of literature into a different kind of identity with the readers” (*ibid*, p. 116). The scholar considers the Testaments a “larger verbal context” than pure literature (Frye 1990, p. XVI). In the Biblical discourse, images and metaphors acquire the sacramental character.

Doubtless, the analysis of the homiletic texts as well as the act of the Biblical interpretation should be done from within a cultural, literary, mythological and theological framework. Sermonic texts do make extensive use of figuration and devices usually associated with verse. The potential of imagery for preaching is as great as for poetry. Obviously, the homiletic discourse reveals the narrative quality of experience and is

based on the rhythm of complication, climax and resolution. However, sermonic language is not purely poetic. It demonstrates its revelatory power by uniting both the doctrinal and the poetic elements.

Therefore, literary critics and exegetes have come across the necessity for introducing a new term which could best reveal what was considered in the discussion presented above. *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory* (1999) includes the term 'mythopoeia', and the word 'mythopoetic' has already become a usage. Following the pattern of the mentioned coinage, a new word 'theoepoetic' has also entered into the critical terminology though the process is rather slow. The term *theoepoetic* was coined by Stanley R. Hopper, a hermeneutical scholar in imitation of the word *mythopoetic*. The terms *theoepoetic* and *theoepoesis* were later consolidated and used by Amos N. Wilder, Professor of Divinity and a well-known mythocritic whose book *Theopoetic* (1976)

focuses on the relationship between literature, mythology and theology in the light of religious-poetic imagination. Thus, the offered new concepts allow for precision in the very perspective of critical analysis: they immediately direct the reader towards the discussion of the Biblical or homiletic discourse. There is a difference in treatment of the subject when the critic considers the sermon as a purely literary or mythopoetic construct and when he/she takes it as a theoepoetic one. Certainly, there are common aspects, yet a purely poetic or mythopoetic dimension excludes analysis of religious subtleties of the Christian Canon with the determination of plunging deep into the research for the poetic or mythical basis. A theocritic, in his/her turn, will try to focus on the Scriptural or homiletic text as the fruit of the productive communication of the theological, mythological and poetic types of cognition thus unveiling a multidimensional character of the theoepoetic.

References

- BODKIN, Maud, 1978. *Archetypal Patterns in Poetry. Psychological Studies of Imagination*. Oxford: Oxford University Press.
- BULTMANN, Rudolf, 1955. *Theology of the New Testament*. New York: Charles Scribner's Sons.
- CASSIRER, Ernst, 1946. *Myth on the State*. London: New Haven.
- CHARLESWORTH, M. J., 1974. *The Problem of Religious Language*. New Jersey: Prentice Hall, Inc. Engelwood Cliffs.
- CUDDON, J. A., 1999. *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Penguin Books.
- FRYE, Northrop, 1990. *The Great Code. The Bible and Literature*. Penguin Books.
- FRYE, Northrop, 1992. *Words with Power*. Penguin Books.
- GADAMER, Hans Georg, 1999. *Istorija. Menas. Kalba*. Vilnius: Baltos lankos.
- JENKINS, David, 1998. *Confluences. Studies in the Theory and Practice of Literature*. Kaunas: Naujasis Lankas.
- Longman Dictionary of Contemporary English*, 1995. Third Edition. Gen. ed. D. SUMMERS. Harlow: Longman Dictionaries.
- MACEINA, Antanas, 1992. *Religija dabarties pasaulyje. Raštai*, t. 5. Vilnius: Mintis.
- OSBORNE, Grant R., 1991. *The Hermeneutical Spiral*. Downers Grove, Illinois: Intervarsity Press.
- RICOEUR, Paul, 1969. *The Symbolism of Evil*. Boston: Beacon Press.
- RICOEUR, Paul, 1995. *Figuring the Sacred. Religion, Narrative and Imagination*. Minneapolis: Fortress Press.
- SHELLING, Friedrich W. J., 2007. *Historical-critical Introduction to the Philosophy of Mythology*. New York: SUNY Press.
- TILLICH, Paul, 1994. *Pytanie o Nieuwarunkowane*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- VICKERY, John B., 1963. The Golden Bough: Impact and Archetype. In: *Myth and Symbol*. London: Lincoln Press.
- VICKERY, John B., 1982. Literature and Myth. In: *Interrelations of Literature*. Ed. J. P. Barricelli, New York: The Modern Language Association of America.

WARD, Ronald A., 1960. *Royal Sacrament. The Preacher and His Message*. Edinburgh: Marshall, Morgan & Scott.

WILDER, Amos N., 1976. *Theopoetic. Theology and Religious Imagination*. Philadelphia: Fortress Press.

ЛОСЕВ, А. Ф., 1950. *Диалектика мифа*. Москва: Наука.

МЕЛЕТИНСКИЙ, Е. М., 1976. *Поэтика мифа*. Москва: Наука.

ПРОПП, Владимир Я., 1969. *Морфология сказки*. Москва: Наука.

ТИЛЛИХ, Пауль, 1995. *Избранное. Теология культуры*. Москва: Юрист.

Jadvyga Krūminienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: baroko literatūra, mitopoetika ir teopoetika, homilija kaip metaliteratūra, emblemos, paradokso ir grotesko diskursai, kultūrinis vertimas.

HOMILETINIO TEKSTO ANALITINIŲ
INSTRUMENTŲ PROBLEMA IŠ
LITERATŪROS KRITIKOS PERSPEKTYVOS:
POETINIS, MITOPOETINIS AR TEOPOETINIS
KONSTRUKTAS?

Santrauka

Straipsnyje aptariama homiletinio diskurso specifika bei problemos, iškylančios literatūros kritikui jį analizuojant. Kadangi pamokslas, net jei jį kuria kunigas–poetas, nefunkcionuoja kaip grynai

literatūrinis naratyvas, jo analizei reikalinga tarpdalykinė perspektyva, apimanti teologiją, filosofiją, religijos filosofiją, religijotyra, kultūrologiją, retoriką, literatūrologiją ir kt. Kadangi homiletinė literatūra tebėra gana retas literatūros kritikų tyrinėjimo objektas, autorė siekia atkreipti tyrinėtojų dėmesį į turtingą analitinę patirtį, įgytą tiriant biblinį diskursą. Pamokslą reikėtų traktuoti kaip teopoetinį konstruktą, priklausantį meta-literatūros sričiai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: homiletinis/ pamokslo diskursas, literatūros kritika, mitopoetika, vaizduotė, daugiadimensinis, simbolinė raiška, pažinimo tipai, valios poetika, metamitinis, metaliteratūrinis, teopoetinis, konstruktas.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 18

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel.: (370–37) 42 26 04

El. paštas: smilgavejyje@gmail.com

Moksliniai interesai: XX a. pr. ir pirmosios pusės literatūra, modernizmas, literatūros teorijos ir metodai, literatūros kritika, pedagogika, el. mokymas.

TARPUKARIO LIETUVOS PROZOS MODERNĖJIMAS: NELĖ MAZALAITĖ, KAZYS JANKAUSKAS

Tarpukario Lietuvos prozininkų kūryba ištirta nepakankamai. Pastaraisiais metais ji sulaukia vis daugiau dėmesio. Kai kurie to laikmečio rašytojai vėliau, tarybiniais metais buvo eliminuoti iš lietuvių literatūros istorijos, kai kurie išvežti į Sibirą, daugelio tarpukario prozos kūriniai neperleisti ir šiandien. Straipsnyje analizuojami Nelės Mazalaitės ir Kazio Jankausko tarpukario mažosios prozos kūriniai. Šie kūrėjai brendo ir kūrė kartu su žymia literatūrai neoromantikų, neokatalikų karta – Antanu Miškiniu, Bernardu Brazdžioniu, Salomėja Nėrimė, Petronėle Orintaite, Jonu Aisčiu, Juozu Keliuočiu, Antanu Vaičiulaičiu, Gražina Tulauskaite, Kaziu Inčūra ir kt. Straipsnio tikslas – aktualizuoti minėtų prozininkų tarpukaryje parašytų kūrinių bendrąsias modernėjimo tendencijas bei individualius bruožus.

Savo kūriniais abu autoriai įnešė naujovių į tarpukario literatūrą: autoriaus dėmesį psichologijai, egzistencijos problemoms, dėmesį veikėjų vidinių išgyvenimų logikai, veikėjo savikritiką, netgi susidvejinimą, būdingą moderniam Vakarų Europos psichologiniam romanui.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: tarpukaris, kūryba, individualumas, impresionizmas, proza, modernumas.

Įvadas

Tarpukario Lietuvos prozininkų kūryba tyrinėta nevienodai. Ko gero, labiausiai žinome Antano Vaičiulaičio ir Jurgio Jankaus impresionistinių potėpių kupiną kūrybą, o kai kurių populiarių tuo metu autorių proza (Vincio Ramono, Kazio Jankausko, Nelės Mazalaitės, Viktoro Katiliaus ir kt.) vėlesniais tarybiniais metais buvo eliminuota iš lietuvių literatūros istorijos, kai kurie iš jų dar ir šiandien yra daugiau ar mažiau paribio figūros, nors ir minimos enciklopedijose, aukštųjų mokyklų vadovėliuose bei literatūros istorijose.

1934 metais pasirodžiusi Vincio Ramono (1905–1985) septynių novelių knyga *Dailininkas Rauba* iškart sulaukė nemenko skaitytojų bei kritikos dėmesio ir padėjo įgyti daug žadančio jauno

beletristo reputaciją. Viena šio rinkinio novelė „Linų žiedai“ buvo išversta į švedų, suomių ir latvių kalbas. Tačiau vėliau dėl savo krikščioniškos pasaulėžiūros ir vienareikšmiško sovietų okupacijos vertinimo šis rašytojas Lietuvoje buvo tobulai nutylimas, jo knygų neįsileista, išsivijoje – kritikų ne itin liaupsintas.

Viktoras Katilius (1910–1993) – taip pat originalus novelistas ir romanistas, literatūros tyrinėtojas, pedagogas, kritikas, vertėjas, 1937 m. išleidęs apysaką vaikams *Naktis alyvų krūme*, 1939 m. – romaną *Katastrofa*, itin retai minimas lietuvių literatūros panoramoje, nes buvęs išvežtas į Sibirą.

Nelė Mazalaitė (1907–1994) ir šiandien tebėra mažai žinoma asmenybė mūsų literatūroje, nors

šios autorės kūrybinis palikimas – itin gausus. „Joks rašytojas išėivijoj nėra gavęs tiek kumščio smūgių žemiau juostos, kaip jinai – moterų reprezentantė“ (Lietuvių egzodo literatūra 1992, p. 296). Impresionistiškai originaliu, fragmentišku ir laužytu stiliumi kūrėsi specifiškai moterišką pasaulį, kuriame atsirado iki tol lietuvių literatūroje nematyta savarankiška ir drąši moteris, jautrus ir mylintis vyras, įdomi ir jaudinanti meilės intriga, kankinantis pasirinkimų dualizmas, jį liko nesuprasta to meto kritikos, buvo puolama ir Lietuvoje, ir išėivijoje. Nepalankiai buvo sutikti jau pirmieji autorės darbai 1939 metais: novelių rinkiniai *Pajūrio moterys* ir *Miestas, kurio nėra*. Šiandien sunku gauti šiuos kūrinius, jų pakartotinio leidimo Lietuvoje neturime. Daugeliui leidyklų ir redakcijų Mazalaitės pavardė nedaug ką sako. Tačiau ši kūrėja galėtų drąsiai papildyti XX amžiaus lietuvių moterų rašytojų, kurios bandė įprasinti moterų pasaulį literatūroje, gretas.

Kazys Jankauskas (1906-1989) – itin savitas vertėjas ir rašytojas, išleidęs romanus *Jaunystė prie traukinio* (1936), *Vieškelėje plytų vežimai*, (1938), *Juodojo milžino žmonės* (1939), *Žygyje* (1940), apsakymų ir apysakų rinkinį *Dulkiniai batai* (1938), 1943-1944 m. Šiauliuose sudaręs ir publikavęs dvi almanacho „Varpai“ knygas. Vieni tarpukario kritikai jį peikė, kiti gyrė, džiaugdamiesi jo natūralia, gyva, laisva kalbėsena ir savitais personažais. Jankauskas – tikriausiai vienintelis Lietuvoje, kurio kūrybos tematika itin glaudžiai susijusi su geležinkeliu, traukiniais, geležinkelio darbais, darbininkais, jų gyvenimo peripetijomis gamtos apsupty. „Išskyrus vieną ar kitą novelę, viskas čia prasideda ir baigiasi geležinkeliu“ (Rutkūnas 1939, p. 2). Autorius „[...] sučiuopo bėgių gyvenimui už pačio tikriausio ir giliausiai paslėpto mazgo ir taip drąsiai, taip laisvai ir nuoširdžiai jį supurtė ir sumaniai atmezgė, jog skaitytojas, užvertęs paskutinį veikalo lapą, gali atvirai pasakyti [...] ne knygą, bet sceną žiūrėjęs“ (Vengris 1936, p. 535). Pagrindinis veikėjas dažnai

– jaunas, savęs ir gyvenimo kelio, prasmės bei ieškantis inteligentas, laisvas menininkas, dirbantis prie geležinkelio, kartais gebantis jausmingai mylėti, kartais egoistas. Svarbiausia kūrinių tema – meilė, skatinanti tikrosios gyvenimo prasmės paieškas, esminis atributas – dulkiniai batai – piligrimo atributas, perteikiantis jo pasaulio sampratą ir žmogaus koncepciją. Kelionės, amžinos kaitos, judėjimo topo specifika, kuri žymi ir dulkių metafora, suteikia jo kūrybai egzotiškumo.

Minėtų autorių tarpukario kūryba yra sulaukusi šiek tiek recenzijų ir iš to meto kritikų, vienu ar kitu aspektu sovietiniais metais ją yra tyrinėję Vytautas Kubilius, Albertas Zalatorius, Janina Žėkaitė, po Nepriklausomybės atgavimo – Janina Sprindytė, Žydronė Kolevinskienė, Solveiga Daugirdaitė. Tačiau išsamių tyrinėjimų vis dar trūksta. O esantys turi būti integruojami į besikeičiantį lietuvių literatūros ir jos istorijos procesą. Juo labiau, kad pastaruoju metu tarpukario literatūra sulaukia vis didesnio tyrinėtojų dėmesio. Gausėja tarpukario kultūriniam ir literatūriniam gyvenimui skirtų tyrinėjimų, fiksuojančių moderniosios sąmonės atsiradimą. Straipsnio tikslas – paaanalizuoti Nelės Mazalaitės novelių rinkinius *Pajūrio moterys* (1939), *Miestas, kurio nėra* (1939) ir Kazio Jankausko apsakymų bei apysakų rinkinį *Dulkiniai batai* (1938), šių kūrinių bendrąsias premisas bei individualius bruožus, parodyti modernėjančią rašymo strategiją, atskleisti stiprėjančią „vaizduotės psichologiją“, veiksmo minimalizavimą, fragmentiškėjančią naratyvą, naratoriaus statusų kaitą, susidomėjimą egzistencinėmis problemomis. Deskriptyvinis metodas derinamas su hermeneutiniu analitiniu ir komparatyvistiniu rašymu.

Kalbėjimo būdas

Mazalaitę ir Jankauską daugiau ar mažiau sieja panašus kalbėjimo būdas – labai artimas Knutui Hamsunui, Ignui Šeiniui, Antanui Vaičiulaičiui,

Jurgiui Jankui, jų dėmesys vidinei veikėjo minčių ir jausmų analizei bei egzistencinėms problemoms, savo pasaulio dėliojimo pastangos, atida trumpalaikiams pojūčiams, unikaliems išpūdžiams, intymiems išgyvenimams, nuotaikai. Autoriai, atsispyrę nuo romantinio herojaus savimonės ir būties problematikos, atsisakę auklėjamosios ir šviečiamosios funkcijos, vis labiau gręžiasi į kamerinę, impresionistinę, psychologistinę, asmeninių pajautų erdvę, bando tobulinti formą, vaizduoti žmogaus sąmonę (pasąmonę), sielą. Tarpukario proza nemažą įtaką darė skandinaviskais impresionizmas, ypač Knuto Hamsuno kūrinių tematika ir rašymo braižas. Jo apysakomis „Panais“ (1894), „Viktorija“ (1898) išpopuliarintos impresionistinės meilės istorijos, skatinančios intuityvumą, kviečiančios į užuominų, vidinio vyksmo, pasąmonės galios raiškos pasaulį, turi pėdsakų ir tarpukario Lietuvos prozoje. Impulsyvi nuotaikų kaita, gilus žmogaus vidinio pasaulio atskleidimas, svajingumas, subtili, beveik nepastebima įtaiga, pojūčiais suvokta ir plastiškai atkurta tikrovė, poetinė gamtos grožio išraiška, lyrizmas, siužeto laisvumas bei natūralumas rašytojų kūriniams suteikia skandinaviskųjų impresionistinių temos ir raiškos atspalvių (Žėkaitė 1977, p. 150-151).

Ir Mazalaitės, ir Jankausko kūrybai būdinga naratoriaus statusų kaita. Pasakojimas kartais vyksta pirmuoju asmeniu, dėl to susidaro intymumo, autobiografiškumo išpūdis. Pasakojama ir ne pirmuoju asmeniu, tačiau pasakojimas yra gana intymus, pasakotojas žino kiekvieną pagrindinių veikėjų mintį, jausmą, kančią ir nė sekunde nuo jų nesitraukia. Didžiąją dalį užima vidiniai veikėjų monologai, papasakoti pasakotojo: „Ne, ne daug jai rūpi, tegu sau daro, ką nori, teisybę pamatys pats. Ką reiškia šis žmogus, jei galvoja apie kitą. – Nėra ano, ir visas kraštas yra tuščias, bet žino, kad grįš; o laukti, žinant, kad sulauksi, nesunku.“ (Mazalaitė 1939a, p. 162); „Kaip seniai jis nieko nelaukė, ar, gal būti, nelaukė niekuomet.

Kai buvo mylimasis ir sužieduotinis, rodos, priėjo kur pastovėti sodne ar prie vartų – jis neatsimena. Tikriausiai, ne, – jis neturėjo laiko, o ji buvo gera ir ištikima. Jis tik laukė iš vienos dukteries didelės atėities“ (1939a, p. 82). Monologai atskleidžia impresionistų itin mėgtus meilės ir laikinumo motyvus.

Skaudžius veikėjų išgyvenimus ypač Mazalaitė atskleidžia giliai prasiskverbdamą į vidinį jų pasaulį, neleidama praslysti nė vienai svarbiai detalei, veikėjus apibūdina jų mintimis, išgyvenimais, pamąstymais. Tiesa, emocinį krūvį rašytojai ne visada pavyksta tinkamai paskirstyti. Pasitelkiami grafiniai elementai, kūrybiškai dirbama su punktuacija, itin dažni emociniai „kopimai“ ir „nusileidimai“ ne visada leidžia skaitytojui susieti sutrūkusius dialogus, fragmentišką pasakojimą, pvz.:

„— Žinai — — —

— — — pas mus atostogaus, — griebia Marytė.

— — — dailininkas, — Birutė atima.

— — — ir artistas — — —

— — — dainininkas — — —

— Palauk, aš pasakysiu. Operos artistas!“ (Mazalaitė 1939a, p. 12).

Jankausko novelėse vyrauja dabarties situacija, esamasis pasakojimo laikas, betarpiškumo atsivėrimo stichija, monologai, pokalbiai, dialogas suskilęs į du priešingus balsus. Apysakoje „Dulkiniai batai“ istorija pradedama visažinio pasakotojo, tačiau vėliau tas pasakotojas tarsi transformuojasi į veikėjo *alter ego*, į jo sąžinės balsą arba visaregintį pašalinį personažą. Antrasis herojus-pasakotojas atsiranda tada, kai paaiškėja pagrindinio veikėjo kova su savimi, kai jis ima pavydėti ir užsideda laimingo, mylinčio žmogaus kaukę. Pasakotojas bando priminti herojui praeitį ir jo gyvenimą prieš visus personažą sukretusius įvykius: „Ar dar atsimeni, Sukčiau?“ (Jankauskas 1938, p. 146). Pasakotojo tiesioginio klausimo intarpas, išreikštas įspraudu, tekste išskiriamas skliausteliais. Vėliau tokia pat forma išreiškiamas ir pasakotojo ne-

tiesioginis kreipimasis į skaitytojus: „[...] tiesa, gal apie tai iš viso neverta pasakoti? Bet kad aš nežinau geresnio būdo nuplėšti Sukčiui kaukės ir jį nubauti“ (1938, p. 151). Šiuose sakiniuose tartum juntamas pasakotojo pasiteisinimas, kodėl rašoma taip, o ne kitaip. Taigi apysakoje sudaromas spektakliams būdingas „balso už kadro“ įvaizdis. Autorius, norėdamas perteikti tikslų situacijos vaizdą ir herojų vidaus būseną, pasakotojui suteikia galimybę susidvejinti. Ironija apsakymuose sustiprina įspūdį ir skaitytojui leidžia pajusti tai, ką žodžiais perteikti kartais sudėtinga. Kalbėdamas apie Sukčiaus pasimatymą, pasakotojas visa tai įvardija taip: „[...] maža istorijėlė, nedidelis dalykėlis. Tai yra dulkė, tik molekulė, smulkmena. Bet tai išaugo ir buvo pusės mėnulio didumo“ (1938, p. 151). Itin dažnai vartojamos mažybinės priesagos suteikia pasakojimui ironiškumo ir pabrėžia situacijos neįprastumą, pvz., svarbios veikėjos be vardo įvardijimas „mergiote“ nurodo, kad tai nėra labai teigiamas personažas.

Egzistencinės problemos

Nelės Mazalaitės, ypač Kazio Jankausko tarpukario proza tiesia kelią egzistencialistinei kūrybai. Dažnai svarstomi egzistenciniai klausimai: likimo neišvengiamumas, būties laikinumas, gyvenimo trapumas, kintamumas, žmogaus egzistencijos prasmės ieškojimas. Jankausko kūriniuose gyvenimas – tarsi lekiantis traukinys, pro kurio langus bėgantys vaizdai nepaliaujamai kinta ir daugiau niekada nebesikartos. Žmogaus būtis šiame pasaulyje yra laikina, todėl jis gėrisi savo buvimu čia, o gyvenimas traktuojamas kaip didžiulė vertybė, skirta dovana, kurią reikia stengtis išsaugoti. Dėl šios priežasties kūrinių herojai visada išlieka optimistai, skatina vienas kitą nepasiduoti, tikėti gyvenimu, ateitimi: „Gyvenimas, matai, vienkartinis dalykas. Vieną turime motiną ir vieną gyvenimą. Kai jis praeina, niekad nepasiūlo viską pra-

dėti iš naujo. Gyventi? Ak, tai labai geras žodis“ (Jankauskas 1938, p. 116), „Eini žmogus per šitą keistą, didelį gyvenimą ir kartais būni tiek apdovanotas, kad užmiršti kelią tenai... į tamsumą... į tai, kuo buvai pirma.“ (1938, p. 282).

Dažnos abiejų autorių kūryboje likimo neišvengiamumo ir mirties temos. Herojus dažnai būna per daug silpnas, kad pasipriešintų likimui ir ką nors pakeistų. Mirtis užklumpa netikėtai ir nelaiku. Jos niekad nelaukiama, todėl sunku su ja susitaikyti. Mirties aukomis Jankausko kūryboje tampa jauni žmonės, kurie dar labai nori gyventi: geležinkelio darbuotojas, kurį kastuvu nužudo draugas – kitas darbininkas („Užmušė“) („Aš sėdžiu prie Pilkos. Jis neberėkia, tik tyliai prašo, kad sustabdyčiau kraują: – Neleisk jam bėgti... aš noriu gyventi [...] Aš taip noriu būt...“ (1938, p. 100)), linksmas svajotojas, kuris ką tik sutiko savo gyvenimo meilę („Dovana“) ar visai maža mergaitė („Tryliktasis kelias“). Kartais mirtis nujaučiama, tačiau vis tiek žmogus nieko negali padaryti, kad jai pasipriešintų: „Tik dukrelė baigiasi, Ji šiandie atėjo mano lovon, kai dar gulėjau, susirangė šalia ir pasakė: tėtė, aš labai nenoriu mirti. Juk pavasarį lėlę nupirksi? O kur ją dėsi, jeigu aš būsiu išėjusi? Tėtė, niekam neatiduok manęs. Ir verkia“ (1938, p. 268).

Apysakoje „Dulkiniai batai“ pagrindinis veikėjas bando suvokti savo egzistencijos esmę, atsakyti į klausimą, kas jis toks ir kokį vaidmenį atlieka šiame gyvenime (Povilionis 1939, p. 274). Tai „naujojo žmogaus“ svarstymai, išreikšti vidiniu monologu: „Naujas žmogus gyvena kentėti! Jis negali būti paprastas ir užmigęs kaip pašto dėžutė. Jo psichika tiek lanksti ir jautri siela, kad jį gali sujaudinti patys, atrodytu, menkiausi įvykiai. [...] Naujas žmogus sėdi pačiame viduryje viso gyvenimo. [...] naujas žmogus yra linksmas ir liūdnas, didelis ir mažas. Šiandien jis keikia gyvenimą, rytoj stovi ant kalno, ištiesia pirmyn rankas ir dainuoja himną mėlynam dangui [...]“ (1938, p. 176-177). Naujas žmogus – moderni, kenčianti asmeny-

bė. Tai maksimalistas, dažnai individualistas, siekiantis patenkinti visus dvasinius poreikius, norintis patirti kiek galima daugiau. Tačiau vienas žmogus negali aprėpti viso pasaulio, iš to kyla sielos nerimas, nuolatinis blaškymasis, vidinis tragizmas. Pasaulis jam atrodo painus ir sudėtingas, nes nuolat kinta. Kartu su juo keičiasi ir subjekto būseną, nuotaikos. Kita vertus, nuolatinė kaita padeda pasijusti laisvam, atsiriboti nuo pilkos, nuobodžios kasdienybės.

Mazalaitė taip pat dėmesį kreipia į permainingą žmogų – tai atsispindi ne tik herojų santykiuose ir konfliktuose, bet ir kūrinių sandaroje, ir stiliuje. Niekur nerasime kategoriškų išvadų, sustingusių idėjų. Viskas matuojama žmogumi, kuriam gyvenimas įdomus ir vertingas ne dėl to, kad pavyksta jį priderinti prie abstrakčių tezių ar surasti pastovią poziciją ir vietą, o todėl, kad gyvenant galima pajusti dvasinę pilnatvę, įvairovę. Mazalaitės veikėjai – „tai parinktiniai, įdomios sielos individai, vieniši žmonės, tvirtabūdžiai, užsispyrėliai, kilnūs romantikai“ (Žukauskas 1940, p. 97), jie „[...] duonos kąšniu visiškai nesirūpina, jiems turbūt nė į galvą neateina kovos už būvį klausimas“ (Gailiūnas 1940, p. 128). Jie tartum neturi praeities, egzistuoja tik dabartyje, jų gyvenimą netikėtai sukrečia ir apverčia svarbus įvykis, po kurio nebeaiški tampa ir ateitis, pasipila sudėtingiausių egzistencinių problemų svarstymai: Emilė įsimyli lėkštą miestietį („Miestas, kurio nėra“), pamestinukas nužudo ir atsikrato savo globėjo („Subatvakaris“), profesorius Staigvila išveja savo mylimą dukterį iš namų („Kūdikis nežinomo tėvo“), policininkas praranda savo mylimąją ir nusprendžia atkeršyti jos mirties kaltininkui, o vėliau paaiškėja, kad tai jo seniai dingęs brolis, tapęs nusi-kaltėliu („Medžioklė Gyvatupio lieknė“), veidrožių gamintojas suvokia, jog seniai iš jo gyvenimo dingusi dukra gyvena nedora gyvenimą („Veidrožiai miegamajame“), mokytoja Birutė įsimyli girininką, nors jau yra susižadėjusi su miestelio mokytoju („Dvasia girioje“), ūkininko vienturtė dukte

įsimyli atvykėlį iš pajūrio ir jam pašvenčia savo gyvenimą, tačiau nenugali jūros („Pajūrio moterys“), nuošaliame miške moteris naikina pati save negalėdama suartėti su artimu žmogumi („Medūza“), Palangoje atostogaujanti garsi muzikė Elė neapsisprendžia, ar likti su jaunu, žaviu žveju Nėruta, kol koliziją išsprendžia jūra („Migloje“). Egzistencinės problemos ir jų sprendimas Mazalaitės kūryboje labiausiai susijęs su meilės tematika.

Meilė: moters ir vyro pasauliai

Mazalaitės tekstuose svarbiausia – moters ir vyro santykiai, meilė. Tai ir slapčiausia kasdienio gyvenimo sritis, kupina nutylėjimų, asociatyvių perėjimų, netgi aloginių teksto grandžių, kuriančių akvarelinį, impresinį vaizdą – ne kalbos, ne veiksmų, o jausmų, emocijų. Kaip teigia Albertas Zalatorius, „N. Mazalaitės novelių semantiką sunku apibūdinti tematikos, problematikos, motyvų terminais, paimtais iš socialinio, politinio, kultūrinio ar kitokio žodyno. Konkretus, objektyvus visus dominantis pasaulis čia labai efemeriškas, galima nurodyti tik vieną kitą jo bruožą“ (1980, p. 163). Aktualizuojamas vidinis, dvasinis, Henri Bergsono įvardytas ir Virginijos Woolf romane *Ponia Delovėj* išpopuliarintas laikas – išoriniai įvykiai tampa nesvarbūs, vidinė akimirka, vidiniai prieštaravimai, prisiminimai, svarstymai tęsiasi keliuose puslapiuose, nors laikrodžio rodyklė tepajuda kelias minutes. Būtent tokiais akimirkomis Mazalaitės veikėjos ir veikėjai pasijunta esą ant persiorientavimo ribos, išgyvenantys egzistencines situacijas, po kurių keičiasi jų savivoka, savivertė, žmogaus ir gyvenimo samprata.

Veikėjai myli ir kankinasi dėl meilės jausmo. Juos baugina nežinomybė, dvejonės, praeinamumas ir laikinumas, jie suvokia, kad yra priklausomi nuo kintančių situacijų, yra jų valdomi. Veikėjai – kaip Hamsuno apysakos „Panas“ veikėjas Glanas – negali atsiduoti meilei, ja patikėti, įtarnėja, blaškosi: „Bijo teisybės ir bijo melo, ir neži-

no, kuri baimė stipresnė. Tai yra baisu. Jis serga įtarinėjimu [...]“ (Mazalaitė 1939b, p. 130), „[...] dėl ko turi galvoti – viskas yra paprasta ir aišku: prais vasara; kiek vasarų praėjo [...] kam galvoti ir apie tai? Tegū sau būna, kas nori“ (1939a, p. 38), „Mergaitė stovi šalia, ir jis nežiūri į ją. Baimė ir gėda yra jo viduje. [...] Žino, kad iš tų moterų, su kuriomis arčiau susitiko, šita jam nėra kaip visos. Visi žino jo neslepiamas silpnybes – šokyje ji pati jas išskaičiavo – kam reikia, kad sužinotų, kas nors, jog prisidėjo dar viena. Ir tyli“ (1939a, p. 106), „Tikisi ir pavargsta, ir vėl tikisi, valandomis ir gyventi nebenori“ (1939a, p. 185).

Tarpukario prozos modernėjimas pažymėtas feministinio diskurso atsiradimu. „N. Mazalaitė, linkusi į romantines nuotaikas ir svajingumą, vaizdavo daugiausia moters vidinį pasaulį, nepritamantį prie kasdienybės“ (Juškaitis 1991, p. 3). Ji kuria išsimintinus moters paveikslus. Tai ir išsilavinusi, garsi muzikantė, ir miesto ponija, ir paprasta kaimietukė, ir turtingo vyro išlaikoma meilužė, ir motina, ir žmona, ir sesuo. Kaip teigia A. Zalatorius, „N. Mazalaitės pasaulis yra betarpiškai suvoktas, pamatytas, pajaustas. Pasakotoja net nesistengia į reiškinius žiūrėti iš šalies, tartum nelaikydama savęs kompetentingesne už herojus“ (1980, p. 163). Opozicija „aš – pasaulis“ išnyksta, abi pusės susilydo: pasakotoja stovi pasaulio viduje, o pasaulis reiškiasi ja: „Nelydėsiu į traukinį – tuojau einu į kaimą pas tetą visam vakarui. Neatvažiuosiu ir už poros savičių. Ir niekuomet. [...] Neišmoksiu būti didelė dama. Ir nenoriu to, – sako rūsčiai, – noriu būti, kas esu“ (1939a, p. 51-52). Jos moteris savarankiška, išdidi, tvirta: „[...] ji parauda kaip sužeistas pirštas ir – išbalo. Ir pasirodė, kad dabar atsibudo, pažino ir suprato, sužinojo kažin ką didelį ir svarbų. Išsitiesia ir pasidaro aukšta ir stipri, ir, rodos, kad mato tėvą tokį mažą, žemai prie savo kojų. Tylėdama atidaro duris [...] išeina be persirengimo, be nieko, kaip pasakose su pamote, ar sapne“ (1939a, p. 71). Herojė išsilavinusi, skaitanti, besidominti menu ir užsie-

nio kultūra. Ji nevengia pirmoji pakalbinti jai patinkančio vyro, tvirtai ryžtis tragiškam įvykiui – savizudybei. Moteris primena jūrą – ji paslaptinga, nenuspėjama, lemtinga, pati pasirenkanti gyvenimo kelią. Jūra žmogui tarsi suteikia gyvenimą, bet amžiams jį prisiriša prie savęs ir galiausiai visiškai pasiima. Jūra yra viskas – gyvenimas ir mirtis. Jūra „imituoja žmogaus sielą“ (1939b, p. 103), ji atšiauri, įtraukianti ir nepaleidžianti. Gimęs jūrai, niekada nebus laimingas kitur. Norintis su ja susigyventi, turės patirti visus jos išbandymus. Arba grįžti ten, iš kur atvykęs. Jūra tapatinama su mirtimi, ji „geras juvelyras, ji atskiria tikrus brangakmenius“ (1939b, p. 109). Nors taip pat ji suteikia ramybę: „Jūra – ne gimnazistė: jai nereikia įrašyti į albumą: „visada, amžinai“ – ji žino, kad yra nepamirštama“ (1939b, p. 85). Dažna Mazalaitės veikėja save ir savo meilę tapatina su jūra – nenuspėjama, permaininga, kasdien vis kitokia. Novelės „Migloje“ pagrindinės herojės Elės meilę formuoja jūra – nekasdieniška, besikeičianti. Elė dėl ypatingos meilės aukoja savo santykius su mylimu vyru – tam, kad nepasikeistų pati meilė, kad vėjas nepakeistų savo krypties... Herojė, išdavusi laisvę laisvai mylėti, išduotų pati save. Ji pasitraukia, kad neateitų rutina.

Mazalaitės vyrai – taip pat ryškūs, kupini pasitikėjimo savimi, santūrūs, hamsuniško tipo, bet ir siekiantys moters, abejojantys, įtarinėjantys, pavydintys, o kartais – jausmingi, mylintys, kenčiantys, netgi verkiantys: „[...] jis atsimerkia, ir kažin kas sūras ir drėgnas šliaužia per blakstienas ir lūpas“ (1939a, p. 131). Mazalaitė – subtili vyrų psichologijos reiškėja. Dažnas jos vaizduojamas vyras mano, kad jam priklauso viskas – ir moteris, ir jūra, nors taip nėra. Žvejys Nėruta „Migloje“ – itin pasitikintis savimi, atvirai kalbantis apie savo jausmus ir lūkesčius: „Tiktai keturis metus mes abudu laukiam tamtos. Gali būti, tamsta čia gyvensi, arba, jei nori – aš važiuosiu į miestą. [...] Imu tik didelę laimę – kitaip negyvenčiau. Tikiu į žmogų ir sielą, nepripažįstu garbės, vardo, turto

ir kitų tuštybių. Tikiu, kad kuomet nors turėsiu tamstą“ (1939b, p. 94). Tačiau moters ir vyro pasauliams Mazalaitės novelėse nelemta būti kartu. Priežastys neaiškios – gal vyro konkretumas ir aiškūs tikslai, gal moters noras būti laisvai ir kartu mylimai, gerbiamai: „Jis yra vertas daugiau, negu ji gali duoti, ir ji turi paaiškinti, dėl ko negali į jo namus atnešti neišdilusį sapną. Bet nėra tikrų žodžių. [...] – Mano svajonės panašios yra į viltį pomirtinio gyvenimo – tartum nori išsiginti, bet žino, kad tas kažin kame gyvenąs žmogus yra čia su jais valtyje, neišvaromas ir veda ją kur nori“ (1939b, p. 103).

Moters tematika dažna ir Jankausko kūryboje. Tai – modernaus mąstymo apraiška. Kalbėjimas apie moterį reiškia kalbėjimą apie šiek tiek kitokį, svetimą pasaulį, bandymą kalbėti kitu balsu, atpažinti „kitą“. Kelios novelės parašytos „jos“, „auksinės žuvelės“ akimis ir jausena. Tačiau čia dar mažai savarankiškos, atsakingos, individualistiškai orientuotos moters paveikslų. Mylima moteris Jankausko kūryboje gerbiama, netgi idealizuojama, vaizduojama kaip mūza, įkvepianti norą gyventi ir džiaugtis gyvenimu („Dulkini batai“, „Auksinė žuvelė“, „Tryliktasis kelias“, „Laikrodis be stiklo“, „Užkaltas sandėlis“), jos nuolat siekiama ir dėl jos aukojamasi („Laikrodis be stiklo“). Tačiau tekstuose dažnas tuo metu populiarus nuodėmingos moters vaizdinys. Silpnoji lytis kuria meilės intrigas ir spąstus, gyvenimo neįsivaizduoja be vyro, tad nuolankiai jam tarnauja. Kai kurios Jankausko veikėjos – tik „momento jausmų vergės“, savo meile užpildančios vyro „sielos bedugnes“. Jos egzistuoja tik vyrams ir dėl vyrų, o pačios džiaugiasi tik meilės trupiniais. Jos – lyg marionetės, kuriomis galima žaisti: suvilioti, pasinaudoti, padovanoti, nepaisant to, jog jų meilė tikra. Čia galima atrasti paralelių su Jurgio Savickio kuriamais moterų-marionečių paveikslais. O nekalta, išsvajota, mylima mergina dažniausiai išteka už kito ieškodama ekonominės gervės. Vyrų meilė egoistiška, kūniška ir trumpalai-

kė, todėl ir staigus jos praradimas nesujaudina, o moters baimė netekti mylimojo sukelia vidinį dramatiškumą, žlugdo, slegia, kankina, net prilygsta mirčiai.

Taigi pagrindinė autorių kūrybos tema – meilė – dramatiška, aiškiai neįvardijama, paprastai nelaiminga, bet išgyvenama stoikiškai, dažnai stipriai veikiama aplinkos, pažadinanti veikėjus vidinėms dvejonėms, vedanti į suvokimą, kad pasaulyje viskas kinta ir tikra yra tai, ką atskiras žmogus mato ir jaučia konkrečią akimirką. Meilės Mazalaitė neįvardija: tai rankų paspaudimai, šnabždesiai, žvilgsniai, nutylėjimai, gamtos krustelėjimai, detalės. Tokia meilės raiška būdinga ir Antanui Vaičiulaičiui. O Jankauskas apie ją kalba daug ir dažnai. Kaip rašo Albertas Zalatorius, jį domina „ne erotinis, o filosofinis ir psichologinis meilės aspektas“ (1980, p. 160). Meilė – neaiškus, nesu- gaunamas, nuolat kintantis, bet malonus jausmas: „O ji nėra džiaugsmas ir nėra skausmas. Ji yra meilė. Tu esi žmogaus neramumas ir kiekvieną minutę keitiesi. Tavęs negalima aiškiai suvokti ir surasti“ (1938, p. 112). Meilė siejama su mylimu žmogumi. Kol veikėjas jį turi šalia – meilė idealizuojama, kai praranda – peikiama. Jankauskas tą daro ir romantiškai, ir ironizuodamas: „Aš suspaudžiau jos koją prie riešuko. Ji juokiasi“ (1938, p. 51), „Ko jiem reikia? Jie nori turėti kažkokius svarbius reikalus, laimę... Bet laimė visada yra tai, ką turi“ (1938, p. 77), „Kiek anksčiau maniau, kad gausiu jos meilę, o gavau temą, siužetą. [...] meilę galima paversti tema, temą eilutėm, o eilutes pinigais, o jau pinigai duoda visa kita, ko trūksta žmogui“ (1939, p. 182), „Meilė yra sugedusi dujokaukė, nuplėši – pasmaugs. Meilė įdrebia žmogaus širdin tokį neramumą, kad žmogus nori valdyti ekspresą ir kartu su garvežio sirena kaupti miške, kada ekspresas drasko į gabalus orą ir plėšiasi pirmyn, dundėdamas ir spirdamas iš kamino baisiausias žiežirbas. Meilė žmogų pakelia ir numeta arba ima purtyti širdį, lyg tai būtų skambutis. Aš kar-tais matau erelį ir galvoju, kad meilė panaši į jį.

Kažko tykoja ir vieniša skraido ore. Ji kovoja su tavim, nugali, bet yra tokia, kad galvoja apleisti tave kiekvieną minutę, tik nesako, kada tai padarys. Aš pasakyčiau, kad meilė yra jaunystės brolis nusidėjėlis. Mylėti – reiškia šokinėti iš medžio į medį, kada nesi voverė“ (1938, p. 121-122).

Taigi meilė abiejų autorių herojams – tai nuolat ieškomas, besiilgimas jausmas, verčiantis save analizuoti, blaškytis, nuolat gyventi nežinojime. Kai meilė apvilia, piešiamas neigiamas jos paveikslas. Meilė ima iš visų pusių slėgti, žlugdyti žmogų. Vienišumas, meilės trūkumas sukelia egzistencinių liūdesių, žmogaus siela tarsi draskoma iš vidaus. Netekus artimo žmogaus, meilė virsta kančia: „Meilė! Ji žmogų nuginkluoja, atima kojas, o liepia bėgti, užmerkia akis, o įsako žiūrėti ir viską matyti; atima balsą ir liepia dainuoti apie save. [...] Bjaurybė meilė – ji reikalauja visko“ (Jankauskas 1939, p. 147-148), „Žmogus atiduoda meilę – jam tuoj atneša skausmą“ (1939, p. 172). Herojų dramatiškumą slepia graudus šypsnyš, ironijos kaukė.

Gamta ir žmogus: kaitos raiška

Vienas vertingiausių tarpukario prozos laisvėjimo, perėjimo nuo realistinio prie modernaus prozos rašymo bruožų – gamtos alegorijomis išsakytas tikėjimas meile ir įprasminata nuolatinė kaita (Žėkaitė 1977, p. 286). Šį bruožą Nelė Mazalaitė atskleidžia vaizduodama nuolatinę metų kaitą, ypač vasaros baigtį ir rudens pradžią: „Tos lengvos, skaisčios svajonės išlėkė su vasaros paukščiais“ (1939a, p. 144), „Neseniai tebebuvo kitas mėnuo. Jie maišosi beregint, rodos, kažin kokia ranka ant juoko, greitai vartalioja atvirukus su žaliais, pilkais ir baltais vaizdais“ (1939a, p. 6). Tačiau gamtoje, kaip ir žmogaus jausmuose, yra daug prieštaringumo. Jūra (vandens stichija) vaizduojama kaip tekėjimo, kaitos, gyvumo simbolis, tačiau ji gali būti ir mįslinga, paslaptinga, neaiški: „Ir rodos, kad pats savęs negali atrasti [...]. Laukimas, toks pat miglotas, kaip jūra, neaiškus, kaip dan-

gus [...]“ (1939b, p. 78). Gamta perteikia laikinumą, ji neatsiejama nuo vidinių veikėjų išgyvenimų ir atspindi nuotaiką bei būsenas: „Basomis kojomis, bugščiai eidama, Elė galvoja [...] kad ilgesys netirpsta nuo kaitros – vis tiek, visokiu laiku jis degina širdį, be pavėsio. Ir galvoja, kad ilgesys nėra saulė, tik liepsna“ (1939b, p. 82). Kartais gamta ir pati lemia veikėjų nuotaiką, pvz., audringas jūros ošimas dažnai kelia baimę, nerimą, nejaukumą: „[...] ji pajusta kažin ką neišsakoma, ko niekas nepatiria laukuose, sausumoje“ (1939b, p. 5). Žmogus – gamtos dalis: „[...] saulė jau atsikėlė, ji ir nusiprausė, tik plaukai suveltai ir įkaitę, nutysę nuo veido į žemę ir jūrą“ (1939b, p. 86). Peizažas itin dažnai antropomorfizuojamas: „Vėjas prisiplaka prie smilčių ir vėl pakilsta viršuj galvų, nulekia į jūrą ir grįžta prie žmonių – sunkus, minkštas vėjas. Jis atrodo saldus, kai kvėpuoji jį išsižiojęs: pralėkdamas jis laižė liepų žiedus. – Kaip siluetingos lėlės juda ant tilto žmonys – rodos, kažin kas jomis žaidžia“ (1939b, p. 115). Pasakojimas prisodrinamas romantinio ilgėjimosi, vyksmo, legendų, sakmių, pasakų elementų, kurie suteikia novelėms paslaptį: „Žino – tiktai Anderseno Karalaitės ilgieji plaukai, kuriuos ji atidavė raganai už nemirtiną sielą ir Princo širdį“ (1939b, p. 96).

Daugelyje Mazalaitės novelių ryškus muzikos motyvas. Skaitytojas gali girdėti garsus, muziką, kuriuos skleidžia visa gamta, jūra: „Muzika iš dugno ateina dar tylesnė, be vilties; apačioje ją apstojų išplėstais nagais baisybės ir nutraukia plauką po plauką – akordą po akordo“ (1939b, p. 97), „Juk tik čia yra muzika, kurios niekas nesukurs, ir prie kasdieną kitokios jūros gali pasotinti savo akis, ieškančias kas kartą naujo ir įvairaus“ (1939b, p. 96). Novelėse minimi garsūs kompozitoriai, veikėjai neabejingi muzikai bei šokiui („Migloje“, „Atostogos „Ramiosios“ viloje“). Muzika – tai sielos ir pasaulio harmonija: „[...] įkaitęs medis tyliai ungždžia, kaip uždarytas akytoje skrynioje švilpis vėjo atgairėje. Aplinkui tiltą sukiniėjasi valtis, aplink valtį iš tolo, skambančiu ratu, laksto žuvėdra.

– Visas pasaulis yra muzika“ (1939b, p. 82). Aki-vaizdžios sąsajos su simbolizmu: sugestyvumas, muzikos ir skambėjimo reikalavimas, ritmas, tiesioginio jausmų ir minčių atspindžio, idėjų ir garų analogijų, atitikmenų paieškos, aistra judėjimui ir spindėjimui (muzikoje, tapyboje, poezijoje), vidinio monologo, išsikalbėjimo poreikis, jausmų analizė, „sielos peizažo“ raiška.

Jankausko novelėse gamta eskiziška, detali, dinamiška. Autoriui nesvarbu nei laiko, nei vietos akcentavimas, tačiau vaizdas – personifikuojamas, apipinamas tropais, palyginimais bei kitomis figūromis. Kiekvienas vaizdas kupinas gražios poezijos, švelnaus jausmo ir melancholiškos nuotikos. Autorius puikiai pagauna ir žodžiu išreiškia judesį – jo gamtoje viskas dinamiška: „Saulė plau-na jo kojas. Nuogi medžiai supasi į šalis ir kalena dantim“ (1938, p. 261). Atrodo, kad net žemė juda, viskas sukasi, lyg žvelgtume į impresionistų paveikslus: „[...] Į pietus bėga į pietus tuščias žvyris traukinys“. „Platformos šokinėja, supasi, plepa“. „[...] Geležinkelis sukasi, [...] malūnas ilgą laiką supasi kairėj ir neatsilieka. Vietoje žengia vienkiemis [...]“ (1938, p. 5). Impresionizmas objektyvųjų pasaulį suvokė kaip momentinį įspūdį, kylantį iš optinių dirgiklių įvairovės, iš atmosferos reiškinių, iš šviesos ir šešėlių žaismo bei skirtingų spalvinių niuansų. Tai impresionistus dailininkus skatino šviesinti paletę, naudoti kuo grynesnes spalvas, kurios, tepamos ant drobės viena šalia kitos ir tik optiškai susiliedamos, sudarydavo impresionistinio paveikslo visumą. Jankauskas itin subtiliai ir detaliai vaizduoja pojūčių ir judesių krus-telėjimus: „Dulkės tingiai plaukia oru, pasiekia Sukčių. Jis sučiaudi [...] Prausiasi prie šulnio [...]. Ramu. Dulkės baigia nusėst. Saulė jau nusileido. Kvepia dūmais“ (1938, p. 194), „Pamaldos. Ir saulės spinduliuose lėtai plaukinėja dulkės. Kaip ma-žytės žuvys vandenyj“ (1938, p. 137).

Jankausko, kaip ir Mazalaitės, kūriniuose raštu fiksuojami impresionistiniai gamtos eskizai. Jan-

kausko prozoje itin dažnas ir įvairus saulės vaiz-dinys: „Džiūstas geležinkelis panašus į geltono gy-vulio nugarą. Saulė svyra žemyn, kaip nunokęs obuolys. Saulė keičia spalvas ir horizonto debesų nudažymą. Ji auga kaip oro pūslė ir darosi raudon-esnė“ (1938, p. 113). Ją skaitytojas regi visokią: skaisčiai geltoną, auksinę ar paskendusią vakaro žaroj: „Išėina saulė ir pasiima visą dieną“ (1938, p. 16), „[...] saulė [...] pasikorė ant beržiuko šakos ir tuoj nukris atsikabinusi“ (1938, p. 191). Ji tarsi įamžina laiko tekėjimą, kartu ir keitimąsi – gam-tos, gyvenimo, žmogaus. Taip pat vaizdingi paly-ginimai, epitetai ir metaforos, kuriose minimas mėnulis. Ši romantikų klischė Jankausko kūryboje tampa objektu, padedančiu veikėjui išreikšti savo skausmą, nevilgtį, nusivylimą ir kitas neigiamas emo-cijas: „Jis sugrįžta labai mėnuliškas: senas, baltas, negyvas“ (1938, p. 111), „Horizontas iščiulpia mė-nuliui raudonomą ir paleidžia jį aukštyn visai ma-žą ir baltą“ (1938, p. 195), „Mėnulis išplaukė į dan-gaus vidurį ir atrodo čia, kaip šlykščiai maža di-džiulio dangaus veido nosis“ (1938, p. 162), „Ei-nu geležinkeliu. Mėnulis. Aplink jį skystučiai de-besys. Po mano kojomis girgžda žvyras“ (1938, p. 72), „Mėnulis tuoj nukris ir padegs tolumoje mišką“ (1938, p. 73), „Nyksta žvaigždės. Rytuose didėja auksinis baltumas“ (1938, p. 113).

Gamtos įasmėninimas abiem autoriams pa-deda atskleisti veikėjo nuotaikų kaitą, jo artimu-mą gamtai, vidinę būseną perteikti gamtos apra-šymu, kurti „sielos peizažą“. Apsakyme „Auksinė žuvelė“ automobilis „raitosis gatvių užsisukimuose, kol ištrūksta į gryną plentą“ (1938, p. 26) tar-tum laukinis žvėris. Toks įvaizdis sietinas su pa-grindinės herojės vidaus būseną – jai norėjosi iš-trūkti iš komplikotos gyvenimo situacijos, tačiau ji pasirinko kitą alternatyvą, pasiliko su šeima. Per-sonažams sunkiu gyvenimo momentu aprašoma, kaip „Vėjas smaugia jaunus lapelius ir jie kelia riksmą medžiuose“ „Išėina saulė ir pasiima visą dieną“ (1938, p. 163). O štai apsakymo „Drau-

gai“ meninės priemonės tiesiog sukrečia skaitytoją ir padeda įsigilinti į pasaulį, matomą herojaus akimis. Pušis, kuri tampa kone pagrindiniu apsakymo objektu, įvardijama karalaite: „Nupjaus jie šią karalaitę ir galas visam miškui! [...] Ir kylančiai saulei nebus į ką iširemti pavasario rytmečiais“ (1938, p. 200). Ypač iškalbinga pušies pjovimo scena: „Jie tiesiog iškirto pušiai žaizdą, ji pasitempė, kamuojama netikėto skausmo. Bet kada jie pasilenkė, ir pjūklas pradėjo spjaudytis jos balto kūno kruopelytėm, tada skausmas pasiekė jos širdį, pušis riktelėjo ir sušuko debesim: gelbėkit mane!“ (1938, p. 202). Autorius tokiomis priemonėmis atriboja skaitytoją nuo empirikos ir patalpina į įsivaizduojamą realybę. Subtilų gamtos pajautimą ir itin artimą jos sąsają su žmogumi parodo dažna personifikacija, palyginimai: „Išsėina diena nusisukus nuo visko, išsėina žmogus į erdves, kur daug žvaigždžių“ (1938, p. 16), „Nemunas vingiuojasi kairėn ir dešinėn, dėl tų netikėtų vingių atrodo nelabai rimtas“ (1938, p. 139). Žmogus ir gamta tarsi pereina vienas į kitą: „Paskui gal būsiu auksinis debesis prie horizonto šiandien ir nuo pamiškės kylantis rūkas rytoj“ (1938, p. 279).

Impresionizmas daugeliu atvejų – realizmo esencija. Kai kurie tyrinėtojai yra siūlę impresionizmą vadinti subjektyviuoju realizmu, nes impresionistai pirmumą teikė subjektyviam pojūčiui, o ne objektyviam vaizdui. Taip pat ir impresionistinis rašymas orientuojasi į subjektyvią impresiją ir kartu nepaprastą kalbinių priemonių tikslinimą, gryninimą bei koncentraciją. Impresionizmui būdingas savitas mimetinių smulkmenų judėjimas priešingomis kryptimis ir gal kiek paviršutiniškai apgaulingas turinys, dalykai, sukuriantys žaismę. Panaši gamtos žaismės, svaigulio atmosfera kuriama ir Jankausko bei Mazalaitės kūryboje. „Ištirpdydamas“ daiktų kontūrus ir turinį, impresionizmas labai sureiškmina estetinius pojūčius. Niuanso ir detalės kultas estetinėje srityje reiškia svarbų juslinio pažinimo plitimą ir stiprėjimą. Ištobulintas nervingas jautrumas – tai modernizmo pagrindas, paviršutiniškumo, laikinumo ir greit praeinančių dalykų įsikūnijimas.

Miesto ir kaimo santykis

Miesto tematika, kasdienybė ir refleksija – modernizmo branduolys. Tarpukario Lietuvos kaimo ir miesto opozicijos refleksijai buvo būdingos romantinės retrogradinės, prieštaringos nuotaikos, kadangi žemdirbystės krašte nebuvo megapolių. Lietuviai autoriai ne tik prozoje, bet ir poezijoje, dramaturgijoje ieškojo savotiško aukso vidurio tarp kaimo ir miesto, žvalgėsi savojo varianto. Tai būdinga ir analizuojamai kūrybai. Ir miestas, ir kaimas vertinami nevienareikšmiškai, tai sudėtingi ir daugiaplaniai reiškiniai. Miestas traukia savo kultūra, pažanga, bohema, tačiau jame – ir splinas, degradacija, miesčioniškumas, parsišlavėliškumas. Kaimas žavi natūralumu. Autoriams įtakos turėjo ir jų vaikystės prisiminimai, ir Knuto Hamsuno teiginys, kad didieji miestai formuoja pusiau vergiškos psichologijos žmogų, trukdo skeistis jo fantazijai, neleidžia iki galo atsiverti jo prigimčiai. Tačiau kaimas – ir dvasios „tamsumo“, kartais ir degradacijos metafora.

Ir Mazalaitės, ir Jankausko žmogaus idealas – išdidus, laisvas, gražus žmogus, gyvenantis harmonijoje su gamta. Kaip teigia A. Zalatorius, „N. Mazalaitė itin mėgsta sugretinti miesto ir kaimo žmogų, rafinuotą skonį ir natūralią prigimtį [...] bodisi didmiesčio civilizacija ir drastiškesniais poelgiais“ (1980, p. 163). Ji pati, gimusi prie jūros, vėliau turėjo išvykti į miestą bei emigruoti į užsienį. Savo darbą Kaune autorė yra prilyginusi tarnystei (Egzodo rašytojai 1994, p. 484). Mazalaitės herojei miesto šurmulys niekada neatstos gamtos garsų, jūros šniokštimo. Tai netikras, dirbtinis garsas. Novelėje „Vargdienio avis“ moteris į pasiūlymą palikti namus atsako labai tvirtai: „[...] geriau išplauksiu į jūrę su kiaura valte, nekaip važiuosiu į miestą“ (1939b, p. 158). Miestas – tai „[...] vieta, kur prabunda visi troškuliai, o prie jūros visokie geismai užsimiršta“ (1939b, p. 59). Novelėje „Migloje“ idealizuojamas ramus gyvenimas kaime: „Maži miesteliai yra sukurti ramiems žmonėms ir

laimingam gyvenimui“ (1939b, p. 66). Tokie žmonės ir gyvena ten, pajūryje. Jie „[...] nenori trupučių, jie ima tik pilną laimę“ (1939b, p. 101), o veikėjams miestas kelia nemalonias asociacijas: „Tokie pat pavargę, alkani ir persisotinę veidai, kaip mieste. [...] Ir paskui pasidaro kartu burnoje ir sieloje [...]“ (1939b, p. 89). Kaimo erdvė Mazalaitės kūryboje yra užuovėja nuo gyvenimo netikrumo ir nerimo, nuo miesto šurmulio ir blogybių, nors miesto kultūra, puošnus ir rafinuotas gyvenimas tikrai traukia veikėjus.

Jankausko kūryboje dažnas žemesniojo sluoksnio herojus ar kasdienybės nesukaustytas romantikas kūrėjas smerkia ne tik nuobodžius miestiečius, kurie „paima iš gyvenimo tik vieną padoraus miesčioniškumo nuotaiką ir valkioja ją per dieną naktį, kaip nudėvėtą kostiumą“ (1939, p. 178), bet ir jų gyvenimo būdą – tuščią, purviną, ribotą: „[...] aistra kortuoti, girtauti, lošti biliardą, stumdyti šaškes, miesčioniškėti, – yra paskutinis reikalas“ (1939, p. 124). Miesto erdvė apysakų veikėjams svetima – mieste „[...] puola autobusai, gąsdina vitrinos, pirklių balsai“ (1939, p. 110). Herojus jaučiasi tarsi įmestas į civilizuotą aplinką, todėl stengiasi iš jos išsiveržti ir ieško prieglobsčio gamtoje: „Miestas juokiasi. Reikia bėgti kur nors nuo to juoko“ (1939, p. 163). Neigdamas techniską miesto civilizaciją, Jankauskas vertybėmis laiko fizinį darbą ir neturtą. Būtent tokie yra ir teigiami jo kūrinių herojai – neturtingi savo darbą mylintys geležinkelio darbuotojai arba plepūs romantikai, svajotojai, idealistai, kurie nesureikšmina savo sunkios socialinės padėties, gyvena skurdžiai ir nesiskundžia, kiekvienoje smulkmenoje sugeba atrasti tai, kas artima sielai, ir tuo džiaugiasi. Net būdami neturtingi, Jankausko novelių ir apysakų herojai kaip įmanydami stengiasi susikurti savo iliuzinę laimę, iš paprasčiausių smulkmenų susidėlioti gyvenimo pasaką. Pagrindinė vertybė visuose kūriniuose išlieka žmoniškumas.

Nors kūriniuose ir bodimasi miesčioniškumu, bet tarp kaimo ar miestelio gyventojų atsiradę

miestiečiai savotiškai žavi ir kelia pavydą, o miestas atrodo kaip kažkas didinga, tolima, nepasiekiamas, todėl labai trokštama. Ši situacija dažnesnė Mazalaitės kūryboje: „Miestas. Ten dideli langai, kitokios bažnyčios ir kitoks Dievas. Ten gyvenimas vaikščioja pasipuošęs ir jaunas, įeina pro visas duris ir visus užkalbina, o čia snaudžia ir visiems leidžia snausti. [...] Ten kitokie žmonys: jų dvasia didelė, ji liejasi per kningas, ji nesutelpa teatre, nei radijo bangose, – ta didelė dvasia“ (1938a, p. 11). Veikėjai, viena vertus, „bėga į gamtą“, antra vertus, siekia sujungti dvi priešingas sferas – natūrą ir kultūrą: sodyba tarp miškų ir ežerų, kurioje gyvena Oskaro Milašiaus poemas skaitantis inteligentas, yra Mazalaitės svajonė. Kaip teigia A. Zalatorius, „Tai tikrumo ir pastovumo ilgesys, kai aplinkui vien nerimas, pakrikimas, su-svetimėjimas“ (1980, p. 163).

Išvados

Savo kūriniuose abu autoriai atnešė naujovių į tarpukario prozą. Nelės Mazalaitės novelių rinkiniai *Miestas, kurio nėra* ir *Pajūrio moterys* bei Kazio Jankausko apsakymų ir apysakų rinkinys *Dulkini batai* parodo modernėjančią rašymą. Veikėjai atsiskleidžia ne socialinėje erdvėje, o vidiniais išgyvenimais. Mazalaitė kuria įtaigų feministinį, moters pasaulio diskursą, subtiliai vaizduoja vyrus. Modernaus mąstymo apraiška laikytinas moters pasaulio vaizdavimas Jankausko prozoje. Autoriai atskleidžia stiprėjančią „vaizduotės psichologiją“, minimalizuoja veiksmą. Svarbiausia kūriniuose tampa ne *kas* ir *kodėl*, o *kaip*. Tai skatina naratyvo fragmentiškumą, minties šuolius, emocinius pakilimus ir nusileidimus, dažną veikėjų nesusikalbėjimą, užsisklendimą savyje ir kartu – kalbinės raiškos tobulinimą, atidą detalei, niuanso raiškai, koncentruotam vaizdui.

Keisdami naratoriaus statusus, rašytojai skaitytoją priverčia ir matyti bei jausti veikėjo akimis. Jankausko kūrybai būdinga „observacija iš šalies, savikritika, ironizavimas, herojaus susidvejinimas“

(Spindytė 1996, p. 167). Ir šio autoriaus, ir Mazalaitės kūryboje šias būsenas sukelia meilė, tampanti paskata savivokai, medžiaga kūrybai, išsiūbuojanti vidines veikėjų galias. Rašytojai populiariai dvasinį dienoraštį, lyrinę išpažintį, vidinį monologą.

Analizuojamiems kūriniams būdinga roman-tinės, simbolistinės stiliškos jungtis su impresio-nistine, egzistencinių problemų individualūs

sprendimai, skatinantys prozos perėjimą nuo re-alistinio prie modernaus vaizdavimo. „Naujas žmogus“ akcentuoja gyvenimo kitimo, būties lai-kinumo, nestabilumo idėja, sprendžia likimo bei mirties neišvengiamumo klausimus, bando suvokti savo vietą pasaulyje, emocijas reiškia „sielos pei-zažu“, kaimo ir miesto dramatiška opozicija. Svarstydami tokius klausimus, rašytojai atsisklei-džia kaip modernios lietuvių literatūros kūrėjai.

Literatūra

Egzodo rašytojai. Autobiografijos. 1994. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

GAILIŪNAS, P., 1940. Miestas, kurio nėra. *Židiny*, Nr. 1, 128.

JANKAUSKAS, K., 1938. *Dulkini batai*. Kaunas: Šviesa.

JUŠKAITIS, J., 1991. Nelė Mazalaitė. *XXI amžius*, Nr. 21, 3.

Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990. 1992. Čikaga: Litua-nistikos institutas, 296-297.

MAZALAITĖ, N., 1939a. *Miestas, kurio nėra*. Kaunas: Spindulys.

MAZALAITĖ, N., 1939b. *Pajūrio moterys*. Kaunas: Mokslo Koop. B-vė „Žnja“.

POVILIONIS, J., 1939. Knygos ir žurnalai. *Židiny*, Nr. 2, 274-275.

RUTKŪNAS, B., 1939. Dulkini batai. *Savaitinis iliustruo-tas kultūros priedas (Lietuvos aidas priedas)*. Nr. 182, 2.

SPRINDYTĖ, J., 1996. *Lietuvių apysaka*. Vilnius: Lietu-vių literatūros ir tautosakos institutas.

VENGRIS, A., 1936. Knygos. *Naujoji Romuva*, Nr. 25-26, 535.

ZALATORIUS, A., 1980. *XX amžiaus lietuvių novelė (iki 1940 m.): semantinis aspektas*. Vilnius: Vaga.

ŽEKAITĖ, J., 1977. Impresionizmas ir ekspresionizmas lietuvių prozoje. In: *Literatūra ir kalba*, T. XIV, 9-168.

ŽUKAUSKAS, A., 1940. Nelė Mazalaitė. *Pajūrio mote-rys*. Miestas, kurio nėra. *Naujoji Romuva*, Nr. 5, 97-98.

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: Lithuanian literature of the first half of the 20th c., Modernism, theories and methods of lite-rature, literary criticism, pedagogy, electronic teaching.

THE START OF MODERNITY OF LITHUA-NIAN PROSE IN THE PERIOD BETWEEN THE WORLD WARS: NELĖ MAZALAITĖ, KAZYS JANKAUSKAS

Summary

The literary works by Lithuanian prose writers in the period of World Wars have not been extensively ana-

lyzed so far. Recently more and more attention has been devoted to it. Some writers of that period were eliminated from the history of Lithuanian prose, some were deported to Siberia in the Soviet times; however, their prose has not been repeatedly publis-hed up to now. The article focuses on the periphery figures in Lithuanian literature – Nelė Mazalaitė and Kazys Jankauskas' literary works. These writers ma-tured and created together with a conspicuous ge-neration of neo-Romantics and neo-Catholics – An-tanas Miškinis, Bernardas Brazdžionis, Salomėja Nė-ris, Petronėlė Orintaitė, Jonas Aistis, Juozas Keliuo-tis, Antanas Vaičiulaitis, Gražina Tulauskaitė, Ka-zys Inčičiūras, etc. The article emphasizes the writers' general tendencies of becoming more modern and

their individual features implied in the works written during the period between the World Wars. Both authors contributed to the literature of between the World Wars period: the authors' attention to psychology, existential problems, their attention to the logic of characters' inner experiences, character's self-criticism and even duality which is a characteristic of a modern Western European psychological novel.

ticism and even duality which is a characteristic of a modern Western European psychological novel.

KEY WORDS: the period between the World Wars, literary works, individuality, impressionism, prose, modernity.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 02 07

Jadvyga Bajarūnienė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel.: (370–37) 42 26 04

El. paštas: j.bajaruniene@gmail.com

Moksliniai interesai: vokiškai kalbančių šalių literatūros, literatūros krypčių poetika, vokiečių ekspresionizmas, komparatyvistika (vokiečių-lietuvių literatūrų ryšiai).

PATOLOGINIŲ BŪSENŲ SKLAIDA VOKIEČIŲ EKSPRESIONIZMO PROZOJE

Vokiečių ekspresionizmas (1910-1920/25) – viena ryškiausių XX amžiaus vokiečių literatūros srovių. Jis yra plačiai tyrinėjamas, taip pat ir tarpdalykiniu požiūriu. Pasitelkiami įvairūs – filosofijos, teologijos, antropologijos, sociologijos, medicinos (ypač psichiatrijos), gamtos mokslų – kontekstai. Ekspresionizmo literatūroje ypatingas dėmesys tenka žmogaus būsenų analizei. Tačiau rašytojai ekspresionistai (kitaip negu, tarkim, romantikai ar realistai) perteikia ne personažų jausmus, nuotaikas, psichologiją, o atskleidžia suaudrintą, baimės, įtampos ar šoko sukeltą būseną, fiksuoja jos kulminacinius taškus. Išskirtinis ekspresionizmo literatūros bruožas – dėmesys patologiniams reiškiniams, poetinio ir medicinos diskursų sąveika.

Straipsnio tikslas – aptarti vieną iš vyraujančių vokiečių ekspresionizmo prozos temų – patologinių būsenų vaizdavimą bei jų estetinę raišką Alfredo Döblino (1878-1957), Georgo Heymo (1887-1912), Gottfriedo Benno (1886-1956), Walterio Rheinerio (1895-1925) bei Oskaro Loerke's (1884-1941) novelistikoje. Pasirinktų tekstų grupė leidžia ne tik parodyti šios tematikos sklaidos įvairovę, kaitą, bet ir žmogaus koncepcijos ypatumus vokiečių ekspresionizmo prozoje, išryškinti ekspresionistinės novelės dominantes bei tipologinius bruožus. Lietuvių literatūrologijoje ši problema iki šiol nebuvo aptarta.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: ekspresionizmas, individo disociacija, pasąmonė, patologinis tipas, beprotybės fenomenas, ekspresionistinio herojaus ambivalentiškumas, svaigulys, estetizacija, parodija, groteskas.

XX amžiaus antrojo dešimtmečio pradžioje, Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse politinių ir socialinių įtampų kupinoje Vokietijoje užgimęs ekspresionizmas akcentavo epochos žlugimą, skleidė artėjančios katastrofos nuotaikas, plėtojo „pasaulio pabaigos“ (*Weltende*)¹ motyvą. Vienas iš tokio katastrofizmo ženklų – individo krizė. Ekspre-

sionistai radikalčiai kėlė klausimą apie žmogaus santykį su aplinka, tyrinėjo jo pasąmonę ir psichiką, atskleidė kraštutines egzistencijos būsenas. „Mėgstamas“ ekspresionizmo autorių protagonistas – patologinis tipas, o situacijos, kuriose skleidžiasi veiksmas – susvetimėjimas, vienvė, baimė, beprotybė, agresija, savižudybė, mirtis.

¹ Šiam motyvui pradžią davė vienas garsiausių ekspresionizmo literatūros tekstų – Jakobo van Hoddiso (1887-1942) eilėraštis *Weltende* (1911). Beje, šis poetas sirgo sunkia šizofrenijos forma. 1942 m. nacionalsocialistai, vykdę šurpią eutanazijos praktiką, jį kaip psichiškai neįgalų ligonį uždarė į koncentracijos stovyklą ir nužudė; mirties vieta tiksliai nežinoma.

Aptariami tekstai – A. Döblino *Pienės nužudymas* (*Die Ermordung einer Butterblume*, parašyta 1904, išspausdinta 1910), G. Heymo *Pamišėlis* (*Der Irre*, parašyta 1911, išspausdinta 1913), G. Benno *Smegenys* (*Gehirne*, parašyta 1914, išspausdinta 1916), W. Rheinerio *Kokainas* (*Kokain*, 1917) ir O. Loerke's *Lėlė* (*Die Puppe*, 1919) – apima visą klasikinį ekspresionizmo dešimtmetį. Gausiuose tyrinėjimuose apie vokiečių ekspresionizmą nemažai vietos skiriama ir patologinių būsenų, ypač beprotybės fenomeno, raiškai (Anz 1977, Irrle 1977, Iheweazu 1982, Krull 1984, p. 33-43, Vietta/ Kemper 1997, p. 176-185).

Lietuvių literatūros kritikoje gausu nuorodų apie ekspresionizmo įtaką tarpukario Lietuvos rašytojams, ypač „keturvėjininkų“ kūrybai, Jurgio Savickio, Petro Tarulio prozai (Galiniš 1974, p. 181-264; Kubilius 1983, p. 115-135; Zalatorius 1980, p. 109; Žekaitė 1994, p. 272-273; Sauka 1994, p. 28-29; Striogaitė 1994, p. 106, 115). Tačiau atskiro tyrinėjimo apie atitinkamos tematikos vokiečių ekspresionizmo prozą filologinėje lietuvių spaudoje iki šiol nebuvo. Todėl šis straipsnis gal būt praverstų ir besidomintiems platesniais ekspresionizmo literatūros kontekstais ar lietuvių-vokiečių literatūrų paralelėmis, paskatintų tipologiniu požiūriu patyrinėti giminingas temas ir motyvus abiejose literatūrose.

Straipsnyje bus aptariamas protagonistų ir sociumo – aplinkos – pasaulio santykis, vardų (ar bevardiškumo) reikšmė bei tapatybės klausimas, kūno ir erdvės raiška, vitalizmo – svaigulio ir asmenybės destrukcijos santykis. Pasirinktų tekstų pagrindu bus bandoma atskleisti ekspresionistinės novelės bruožus.

Vokiečių ekspresionizmo autorių dėmesys patologinėms žmogaus būsenoms aiškintinas taip pat priežastimis, esančiomis už literatūros ribų. XX amžiaus pirmųjų dešimtmečių Vokietijoje

psichiatrijos teorija ir praktika atsidūrė lūžio situacijoje. Keitėsi požiūris į psichikos ligonį, buvo svarstoma, kur iš tikrųjų glūdi riba tarp „sveiko“, „normalaus“ žmogaus ir patologinio tipo. Psichiatrijos problemos gvildentos ne tik mokslininkų darbuose, bet taip pat plačiai aptartos ekspresionistų leidiniuose ir žurnaluose (pavyzdžiui, „Die Aktion“, „Wiecker Bote“, „Das Kunstblatt“). Pažymėtina, jog ekspresionistai buvo nusiteikę tiek prieš tradicinę psichologiją, tiek prieš tradicinės psichiatrijos metodus. Kurtas Hilleris savo atsišaukime „Tikslo filosofija“ („Philosophie des Ziels“, 1916) ragino „saugotis psichiatrijos“, kadangi ji orientuojasi į vidutinybę, o „nenormalius“, tai yra visuomenės elgesio taisykles pažeidžiančius atvejus sutapatina su liguistumu ir patologija (Manifeste 1982, p. 182).

Taip pat buvo svarstomi ypatingi psichikos ligonių gebėjimai savitai matyti, jausti ir meniškai interpretuoti aplinką bei savo vidinį pasaulį. Rašytojas ir leidėjas Wielandas Herzfelde žurnale „Die Aktion“ išspausdintame straipsnyje „Psichikos ligonio etika“ („Die Ethik des Geisteskranken“, 1914) aistringai gynė tuos, kuriuos visuomenė vadina bepročiais ir pamišėliais: „Psichikos ligonis tikrai sugeba būti laimingesniu negu mes, nes jis yra natūralusis ir žmogiškesnis. Veikti jį skatina jausmas, o ne logika. Jo veikla galingesnė, betarpiška. Beprotybę aš vadinu „valios religija“ – tik valia gali jausmą paversti jėga“ (Manifeste 1982, p.183). Visuomenės normos suvokiamos kaip priešiškas dalykas, kaip kliūtis žmogaus paslaptinių sielos gelmių proveržiams, kurie buvo laikomi kūrybiškumo, meniškumo, genialumo šaltiniu.

Esminiu veiksmu, paskatinusiu kone visuotinę susidomėjimą žmogaus vidinio gyvenimo sanklodomis, laikytina Sigmundo Freudo (1756-1939) psichoanalizės teorija, sureikšminusi sapnų, ins-

² Paradoksalu, jog S. Freudas kritiškai vertino avangardinį meną (ekspresionizmą, dadaizmą), tačiau būtent šio meno atstovai rėmėsi žymaus psichoanalitiko įžvalgomis ir populiarino jo idėjas. Beje, pirmoji S. Freudo įtakos fazė – XX a. pradžios Vienos modernizmo (*Wiener Moderne*) literatūra.

tinktų, pasąmonės būsenų vaidmenį². Programinio straipsnio „Ekspresionizmas ir psichiatrija“ („Expressionismus und Psychiatrie“, 1920) autorius Ernstas Jolowiczas pabrėžia: „Naujoji, romantinė³ meno kryptis dar daugiau negu anksčiau domėjosi psichiatrija. Aš tik prisimenu galingą įtaką, kurią menui padarė Freudo idėjos. Vargu ar rasime nors vieną naujosios literatūros kūrinių, kuriame neatpažintume psichoanalitinės tyrinėjimo krypties įtakos“ (Manifeste 1982, p. 191). Analizuodamas instinktus, Freudas kalbėjo ir apie jų pražūtingą vaidmenį, pabrėžė instinktų valdomo žmogaus polinkį į agresiją ir destrukciją (Freud 1984, p. 107).

Itin svarbų impulsą teikė Friedricho Nietzsche's „visų vertybių perversinimo“ (*Umwertung aller Werte*) teorija bei vitalizm¹ šlovinanti gyvenimo filosofija (*Lebensphilosophie*). Antra vertus, F. Nietzsche analizavo moderniajai epochai būdingą subjekto ir kalbos krizę, jo išvalgos tapo išėities tašku ekspresionistų A. Döblino, Franzo Kafkos, Carlo Einsteino kūrybai bei poetikai (Andreotti 2000, p. 42). F. Nietzsche's paveikta ekspresionistų karta kritiškai vertino savąjį laikmetį, pozityvistinį mąstymą, scientizmą, materializmą, kultūrą, institucijas (teismus, mediciną). Jų požiūriu, visuomenės gyvenimas „sustingęs“, dekadentiškas, žmogus priverstas taikytis prie jo prigimčiai svetimų socialinių normų. Tokia visuomenė priešiška nusiteikusi prieš genialumą, užkerta galimybę įgyvendinti, kaip formulavo Erwinas Loewensonas (1909), „sveikata spinduliuojančio viso žmogaus idealo“ (Manifeste 1982, p. 202; išryškinta – J. B.). Žmogų ekspresionistai traktavo ne

kaip socialinės sistemos reprezentantą, o kaip su galingomis gyvenimo jėgomis ir energijomis susietą būtybę, kuri savo valios, dvasios (*Geist*), moralumo, išgyvenimo jėga užlies pasaulį⁴. Populiarior buvo taip pat prancūzų mąstytojo, intuityvizmo ir „gyvenimo filosofijos“ atstovo Henri Bergsono (1859-1941) idėjos.

Taigi ekspresionizmo epochoje gerokai susvyruoja tikėjimas, jog pasaulį ir žmogų galima paaiškinti vien proto pastangomis, racionaliais metodais. Gilėja praraja tarp refleksijos ir tikrovės, tarp sąmonės ir būties. Ekspresionistai aukština visa, kas pirmapradiška, iracionalu, mistiška, chaotiška, esminga, kas slypi už visuomenės išorės struktūrų.

Būta ir konkrečių priežasčių, skatinusių vokiečių autorių susidomėjimą psichiatrijos tematika. Kai kurie jų patys turėjo medicininį išsilavinimą ir dirbo gydytojais (A. Döblinas, G. Bennas, Oskaras Panizza), savo kūryboje tyrinėjo žmogaus psichikos reiškinius. Ne paskutinė priežastis – ekspresionistinės kartos rašytojų ir menininkų bohemiškas gyvenimo būdas, polinkis narkotikams, labili psichikos būklė. Kai kurie autoriai (W. Rheineris, G. Bennas) šią autobiografinę patirtį įprasmino savo tekstuose⁵. Tačiau žmogaus fizinis bei dvasinis irimas ekspresionizmo literatūroje nebuvo savitiksle problema. Jis simbolizavo visuotinę epochos krizę, susvetimėjimą, žlugimą – visa tai, kas apibendrintai ir buvo įvardyta kaip „pasaulio pabaiga“.

Pažymėtina, jog tokio nelaimingo, susidvejinusio žmogaus situacija ekspresionistų kūryboje dažniausiai vaizduojama ne, tarkim, su užuojauta

³ E. Jolowiczas ekspresionizmą apibūdina ir kaip „romantini“ meną, nes romantikais, anot straipsnio autoriaus, galima laikyti visus, kurie domisi neįprastais, keistais, paslaptingais, iracionaliais dalykais.

⁴ Čia būtina patikslinti: socialinės sistemos autsaideriai yra tik ekspresionistiniai herojai, o jų antagonistai priešingai – ne tik atstovauja oficialiai visuomenės tvarkai, bet ir yra smarkiai tipizuoti.

⁵ Jau kai kurių eilėraščių pavadinimai byloja apie išskirtinį ekspresionistų dėmesį medicinos bei patologijos reiškiniams, pgl.: Alfredo Lichtensteino „Operacija“ („Die Operation“), Gottfriedo Benno „Gydytojas I ir II“ („Der Arzt I und II“), „Kokainas“ („Kokain“), Alberto Ehrensteino „Savižudis“ („Der Selbstmörder“), to paties pavadinimo Johanneso R. Becherio ir Pauliaus Zecho eilėraščiai „Idiotas“ („Der Idiot“), Franzo Werfelio „Morfinistė“ („Die Morphinistin“) ir kt.

(kaip tai būdinga natūralizmo rašytojams) ar „kaltinant“ ją sukėlusias aplinkybes (įmanoma realisto pozicija), o kaip savotišką išsilaisvinimą iš socialinių normų diktato, vidinės laisvės triumfą, netgi kaip išeitį ar galimybę – tiesa, utopinę – susikurti alternatyvią erdvę. Anot žymaus vokiečių ekspresionizmo tyrinėtojo Silvio Vietta'os, bendras žmogaus vaizdavimo ekspresionizmo literatūroje išeities taškas – subjekto, „aš“ disociacija (*Ich-Dissoziation*). Čia dialektiškai sąveikauja dvi tendencijos: maištas prieš konvencijas, prievartą, susvetimėjimą ir siekimas kokybiškai atnaujinti, sakralizuoti „aš“ substanciją (tarsi užpildyti modernizmo epochoje atsiradusią metafizinę tuštumą) (Vietta/ Kemper 1997, p. 22-23). Šis „sakralizacijos“ vyksmas ekspresionizmo prozoje atskleidžiamas pasitelkus deformavimo, bjaurumo, šoko estetiką. Veikėjai dažniausiai vaizduojami ribinėse situacijose, patiriantys ekstazę, svaigulį. Anot Thomo Rietzschelio, ekstazė tampa laimės pakaitalu (1987, p. 368).

Pasirinktas noveles vienija bendra tema – asmenybės skilimo, priklausomybės, ligos, beprotybės motyvai. Ankstesnėse literatūros epochose žmogaus psichikos problemomis domėjosi vokiečių romantikai (Novalis, Ludwigas Tieckas, Josephas von Eichendorffas, Ernstas Theodoras Amadeus Hoffmannas), kurie ypač akcentavo žmogaus ir gamtos „nakties pusę“⁶, žmogaus psichikos irimo reiškinius apgaubė mistikos ir paslapties šydu, beprotybę dažnai siejo su meninės kūrybos sfera. Kaip pastebi Ursula Mahlendorf, Novaliui liga ir beprotybė tampa psichologinio savojo „aš“, o kartu ir gamtos bei jos dėsnių pažinimo šaltiniu (1994, p. 594). Romantikai, ypač E. T. A. Hoffmannas, domėjosi medicinos teorijomis, parapsichologijos klausimais, mesmerizmu, magnetizmu. Vyravo įsitikinimas, jog tokiose būsenose kaip sap-

nas, somnambulizmas, hipnozė atsiskleidžia giluminės žmogaus psichikos struktūros. Tačiau romantizmo literatūroje žmogus neredukuojamas vien į (para)medicininį atvejį. Detlefo Kremerio nuomone, E. T. A. Hoffmanno apsakymai („Smėlio žmogus“/ „Der Sandmann“, „Majoratas“/ „Das Majorat“)⁷ meniškai intriguojantys ir daugia-reikšmiai dėl to, kad juose beprotybė pinasi su tikrove, sapnas – su sąmone, liguistumas – su sveikata, kad rašytojas originaliai kelia tapatumo ir šizofrenijos santykio problemą (1998, p. 70-71).

Bene esminis XIX a. vokiečių literatūros tekstas beprotybės tema – Georgo Büchnerio novelė „Lencas“ („Lenz“, parašyta 1835, išspausdinta 1839) pasakojanti apie tragišką žymaus „Audros ir veržimosi“ dramaturgo Jakobo Michaelio Reinholdo Lenzo (1751-1792) gyvenimo tarpsnį. Realistine maniera parašytas G. Büchnerio kūrinys preciziškai fiksuoja savo ligą suvokiančio menininko būseną.

Žmogaus fiziologiją sureikšminę natūralistai (pavyzdžiui, Gerhartas Hauptmannas novelėje „Geležinkelio apeivis Tilis“ („Bahnwärter Thiel“, 1888) taip pat vaizdavo žmogaus socialinę degradaciją, tačiau beprotybę interpretavo ne kaip individualios, tegu ir pražūtingos laisvės potyrių, o kaip tamsių instinktų, paveldėjimo, aplinkos (*das Milieu*) ar sunkių egzistencinių bei socialinių sąlygų pasekmę.

Ekspresionistai išplėtojo beprotybės tematikos spektrą, suteikė jai naujų stilistinių raiškų ir savo koncepcijomis išreiškė itin kritišką požiūrį į to meto visuomenę.

A. Döblino novelės pagrindinis personažas – nedidelės prekybos firmos vadovas, iš pažiūros tarsi solidus biurgeris Michaelis Fišeris eina į užmiestį pasivaikščioti. Mosuodamas lazda, užkliudo, po to apimtas įsiučio pradeda daužyti pakelėje au-

⁶ Šį terminą į vokiečių romantizmo diskursą įvedė gydytojas, gamtos filosofas, rašytojas Gotthilfas Heinrichas Schubertas (1853-1780).

⁷ Šie apsakymai įeina į dviejų dalių ciklą „Nakties vaizdai“ („Nachtstücke“, 1816-1817).

gančias piktžoles, sadistiškai mėgaujasi savo galia. Tačiau staiga jis pasijunta nusikaltėliu, įsivaizduoja „nužudęs“ piene.

G. Heymo novelės pradžioje matome iš psichiatrijos ligoninės grįžtantį (bevardį) personažą. Jo mintys – dar gydymo įstaigoje, kur jam teko patirti personalo prievartą ir sadizmą. Vyras dega nepykanta, troškimu atkeršyti pasauliui, taip pat ir savo žmonai, kurią jis laiko kalta dėl savo būklės.

G. Benno novelėje „Smegenys“ vaizduojamas gydytojo psichiatro asmenybės irimas. Anksčiau dirbęs patologinės anatomijos institute, jis dabar atvyksta į sanatoriją pavaduoti vyriausiojo gydytojo, tačiau pajunta keistus organizmo ir psichikos pokyčius. Renė (Rönne) darosi pasyvus, nesugeba adekvačiai reaguoti į aplinką, jo judesiai tampa nevaldomi. Jis tarytum persikūnija į kitą – dvasinę, kūrybinę – sferą.

W. Rheineris vaizduoja kelias paskutines nar komano Tobijo gyvenimo valandas. Herojus pažįsta tik dvi ekstremalias būsenas: didžiausias kančias keliančią abstinenciją ir laikiną kūno bei dvasios palaimą po kokaino dozės. Galop atsiduria pas „gerąjį angelą“ dailininkę Marion, kuri šiek tiek sušvelnina jo nepakeliamas kančias. Nutaikęs proga, slapčia pavagia pistoletą. Herojui nebelieka jokios išeities: „Jis nieko neturėjo, kuo galėtų džiaugtis. Vargšas, atstumtas, ligotas ir prakeiktas. Neturėjo nei maisto, nei pinigų, nei drabužių, nei vieno artimo žmogaus. Nei valios, nei jėgų ką nors išgyti“ (1987, p. 191). Sekmadienio rytą, skambant bažnyčių varpams, Tobijas vienoo namo laiptinėje paleidžia į save šūvį.

O. Loerke's herojus Frydrichas Šedelis – vienos Berlyno redakcijos pagalbinis darbuotojas. Jis ironiškai apibūdinamas kaip „rašytojas, neparašęs nė vienos knygos, nė vienos eilutės“ (1988, p. 273). Vieno pasivaikščiojimo po nykią, apleistą priemiesčio vietovę jis staiga išvysta anapus tvoros gulintį kažkieno paliktą seną lagaminą. Herojų apsėda mintis, jog lagamino viduje yra geltona lėlė. Tas vaizdinys tampa jo *idée fixe*, realybės pa-

kaitalu. Šią lagamino „paslaptį“ jis išduoda vaikams. Kada berniukai nori įsitikinti, ar tai tiesa, Frydrichas Šedelis supranta, jog bus gėdingai demaskuotas. Jis pabėga, jam kyla spontaniška mintis nusižudyti. Jis puola ant bėgių priešais važiuojantį tramvajų, tačiau mašinistas traukinį paskutinę sekundę dar spėja sustabdyti. Frydrichas Šedelis vėl desperatiškai bėga, galop susmunka nutekamajame griovyje.

Visų novelių protagonistų ryšys su visuomene bei socialine aplinka yra silpnas, nuolat „trūkinėjantis“. Netgi G. Benno herojus, užuot gydęs savo pacientus, praranda profesinius sugebėjimus, tampa ligoniu, nors, kita vertus, beprotybės būseną jam yra kūrybingumo šaltinis. Tik atitrūkęs nuo socialinės kasdienybės ir jos konvencijų jis atranda naują – poetinės raiškos – sferą. A. Döblino novelės personažas atstovauja biurgerių sluoksniui, nors skaitytojas jo ir nemato tarp kitų visuomenės narių. Informacija apie socialinę jo gyvenimo pusę yra skurdi, tačiau, kita vertus, autorius keliais štrichais sugeba nupiešti smulkiojo biurgerio portretą, jį šaržuoja. Taip pat atskleidžiamas vidinis „fasadinės“ visuomenės nestabilumas. Biurgeris – didžiausias ekspresionistų priešas – tampa pajuokos objektu, tačiau nurodoma ir į jame slypinčią agresiją, jo susidvejinimą. Michaelis Fišeris – komiškas, bet pavojingas žmogus veidmainingoje visuomenėje. O. Loerke's novelės veikėjo socialinis vaidmuo taip pat skurdus ir neišreikštas. G. Heymo ir W. Rheinerio protagonistai atsidūrę sociumo paribį, galiausiai nusižudo.

Neišreikštas ir protagonistų asmeninis gyvenimas. Apie santuokinę praeitį užsiminta tik G. Heymo „Pamišėlyje“, tačiau ji vaizduojama perdėm neigiamai, herojui žmonos paveikslas susilieja su žiurkės įvaizdžiu. Moterims jų gyvenime neskirtas reikšmingesnis vaidmuo. Protagonistai – aseksualūs, abejingi kitai lyčiai, netgi infantiliški. Savo fantazijas jie dažnai projektuoja į konkrečius aplinkos objektus. A. Döblino herojus liguistos „meilės“ objektu pasirenka piene, O. Lo-

erke's personažas savo svajas perkelia į įsivaizduojamą lėlę. Meilės emocijos svetimos taip pat G. Benno ir W. Rheinerio veikėjams. Jeigu jų akiratyje ir pasirodo moterys, tai tik kaip gelbėtojos, o ne jausmo objektas.

Visuomenė, išorinis pasaulis ekspresionistų rodomi kaip svetima, abejinga, žmogui priešiška jėga. Šis rakursas labiausiai išryškintas G. Heymo tekste. Iš protagonisto perspektyvos įteigiama, jog psichiatrijos ligoninės personalas ne tik nekompetingas („pamišėlis“ išrašomas kaip pasveikęs), bet ir žiaurus. Tokiu būdu rašytojas plėtoja „pasaulio kaip beprotnamio“ metaforą (plg. Dammrich 1995, p. 370). Amoko būsenos apimtas veikėjas visą aplinką, kuri jį lydi pamišėliško bėgimo metu, regi liguistai – kaip beatodairiškos, kruvinos kovos areną. Taip pat ir W. Rheinerio novelėje, kuri iš visų aptartų tekstų labiausiai persmelkta skausmo, tragizmo, subjektyvios kaltės jausmo, iškyla individo ir visuomenės priešprieša. Liguista herojus sąmonė didmiesčio aplinką priima kaip dundantį pragarą, iš kurio kelio atgal nėra. Narkomanas Tobijas visur regi persekiotojus, priešus, žudikus. A. Döblino ir O. Loerke's personažai įsivaizduoja, jog visa aplinka tarsi susimokiusi prieš juos, jog jie stebimi, jog pasaulis iš jų tyčiojasi. Visi veikėjai aplinką, sociumą vertina subjektyviai, iškreiptai, hipertrofuotai. Bet koks „harmoningo“ santykio su pasauliu buvimas (kaip, pavyzdžiui, romantikų koncepcijose) neįmanomas. Visuomenė „nekaltinama“, ji ekspresionistų požiūriu negatyvi savaime. Galimybės ją pakeisti netgi nesvarstomos⁸. Žmogaus ir visuomenės/ pasaulio priešprieša iškyla visu negailestingumu.

Tačiau ekspresionistai parodo, jog destruktivus pradas bei krizės priežastys slypi ne tik visuomenės instancijose ar struktūrose, bet ir pačiame

žmoguje. Novelių personažai linkę į susireikšminimą, agresiją, savęs naikinimą. Jie tolsta nuo visuomenės, užsisklendžia subjektyvių vaizdinių erdvėje, tampa savo pačių įkaitais. Objektiviai tikrovę užgožia sąmonės vaizdiniai. Ar galima kalbėti apie jų asmenybinę savastį? Ekspresionizmo literatūroje ir mene svarbu yra ne charakterio individualumas, o tam tikrų tipinių savybių ar socialinių charakteristikų išryškimas. Aptariamų novelių protagonistai ne kuria ar įtvirtina, o – priešingai – naikina savitumą. Progresuojantis patologiskumas ištrina individualumo žymes. Tapatumo neturėjimą liudija visų pirma personažų vardai arba jų bevardystė.

A. Döblino novelės personažo vardas Michaelis – aliuzija į jo vokiškumą, biurgeriškumą⁹. Pavardė Fišeris („žvejys“) nurodo į animalinę sferą, pabrėžia vitališkų instinktų galią. Pažymėtina, jog novelės tekste protagonistas dažniausiai figūruoja kaip įvardis („jis“) ar parafrazė („juodai apsirengęs ponas“, „niūrus storulis“, „rimtas vyras“ ir panašiai), o ne kaip individualybė. Novelės pabaigoje pateikta charakteristikų ir titulų sancaupa pabrėžia ironišką autoriaus požiūrį į pienės „žudytoją“: „Iš piktadžiuos ir juoko storasis, korektiškai apsirengęs pirklys ponas Michaelis Fišeris rangėsi savo šezlonge“ (1988, p. 115)¹⁰. G. Heymo protagonistas apskritai neturi jokių konkretesnių referencijų į savo asmenį bei biografiškumą, veikia tiesiog kaip „pamišėlis“. G. Benno herojus susitapatina su medicinos sfera, „Rönne“ primena rentgen¹ (vok. *Röntgen*), jis tampa abejinga aplinkinio pasaulio ir savo paties kūno stebėjimo „kamera“, asmeniniai išgyvenimai netenka vertės. W. Rheinerio novelės pagrindinis personažas Tobijas – kontrastas bibliiniam Tobijui jaunesniajam, kurį tėvas nuo pat kūdikystės išmokė „bijoti Vieš-

⁸ Kitaip yra ekspresionizmo dramoje, kur herojus savo etinėmis galiomis dažnai pasiryžęs pakeisti pasaulį.

⁹ Nežymiai modifikuota vardo forma „Michel“ vokiečių kalboje tapo bendriniu, dažniausiai pajuokiančiu žodžiu, žyminčiu geraširdį, bet naiivų, kvailoką ar nuobodų („standartinį“) žmogų. Junginys „vokiečių Michelis“ (*der deutsche Michel*) tapęs garbingo, tačiau politiškai indiferentiško, nerangaus vokiečių smulkiojo biurgerio sinonimu.

¹⁰ Ištraukos iš nagrinėjamų novelių, išskyrus G. Heymo „Pamišėlių“, verstos straipsnio autorės.

paties ir sergėtis kiekvienos nuodėmės“ (Šventasis Raštas 1991, p. 145). Jis elgiasi priešingai negu angelo lydima ir Dievo valiai paklūstanti Senojo Testamento figūra. Aliuzija į biblinę tekstą tik dar aštriau pabrėžia šio veikėjo vienvėrį ir pasmerkumą. O. Loerke's novelės personažo Frydricho Šedelio (vok. *Schädel* reiškia „kaukolė“) padėtis apgailėtina, jo buitis – skurdi ir banali. Herojus praranda bet kokią sąlytį su sociumu, jo galvoje gimsta nerealios vizijos. Kartu kritikuojama ir ekspresionizmo ideologija, sureikšminusi individą, parodijinėje šviesoje parodoma šios srovės retorika, patosas, atotrūkis nuo žemiško gyvenimo problemų.

Protagonistų beveidiškumą, abejingumą socialinei saviraiškai, visišką užsisklendimą savyje rodo jų troškimas transformuotis į gamtos objektus. G. Heymo pamišėlis prieš mirtį pasijunta tarytum į tolumas neriantis paukštis: „Jis buvo didelis baltas paukštis virš didelės vienišos jūros, supuojamas amžinoje šviesoje, aukštai mėlyneje. Jo galva rėmėsi į baltus debesis, jis buvo saulės, užtvindžiusios visą dangų, kaimynas“ (1998, p. 13). Panašų palyginimą matome ir G. Benno tekste: „Aš visada troškau pakilti lyg paukštis iš prarajos“ (1987, p. 144). A. Döblino personažas taip pat galop pradingsta gamtos stichijoje, jį pasiglemžia miškas ir kalnai. O. Loerke's protagonisto įgimtas nebylumas vėliau perauga į „gyvūno ir nimfos balsa“ (1988, p. 273).

Tokiose transformacijose nesunku išvelgti savotišką istorinį regresą, atavizmą. Personažai ne-reprezentuoja visuomenės, jų likimais parodoma, jog resocializacija – neįmanoma. Negatyvi visuomenės ir pasaulio vizija yra tiek liguistos veikėjų būsenos produktas, tiek kritiška ekspresionizmo autorių nuostata visuomenės bei jos institucijų atžvilgiu.

Ekspresionistai atskirame individe išskleidė – nors ir pavojingais ratilais kunkuliuojančią – vidinę energiją, vitalizmą bei pasąmonėje slypinčias estetines galias. Aptariamų novelių herojai (grei-

čiau – antiherojai) – ambivalentiški. Autoriai taip konstruoja pasakojimą, kad išoriniame veiksmo lygmenyje personažai veikia kaip patologiniai tipai, o savo keistomis emocijomis, liguistomis reakcijomis į aplinką atskleidžia kitokį tikrovės matymą ir tarsi „patvirtina“ S. Freudo ar H. Bergsono teiginius apie psichinių procesų savarankiškumą, jų nepavaldumą protui bei valiai (Vietta/Kemper 1997, p. 144-145).

Novelių siužetuose plėtojami tokie patologiniai veikėjų elgesio ir jausenos aspektai kaip egocentriškumas, nepaprastas emocinis jautrumas, liguista nuotaikų kaita, reakcijų neadekvatumas, polinkis į klidesius ir haliucinacijas. A. Döblino personažui, „nužudžiusiam“ piene, atrodo, jog iš stiebo teka ne sultys, o kraujas. Michaelio Fišerio liguistoje vaizduotėje medžiai virsta gyvais teisėjais. Savo kalnę jis išgyvena itin dramatiškai, hipertrofuotai. Siekdamas ją išpirkti, herojus nužudyta pienei (ją pavadina „Ellen“) atidaro piniginę sąskaitą, elgiasi taip, tarytum ji būtų šeimos narys. Tačiau jį tarsi tikrą žmogžudį traukia į „nusikaltimo“ vietą. Vėliau jis iš miško parsineša kitą piene, įsivaizduodamas, kad ji – „aukos“ duktė, ją pasodina, prižiūri lyg gyvą būtybę. Kada tarnaitė vieną dieną praneša netyčia sudaužiusi vazoną su piene ir išmetusi jį lauk, Fišeris staiga pajunta palengvėjimą: “[...] teisingumas ir laimė buvo jo pusėje [...] Jis pergudravo mišką. [...] Jis galėjo žudyti, kiek tik norėjo. Jam buvo nusispjaut ant visų pienių” (1988, p. 115). Piennės „žudikas“ bėga iš miesto ir pradingsta „kalnų miško tamsoje“.

G. Heymo „pamišėlį“ pakeliui į namus (kurių iš tikrųjų jau nebeturi) apima žiaurūs pojūčiai, o jausmas, kad jis eina ne per javų lauką, o per aikštę, kurioje guli žmonių galvos ir kurias jis traiško savo žingsniais, teikia jam neapsakomą malonumą. Šie pojūčiai pereina į atvirą agresiją ir žudymo maniją. Aukomis tampa du vaikai ir moteris. Aukų vaizdas jį apsvaigina, suteikia jam fizinių jėgų ir iškreiptų estetiinių pojūčių, vizualinių ir akus-

tinių įspūdžių: „Jis pasivijo vaikus ir išplėšė mergaitę iš smėlio. [...] Jis daužė vaikų galvas vieną į kitą. Viens, du, trys, viens, du, trys, skaičiavo, o su skaičium „trys“ abi galvelės trinksėjo lyg perkūnas. Pasirodė kraujas. Tai jį apsvaigino, pakėlė jį dievus. Jis negalėjo nedainuoti. Prisiminė chorą ir užgiedojė [...]“ (1998, p. 7). Pamišėlis elgiasi lyg vampyras, geria aukos kraują. Mieste jis atsiduria didelėje prabangoje parduotuvėje, kurią dėl liguistos vaizduotės palaiko bažnyčia. Apdujęs nuo žmonių ir daiktų gausos, liftu kyla į viršų, užlipa ant galerijos turėklų. Pamišėlis pasijunta paukščiu, jį apima svaiginantis skrydžio pojūtis. „Skrisdamas“, tai yra šokdamas žemyn, jis žmonių minioje sukelia paniką, chaosą, pasmaugia dar kelias aukas. Pabaigoje jį pakerta policininko šūvis. Prieš mirdamas jis dar girdi, kaip iš apačios „kilo amžina muzika, ir jo mirštanti širdis atsivėrė, virpėdama nuo beribės palaimos“ (Heymas 1998, p. 13). G. Heymo novelė „Pamišėlis“ bene ryškiausiai atstovauja charakteringai ankstyvojo vokiečių ekspresionizmo prozos savybei – patologiinių būsenų estetizacijai, beprotybės tapatinimui su dionisiškuoju svaiguliu.

G. Benno personažas praranda savo socialines ir profesines kvalifikacijas, tačiau jam atsivėria kitas, iracionalus vidinis pasaulis. Gydytojas Renė intuityviai jaučia savo sąmonės kūrybines galias. Kitaip negu pirmųjų dviejų aptartų novelių protagonistų, gydytojo Renė pakitę pojūčiai ir veiksmai neprasiveržia žiaurios agresijos srautu, o tampa naujos, poetinės egzistencijos versme. Racionalų, scientistinį požiūrį į žmogų autorius priešina su kūrybos sfera, kurioje gimsta nauji žodžiai, naujos metaforos („mėlynas plukių kalavijas“, „pietinis šviesos krytis“, „pietų kraštų griuvėsiai“ ir kt.). Šis idealusis pasaulis G. Benno kūryboje dažniausiai susijęs su šviesa, mėlyna spalva, mediteranine kultūra.

W. Rheinerio novelės dinamiškumą lemia suaudrinta herojaus būseną. Tobijo kūrybinės galios pakirstos galutinai. Lyg žvėris narve jis blaškosi po

didmiesčio (Berlyno) gatves, aikštes, stotis, tunelius, vaistinėse maldauja narkotikų. Visur jaučiasi stebimas, persekiojamas, jį kankina baimė ir halucinacijos. Jis girdi, kaip šnabžda rasoti medžiai, parko krūmai, miesto laikrodžiai jam primena metalinį vaiduoklį, jis regi mirstančią motiną ir verkiančią seserį, girdi keistus balsus. Tekste pasakotojo balsas susilieja su Tobijo tiesiogine bei vidine kalba, kitų personažų frazėmis, literatūrinėmis citatomis. Pažymėtina, jog protagonistui kitų gyvenimas atrodo netikras. Kavinių lankytojų būtis – tarsi „margi atspaudžiamieji paveikslėliai, kurie dovanojami vaikams“ (1987, p. 170-171). Tačiau narkotikų sukeltą „sąmonės praplėtimą“, spontaniškus estetinius atsivėrimus lydi neišvengiamos pražūties nuojauta. W. Rheinerio novelėje iškyla išbaigtas, meniškai įtaigus ir tragiškas pasmerkto žmogaus egzistencijos vaizdas.

O. Loerke's novelės vyksmą taip pat užpildo protagonisto sąmonės vaizdiniai. Frydricho Šedelio galva kupina patetiškų, ekspresionizmo manifestų stilių primenančių minčių apie žmoniją, brolybę, apie žemės ir širdies vienovę, saulės pranašystę. O kasdienybėje jis vienišas, pasigailėtinas. Ryškiau negu kituose aptartuose tekstuose autorius formuoja ironišką požiūrį į sveiką nuovoką praradusį herojų, atvirai išsako savo neigiamus vertinimus, pabrėžia jo tuščiaagarbiškumą, sentimentalumą, aroganciją, infantiliškumą. O. Loerke's novelė savo energiją semia iš grotesko poetikos. Galima sakyti, jog „Lėlė“ yra literatūrologinis tekstas, parodijuojantis „silpnąsias“ ekspresionizmo puses – patosą, daugiažodę, abstraktaus turinio retoriką, atotrūkį nuo žemiškos kasdienybės.

Nors ekspresionizmo autoriai ir sureikšmina patologijos temą, o socialinę aplinką vertina negatyviai, tačiau jie nerodo beprotybės būsenos kaip vienintelės išsilaisvinimo alternatyvos. Priešingai, jį protagonistų erdvę įvedami ir teigiami pradai – gamta, vaikai, moterys. Jie nurodo skausmingą ir tragišką herojų atotrūkį nuo natūralios gyvensen-

nos, jų nesugebėjimą ir nenorą prisitaikyti prie socialinės tvarkos. Tokia figūrų konsteliacija patvirtina ir Wolfgango Rothe's mintį apie dichotominį, priešpriešomis paremtą ekspresionistinį pasaulio, egzistencijos, gyvenimo modelį (1979, p. 16).

A. Döblino „pienės žudytojas“ jaučia magišką trauką gamtai, tačiau santykis su ja yra iškreiptas, sadistiškas. Beje, vokiečių ekspresionistai ypatingos reikšmės gamtai neteikė. Ekspresionizmas gimė iš didmiesčių, techninės civilizacijos, nors, antra vertus, šios srovės rašytojai ir menininkai garbino archajišką pasaulėjautą, spontanišką žmogaus sąlytį su gamtos jėgomis. Todėl jų tekstuose regime visiškai kitokią gamtos pasaulio traktuotę, negu, tarkim, romantikų kūryboje. A. Döblino novelės pagrindinį motyvą (geltoną piene) galima būtų traktuoti netgi kaip romantikos simboliu tapusios „mėlynosios gėlės“ šaržą¹¹. Tačiau būtent taikios gamtos fone protagonisto figūra darosi dar labiau groteskiška. Jo būseną išreiškia ir trauka ryškiems objektams bei spalvoms. Pritaikius žymaus ekspresionisto dailininko ir teoretiko Wasilijaus Kandinskio (1866-1944) samprotavimus apie spalvas, galima teigti, jog A. Döblino personažui „geltona spalva [...] sukelia nepaaiškinamą jaudulį bei nerimą“ (1994, p. 2). Tolesnės Kandinskio išvalgos tarsi pagrindžia A. Döblino veikėjo elgseną: „Turint galvoje dvasinę žmogaus būklę, geltonos spalvos poveikį galima prilyginti „spalvingai beprotybei“. Ne melancholijai ar hipochondrijai, o intensyviai pamišimo priepuoliui. Tarsi ligonį būtų apėmęs aklas išsiūtis ir jis siautėdamas pultų visus aplinkinius, daužytų po ranka pakliuvusius daiktus [...], kol galų gale galutinai išsektų“ (1994, p. 2)¹².

G. Heymo „pamišėlis“ savo agresijos įtūžį pradeda lieti taip pat gamtoje. Žiaurus kontrastas tarp vasaros idilės ir vidinės personažo būsenos – nu-

žudytų nekaltų aukų, taip pat ir vaikų, kūnai. Tačiau teigiamo pasaulio vizija kuriama tik štrichais, į ją nurodo šalutiniai personažai. Taip yra ir kitoje novelėse. O. Loerke's „Lėlėje“ pakrikusios sąmonės veikėją demaskuoja vaikai. Ryškesnę gėrio – demoniškumo antitezę regime W. Rheinerio „Kokaine“. Marion, „auksinis angelas“, Tobiją priglaudžia ir sušvelnina jo kančias: „Jį apėmė didžiulis dėkingumas šiai švelniai būtybei, vienintelei, neatstūmusiai jo, Parijo, likusio be draugų, kurį kiekvienas namas išspjauzdavo tarsi šlykščią atmatą“ (1987, p. 188).

Ekspresionizmo prozos dominantės – neįprastas veiksmas, netipiškai besielgiantis personažas ir staigus veiksmo lūžis. Herojai susitelkę į save, tačiau jų mąstymas daugiau spontaniškas, jie perdėtai jautriai reaguoja į išorinį pasaulį. Pagrindinė aptariamų tekstų epinė savybė – itin dinamiškas, judesių ir gestų prisodrintas veiksmas. A. Döblino personažas savo „nusikaltimą“ įvykdo vaikščiodamas gamtoje. Joje jis neranda nusiramimo (tai būdinga romantiniam herojui), priešingai, ant gamtos objektų išlieja susikaupusį įtūžį pasauliui, kartu – ir savo bejėgiškumui. G. Heymo „pamišėlio“ būseną atsiskleidžia nerovingais judesiais, psichine įtampa, bėgimu, staigiais veiksmais ar fiziologinėmis reakcijomis. W. Rheinerio „Kokaino“ herojus blaškosi, bėga uždaru ratu – po Berlyno stotis, požeminius tunelius, gatvių labirintus. O. Loerke's novelės protagonistas savo „idėe fixe“ bando realizuoti taip pat nuolat nerimastingai judėdamas, tarsi nevalingai savo kūną perkeldamas iš vieno taško į kitą. Ir kituose ekspresionistų tekstuose pabrėžiamas figūrų kūniškumas, dažnai kūnas metonimiškai dalyvauja vietoj veikėjo, tai ypač ryšku A. Döblino novelėje: „O jo kojos ėjo toliau. Jis ėmė rūstauti. Ne jau kojos dabar panoro įsakinė-

¹¹ Šis motyvas plėtojamas Novalio (Friedricho von Hardenbergo) romano *Heinrichas fon Ofterdingenas* (*Heinrich von Ofterdingen*, išspausd. 1802) pradžioje.

¹² W. Kandinskio knyga *Apie dvasingumą mene* (*Über das Geistige in der Kunst*) pasirodė 1912 m.

ti; jį apėmė pyktis dėl to, kad jos savavališkai veržėsi į priekį” (1970, p. 106). Ernsto Ribbato pastebėjimu, valios nekontroliuojamas kūnas tarsi suskyla į atskiras dalis ir ženklina visišką asmenybės disociaciją (1970, p. 56).

Novelių veikėjų būsena gali būti aprašyta ir psichiatrijos sąvokomis. Protagonistai yra vieniši, izoliuoti, nesugeba bendrauti, adekvačiai suvokti esamos situacijos, integruotis į socialinę sferą. Pasitelkus psichoterapijos terminologiją, galima teigti, kad jie nepajėgia ištrūkti iš „ydingojo apmąudo rato“ [...], „kurio pagrindas yra abipusis ir visiškas situacijos nesuvokimas“ (Melanas 1994, p. 22). G. Heymo „pamišėlių“ ištinka amokas – personažas apimamas nesulaikomo patologinio noro žudyti visus savo kelyje. A. Döblino novelės veikėjas – užsimaskavęs maniakas, paranoikas. Jis nesuvokia nei savo asmenybės, nei tikrovės realumo. Pienė jam sukelia kliedesį, apgaulingus pojūčius. G. Benno personažas gydytojas Renė yra suvetimėjęs savo paties atžvilgiu, šizofrenija naikina jo individualų bei socialinį tapatumą. W. Rheinero novelėje įtaigiai atskleista psichologinės priklausomybės būsena – į savizudybę vedanti abstinencija. O. Loerke’s personažo mintys krypsta į lėlę, bet ir jis pats tampa tarsi lėlė; jam galima „diagnozuoti“ stuporą – ligojimo nejudrumą, nekaltumą, sustingimą. Visiems personažams būdinga charakterio disharmonija, polinkis užsisiklėti, nesugebėjimas atsiskleisti kitiems (plg. Medicinos enciklopedija 1993, p. 187).

Aptartose vokiečių ekspresionistų novelėse kuriamas dinaminis, moderniai literatūrai būdingas pasakojimas, kai figūra save išreiškia kaip ėjimo/ bėgimo, mintijimo ir konkrečių veiksmų kompleksas. Claudia’os Albes išsamiai išnagrinėtas pasakojimo modelis, pagrįstas judėjimo formų imitacija (1999, p. 15), gali būti pritaikytas taip pat ir aptariamoms vokiečių ekspresionistų tekstams. Tokiu pasakojimu aprėpiama ne tik plati epinio veiksmo erdvė, bet ir protagonistų psichodinamika, fiksuojamas nuolat kintantis žmogaus ir jo ap-

linkos ryšys. Pasaulis vaizduojamas kaip labirintas, ėjimas/ bėgimas simbolizuoja gyvenimo kelią, vedantį į pražūtį.

Nors vokiečių ekspresionistai teoriškai ragino griauti ne tik „senąjį pasaulį“, bet ir tradicines literatūrinio vaizdavimo formas, nagrinėjamos novelės atitinka tradicinės, klasikinės novelės reikalavimus. Plėtojama netikėta, neįprasta situacija, anot Wolfgango Johanno Goethe’s, – „negrįdėtas nutikimas“ (Eckermann 1999, p. 166). Aptariamoms novelėms turi tvirtą veiksmo ašį, įmanoma empiriškai pajusti erdvę ir laiką, įvedami klasikinėi novelei būdingi simboliai, reiškiami konkrečiais objektais. Tai pienė, smegenys (ženklinančios proto monopolį, pasaulyje viešpataujančių racionalumą), kokainas, lėlė. Tik kartais (kaip, pavyzdžiui, G. Benno novelėje) pasakojimas pereina į taip vadinamą „absoliučią prozą“, kuriai galioja jau ne tikroviškumo, o kalbiškumo, muzikalumo kriterijai.

Nepaisant šių tradicinei novelei artimų bruožų, ekspresionistinė novelė išsiskiria veiksmo dinamiskumu, kalbos intensyvumu, kinematografiška vaizdų kaita, ypatingu dėmesiu ribinių sielos būsenų tyrinėjimui. Subjektyvių vizijų, manijų, liguistų vaizdinių, kliedesių, haliucinacijų sureikšminimas, kaip matyti, yra ne atskiras atvejis kurio nors vieno autoriaus kūryboje, o ekspresionizmo prozos turinio dominantė apskritai. Novelėse iškyla suaudrintas, sutirštintas nelaimingo, net ir (tragi)komiško, sadistiško ar savęs naikinančio žmogaus vidinis paveikslas. Tokia koncepcija ekspresionizmo autoriai priešinosi tikrovės neatitinkančiai žmogaus ir pasaulio idealizacijai (pavyzdžiui, simbolizmo, neoromantizmo literatūroje), ardė tariamai stabilaus pasaulėvaizdžio iliuziją, maištavo prieš Vakarų mentalitetui būdingą *ratio* absoliutizavimą.

Pabaigoje derėtų atkreipti dėmesį į tai, kad aptartų novelių autorių santykis su savo protagonistais kaip patologinių būsenų reiškėjais yra ir individualus. A. Döblinas kuria groteskišką

personažą, akcentuoja jo keliamą pavojų visuomenei. G. Heymas šiurpius pamišėlio žmogūdžio veiksmus estetizuoja, G. Bennas pasirenka precizišką ligos diagnozės aprašymą, tačiau parodo, kad iracionaliuose asmenybės kloduose glūdi menininko kūrybos šaltiniai. W. Rheineris vaizduoja itin skaudžią jauno rašytojo asmenybės dramą, identifikuoja su herojumi ir tarsi projektuoja tragišką savo paties gyvenimo ato-

mazgą. O. Loerke patloginės personažo būklės nepateikia kaip ypatingos, pasakojime vyrauja satyrinis braižas, nuvainikuojami ekspresionizmo idealai.

Ekspresionistų susižavėjimas patloginėmis būsenomis nebuvo „mados“ dalykas – visuose tekstuose įtikinamai atskleidžiama XX amžiaus pradžios individo krizė, pamatinių vertybių praradimas, tačiau kartu praplečiamos estetiškos moderniosios prozos galimybės.

Literatūra

- ALBES, C., 1999. *Der Spaziergang als Erzählmodell. Studien zu Jean-Jacques Rousseau, Adalbert Stifter, Robert Walser und Thomas Bernhard*. Tübingen-Basel: Francke.
- ANDREOTTI, M., 2000. Das Ich als Vielheit. Friedrich Nietzsche und die literarische Moderne. *Schweizer Monatshefte*, 2000, 80. Jahr, Heft 7/8, 42-46.
- ANZ, TH., 1977. *Literatur der Existenz. Literarische Psychopathographie und ihre soziale Bedeutung im Frühexpressionismus*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- BENN, G., 1987. Gehirne. In: *Sekunde durch Hirn. 21 expressionistische Erzähler*. Leipzig: Philipp Reclam jun., 140-144.
- DAEMMRICH, H. S.; DAEMMRICH, I. G., 1995. *Themen und Motive in der Literatur. Ein Handbuch*. Tübingen-Basel: Francke.
- DÖBLIN, A., 1988. Die Ermordung einer Butterblume. In: *Prosa des Expressionismus*, hrsg. von F. Martini. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 102-115.
- ECKERMANN, J. P., 1999. *Pokalbiai su Goethe*. Vilnius: Aidai.
- FREUD, S., 1984. *Abriß der Psychoanalyse. Das Unbehagen in der Kultur*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch.
- GALINIS, V., 1974. *Naujos kryptys lietuvių literatūroje. Nuo simbolistų iki trečiafrontininkų*. Vilnius: Vaga.
- HEYM, G., 1998. Pamišėlis. Vertė J. Mikutytyė. *Literatūra ir menas*, 1998.04.04, 7; 13.
- IHEWEAZU, E., 1982. Wandlung und Wahnsinn. Zu expressionistischen Erzählungen von Döblin, Sternheim, Benn und Heym. *Orbis Litt.* 37, 327-344.
- IRRLE, G., 1977. Rausch und Wahnsinn bei Gottfried Benn und Georg Heym. In: *Literatur und Schizophrenie. Theorie und Interpretation eines Grenzgebiets*, hrsg. von W. Kudzus. Tübingen: Max Niemeyer, 104-112.
- KANDINSKIS, V., 1994. Spalvų kalba. *Literatūra ir menas*, 1994.04.09, 2.
- KREMER, D., 1998. *E. T. A. Hoffmann zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- KRULL, W., 1984. *Prosa des Expressionismus*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- KUBILIUS, V., 1983. *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*. Vilnius: Vaga.
- LOERKE, O., 1988. Die Puppe. In: *Prosa des Expressionismus*, hrsg. von F. Martini. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 272-281.
- MAHLENDORF, U., 1994. Die Psychologie der Romantik. In: *Romantik-Handbuch*, hrsg. von H. Schanze. Stuttgart: Alfred Kröner, 590-604.
- Manifeste und Dokumente zur Deutschen Literatur 1910-1920, 1982. In: *Expressionismus*, hrsg. von Th. Anz und M. Stark. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Medicinos enciklopedija*, 1993. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas, 2-as tomas.
- MELANAS, D., 1994. *Individuali psichoterapija ir psichodinamikos mokslas*. Vilnius: Avicena.
- RHEINER, W., 1987. Kokain. In: *Sekunde durch Hirn. 21 expressionistische Erzähler*. Leipzig: Philipp Reclam jun., 170-190.
- RIBBAT, E., 1970. *Die Wahrheit des Lebens im frühen Werk Alfred Döblins*. Münster: Aschendorff.
- RIETZSCHEL, Th., 1987. Nachwort. In: *Sekunde durch Hirn. 21 expressionistische Erzähler*. Leipzig: Philipp Reclam jun., 368-381.
- ROTHER, W., 1979. *Der Expressionismus: theologische, soziologische und anthropologische Aspekte einer Literatur*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- SAUKA, D., 1994. *Jurgis Savickis. XX amžiaus literatūros šifras*. Vilnius: Baltos lankos.
- STRIOGAITĖ, D., 1994. Lietuviškasis avangardizmas ir jo patirtis. In: *XX a. lietuvių literatūra. Straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vaga, 104-134.
- ŠVENTASIS RAŠTAS, 1991. *Senasis Testamentas*. T. 2. Vertė J. J. Skvireckas. Vilnius: Vaga.
- VIETTA, S.; KEMPER, H.-G., 1997. *Expressionismus*. München: Wilhelm Fink. Sechste Auflage.
- ZALATORIUS, A., 1980. *XX a. lietuvių novelė (iki 1940 m.)*. *Semantinis aspektas*. Vilnius: Vaga.
- ŽĖKAITE, J., 1994. *Jurgis Savickis*. Vilnius: Pradai.

Jadvyga Bajarūnienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: literatures of German-speaking countries, the poetics of literary trends, German Expressionism, comparative aspects of German and Lithuanian literatures.

THE SPREAD OF PATHOLOGICAL STATES IN THE PROSE OF GERMAN EXPRESSIONISM**Summary**

German expressionism (1910-1920/25) is one of the most conspicuous German literature trends of the 20th century. Thus, it has been analysed interdisciplinary taking into consideration different contexts of philosophy, theology, anthropology, sociology, medicine (psychiatry in particular) and natural sciences. The literature of expressionism focuses on the analysis of people's states. The expressionist writers (differently than, for instance, romanticists or realists) do not convey the feelings, moods or psychology of a character; however, they reveal the states aroused by intense fear, tension or shock and record their climax point. An exclusive feature of the expressionist literature is its attention to pathological

phenomena and the relation between poetic and medical discourses.

The article is aimed at discussing one of the prevailing themes in the prose of German expressionism, i. e. the depiction of pathological states and their aesthetic expression in the prose by Alfred Döblin (1878-1957), George Heym (1887-1912), Gottfried Benn (1886-1956), Walter Rheiner (1895-1925) and Oskar Loerkes (1884-1941). The group of chosen texts gives a possibility to show the diversity of this theme spread, its development as well as the characteristics of a human being's conception in the prose of German expressionism alongside with putting emphasis on the dominants and typology features of a short story. This problem has not been discussed in the Lithuanian literary science yet.

KEY WORDS: expressionism, an individual's dissociation, subconscious, a pathological type, the phenomenon of madness, the ambivalence of an expressionist character, dizziness, aesthetization, parody, grotesque.

Gauta 2007 11 12
Priimta publikuoti 2008 04 08

Asija Kovtun

Vytauto Didžiojo universitetas

Česlavo Milošo slavistikos centras

Laisvės al. 53-205, LT-44240 Kaunas, Lietuva

Tel.: (370-37) 32 78 43

El. paštas: Asija.Kovtun@hmf.vdu.lt

Moksliniai interesai: kultūrų dialogas, kultūrinis identitetas, rusų kultūra Lietuvoje.

RAŠYMO INTEGRALUMAS CZESŁAWO MIŁOSZO ESEISTIKOJE

Straipsnyje Czesława Miłoszo eseistikos metodo ir savybių analizė derinama su dekonstrukcijos idėjomis, ženklo ir teksto problemomis, koncepto sąvoka. Literatūros teorija įvardija esė kaip įvairių pasaulėžvalgų integralumą, gebėjimą apžvelgti pasaulį. Esė turinys vystosi pats iš savęs, tampa savęs suvokimu ir savo teorijos pagrindu. Czesławas Miłoszas rašymo kaip nulinės disciplinos sampratą apibūdina taip: rašyti apie tam tikrą obuolį, tačiau kartu aprašyti jo esmę, „obuoliškumą“. Kiekvienas atskiras daiktas, objektas bei subjektas turi būti atskleistas kaip visuma, kurios reikšmė neatsiejama nuo pasaulėtvarkos. Eseistikoje tokia strategija taikoma įvardyti esmę – sukurti ne kokybinius, o substancinius ženklus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: integralumas, refleksija, konceptualizacija, dekonstrukcija, kalba, kultūra.

Jau daug šimtmečių nuo Michel'io de Montaigne'io *Esė (Les Essais)* šis žanras traktuojamas kaip asmenybės savivokos ir saviidentifikacijos žanras. Prancūzų mąstytojas ironizuoja neturėjęs jokios kitos temos, tad rašymo objektu pasirinko save patį (Montenis 1983, p. 337). Eseistikoje aprėpiamos grožinės, estetinės ir antropologinės problemos, todėl ją galima apibūdinti kaip ypatingą šiuolaikinės kultūros kokybę – filosofijos, literatūros ir mokslo jungtį. Eseistinius veikalus rašė patys žymiausi XX amžiaus kūrėjai: T. W. Adorno, A. Schweitzeris, A. Camus, M. Cvetajeva, M. Kundera, T. Venclova.

Literatūros teorija įvardija esė kaip įvairių pasaulėžvalgų interpretavimą, apskritai gebėjimą apžvelgti pasaulį. Jos turinys vystosi pats iš savęs, tampa savęs suvokimu ir savo teorijos pagrindu. „Taip kažkoks reiškinys, egzistuojantis šalia

visatos tik kaip paskiras, kone bereikšmis vienas, įgauna savo reikšmę, tampa visatos dalimi“¹ (Эпштейн 1998, c. 32). Czesławas Miłoszas tokią rašymo kaip nulinės disciplinos sampratą pokalbiuose su Aleksandru Fiutu apibūdina taip: rašyti apie tam tikrą obuolį, tačiau kartu aprašyti jo esmę, „obuoliškumą“ (Fiut 1997, p. 85). Kiekvienas atskiras daiktas, objektas bei subjektas turi būti atskleistas kaip visavertė visuma, kurios reikšmė neatsiejama nuo visatos ir pasaulėtvarkos.

Czesławas Miłoszas yra vienas ryškiausių XX amžiaus eseistų. Jo eseistika grindžiama asmenybės ir tampančio žodžio sąveika, kur tapsmas turi būti suprantamas kaip judėjimas link prasmės atradimo. Filosofinė refleksija būdinga svarbiausioms šio rašytojo eseistikos knygoms: *Pavertgas protas (Zniewolony umysł, 1951-52), Gimtoji Europa (Rodzinna Europa, 1959), Vizijos San Fran-*

¹ Vertimai iš rusų kalbos – straipsnio autorės.

cisko įlankoje (Widzenia nad zatoka San Francisco, 1969), Ulro žemė (Ziemia Ulro, 1977), Tėvynės ieškojimas (Poszukiwanie ojczyzny, 1991), Pradėdamas nuo savo gatvių (Beginning With My Streets, 1992).

Mąstant apie Czesławo Miłoszo eseistikos savitumą, galima pateikti keletą preliminariųjų pastebėjimų: „Eseistika – tai mąstymo metodas, kuriantis teksto reikšmę susiejant pačias įvairiausias ir tolimiausias sąvokas. Eseistikos siekis – susieti kuo daugiau idėjų iš kuo skirtingesnių sričių“ (Эпштейн 1998, c. 32). Šis vieno iš šiuolaikinės esė teorijos kūrėjų Michailo Epšteino apibrėžimas taps tyrimo gaire. Czesławo Miłoszo eseistikos metodo ir savybių analizė bus derinama su dekonstrukcijos idėjomis, ženklo ir teksto problemomis, koncepto sąvoka. Esė žanro kaip reflektuojančio autoriaus ir teksto vieningumą vertinimas taip pat nubrėžia tyrimo gaires. Analizė bus grindžiama esė knygos „Pakelės šunytis“ (Miłoszas 2000) tekstais.

Czesławo Miłoszo knyga „Pakelės šunytis“ yra viso jo gyvenimo patirties ir apmąstymų apibendrinimas. Netikėtas pavadinimas apima esė, pasiskiras pastabas, marginalijas, mintis apie gyvenimą ir kūrybą, teologinius mini traktatus, eilėraščius, taip ir nesukurtų kūrinių siužetus. Šio rinkinio miniatiūros panašios į dienoraščio pastabas, esė ar išplėtotus aforizmus, dalis jų primena pasakojimą arba alegoriją, bet, nepaisant knygos žanro neapibrėžtumo, akivaizdu, kad esmę sudaro Miłoszui būdinga refleksija. Autoriaus koncepcija knygoje „Pakelės šunytis“ išreikšta jau pirmojoje esė, aiškinant pavadinimą: „Tai buvo šimtmečio pradžia, dabar jau – pabaiga. Mąščiau ne tik apie žmones, kurie ten gyveno, bet ir apie šunytį, lydėjusių jų kasdienį triūsą, ir vieną sykį iš kažkur, tikriausiai iš sapno paryčiais, iškilo šis juokingas, švelnus pavadinimas: „Pakelės šunytis“ (2000, p. 7). Po knygos pasirodymo net prabilta apie naujo žanro atsiradimą, juokais ar rimtai pa-

vadinto „piesek przydrozny“, panašiai į „pakelės šuniuką“.

Knyga analizuojama dekonstrukcijos metodu, remiamamasi jo pradininko Jacques'o Derrida idėjomis. Grįsdamas dekonstrukcijos būtinumą, jis rašo: „Taigi logoso epocha sumenkina raštą, laikydama jį tarpininkavimo tarpininkavimu ir nuopoliu į prasmės išorybę. Šiai epochai priklausytų skirtis tarp signifikato ir signifikanto ar bent jau keistas jų „paralelizmo“ atskyrimas ir išoriškumas vieno kitam, kad ir koks nežymus jis būtų“ (2006, p. 24). Mokslininkas mano, kad signifikanto išorybė – „tai apskritai rašto išorybė“. Be jos savo prasmę praranda ženklo idėja, kurią J. Derrida suvokia kaip neapibrėžtą ir nuolat kintantį istorinį vyksmą (2006, p. 260). Dekonstruktija orientuojasi į daugybę prasmių, į vienintelės teksto reikšmės matricos nebuvimą, į principinį teksto „daugiabalsiškumą“. Ji visada nukreipta į *rašytinio* teksto esmės liberalizaciją, leidžia iškelti kokybiškai naujoms, anksčiau nepastebėtoms prasmėms ir reikšmėms. Ši procedūra ne tik praturtina teksto turinį, bet ir koreguoja, keičia išorę, o kartais ir kardinaliai jį transformuoja. Dekonstruktijos praktika neturi griežtos metodologijos ir nesiūlo griežtų „ardymo“ bei „konstravimo“ taisyklių. Laisvinanti dekonstrukcijos prigimtis reikalauja interpretacijų.

Derrida pradeda nuo kalbos problemos. Ji niekada nebuvo tiesiog viena problema tarp daugelio kitų. Filosofas teigia, kad *kaip tokia* ji dar niekada neapėpė tokio įvairių tyrinėjimo sričių, globalaus horizonto, nevienalyčių diskursų ir skirtingų sferų. Pamatinė dekonstrukcijos intencija yra orientacija į raštą. Šiuo požiūriu raštas, anot J. Derrida, yra prasmės žymėjimo būdas. Esminė dekonstrukcijos nuostata yra tai, kad į pasaulio ir proto refleksiją įsijungia raštas ir kalba. Jie tarsi perregima priemonė fiksuoja proto veiklos rezultatus (2006, p. 15). Dekonstruktijos uždavinys – parodyti nuolatinę sukurto ir jau aprobeuto turi-

nio dekonstravimo galimybę. Taigi dekonstrukcinis Miłoszo esė skaitymas numato prasminių atspalvių ir reikšmių išlaisvinimą. Straipsnio tikslas – išvelgti esė „Pakelės šunytiš“ *nulinės disciplinos* apraiškos strategiją – minties vystymąsi nuo atskiro, mažo prie bendro ir universalaus. Suvokiant ypatingą atsakomybę Czesławo Miłoszo tekstui, esmine darbo sąlyga laikytinas maksimalus subjektyvumo redukavimas ir teksto savidekonstrukcijos galimybė, lemianti gausias teksto citatas.

J. Derrida tekstinio pasaulio samprata, jog „nėra nieko, kas neegzistuoja kaip tekstas“, tapusi poststruktūralizmo maksima, ji pagrindžia bet kokio teksto skaitymo procedūros sąlygas, taip pat ir esė. Procedūra suvoktina kaip skaitytojo noras bendradarbiauti su autoriumi. Intelektualinis bendradarbiavimas tampa tekstinės strategijos dalimi. Epšteinas pastebi: „Eseistinių metodą sudaro tai, kad pats aprašomas dalykas virsta aprašymo metodu. Eseistikai suvokiamas daiktas tarsi pats sukuria mokslą apie save, iš metodologijos objekto virsta subjektu, iš menamos sąvokos – įsigiliniu į save“ (Эпштейн 1998, c. 31).

Teksto erdvė, kaip žinia, gali tapti atributinės informacijos šaltiniu. Ji vienija kultūrinės, socialinės, kalbinės, mentalinės autoriaus ypatybes. Šią problemą jau seniai analizuoja filosofija ir literatūrologija. Eseistikoje ji apibrėžta kaip viena iš pagrindinių. Tyrėjai daro išvadą, kurią galima apibendrinti taip: esė siekia dviejų tikslų – dialogo su skaitytoju ir autoriaus pokalbio su savimi, savojo „aš“ paieškos. Miłoszo tekstai iš esmės nukreipti į autoriaus savivoką. O jo esė iš skaitytojo reikalauja ne tiek supratimo, kiek naujo dialoginio aspekto: pojūčio, empatijos, išitraukimo į teksto erdvę. Toks tekstas nukreiptas į skaitytojo intelektą, o ne į širdį. Jis personifikuojamas. Personifikacijos diapazonas labai platus – nuo autoriaus suvokimo skaitant tekstą iki beveik visiško bet kokių nuostatų redukavimo autoriaus atžvilgiu.

Miłoszo esė yra savitas, suasmenintas santykis su tekstu. Autorius kalba apie pasaulį, bet tai visų pirma – pokalbis apie save. Šį tekstą galima apibūdinti ir kaip „atvirą“. Tokiame tekste autorius gali keisti savo vaidmenis: būti dalyvis, stebėtojas, antrininkas, dekonstruojantysis. Stebėdamas kūrybinį procesą, Miłoszo skaitytojas žaidžia su tekstu savotišką žaidimą, kurio esmė – tam tikra bendraautorystė: stebintis kūrinio atsiradimą iš dalies tampa jo sukūrimo bendrininku, taigi tam tikra prasme ir bendraautoriumi. Jis gauna ypatingą autonomiją – jo akivaizdoje gimsta tekstas-pasaulis, kuriame autorius kuria savo gyvenimo mitą. Esė galima pateikti kaip dvasinę, transcendentinę, empirinę rašytojo patirtį. Galima pastebėti, kad realybė su jos detalėmis, pavaizduota esė, patvirtina būties sąmonės laikinumą, ir tai gali tapti interpretacijos pagrindu. Literatūros pasaulis yra ypatingas pasaulis, „sukurtas gėnijaus vaizduotės“.

Miłoszas įsitikinęs, kad jo skaitytoją domina pavieniai dalykai. Atsigręžimas į daiktų pasaulį buvo bendrakultūrinė Miłoszo kūrybinės brandos gairė, paveikusi tiek filosofiją, tiek meninę kūrybą. Viena svarbiausių autoriaus nuostatų tapo paslaptingo šešėlio, kurį „daiktai“ meta ant viso likusio pasaulio, pažinimo idėja – idealu būtų kiekvieną daiktą padaryti universumo centru. Verta pastebėti, kad ir esė žanro populiarumas susijęs su vidiniais žanro kriterijais. Šis žanras kur kas adekvačiau atskleidžia daiktų esmę, plg. Czesławo Miłoszo esė „Laistytuvėlis“: „Mūsų dailininkai retai kada mėgdžioja olandus, kurie tapo natūrmortus, o juk fotografija padeda atkreipti dėmesį į detales, tačiau filmai išmokė mus pastebėti pasirodančius juose daiktus, nes šie lydi personažų veiksmus“ (2000, p. 146). Būtent esė meninis vaizdas natūraliai susilieja su mintimi, asociacija ir intucija, dera su logine darna, minties aiškumu. Galima nuspėti, kad esė autorinė pasaulėžvalgos subjektyvizacija virsta dialogu, padedančiu ji harmonizuoti („rasime viltį išsigelbėti iš audrotų nebū-

ties ir chaoso vandenų“ (2000, p. 146). Esė menininko subjektyvumas įgauna savarankišką, meninę vertę. Anot Rolando Bartheso, „[...] išnyksta iliuzinis požiūris į žodžius kaip į paprastą įrankį, jie pradeda žybčioti prožektoriais, šaudyti petardomis, spindėti virpančiais žybsniais, pakilti fejerverku, pasklisti kaip sodrūs aromatai: rašymas žinias/ žinojimą paverčia švente“ (1989, p. 553). Miłoszo eseistikoje taip pat optimizuojama teksto prasmė. Mąstytojas nuspėja savo skaitytojo žinių lygį ir pasirenkimą pasitikėti autoriaus patirtimi. Potencialus paslėptas vadovavimas tampa teksto strategijos dalimi. Skaitytojas įtraukiamas į teksto aktualizavimo procesą, skaitymas įgauna dramatiškumo, įtampos. Pats esė žanras suponuoja panašią receptiją.

Vienas iš Czesławo Miłoszo esė strategijos vektorių yra paslėptų ar akivaizdžių aliuzijų aktualizacija. Miłoszas atsisako sudėtingų stilistinių konstrukcijų, jis ironiškas ir net aštrus. Jo esė metodas artėja prie hermeneutinio metodo. Esė specifika reikalauja, kad skirtingos interpretacinės teksto prigimties sudedamosios dalys – kultūrinių kodų, formulių, ritmiškų struktūrų ištraukos, socialinių idiomų fragmentai – išliktų nepakitę, netransformuoti į vientisą visumą. Eseistas kūrinį modeliuoja iš visų galimų citatų, intarpų ir reminescencijų į kitus tekstus, taip didindamas jo interpretacines galimybes. Jame, kaip rašo M. Epšteinas, „susijungia būties tikrumas, kylantis iš dienoraščio, mąstymo apibendrinimas, kylantis iš filosofijos, vaizdingas konkretumas ir plastiškumas, kylantis iš literatūros“ (2005, p. 12). Panašus intertekstualus teksto organizavimo ir kūrimo būdas svarbus ir Miłoszui. „Pakelės šunyčio“ apibendrinimai atskleidžia eseistikos kaip žanro ir ypatingo mąstymo metodo savitumus. Esė pavadinimai „Ribotas“, „Akys“, „Nevaldomos“, „Seni“, „Kodėl gėda?“ ir t.t. reflektuoja autoriaus *aš*, jo patirtį, konceptualiąją poziciją, kuri kinta kiekviename kūrinyje. Toks prasmės daugiareikšmiškumas yra viena iš esė kūrybos sąlygų.

Dekonstrukcijos strategija grindžiama ženklo ir daikto santykių atskleidimu. Bet kurio teksto stilistiniai parametrai apibrėžiami semiotiniu autoriaus požiūriu – santykių tipo tarp kuriamo ženklo ir žymimo daikto pasirinkimu, atsakymu į klausimą, ką ir kaip pasitelkus ženklą galima pažymėti. Eseistikoje tokia strategija naudojama esmės įvardijimui – ne kokybinių, o substancinių ženklų sukūrimui. Eseistas kalba apskritai apie daiktą, jo prigimtį, o ne apie rūšinius požymius. Esė tekstas reprezentuoja ne konkrečią knygą, kūną, jausmą, o jų „prasmę“ (Cz. Miłoszas). Kaip pavyzdį pateiksime Miłoszo esė „Atlimpa“ fragmentą: „Nuo įprastos realybės, kuri pažini tarsi savaime, atlipo kita, automatiška, užsklęsta kalboje, į pirmąją nepanaši. Suglumę klausiamo savęs, ar tai sapnas? Fata morgana? Kalbos ženklų audinys suvysto mus lyg kokoną ir paaiškėja, jog jis pakankamai stiprus, kad apniktų abejonės mūsų jutimų tikrumu“ (2000, p. 284). Esė tikslu tampa ne daikto ženkle interpretacija, bet jo vizijos normalizacija – idealios formos pasiekimas, anot Czesławo Miłoszo, „grynojo ženklo“, tarsi netekusio kalbinio apvalkalo, „erdvinio ekstrakto“ paieška (2000, p. 85). Tokios normalizacijos pavyzdys – Miłoszo esė „Sapnų šalis“, kurioje žymimas dalykas yra sapnas. Tačiau žymėjimo tikslas – ne sapno charakteristikos, mistikos įsivaizdavimas, o jo realios ne-realybės, „nepakartojamumo“ perteikimas, paliekant tik formos tuštumą. Toliau – idealios formos paieškos, jos esmės įvairiose erdvės ir laiko koordinatėse atskleidimas. Miłoszas pastebi: „Nepasakyčiau, kad tai nuolat pasikartojančios smulkmenos (šios keičiasi), veikia savaip užkoduota erdvinė atmintis, nors sunku pasakyti, iš kokių kadaise matytų kraštovaizdžių ji sudėliota“ (2000, p. 85). J. Derrida daro išvadą, kad žodis ir juo žymima sąvoka, t. y. žodis ir mintis, žodis ir prasmė niekada negali būti vienas ir tas pats, kadangi to, kas žymima, niekada nėra, „neegzistuoja“ ženkle (2006, p. 22). Pats *ženklas* kaip nuorodos į realų

daiktą suvokimas suponuoja jo pakeitimą ženklu. Poststruktūralistinė žymėjimo samprata grindžiama referencijos idėjos atsisakymu. Teksto prasmė nebūna duota arba nustatyta. Prasmė formuojasi procese, kadangi kalbos negalima suvokti kaip neutralios prasmės talpyklos. Tekstinės semantikos tapsmas – tai prasmės įdėjimas į tekstą. Tada svarbia tampa ne reikšmė, o žymėjimas. Jis suprantamas kaip vyksmas rašto-teksto sferoje. Prasmės konceptualizavimo sampratą Cz. Miłoszas perteikia esė „Vardas“: „Puikumas buvo neišpasakytas, betgi išgalvotas: žavesys varde Emberiza citrinella, ne paukšty, medy, akmeny ar debesy“ (2000, p. 73). Poetas jaučia, kad akustinis pavidalas nėra išorinės realybės atspaudas. Pasivirtina J. Derrida mintis apie tai, kad rašmenys yra bet kokios kalbinės veiklos pradžia. Ir Cz. Miłoszas pastebi, kad per visą savo gyvenimą poetas yra „pakeliui į kelis tobulai švarius ženklus“. Iš esmės jis kuria vieną tekstą, kuris niekada tobulai neišsikūnija. Kartu esė „Strategija“ autorius susirūpinęs tuo, kaip sujungti žodį ir prasmę, ženklą ir jo turinį. Jis visada ieškojo būdo, kaip, „[...] eiliuojant žodžius išsaugoti ją neištartą tarp žodžių ir eilučių“ (2000, p. 157).

Esė „85 metai“ Cz. Miłoszas žymėjimą regi kaip rašymo pagrindą: „Taigi klausiau savęs, ar turi taip būti, jog tam, kad parašytumei šioki toki kiekį tikrai gerų dalykų, privalai sumokėti – ne tik sudarkytu gyvenimu, tokiu kaip mano, bet ir netvarka, sąšlavynu pakeliui į kelis švarius ženklus“ (2000, p. 132). Ar galima Cz. Miłoszo patikslinimą „švarus ženklas“ suvokti poststruktūralistinių ženklų sampratų kontekste? Dekonstruktinis požiūris į šį kūrinį suteikia pagrindą panašiai prieilaidai. „Švarus ženklas“ gali būti sugretinamas su „tuščiu ženklu“ – postmodernistinės filosofijos samprata, susijusia su ženklų atvirumu bei besikerojančių ir susikryžiuojančių reikšmių begalybės prezumpcija. Jo „švarumą“ gali determinuoti kultūrinių interpretacijų begalybė. Tokiu atveju racionalusis dekartiškas subjektas yra depersona-

lizuojamas. Kaip depersonalizacijos instrumentas, jis veikia kultūrinės kalbos prasmes. Esė „85 metai“ pradžia patvirtina panašios pozicijos galimybę: „Kad būtų žinoję, ką galvoju. ... Praradimai – tai netiesos žodžiai, gimę po mano plunksna, jau nebeatšaukiami, nes išspausdinti ir likę visiems laikams, bet kaip tik jie žmonėms bus patraukliausi ir dažniausiai kartojami.“ (2000, p. 132). Tai nurodo į stereotipinių, tradicinių ženklų perregimą struktūrą. Ši matoma ženklų pusė, tradiciškai suprantama kaip tiesa, Cz. Miłoszo juntama it netikrumas, dirbtinumas. Įvairiose esė skamba mintis apie prasmės ir supratimo transgresiją. Kartais tai labai tragiškas vienišumo prisipažinimas: „Visą gyvenimą vaidinti, kad savas tas jų pasaulis,/ Ir žinoti, jog tokia vaidyba gėdinga“ (2000, p. 12). Kartais rodomas savosios vaizduotės ribotumo prisipažinimas: „[...] kartkartėmis atsiranda, blyksteli suvokimas, kokia siaura mūsų vaizduotė – tarsi per kietos mūsų kaukolės trukdytų protui aprėpti tai, ką jis turėtų aprėpti“ (2000, p. 8). Mąstytojui atrodo, kad protas jam nepaklūsta: „Turėčiau žinoti viską, kas dedasi dabar, šiuo metu, kiekviename Žemės taške. Turėčiau gebėti perprasti savo amžininkus ir kelių būsimų kartų žmones, taip pat ir tuos, kurie gyveno prieš du ir prieš aštuonis tūkstančius metų“ (2000, p. 8). Panašių apmąstymų išvada: „Turėčiau – na ir kas“ (2000, p. 8). Cz. Miłoszo eseistikoje ženklas ir tekstas siekia prasmės minimalizacijos. Autorius pateikia natūralios kalbos vardus kaip maksimaliai idealizuotus objektus. Tai ypatingas esė žanro bruožas.

Ženklas esė gali veikti sąvokos kaip koncepto pavidalu. *Koncepto* terminą reikia patikslinti. Tradiciškai konceptas (lot. *conceptus* – „sąvoka“) traktuojamas kaip sąvokos turinys, atsietas nuo kalbinės jo išraiškos formos. Jis funkcionuoja kaip supratimas ir paaiškinimas. Poststruktūralistinė koncepto samprata pateikta Gilleso Deleuze'o ir Felixo Guattari knygoje *Kas yra filosofija?* Pamatinė sentencija gali būti tokia: „Konceptai nelaukia mū-

sų jau paruošti, lyg dangaus kūnai. Konceptai neturi debesų. Juos turi išradinėti, gaminti arba, greičiausiai, kurti, ir be kūrėjo parašo jie niekas“ (Делез, Гваттари 1998, c. 14). Sąvoka, anot G. Deleuze'o, neturi sietis nei su subjektu, nei su objektu, kadangi jis yra aplinkybių visuma, jėgų sąveikos vektorius. Toks koncepto kaip kalbos kūrinio prigimties supratimas aiškus ir Czesławui Miłoszui, pastebėjusiam: „Nuo paprastos realybės, kuri pažini įprastai, atlipo kita, automatiška, užsklęsta kalboje, į pirmąją nepanaši“ (2000, p. 284).

Esė erdvėje konceptas siekia universalizuoti savo turinį. Jį gali sudaryti atskiri fragmentai, kurių kiekvienas savo ruožtu konceptualus, savarakiškas, turi savo istoriją. Ši tezė visiškai atitinka Czesława Miłoszo eseistikos koncepto sampratą. Konceptas yra kuriamas savojo kūrėjo ir susijęs su problema ar problemomis, į kurias turi atsakyti. Autoriui darbas su kalba – tai konceptualizacijos kelias: „Tarsi asketizmui save pasmerkęs vienuolis, alinamas erotinių vizijų, nuo savo vidinio chaoso slėpiausi už sintaksės darnos ir ritmų“ (2000, p. 143).

Viena svarbiausių koncepto savybių yra jo procesiškumas. Galima teigti, kad konceptas yra ribinė proto būseną, kai pasiekiamas suvokimas, tai yra kai įgyvendinama „sielos užduotis“. Ši sąlyga taip pat atitinka esė būdingą charakteristiką. Poststruktūralistinis požiūris į konceptą pagrįstas teiginiu, kad supratimas netapatus *konceptualizavimui*, kuris yra išbaigtumo siekimo procesas, o supratimas – momentali, taškinė išbaigtumo pasiekimo būseną. Atmintis ir vaizduotė yra koncepto, nukreipta į supratimą čia ir dabar, savybės, jis yra trijų sielos galimybių sintezė ir kaip atminties aktas orientuotas į praeitį, kaip vaizduotės aktas – į ateitį, kaip mąstymo aktas – į dabartį (Делез, Гваттари 1998, c. 31). Anot poststruktūralizmo, tik dabartis tam tikra prasme ištrina skirtybes tarp realybės ir jos vizijos. Šiandien keičiasi klasikinio tipo kultūros prezumpcijos. Tarp naujųjų pre-

zumpcijų viena svarbiausiųjų – teksto kaip nestabilios prasmės generacijos prezumpcija. Kalba, suvokiama kaip konceptas, gali tapti daugybės problemų sankryža. Šioje erdvėje ji susijungia su kitomis, koegzistuojančiomis problemomis. Konceptas gali būti analizuojamas „kaip sutapties, sutelkties ir sutirštėjimo taškas“ (Делез, Гваттари). Kiekviena sudedamoji dalis tampa intensyviu koncepto požymiu ir eseistikos bruožu. Viena iš tokių sudedamųjų dalių gali būti dabartis. Žmogus gali pažinti daiktus ne dėl to, kad jis prisiliečia prie daiktų ir absoliučių realiųjų. Šiuolaikinei filosofijai priimtina žmogaus pabaigos, mirtingumo idėja. Dėl pabaigos žmogus tampa atidus dabarčiai.

Dabartį Cz. Miłoszas suvokia kaip galimybę „išsigydyti atminties negalavimus“, J. Derrida – kaip būdą išsilaisvinti iš „onto-teo-teleo-fallo-fono-logocentrizmo“. Miłoszas pripažįsta, kad XX amžiaus žmogus vis dar yra visiškai priklausomas nuo dekartiškojo „cogito“. Jis ieško „vienintelės, kiekvieno žmogaus matomos, mums visiems bendros tiesos apie daiktus“ (Miłoszas 2000, p. 9). Tačiau šie ieškojimai rašytojui tampa sunkiu išbandymu ir pagunda. Mūsų sąmonei sunku suvokti proto fragmentiškumą ir decentriškumą: „Ne, viso to priežastis man, kaip ir septyniolikto amžiaus moralistams, yra nepakankama aistrų ir geismų pavergto proto galia“ (2000, p. 165). Poetas ieško stabilumo salos tarp dabarties metaistorijų ir randa ją – *maidfulness*. Jo supratimu, tai atidus dėmesys dabarčiai, egzistuojančiai dabar, o ne tam, kas bus (2000, p. 19). Plačiąja prasme tokia šiuolaikiškumo pajautos pilnatvė perteikia esė esmę, paraidžiui verčiamą kaip „patirtis“. Tai mėginimas šiuolaikiškume palikti minties erdvės neužbaigtumą, abejonę, galimybę. Cz. Miłoszui „Praeitį n e t i k s l i . Kas ilgai gyvena, žino, kaip viskas, ką regėjo savo akimis, apaugo paskalomis, legendomis, didinančiais arba menkinančiais gandai“ (2000, p. 59).

Mąstytojui nesvetimas kalbos, kaip vieno iš centrinių, šiuolaikinės kultūros, filosofijos konceptų supratimas. Jis ironiškai rašo: „Šiandien nebežinau, ar tai tiesa, bet sulaukiau epochos, kada žodis nebesisieja su daiktu, pavyzdžiui medžiu, o tik su tekstu apie medį, atsiradusiu remiantis tekstu apie medį, ir taip toliau“ (2000, p. 57). Cz. Miłozas kalbą regi kaip autonomišką realybę su sava vidine struktūra. Bet kuris tekstas apipavidalinamas žodžiu ir egzistuoja „savyje ir dėl savęs“. Esė – patogi žanrinė erdvė tikrovės ir sąlygiškumo konkurencijai, teksto įsiskverbimui į gyvenimą ir atvirksčiai. Esė autorius visada maksimaliai tikras, bet kartu ir sąlygiškas. Išgalvoto ir realaus santykio proporcijos nustatyti negalima, tačiau pati esė, panašiai kaip dienoraščio užrašai, įprastai paperka tariamam nuoširdumui ir atvirumui. Iš čia ir jai būdingas meniškumo varžymasis su tikrovės kumu. Pastaruoju atveju eseistika dar kartą kontaktuoja su poststruktūralizmu, kuris postuluoja reprezentacijos krizę, klasikinio pasaulio vaizdo sugriovimo idėją, bet „ne daiktuose, o kalboje ir per kalbą“ (Umberto Eco) (Постмодернизм 2001, c. 986). Pasaulis įkalintas kūrinėje, žodis neatskiriamas nuo sąvokos. Eseistika, kaip ypatingas šiuolaikinės kultūros bruožas, nukreiptas į neomitologinio vientisumo sukūrimą. Esė sujungia ne tik žodį ir sąvoką, bet mėgina suvienyti kultūrą ir būtį. Toks visko bendrumas ir visko aprėpimas būdingas mitologinei sąmonei. Cz. Miłozas esė „Tos fejerijos“ menui, mitologijai ir filosofijai, pagrįstoms kalba, taip pat perteikia mūsų pasaulio pažinimo funkcijas: „Visi menai, visi mitai ir filosofijos, kad tik neužsisklendę savo pačių aukštybėse. Nes iš jų, iš proto sapnų, atsirado ši planeta tokia, kokią pažįstame, pakeista ir keičiama matematinių lygčių“ (2000, p. 71). M. Epšteinas taip aiškina skirtības tarp sinkretinės senųjų epochų mitologijos ir šiuolaikinės eseistikos: „Eseistika vėl sujungia iširusias kultūros dalis, bet tarp jų palieka

erdvę žaidimui, refleksijos ironijai, nušalinimui, kurie ryžtingai priešiški dogmatiškam visų mitologijų, pagrįstų prioritetais, beatodairiškumui“ (2005, p. 31). Anot autoriaus, kalbos santykis su kultūros pasauliu yra ypatingas. Tiesos siekimas tampa apysaka ar eilėraščiu, kuriuos poetas įvardija tik kaip mitologiją – „nei taip buvo, nei taip jautei“. Jis daro išvadą: „Tai pati kalba vyniojo savo aksominę juostą, kad užklotų tai, kas be jos priligtų niekam“ (2000, p. 134). Cz. Miłozas pripažįsta, kad skirtingose kultūrose egzistuoja savos kalbinių žaidimų taisyklės, sava mitologija – kultūrinė ir ideologinė. Jo vaikystės šalyje žmonės gyveno „veikiami tokio didelio visiems privalomos frazeologijos spaudimo“ (2000, p. 218). Laisvė jam taip pat yra žodyje: „Toji mažuma žinojo žodį, kurį ištarus būdavo išeinama iš žaidimo ir tada nebegaliojo jokie draudimai“ (2000, p. 218). Mąstytojas ironizuoja: negana to, kaip mite stebuklingas žodis sergsti herojų, taip ir šiuolaikiniame pasaulyje egzistavo ir buvo laikomas paslapyje žodis – „Čiur-čiu-ra“, kuris kasdieniame gyvenime buvo žinomas daugeliui ir „jie galėjo normaliai gyventi ir mąstyti“ (2000, p. 219).

Tekstas kaip konceptas yra formuojamas kalbos (judėjimas G. Deleuze'o knygoje „Prasmės logika“ vyksta „nuo triukšmo prie balso“, „nuo balso prie kalbos“, nuo kalbos prie žodžio, prie veiksmažodinio žodžio, vidujai turinčiam kitimo galimybę (Делез 1998, c. 205). Šis procesas tampa eseistikos strategijos pagrindu. Teksto conceptualizavimo procese žodis išsiskaidė į kalbą ir šneką. Šneka susijusi su sielos erdve ir su jos ritmais, energija, intonacija, patikslinimais ir komentarais. Gramatika tampa tik jos dalimi. Šneka gali būti apibūdinta kaip esmė, kuriai būdingas subjektiškumas, prasmų išskyrimo funkcija ir prasminis vientisumas. Šneka kaip koncepto dalis – tai ne diachroninis garsinės sekos procesas, o sinchroninis prasmų atskleidimo procesas. Šneka kaip bet kurio teksto pagrindas struk-

tūrojama kalbinėmis priemonėmis (plg. „Tai, kas nepasakyta, tarsi neegzistuoja“ (Miłoszas 2000, p. 62). Negana to, mąstytojas supranta, kad minties jėga ir aktualumas dalykus susieja tam tikra seka: mintis – kalba – šneka – daiktas: „Žodžių rinkinys ar spalvų derinys drobėje pakeitė klausimus dangui, žemei, žvaigždėms ir debesims; iš ten atsakymų niekas nebelaukė“ (2000, p. 82). Poststruktūralistai kalbą suvokia kaip prasmių kūrėją ir tekstus konstruojančią galią. Formuojasi visiškai nauja kalbinės realybės vizija. Netgi būties prasmės suvokimas tampa tapatus kalbiniam jos konstravimui. Įkandin Paulio de Mano, cituojančio Maurice'ą Blanchot'ą, galima pastebėti: „Bet kalba taip pat iš esmės yra inkarnuota sąmonė, suviliota žodinių formų suvokimo, žodžių gyvenimo, jų skambėjimo galimybės, tikint, kad ši realybė gali koku nors būdu atverti kelią, kryptantį į tamsią daiktų šerdį“ (Man 2002).

Kalbos kaip užgimstančio fenomeno traktuotė aiški ir Cz. Miłoszui. Esė „Kalbos galia“ jis rašo: „Galima tarti, kad net stipriausia, pilnakraujė, energinga asmenybė yra viso labo tik šešėlis, palyginti su taikliu kelių žodžių dariniu, net jei jis pasakotų tik apie patekanti mėnulį“ (2000, p. 62). Konceptualizuojami laiko ir sąmonės stereotipai sugriūva, o plačiąja prasme suprantamas tekstas liaujasi jiems pakluses. Tekstas nukentčia, kai subjektas ar „cogito“, priklausomas nuo asmeninės laisvės iliuzijos, įperša jam savas prasmes. Esė „Išpėjimas“ autorius taip pat pastebi, kad mūsų pasaulio vizija turi mažai ką bendro su tikroju pasauliu: „Susimąstykime ir krūptelkime“ (2000, p. 72). Esė būdingas daikto ir metodo panašumas, įmantrus minties judesys, einantis kiaurai per daugybę įvairių faktų, reiškinių, idėjų. Jis reikalauja erudicijos ir aktyvizuoja mąstymą, formuoja ir savąjį skaitytoją – recipientą, įtraukia jį į specifinius žaidybinius santykius. Ir Cz. Miłoszui rašymas – „Tos feje-

rijos, ta šventė, žmogaus proto kuriama šalia gyvenimo bjaurasties!“ (2000, p. 71). Be to, kaip pastebi J. Derrida, „Tarsi raštas *apreptų* kalbą visomis šio žodžio reikšmėmis“ (2006, p. 16). Nuo tautos raštingumo vystymosi gali priklausyti kultūros išsaugojimas. Panašus kultūrinis kalbos reikšmės supratimas artimas Cz. Miłoszui: „Taigi jo kūrinys po dviejų, trijų šimtų metų. Jei bus gyva kalba, kuria parašytas. Tai vis dėlto priklauso ir nuo daugybės kvailių, kurie tą kalbą vartodami stums ją pragaištin, ir nuo išmintingųjų, kurie ją puoselės“ (2000, p. 74). J. Derrida taip pat teigia, kad kalbos problema niekada nebuvo tik viena iš daugelio problemų. Ženklo „kalba“ nuvertėjimas filosofui reiškia paties ženklo infliaciją, kurią jis vertina kaip simptomatišką (plg.: „tarsi pati prieš save ji liudija, kad istorinė-metafizinė epocha savo probleminio akiračio visumą pagaliau *privalo* apibrėžti kaip kalbą“ (2006, p. 15)). Konstituojamąjį kalbos vaidmenį istorijoje Cz. Miłoszas perteikia samprotaudamas apie lenkų kalbos reikšmę: „Lenkų poetas didžiulėmis pastangomis nugali savyje visą su kalba paveldėtą rūpestį dėl išprausto tarp dviejų galingų valstybių savojo krašto likimo“ (2000, p. 102). Mąstytojas susirūpinęs lenkų kalbos situacija. Jo dėmesys kalbos ir kultūros ryšiui demonstruojamas pastabomis: „Negaliu atleisti tiems nežinomiems savo pirmtakams, kurie nesutvarkė lenkų kalbos ir paliko man suveltą visokių p r z e, p r z y, ś c i fonetiką“ (2000, p. 74). Įmanomas Cz. Miłoszo teksto suvokimo suartėjimas su J. Derrida gramatologiniu pasaulio suvokimu, kur analizuojamas ne išbaigtas ženklas, o tie procesai, kurie jį sukuria. Labiausiai akcentuojama gali būti teksto suvokimo interpretacija. Tokioje interpretacijoje svarbi giluminės reikšmės paieška, išlaisvinimas iš kalbos valdžios. Klasikinė vakarų filosofija laikėsi kalbos perregimumo minties atžvilgiu iliuzijos, o poststruktūralizmas kal-

bą suvokia kaip priemonę tiek prasmės nušviešinimui, tiek ir jos užtemdymui. Kalbos ir galios fenomeno koreliacija tapo aksioma. Tekstas išlaisvinamas nuo autoriaus ir pakliūva į skaitytojo, kuris tampa pagrindiniu prasmės šaltiniu, nuosavybę. Esė „Troškimas“ Cz. Miłoszas rašo apie tokią rašmenų ir prasmės sąveiką: „Troškimas atsiverti žmonėms ir apie savo gyvenimą pasakyti viską. Tai neįmanoma. Nebent parašius psichologinį romaną, kuris, be kita ko, būtų labai toli nuo tiesos“ (2000, p. 112). Nepriklausomą ir nevaržomą mąstymo procesą siekia atkurti ir eseistika. Esė autorius nepretenduoja į rimtą analizę ir tik imituoja objektyvumo iliuziją.

Kartu eseistas linkęs į tam tikrą ypatingą žanrinę intonaciją – nelygią, nepastovią, orientuotą į vidinę kontrolę, joje yra ir netikrumas, ir nekompromisiškumas, „tremtinio liūdesys ir valkatos akiplėšiškumas“. M. Epšteinas rašo: „Eseistas kiekvieną akimirką nežino, ką jam daryti toliau – ir todėl gali leisti sau viską, ką tik nori“ (2005, p. 36). Panašus teksto suvokimas vyrauja esė „Aleksandriškumas“. Cz. Miłoszas aiškina aleksandriškumo sąvoką kaip kūrybinio impulso silpnėjimą ir praeities veikalų komentarų skaičiaus didėjimą. Raštijos kaip atsisakymo nuo „represinio aiškumo“ supratimas pastebimas įvairiuose esė. Jis suvokia savąjį kūrinį kaip tam tikrą pareigą. Užbaigtas kūrinys, sukurtas „Jei kas bent žinotų, kokia kaina“, turi savyje aibę prasmų. O kūrėjas visada lūkuriuoja prieš paskutinį tašką ir užbaigtiems būtinybę (2000, p. 66). Esė „Ne tas“ jis rašo: „Aš ir jie. Kiek galima prie jų priartėti? Poetas žino, kad jie laiko jį kažkuo kitu, nei jis yra, ir kad taip bus ir po jo mirties ir joks ženklas iš „ano“ pasaulio to neatitaisys“ (2000, p. 58). Mąstytojui duotas gebėjimas regėti pasaulį virš žodžio barjero, visiškai laisvas kelių Europos kalbų mokėjimas, kai rašytojo sąmonė manipuliuoja įvairiais pasaulio pažinimo aspektais, asociacijų impulsais, vidinė-

mis žodžio formomis. Ryšį su kalba greičiausiai apibrėžia jo eseistikos ypatumai. Vienos kalbos mokėjimas realizuoja apiorines, dar prieš patirtį esančias žinias apie pasaulį. Tokiu atveju dar kelių kalbų mokėjimas suteikia aposteriorines sąvokas, besiformuojančias patirties pagrindu. Tai plečia minties ribas.

Kaip galima iš teksto dekonstrukcijos pozicijos nustatyti Cz. Miłoszo tikslą vėlyvojoje eseistikoje, vadovaujantis „Pakelės šunųčio“ teksto analize? XX a. kultūroje susidarė situacija, atsiejanti vieną nuo kitos žodžio ir daikto sąvokas, Cz. Miłoszo analizuojama kaip nevienareikšmė, „pavojinga“ visų pirma žymimam pasauliui. Daiktai ištirpsta savo vizijose. Tekstas savyje kartu visada yra savojo objekto interpretacija. Jis visada literatūrinis, o tie stilistiniai būdai, kurie pasitelkiami jį kuriant, daro įtaką jo turiniui. Kalba, nepriklausomai nuo jos vartojimo sferos, neišvengiamai yra meninė, t. y. visada funkcionuoja pagal retorikos ir metaforos dėsnius. Interpretacija – tai pasaulio supratimo būdas. Kaip minėta anksčiau, bet kuris eseistinis tekstas orientuotas į aibę prasmų ir daugialbiškumą, todėl autorius taip nemėgsta estetiinių teorijų ir visokeriopų svarstymų, kurie „įvaro mus į vieno vaidmens rėmus“. Nobelio premijos paskaitoje jis atsigrėžė į politikos ir emigracijos problemas, tačiau šio pasisakymo prasmę galima išplėsti iki semiotinių eseistinio diskurso pagrindų: „Šiandien poeto ištrėmimas yra nelabai seno atradimo funkcija; kas turi valdžią, tas gali kontroliuoti taip pat kalbą, ir ne tik tai cenzūros draudimais, bet ir pakeisdamas žodžių prasmę. Nelaisvos, įgyjančios tam tikrų nuolatinių įpročių bendruomenės kalba yra ypatingai keistas reiškinys...“ (Miłosz 2001, p. 33).

Meninis, refleksinis ir analitinis pasaulio suvokimas Cz. Miłoszo eseistikoje – tai siekimas kurti substancionalius ženklus, kalbėti apie daiktą apskritai, apie prigimtį, o ne apie rūšies požymius.

Literatūra

DERRIDA, J., 2006. *Apie gramatologiją*. Vilnius: Baltos lankos.

FIUT, A., 1997. *Maištingas Czeslawo Miłoszo portretas*. Vilnius: Alma littera.

MIŁOSZ, Cz., 2000. *Pakelės šūnytis*. Vilnius: Strofa.

MIŁOSZ, Cz., 2001. *Nobelio paskaita Švedijos mokslų akademijoje*: Stokholmas, 1980 m. gruodžio 10 d. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.

MONTENIS, M., 1983. *Esė*. Vilnius: Mintis.

БАРТ, Р., 1989. *Избранные работы: Семиотика: Поэтика*. Москва: Прогресс.

ДЕЛЕЗ, Ж., 1998. *Логика смысла*. ФУКО М., 1998. *Theatrum philosophicum*. Москва; Екатеринбург: Паритет. Деловая книга.

ДЕЛЕЗ, Ж.; ГВАТТАРИ, Ф., 1998. *Что такое философия?* Москва: Институт экспериментальной социологии.

МАН, ДЕ, П., 2002. *Имперсональность в критике Мориса Бланио*. Prieiga: <http://orel.rsl.ru/nettext/foreign/man/impersonalnost.html> [Žiūr. 2008-03-28].

Постмодернизм. Энциклопедия. 2001. Сост. А. А. Грицанов; М. А. Можейко. Минск: Интерпрессервис-Книжный дом.

ЭПШТЕЙН, М., 2005. *Эссе об эссе. Все эссе. В России*. Т. 1. Москва: Алетейя.

ЭПШТЕЙН, М., 1998. Эссеистика как нулевая дисциплина. *Ип: Бог деталей: Народная душа и частная жизнь в России на исходе империи. Эссеистика 1977-1988*. Москва: Издание Р. Элинина, 31-36.

Asija Kovtun

Vytautas Magnus University, Lithuania

Research interests: studies of cultural dialogue, cultural identity and Russian culture in Lithuania.

INTEGRITY OF SCRIPTURE IN THE ESSAYISTIC DISCOURSE OF CZESLAW MIŁOSZ**Summary**

Essayistic discourse is a special quality of contemporary culture. The union of philosophy, literature and science can be argued to be present here. In the paper, the method and quality of the essayism of Czeslaw Miłosz is related to the ideas of deconstruction and to the issues of sign, language and text. An essayist discusses the object generally, a species, but not the typical features. In essay, the aim is not the interpretation of an object in the sign but maximum formalization of its reflection, i.e. the achievement of the ideal form. In his essays, Czeslaw Miłosz concentrates on the language as a way of conceptualization: he sympathizes and he takes understanding of language as one of the core intellectual

concepts of contemporary culture. He sees the sign as an autonomous reality with its interior structure. Any text is shaped by word and exists “in itself and for itself”. An essay offers a convenient generic space for the competition of reality and relativity, for the introduction of text into life and vice versa. The world is enclosed in the literary work, and the word is inseparable from the concept. According to Czeslaw Miłosz, language is in special relationship with the world of culture. He admits that in specific cultures specific rules of linguistic games and specific mythologies, both cultural and ideological, exist. The treatment of a language as a phenomenon giving birth is also understandable to Czeslaw Miłosz. Pre-ententious movement of the idea proceeding through a number of various facts, phenomena and ideas are typical of the philosopher. It requires erudition and activates thinking; it shapes its reader-recipient and involves him into the specific relations of play.

KEY WORDS: integrity, scripture, deconstruction, essayism, language, culture, conceptualization.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 11

Ирина Е. Фадеева

Коми государственный педагогический институт
ул. Коммунистическая д. 25, 167000 Сыктывкар, Россия
E-mail: iefadeeva@mail.ru

Область научных интересов автора: семиотика культуры, русская культура XX века, символ и символизм.

РУССКАЯ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ПРОЗА (ОПЫТ ТЕМАТИЗАЦИИ)

Русский экзистенциализм ведет свое начало от опыта интеллектуальной рефлексии XIX века: философская стратегия теологизации аутентичного опыта русской культуры, предпринятая славянофилами и религиозной философией начала XX века, реализуя западный «дискурс об Ином», утверждала символический характер русской культуры, онтологизм и персонализм русской литературы и философии (В. Ф. Эрн).

Рефлексивная стадия развития русского экзистенциализма представлена, помимо философских идей Л. Шестова и Н. А. Бердяева, также «метафизическими» романами Ф. М. Достоевского. Художественная экспликация экзистенциального переживания как такового стала возможной в XX – начале XXI столетий, когда обнаружили тенденции смены культурной парадигмы, и проект модерна сменился постмодерном – разочарованием в монологическом разуме Просвещения и заменой его дискурсивно-диалогическим «коммуникативным действием» (Ю. Хабермас). В результате внеположное Разуму «Иное» не только обрело онтологический статус и познавательную ценность, но и позволило сформировать нарративные стратегии, альтернативные логицизму классической литературы.

Русская экзистенциальная проза XX века началась с жанровых трансформаций и нарративных изменений в творчестве В. В. Розанова; ее продолжением стала постмодернистская литература в лице М. Палей, М. Шишкина, отчасти Т. Толстой и других современных писателей.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экзистенциализм, экзистенциальная рефлексия, экзистенциальная антроподия, постмодернизм, нарративные изменения, жанровые трансформации, экзистенциальный «кенозис».

Истоки русского экзистенциализма ведут к интеллектуальной рефлексии XIX века: философская стратегия теологизации аутентичного опыта русской культуры, предпринятая славянофилами и религиозной философией начала XX века, реализуя западный «дискурс об Ином» (Гройс 1992), утверждала символический характер русской культуры, онтологизм и персонализм русской литературы и философии (Эрн 1991).

Рефлексивная стадия развития русского

экзистенциализма представлена, помимо философских идей Л. Шестова и Н. А. Бердяева, также «метафизическими» романами Ф. М. Достоевского. Однако собственно художественная экспликация экзистенциального переживания стала возможной в XX – начале XXI столетий, когда обнаружили тенденции смены культурной парадигмы, и проект модерна сменился постмодерном – разочарованием в монологическом Разуме Просвещения и заменой его дискурсивно-диало-

гическим «коммуникативным действием» (Ю. Хабермас). В результате внеположное Разуму «Иное» не только обрело онтологический статус и познавательную ценность, но и позволило сформировать нарративные стратегии, альтернативные классической литературе. В связи со сказанным появляется исследовательская возможность в пространстве русской литературы XX – начала XXI века обнаружить очертания ее глубинного пласта, который можно тематизировать как экзистенциальная проза. На наш взгляд, следует говорить не столько о пострефлексивной стадии художественного выражения экзистенциального опыта, определяющей его мотивно-образный строй и характер дискурсивной манеры, сколько, скорее, о гиперрефлексивной, когда рефлексии подвергается сама экзистенциальная рефлексия. Отметим, что в наши задачи не входит рассмотрение всей темы экзистенциальности в русской литературе XX века, поскольку наличие в ней экзистенциальных мотивов представляет обширнейшее проблемное поле и за пределами анализа остается целый ряд значимых для историко-литературного процесса имен. Целью исследования является попытка очертить границы экзистенциальной прозы, выявив маркирующие ее элементы и связав их с архетипическими пластами русской культуры.

Русская экзистенциальная проза XX века началась с жанровых трансформаций и нарративных изменений в творчестве В. В. Розанова. В многоцветной картине философских, культурологических и религиозных идей начала XX века личность и творчество Розанова представляют особый интерес в силу его очевидной связи с последующими этапами русской культуры. И хотя экзистенциальные идеи, очевидно, прорастали и сквозь проблематику религиозной философии «серебряного века», обращая внимание на проблемы смерти и свободы, оставленности и трагизма чело-

веческого существования, – именно в творчестве Розанова они нашли совершенно неожиданный способ репрезентации и осмысления. Именно Розанову удалось воплотить переживание экзистенции в адекватные формы экзистенциальной прозы.

В своей ранней работе «О понимании» Розанов писал: «Идея чистого бытия ранее всех других выступает в разуме и составляет первое реальное, уже сформировавшееся содержание его» (1886, с. 33). Идея бытия есть идея существования, и «понять существование есть первая и самая трудная задача науки» (1886, с. 165). Переживание существования как боли – экзистенциальный фон «Опавших листьев» и «Уединенного», организующий всю массу впечатлений и образов: «Боль жизни гораздо могущественнее интереса к жизни» – замечает Розанов (1912, с. 32). Отсюда «импрессионистичность» этой прозы, сквозь пестрые мазки которой просвечивает, говоря словами М. Хайдеггера, «ужас» и «забота». Отсюда и столь большое место, которое занимает здесь фиксация времени и места – размышления, впечатления, получения новости: «здесь-бытие» становится художественным хронотопом «Опавших листьев» и «Уединенного». В непосредственной связи с религиозным и экзистенциальным опытом тела в мирозерцании Розанова, как известно, находится проблема пола. Не что иное, как пол, по Розанову, представляет собой выражение глубинной сущности существования как такового: «связь пола с Богом – большая, чем связь ума с Богом...» (1912, с. 169), и любовь – единственное «в себе самом истинное» (1912, с. 205). Трагическая и полная духовных противоречий борьба с историческим христианством и Церковью, закончившаяся в конечном счете полным примирением в самом событии смерти в Сергиевом Посаде в 1919 году, становится для философа «оправданием» пола и плоти – своего рода экзистенциальной

антроподицеей. В творчестве Розанова, как и в духовной истории XX столетия, отчетливо прослеживается, говоря словами Г. Л. Тульчинского, «персоналогический сюжет», звеньями которого являются «феноменология гендера» и, позднее, «постмодернистский телоцентризм с его деконструкцией тела» и, наконец, – метафизика личности (Тульчинский 2002).

Говоря об экзистенциальной прозе В. В. Розанова, следует отметить еще один ее мотив, не нашедший своего отражения в «классических» формах русской экзистенциальной философии – ни в творчестве Л. Шестова, ни у Н. А. Бердяева, однако чрезвычайно значимый для второй половины XX и начала XXI века. Речь идет об отвращении как наиболее, может быть, показательной черте современной экзистенциальной рефлексии (Кристева 2003). Характерны в этом контексте рассуждения Розанова о «микве» – слове еврейского языка¹, значение которого соединяет в себе «неприличное» и «святое» (Розанов 1912, с. 83-84). Впрочем, и о себе писатель говорит, что душа его сплетена из «грязи, нежности и грусти» – это золотые рыбки, играющие в аквариуме, наполненном «навозной жижицей» (Розанов 1912, с. 181).

Примеры, подтверждающие эту мысль, можно множить. Однако связь низкого, иногда «пошлого», «некрасивого», откровенно телесного, с одной стороны, и «интимного» (то есть экзистенциального) – с другой, стала философским и художественными прозрением Розанова. Именно признание такой связи можно выделить в качестве того, что отличает Розанова от экзистенциальной традиции века минувшего и вписывает в век нынешний – XXI. Если для героев Ф.М. Достоевского экзистенциальное переживание становилось поводом

для рефлексии и, пропущенное сквозь горнило все еще всепобеждающего разума, обретало формы логического парадокса или воплотилось в трагедийно-катарсических перипетиях парадоксов психологических (но в любом случае экзистенция находилась под присмотром зоркого взгляда «всезнающего автора») – то в прозе Розанова ничего подобного нет. В розановских заметках можно выделить два плана. С одной стороны, это часто случайный набор (калейдоскоп) впечатлений и размышлений (то, что Розанов применительно к В. С. Соловьеву назвал «журналистикой» (Розанов 1912, с. 231-232)). С другой – постоянный экзистенциальный фон, который сам писатель определил как «боль» («...но только при боли я и согласен жить» (Розанов 1912, с. 251)). Художественная сверхзадача – выражение «интимного» – стала основанием дискурсивной практики, основанной на принципиально иных когнитивных, лингвистических и логических принципах, нашедших продолжение в русской экзистенциальной прозе конца XX века.

Не следует, однако, определять характер розановских литературных фрагментов, только исходя из их так называемой импрессионистичности (импрессионизм – одна из характеристик, часто приписываемых его прозе): впечатление здесь не является смыслообразующим началом по отношению к художественному целому, не является и ценностью как таковой. Напротив, калейдоскоп впечатлений становится формой сокрытия подлинного, того, о чем можно только молчать (характерно, что даже сообщение о смерти часто выражается в «Опавших листьях» или «Уединенном» посредством фигуры умолчания – знаком †). При этом в структуре каждого фрагмента розановской прозы акцент смещен

¹ *Миква* – еврейск., баня с источниковой купальней, в которой моются еврейские женщины после регул (по Ф. А. Брокгаузу и И. А. Эфрону).

с импрессионистических мазков – впечатлений и размышлений – на фон: фон общего экзистенциального (и всегда единого) переживания и фон «реальный». В частности, для Розанова чрезвычайно характерно точное указание времени и места впечатления – то есть той реальности, которая чаще всего остается «за кадром» повествования. И это не случайно. Принято считать, что после публикации ранней работы «О понимании», не вызвавшей большого научного интереса и обойденной вниманием критики, Розанов обратился от проблем гносеологии к «жизни». Однако уже в этой ранней работе он говорит о совокупности человеческих знаний как о бесконечном ряде отражений в сознании «бесконечного ряда явлений, проходящих во времени» (Розанов 1886, с. 7), и, противопоставляя случайность знания, которое он сравнивает с разорванной цепью, целостности понимания, приравняемого им к стремлению восстановить разорванную цепь (Розанов 1886, с. 15), он утверждает тем самым приоритет непрерывности над дискретностью. Розанов, на наш взгляд, создает модель своей будущей прозы – реализующей в форме лирико-философского фрагмента то, что не удалось выразить в нарративной форме философского дискурса. При этом фрагментарность, «импрессионистичность» являются здесь отнюдь не способом выражения собственно мыслей и чувств писателя – они представляют собой не что иное, как звенья «разорванной цепи», которые скреплены «тайной» личности автора («бесконечной интимностью»).

Такое отождествление истины и личности с ее «тайной» вообще было характерно для культурной рефлексии начала XX века – примером тому являются идеи П. Флоренского или В. Эрнэ. В частности, несколько позднее С. И. Фудель писал о П. Флоренском: «Фло-

ренский запоминается именно потому, что он переключил способ религиозного мышления и его высказывание из плана чисто внешней догматики ... в план духовной конкретности» (Фудель 1988, с. 41). Что касается В. В. Розанова, то его «духовная конкретность» особого рода – являясь телесной по своей сути, неразрывно связанной с «мистикой пола», она и требует новых форм, преодолевающих дискретность вербальных определений и логицизирующих нарративных стратегий.

Экзистенциальный опыт в случае Розанова касается не только экзистенциального одиночества и ощущения собственного бытия как «бытия-к-смерти» (хотя именно это наиболее очевидно и значимо), но и в попытке его концептуализации. Можно говорить, на наш взгляд, что сущность экзистенциального опыта представлена в его творчестве посредством концептов боли, пола, внутреннего («интимного»), внушающего отвращение / жалость. Концепт при этом не следует понимать как форму абстрагирующего мышления, сопоставимую с понятием: розановский концепт онтологичен, поскольку в его основе – переживание бытия и рефлексия смыслов, которые сам писатель (впрочем, вполне в духе романтической традиции) определил как «непостижимое» (Розанов 1886, с. 66). Таким образом, очевидно, что в экзистенциальной рефлексии Розанова обнаруживается достаточно универсальная для столетия в целом «тенденция сужения границ вменяемости и личности» (Тульчинский 2002, с. 533).

Однако, обнаруживая укорененность мировоззрения и личности В. В. Розанова в европейской культуре и философии, следует отметить и то, что связывает его с русской духовной традицией².

На наш взгляд и «мистика пола», и «नावозная жижица», и «интимность» – то есть все то,

² Тема «Розанов и национальный вопрос» достаточно изучена, обширна и не является предметом данной статьи.

что порой отталкивает читателя, всегда пронизаны общим для писателя (и не всегда выражаемым, «невыразимым»): жалостью к телесному, нечистому, некрасивому человеку. Отвращение предстает, как, впрочем, и все у двуликого и многоликого Розанова, в разных обликах – телесного, «интимного», «неприличного», «теплоты животности», объединяясь в то же время всегда единым: переживанием жалости к твари – «жалением». В этом смысле Розанов является продолжателем христианской, православной традиции, в центре которой герой скорее созерцательный и претерпевающий, нежели действующий и героический. Открытая христианской культурой «невиданная ранее влюбленность в тварь» (Флоренский 1914, с. 288), становится не любовью-любованием, а любовью-состраданием и любовью-претерпеванием – своего рода духовным кенозисом: умалением, нисхождением высокого к низкому и малому. На наш взгляд, можно утверждать, что своеобразная «антроподицея» Розанова состоит в оправдании некрасивого и жалкого человека. Человек оправдан потому, что смертен: экзистенциальный опыт становится основанием этического, не отменяя его, но ставя автора на позицию эстетически и этически иную по отношению не только к адресату, но и наблюдателю. Перефразируя В. С. Соловьева, можно сказать, что розановская экзистенциальная рефлексия – это рефлексия «в кубе».

Поэтому столь значимы для калейдоскопа «впечатлений» прозы В. В. Розанова мотивы болезни, смерти, страдания, сочувствия, связующим звеном которых становится переживание времени – времени человеческой жизни и времени истории. Тектонические сдвиги русской истории в русле традиционного для философии истории «серебряного» века провиденциализма и стремления охватить ее мистику и эсхатологию – в творчестве Розанова

оказываются глубинным образом связаны с мистикой и эсхатологией отдельного человеческого существования. При этом эсхатологизм розановской прозы связан с растворением личностного в телесном, интимно переживаемом: мистика истории метафорически удвоена в мистике пола и телесности. При этом «Иное» по отношению к всеильному Разуму оборачивается попыткой «персонологичного» по своей природе смыслообразования, являясь «результатом глубоко личностного опыта» (Тульчинский 2002, с. 539).

Не пытаясь проследить пути эволюции экзистенциальной прозы в литературе XX века, обратимся сразу к его завершению и к началу XXI. Парадоксальность влияния парадоксального В. В. Розанова на русскую культуру заключена (в числе прочего) и в многочисленных отражениях смыслов и мотивов его «Опавших листьев» и «Уединенного» в литературе русского «постреализма» и постмодернизма. Современная проза в лице М. Палей, М. Шишкина, Т. Толстой, Л. Петрушевской (список мог бы быть продолжен) в существенной степени если не повторяет, то в любом случае продолжает традиции Розанова, хотя вряд ли возможно прочертить между началом двух столетий прямую линию – линия пунктирна, и связать начала и концы возможно, лишь определенным образом взглянув на них. Выделим две группы признаков, позволяющих это сделать. С одной стороны, это постоянство дискурсивной манеры, с другой – постоянство онтологических смыслов, допускающих именно эти, а не иные формы репрезентации.

Определяя сущность творческого метода Л. Петрушевской, Н. Лейдерман и М. Липовецкий отнесли его к постреализму, для которого характерно совмещение архетипичных пластов с натуралистически воссозданной повседневностью (2001, с. 101). На наш взгляд, это определение в существенной степени может быть отнесено к экзистенциальной прозе

в целом. Однако функцию архетипичных пластов в этой прозе выполняет обращение не только к выделенным К. Юнгом архетипам «Мать», «Дитя» и т. д., но к архетипам православной культуры, представляющей собой тот необходимый пласт самосознания, без которого оказалось бы невозможным само появление экзистенциальной рефлексии в культуре конца XX – начала XXI века.

Одной из постоянных тем в литературе конца XX – начала XXI века, как и у В. В. Розанова, становится смерть в многообразных ее проявлениях, умирание, телесный и личностный распад, тление. Характеризуя искусство конца столетия, Т. Толстая пишет: «жизнь есть смерть, смерть здесь, смерть сразу» – процессы дегуманизации и распада, с точки зрения писательницы, обнаруживают свое родство с явлением десакрализации («Квадрат» // «Река Оккервиль») (Толстая 2003). Поэтому постмодернистская манера письма, апофеоз «глумления» и распада этических ориентиров («горизонтальная» система ценностей) могут быть и оказываются преодолены только при посредстве и глубинном усвоении религиозного опыта культуры. Это определяет одну из очевидных, на наш взгляд, особенностей современной экзистенциальной прозы – ее обращение к религиозным истокам человеческого существования, и именно это определяет ее онтологизм и гуманистическую традицию. Вместе с тем можно говорить о парадоксальном соединении в произведениях Т. Толстой, Л. Петрушевской или М. Шишкина двух, казалось бы, несовместимых начал. С одной стороны, безжалостного, острого, холодного наблюдения над немощностью и уродливостью жизни и человека – того, что применительно к Л. Петрушевской принято называть неокритическим реализмом, или того, что Т. Толстая называет «глумлением» (и то, что парадоксально называют «глумлением» при-

менительно к ней самой). С другой – острого ощущения жалости и боли от созерцания картины бесконечного умирания. На наш взгляд, нельзя согласиться с теми исследователями, которые отказывают Т. Толстой, Л. Петрушевской или М. Шишкину в связи с гуманистической традицией русской литературы (см., например, Щеглова 2001). Дело в том, что, так же, как и в заметках В. В. Розанова, здесь можно обнаружить по крайней мере два нарративных уровня. С одной стороны, это уровень, условно говоря, факта – событийный ряд, обнажающие неприглядную сторону человеческого существования детали, прямые оценки повествователя-рассказчика: уровень рефлексии как таковой. С другой – уровень авторской рефлексии над рефлексией. Экзистенциальный опыт, в отличие от романов Ф. М. Достоевского, принадлежит не герою, а образу автора, и смысл повествования открывается как рефлексия по поводу этого опыта – как нарративный фон, экзистенциальный по своей природе.

Экзистенциальное в своей основе переживание конечности человеческой жизни имеет своим следствием оправдание человека – дурного, недоброго, жалкого и всегда – смертного... Иными словами, в творчестве этих (и ряда других) писателей можно обнаружить продолжение «экзистенциальной антропологии», начатой в начале XX столетия В. В. Розановым.

С этой точки зрения описание смертей, рождений, болезней, увечий, испражнений (например, в романе М. Шишкина «Взятие Измаила» рассказ о слабоумной девочке, о смерти ребенка, наконец, в финале, подробное описание родов (Шишкин 1999)) становится путем к обнаружению Бога в самом остром переживании любви-жалости. Оставив содержательные интерпретации романов М. Шишкина и, не касаясь собственно постмодернистских характеристик его прозы (интертекстуальности,

измененного характера пропозициональности, «пространственности»), обратим внимание на их художественную «онтологию». Русская история, в пространстве которой тонет и растворяется отдельная человеческая личность, становится бытийным «фоном», метафорой экзистенциального опыта.

...Вы переходите в вашего сына, он еще в кого-нибудь, я перехожу в вас, вы в меня, все во всех. Они смотришь. Мы поете. Ты едим. Вы люблю. Она умер. Я, ты, вы – какая разница! Пифагор из Самоса даже в лае собаки узнал голос умершего друга (...) Вот мы они и есть. Понимаете? Скажем, я – Ермак. И туманятся по берегам Туры урманы. Кусты боярышника и таволги плещутся в воде. Река неглубокая, с каменистым руслом, только наши струги и подойдут. Берега сдвинулись... (...) О светло светлая и украсно украшенная земля Русская, о православная вера христианская! (...) Тоска разлилася, печаль жирна тече средь земли Русский! (...)

Взятие Измаила (Шишкин 1999)

Формой репрезентации экзистенциального опыта становится и внутренний монолог русской классической литературы, преломленной сквозь призму литературы потока сознания, и это в равной мере характеризует и прозу М. Шишкина, и рассказы Т. Толстой. Внутренний монолог при этом теряет свою логически выстроенную структуру, а вместе с тем и линейность, нарративность, и, поскольку непосредственный телесный и безымянный опыт не может быть представлен в линейной форме логически дифференцированного дискурса, формой его выражения становится часто провокативный («калейдоскопический») интертекст. Читатель без труда угадывает источники виртуозной интертекстуальной игры, однако «фоном» этой игры становится экзистенциальный опыт, определяющий ее логику и открывающий онтологический и персоналогический смысл. Но при этом очевидным является воспроизведение архети-

пичных для русской культуры ценностей: жалости, умаления, сострадания к «малым сим».

Вообще роман как жанр современной литературы обязан своим возникновением «вторжению вертикали Трансцендентного в горизонталь Истории» (Страда 1995, с. 330), однако современная проза обнаруживает в нем новое «измерение»: «глубину» экзистенциального опыта и экзистенциальной рефлексии. В частности, «христианская» природа романа М. Шишкина заключена не только в наличии «диалогического разума» или в понимании личности как включающей в себя трансцендентное, но в открытом именно христианством понимании человека. Постмодернистский дорефлексивный опыт тела «вне сигнификации и означивания» (Ж. Бодрийяр) трансформирован опытом православной культуры, той «раной», «влюбленной жалости о всем сущем» (Флоренский 1914, с. 288), которая определяет онтологизм и «персонализм» этих романов. Такая «встреча» экзистенциального и религиозного исторически и культурно «оправдана»: «Поскольку самосознание трудно подвести под рациональные, объектные категории, в философии сложилась традиция рациональной неопределимости самосознания и связанных с ним философов (свободы, экзистенции и т. д.). (...) Именно поэтому проблема самопознания обнаруживает себя традиционно, в конечном счете, как проблема религиозная: подлинное самопознание достигается лишь через соотношение с Абсолютом, проявляет зависимость от богопознания, предворяя его гносеологически» (Тульчинский 2002, с. 528). Размышляя о современном искусстве, Т. Толстая пишет: «Разговор о Боге либо так бесконечно сложен, что начинать его страшно, либо, напротив, он очень прост... Он есть все, включая нас, а для нас он, в первую очередь, и есть мы сами» («Квадрат»). Поэтому так же, как и прозу

В. В. Розанова, поэтику экзистенциальной прозы определяет архетипичная для русской литературы шкала ценностей – «со-чувствующее» разделение опыта (Хоружий 2005, с. 20), «влюбленность в тварь», парадоксально «перекочевавшие» из духовной традиции старчества в светскую литературную традицию постмодернистского толка. «Физиологичное», откровенное описание телесной жизни в ее нечистоте и «некрасивости»³ в прозе, например, М. Шишкина не является самоцелью, поскольку основано на любви-жалости к смертному человеку, становясь формой духовного (экзистенциального) «кенозиса», экзистенциальным опытом, или, говоря словами М. Хайдеггера, «заботой».

Не менее показательна с этой точки зрения проза М. Палей, Т. Толстой, Л. Улицкой. Достаточно показательно проявление такого духовного – экзистенциального – «кенозиса», к примеру, в «Трилогии повестей» М. Палей («Поминование», «Евгеша и Аннушка», «Кабирия с Обводного канала»). В центре внимания писательницы – человеческая жизнь в ее не только обыденности, но и в неприглядности, видимой бездуховности, в почти полном отсутствии личностно-трансцендентной «вертикали». В повести «Евгеша и Аннушка» рассказывается об умирании старухи, прожившей жизнь, не наполненную, казалось бы, никаким не только высоким, но и просто человеческим смыслом, жалким свидетельством которой становятся после смерти героини оставшиеся «на Аннушкиной полочке» «темный обмылок с засохшими кольцами пены, черствый огрызок пемзы и лысая зубная щетка» («Евгеша и Аннушка»). Вещи – их медленное умирание, их жалкость и убогость или, напротив, умирающая их тяжеловесная «роскошь» – становятся симво-

лом человеческой смертности. Предметный мир в результате обретает онтологизм и становится формой выражения экзистенциальной рефлексии самой писательницы, «сочувствующего разделения опыта» как опыта тела и опыта смерти. Тот же онтологизм детали находим и у Т. Толстой: «Старушечье барахло – чулки какие-то... Шляпа с четырьмя временами года. Вам не нужны облупленные черешни? Нет?.. Почему? Кувшин с отбитым носом...» («Милая Шура»).

Вещи становятся единственным следом (ликом) человека, которому «задолго до появления, наравне с равными, было отказано оставить по себе память» («Евгеша и Аннушка»). Отсюда и безликость времени. «Так я лежала лицом к стене, не различая времени года, и только запах Евгешинного кофе давал мне ненужное знание, что сейчас семь утра очередного мартабря между днем и ночью, некоторого числа» («Евгеша и Аннушка»). Показательна отсылка к И. Бродскому – «Ниоткуда с любовью, надцатого *мартобря*...» (поэма «Часть речи»), – общность экзистенциального опыта становится основанием общности переживания времени.

Идентичность человеческого «я» определяется памятью, временем (у Августина – «Я» – это память и ум), и поэтому исчезновение, умирание без следа и растворение в некотором до-личном и без-личном начале, являясь смысловой доминантой и повестей М. Палей, и романов М. Шишкина, и рассказов Т. Толстой, становится знаком обезличивания человека. Однако такое растворение в доличностном и безликом отнюдь не является отказом от личностного и «трансцендентного» – авторское сознание не только облекает в плоть и кровь тех, «тень тени» которых не осталось на земле, не только «эстетически», по М. М. Бахтину, но

³ По мысли П. Флоренского, «чувство природы», открытое христианством, не является «любованием» (1914, с. 288).

и *этически* «завершает» их в *слове*. Показателен финал повести «Евгеша и Аннушка»: «Она была святая, – вдруг сказала я, с интересом слушая не свой голос. Слезы хлынули из моих глаз, которые были отдельно, потому что меня самой не было на том крыльце, а там, где я была, меня корчило болью, она выхлестывалась наружу рекой, река впадала в море, а море – в океан – земной и небесный; и река эта отворилась словом...» («Евгеша и Аннушка»).

То же у Т. Толстой: «Вот, собственно, и все, что можно сказать о Соне. Жил человек – и нет его. *Одно имя осталось*» («Соня») (выделено мной. – И.Ф.).

Подводя итоги, попытаемся определить те основные характеристики, которые позволяют говорить об экзистенциальной прозе об как об одной из важнейших составляющих русской литературы XX и особенно его конца и начала XXI века. С одной стороны, экзистенциальная проза от В. В. Розанова до М. Палей стала выражением глубинных, архетипичных пластов русской культуры, ее

персонологизма и онтологизма, в то же время отразив «персонологический сюжет» европейской культуры и философии. С другой стороны, экзистенциальная рефлексия литературы XX-XXI века не только продолжила традиции русской экзистенциальной рефлексии XIX века и не только вобрала в себя совокупность экзистенциальных мотивов и идей середины XX, но и обнажила глубинные пласты национального сознания, в частности, систему православных смыслов и ценностей. В частности, наиболее значимой чертой, объединяющей разных авторов и несходные по образному строю и проблематике произведения, стала экзистенциальная антропология, одним из первых опытов которой явилась проза В. В. Розанова. Парадоксальным средством ее выражения стала концептуализация физиологизма, отвращения / жалости, а также многоплановость дискурса, включающего в себя элементы модернизма и постмодернизма.

Литература

ГРОЙС, Б., 1992. Поиск русской национальной идентичности. *Вопросы философии*, № 9, 52-60.

КРИСТЕВА, Ю., 2003. *Силы ужаса. Эссе об отвращении*. (Серия «Гендерные исследования»). Харьков: Ф-Пресс, ХЦГИ; Санкт-Петербург: Алетейя.

ЛЕЙДЕРМАН, Н.; ЛИПОВЕЦКИЙ, М., 2001. *Современная русская литература. Книга 3. В конце века (1986-1990-е годы)*. Москва: Эдиториал УРСС.

ПАЛЕЙ, М., 1998. *Месторождение ветра: Повести и рассказы*. Санкт-Петербург: Лимбус Пресс.

РОЗАНОВ, В. В., 1886. *О понимании. Опыт исследования природы, границ и внутреннего строения науки как цельного знания*. Москва.

РОЗАНОВ, В. В., 1912. *Уединенное*. Санкт-Петербург: Путь.

СТРАДА, В., 1995. Значение «открытия Бахтина для мировой культуры». *Континент*, № 3.

ТОЛСТАЯ, Т., 2003. *Река Оккервиль. Сборник рассказов*. Москва: Изд. дом «Подкова».

ТУЛЬЧИНСКИЙ, Г. Л., 2002. Трансцендентальный

субъект, постчеловеческая персонология и новые перспективы гуманитарной парадигмы. *Ин: Я. (А.Слинин) и МЫ: к 70-летию профессора Ярослава Анатольевича Слинина*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество. Серия «Мыслители», вып. 10, 528-555.

ФЛОРЕНСКИЙ, П. А., 1914. *Столп и утверждение истины. Опыт православной феодеицеи в 12 письмах*. Москва: Путь.

ФУДЕЛЬ, С. И., 1988. *Об о. Павле Флоренском*. Париж: YMCA-Press.

ХОРУЖИЙ, С. С., 2005. *Опыты из русской духовной традиции*. Москва: Изд. дом «Парад».

ШИШКИН, М., 1999. Взятие Измаила. *Знамя*, № 10-12.

ЩЕГЛОВА, Е., 2001. Человек страдающий (Категория человечности в современной прозе). *Вопросы литературы*, № 6.

ЭРН, В. Ф., 1991. Борьба за Логос. *Ин: В. Ф. ЭРН. 1991. Сочинения*. Москва: Правда.

Irina E. Fadeeva

Komi State Pedagogical Institute, Russia

Research interests: semiotics of culture, Russian culture of the 20th c., symbol and symbolism.

RUSSIAN EXISTENTIAL PROSE (THEMATIC ESSAY)**Summary**

This article aims at the thematization of deep layer of the Russian literature of the 20th-21st centuries, which can be referred to as the existential prose. The author does not set a task to observe the whole theme of existentiality in the Russian literature of the 20th century; therefore, a number of history and literature significant names are left beyond the analysis. The investigation aims at outlining the boundaries of existential prose, defining its markers and connecting them with archetypical layers of the Russian culture. The article makes an attempt to define the main characteristics that allow speaking about the existential prose as the most important component of the Russian literature of the 20th century, especially of its end and the beginning of the 21st century. On the one hand, the existential

prose from Rosanov to Paley expressed deep, archetypical layers of the Russian culture, its personologism and ontologism, at the same time reflecting “personological subject” of the European culture and philosophy. On the other hand, existential reflexion of the literature in the 20th-21st centuries not only continued traditions of the Russian existential reflexion of the 19th century and not only absorbed total existential motifs and ideas of the middle of the 20th century, but also revealed deep layers of national perception, the system of the Orthodox ideas and values in particular. Especially the most significant characteristic, comprising different authors and works by figurative system and problems, was existential anthropodicea, one of its first experience was Rosanov’s prose. The paradoxical way of its expression were the concepts of physiologism, disgust / compassion, and also multidimensional discourse including elements of modernism and postmodernism.

KEY WORDS: Existentialis, existential reflexion, existential anthropodicea, postmodern, narratological change, existential “cenosis”.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 16

Inga Bartkuvienė*Vilniaus universitetas**Kauno humanitarinis fakultetas**Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva**Tel.: (370–37) 42 26 04**El. paštas: inga_blazyte@yahoo.com**Moksliniai interesai: modernizmas vokiečių literatūroje; poststruktūralizmas; filosofinės ir teorinės kalbos, rašto bei rašymo, subjektyvumo, skaitymo problemos.***POEZIJA IR KALBA: HEIDEGGERIS, DERRIDA, CELANAS**

Tyrimo objektas – kalbos ir poezijos refleksijos M. Heideggerio, J. Derrida filosofijoje bei P. Celano poetologijoje. Tyrimo tikslas – iš hermeneutinės-dekonstrukcinės perspektyvos, vadovaujantis kalbos poezijoje mąstymo formomis, išskleisti literatūros teorijai rūpimus kalbos, poezijos, subjekto, reikšmių produkavimo klausimus, šių problemų aktualizaciją bei sąsajas minėtų autorių mąstyme. Mokslinio intereso centre yra Heideggerio ir Derrida kalbiškumo samprata, kalbos filosofijos bei kalbos teorijos atspindžiai Celano kalbinėje savimonėje. Atramos taškais pasirinkti Martino Heideggerio straipsniai „Kalba“ („Die Sprache“), „Kalba eilėraštyje“ („Die Sprache im Gedicht“), Jaques'o Derrida studija „Šiboletas“ („Schibboleth“), esė „Kas yra poezija“ („Che cos'è la poesia?“) bei Paulio Celano kalba „Meridianas“ („Der Meridian“). Šiuos tekstus jungia tematika, požiūrių sankirta: Heideggeris vertina Celano kūrybą, Celanas savo ruožtu reflektuoja Heideggerį, o Derrida – ir Heideggerį, ir Celaną. Heideggerio mąstyme poezija atspindi kalbos esmę, reikšmės gimsta suvokimo procese, kalba kaip bylojanti imasi subjekto vaidmens. Derrida filosofija praplečia mums rūpiną problemų lauką poezijos kaip vienkartinės, svetimos, iširašančios į atmintį, subjekto kaip signatūros, prasmės diseminacijos traktuotėmis. Celanas reflektuoja poetinę kalbą kaip reikšmių radimosi terpę. Poeziją jis pažymi metriškumo, marionetiškumo, baisumo, tropiškumo ženklais. Subjektas suvokiamas kaip įrankis eilėraščio kalbėjimui atsiskleisti.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: poezija, kalba, kalbos refleksija, prasmės produkcija, subjektas, signatūra, dekonstrukcija, hermetizmas.

Paulis Celanas (1920-1970) – vienas ryškiausių ir dažniausiai reflektuojamų vokiečių XX amžiaus autorių. Poetas literatūros kritikų priskiriamas modernizmo tradicijai – jo kūryba vadinama klasikinio modernizmo kulminacija ir atomazga. Celano sąlytis su modernizmo ištakomis išvelgiamas vokiečių romantikų Novalio ir Friedricho Hölderlino kūrybos recepcijoje. Jis permąsto, transformuoja, atliepia vokiečių simbolizmo bei neoro-

mantizmo tradiciją, atskaitos tašku pasirinkdamas tokius autorius kaip Georgas Traklis, Stefanas George bei Raineris Maria Rilke. Didelio autoriaus susidomėjimo sulaukė prancūzų simbolistai bei siurrealistai, rusų akmeistai, kurių nemažai eilėraščių jis išvertęs į vokiečių kalbą.

Klasikinį modernizmą apibūdina estetikos koncepcija *l'art pour l'art*. Literatūra čia suvokiama kaip žodžio menas, autoriai susitelkia ties „for-

ma“, siekia „grynosios estetikos“, atmeta didaktinius, moralinius ar politinius literatūros kūrinio tikslus, kuria izoliuotą meną. Tačiau negalima teigti, kad XX amžiaus pradžios modernizmas, mistifikuodamas literatūros meno kūrinį, peržengtų kalbos kaip išraiškos būdo ar priemonės suvokimą.¹

„Grynojo meno“ paieškos Celano atveju keičiamos „grynosios kalbos“ paieškomis. Literatūros kritikai Paulio Celano kūrybą dėl jo kalbai būdingo autorefleksyvumo apibūdina kaip hermetišką, t.y. į kalbą orientuotą ir kalboje sau pakanamą. Žodis *hermetiškas* (lot. *hermetice*) reiškia „užbaigtas, uždaras, tankus, nepralaidus“ (Duden. Deutsches Universalwörterbuch 1996, s. 694), o kalbant apie literatūrą „sunkiai pagaunamos prasmės, kalbiškai užšifruotas“ (Wilpert 2001, s. 338). Taigi hermetikos sąvoka sietina su pačios poezijos esme – vokiečių kalbos žodis *Dichtung*, reiškiantis poeziją, nurodo į būdvardį *dicht* – „tankus“ bei daiktavardį *Verdichtung* – „sutirštinimas“. Šios sąvokai *poezija* giminingų žodžių suteikiamos savybės identifikuoja ją kaip koherentišką, visuminę, nedalia, išbaigtą.

Kondensuotumo savybė būdinga pačiam poetiniam pranešimui. Atsigręžus į skaitytoją, aki vaizdu, kad suvokimo aspektu ji anaip tol nėra visumiška ar išbaigta: suvokėjo mintis negali prasisverbtį prie pasakymo turinių, vienareikšmiškai suvokti kalbinio pranešimo, atsiranda skaitymo, „vertimo“ problema. Todėl hermetizmą vertėtų suvokti pačia plačiausia prasme – kaip žodžio meno ambivalentiškumą apimančią savybę. Paulio Celano poezija nepaklūsta sunorminimui, neapsiriboja konkrečios epochos ar krypties tapatybe. Jo poezijos esmė – poetiškumas. Hei-

deggerio ir Derrida kalbos bei poezijos traktuotės pasiūlo mums priėjimą prie Celano kalbinės savimonės suvokimo.

Martino Heideggerio kalbos koncepcija

Paulį Celaną kaip ir kitus kalbą mėstančius kūrėjus Ingeborgą Bachmann, Günterį Eichą, Ilse Aichinger įkvepia Heideggerio kalbos filosofija, dažnai tampanti jų mąstymo šaltiniu, polemikos objektu. Celano kalboje „Meridianas“ aiškiai implikuota ši filosofinė atspirtis. Tyrimui svarbūs šie Heideggerio filosofijos aspektai: kalbos traktuotė, poezijos samprata, subjekto vieta, poezijos suvokėjo, aiškinimo įsijungimas į poetinį procesą.

Pirmiausiai reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad poezijos problemą apibūdina konkretaus eilėraščio problema. Kiekvienas eilėraštis yra nuoroda į kitus eilėraščius, kiekvienas jų kalba apie poeziją, įkūnija poeziją, yra poezija. Eilėraštis linkęs atsigręžti į save, mąstyti savo šaknis, tai jis daro mąstydamas kalbą. Poezijos esmės ir kalbos problematika susipina. Apie tai Heideggeris rašo į kalbą orientuotame filosofiniame veikalė *Unterwegs zur Sprache*.

Heideggerio kalbos koncepcija apibrėžta straipsnyje „Die Sprache“: „Pati kalba yra: kalba ir niekas kita. Pati kalba yra kalba. Logikos išmokytas, viską apskaičiuojantis ir didelių užmojų turintis protas pavadins šį teiginį nieko nesakančia tautologija. [...] Turime apmąstyti: kaip išties yra su kalba? Todėl klausiamo: Kokiu būdu kalba esti kaip kalba? Ir atsakome: *kalba kalba*“² (2003, s. 12). Kalbą filosofas pavadina kalbančia kalba. Kalbos esmės nusakymas suvoktinas kaip apsisostojimas kalbėjime. Žodžius išstarti tegali žmogus –

¹ Paulis de Manas savo straipsnyje „Tropai (Rilkė)“ pastebi, kad Rilkės poezijoje išskylantis poetologinis lygmuo nėra intencionalus žingsnis kalbos kritikos linkme. Jis klausia, ar Rilkė suvokė savo poeziją kaip mėstančią kalbą ar kaip mėstančią būtį, o analizuodamas tekstus parodo, kad metakalbinė dimensija nėra tikslingai įpinta, jog ji glūdi pačioje kalboje, o Rilkė „mąstydamas būti“ (arba poeto egzistenciją) nebūtinai vingiai implikuoja ir kalbos klausimą (Man 1988, s. 52-90, 54-55).

² Ištraukos iš vokiškų šaltinių verstos straipsnio autorės.

taip vidujybėje, sąmonėje esančius dalykus paversdamas išoriškais, žodiškais, materialiais. Tokiu būdu žmogus, anot Heideggerio, įsiterpia į kalbos kalbėjimą kaip kalbos pažadas (*Versprechen*). Žmogaus dėka kalba įgauna balso savybę ir įgalinama prabilti. Tačiau pati kalba yra sau pakankama, ji semiasi ne iš kalbančiojo, o iš savo kalbinių (struktūrinių, semantinių) rezervų. Kalbą filosofas atskiria ir nuo būties, ir nuo subjekto: būtis savo ruožtu nebyli, o prabilti gali tik konkreti kalba.

Taip mąstant prieinama prie naujo kalbos ir subjekto suvokimo – kalba ir subjektas yra atskirti, o susitinka eilėraštyje, tačiau neįprastu būdu: iš subjekto Heideggeris „atima“ kalbėjimo savybę ir „atiduoda“ ją kalbai. Eilėraštyje kalba kalba, o ne žmogus, poetas, ne vadinamasis eilėraščio kalbėtojas. Eilėraštis kaip visuminis, koherentiškas, į kalbą nurodantis, kalbą integruojantis ir kalba esantis darinys, Heideggerio traktuojamas kaip „grynai ištartas“. Eilėraščio kaip ištarto, pasakymo definicija sietina ne su asmeniniu, subjektyviu žmogaus pasakymu, o su kalbos gebėjimu įvietinti, lokalizuoti, Heideggerio žodžiais tariant, kalba „apgyvendinti“ eilėraščių būtyje. Tokiai ištarai reikia suvokėjo, žmogaus kaip klausytojo, kuris atlieptų eilėraštyje pavadintus daiktus ir tų daiktų sudarytą konsteliaciją ar galimų konsteliacijų įvairovę.

Lokalizacijos klausimą Heideggeris kelia straipsnyje „Die Sprache im Gedicht“. Svarbu apsibrėžti, kur apsistoja eilėraštis, kur jis yra ir ar gali būti nustatomos eilėraščio ribos. Tai implikuoja klausimą, koks yra eilėraščio santykis su kalba, o atsakymas būtų dvikryptis, logiškai siejamas jungcija „ir..., ir...“: ir eilėraštis yra kalboje, ir kalba eilėraštyje; ir eilėraštis yra iš kalbos, ir egzistuoja kalbai; eilėraštis yra paraleliai sutelktas iš kalbinių elementų, bet kartu jis ir kaip veidrodis parodo kalbai jos esmę, o tada ją vėl skaido, ardo. Kalba išsipildo eilėraštyje ir eilėraštis išsipildo kalboje. Eilėraščio ir kalbos saitus tegali suvokti ir aptarti suvokiantysis subjektas, skaitytojas. Todėl eilėraščio vietą Heideggeris susieja su skaitymo vieta. Žodis „aiškinti“ (*erörtern*) Heideggerio kil-

dinamas iš žodžio „vieta“ (*Ort*) – aiškinimas reikštų vietos nustatymą. Vieta, pasak filosofo, sutelkia, suburia esmę ir saugo savyje. Tačiau vietos nereikėtų suvokti kaip kapsulės, aklinau uždarančios sutelktus dalykus. Vieta, priešingai, perskrodžia savo šviesa tai, kas surinkta ir taip leidžia daiktams būti (Heidegger 2003, s. 37). Mąstydamas Traklio kūrybą, eilėraščio vietą filosofas apibrėžia kaip erdvę, kurioje poetinis sakymas suteka į eilėraščių: „Kiekvienas didis rašytojas kuria tik iš vienintelio eilėraščio. Jo dydis glūdi tame, kaip gerai jis pažįsta tąjį vienintelį, kad gebėtų visą poetinį sakymą išlaikyti šio eilėraščio ribose. Poeto eilėraštis lieka neištartas. Nė vienas iš eilėraščių, net jų visuma nepasako visko. Tačiau kiekviena poezija kalba iš vieno eilėraščio visumos ir kiekvieną kartą jį sako. Iš eilėraščio vietos kyla banga, kuri sakymą paverčia poetiniu sakymu“ (Heidegger 2003, s. 37-38). Antra vertus, eilėraščio tapsmas susijęs su jo įgarsinimu aiškinant (*erläutern*). Abu aiškinimai (*erörtern* ir *erläutern*), kaip sakymo įvietinimo ir įgarsinimo įvykiai, koreliuoja. Suvokiant vietą ir garsą, anot filosofo, užsimezga skaitytojo dialogas su konkreto poeto eilėraščiu. Toks pokalbis tegali būti poetiškas arba filosofiškas, kadangi ir poetinei kūrybai (*Dichten*), ir mąstymui (*Denken*) būdingas glaudus ryšys su kalba: „Mąstymo pokalbis su poetiniu rašymu siekia iškviešti kalbos esmę, idant mirtingieji vėl išmoktų gyventi kalboje“ (2003, s. 38). Pokalbis su eilėraščiu turįs būti mąslus ir jautrus, jo tikslas nėra nusakyti poeto pasaulėžiūrą ar aptarti jo kūrybos dirbtuvę. Eilėraščio aiškinimas negalįs pakeisti eilėraščio išgirdimo kuo kitu bei nubrėžti išgirdimo gairių. Aiškinimas imasi iš eilėraščio kalbos išklauskos bei atkartojamo. Eilėraščio klausymas siejasi su priklausymu tai pačiai kalbai. Didžiausias mąstančio aiškinimo pasiekimas, Heideggerio teigimu, yra gebėjimo išgirsti užklauskos ar aktualizacija. Šis užklauskos atveria supratimo galimybę – dialogas su eilėraščiu leidžia iškristalizuoti sąvokas ir nusakyti paties eilėraščio kaip kalbos kūrinio esmę. Įsigilinama į žodžio daugialypumą,

jame glūdinį potencialą, žodžio reikšmių įvairovę. Vyksta dvilypis judesys: mąstymo keliu einama nuo išsikeltos klausimos prie eilėraščio teksto, sustojama prie paskirų ištarų, kurios aptariamoms kaip akivaizdžiai nurodančios į būtį, jos atvirumą bei esmę.

Gebėjimas ar neįmanomybė išgirsti eilėraščio kalbėjimą siejasi su Heideggerio keliamą kalbos daugialypumo problema. Eilėraščio kalba, pasak jo, savitu būdu esmiškai daugiopia. Neįmanu nieko išgirsti iš eilėraščio sakymo, kol mąstoma tik viena kryptimi, įsitikinus viena mąstymo vaga bei suponuojant vientisą reikšmę kontekste: „Poezija kalba iš savo dvireikšmio dvireikšmiškumo. Tačiau eilėraščio reikšmių pliuralumas (*Mehrdeutigkeit*) nesubyra į neapibrėžtą daugiareikšmiškumą (*Vieldeutigkeit*). Traklio eilėraščio polifonija (*mehrdeutiger Ton*) kyla iš susitelkimo, t.y. iš harmonijos (*Einklang*), kuri iš tiesų lieka neištarta. Poetinio sakymo pliuralumas nėra atsainaus [žmogaus – I. B.] netikslumas, o paliekančiojo griežtumas, kuris įvedė *teisingą požiūrį* ir pats prisidėjo prie jo. Dažnai mes negalime šio Traklio kūrybai būdingo, savaime aiškaus pliuralaus sakymo atskirti nuo kitų poetų kalbos, kurių daugiareikšmiškumas kyla iš poetinio ieškojimo netikrumo, kadangi tokiai poezijai trūksta tikrojo eilėraščio ir vietos. Unikalus esmiškai pliuralios Traklio kalbos griežtumas, aukštesne prasme, yra toks vienareikšmis, jog ji [kalba – I. B.], nukreipdama į mokliškai vienareikšmę sąvoką, lieka nepaprastai techniškai išsami. [...] Griežta daugiabalsės kalbos harmonija, iš kurios kalba Traklio eilėrašties, kartu reiškia, kad jis ir tyli, ir atitinka atskirtį, kaip eilėraščio vietą. Idant galėtum susitelkti ties šia vieta, jau reikia pagalvoti. Mes dar vargiai drįstame paklausti apie šios vietos vietovę“ (2003, s. 75-76). Taigi galima teigti, kad poezijos vieta sunkiai apibrėžiama, erdviškai bei laikiškai iš viso nenurodoma. Prie to prisideda reikšmės išsklidimas, dichotomiškas žodžio santykis su savo reikšmėmis, jų pliuralumu. Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, jog daugiareikšmiškumas čia suvoktinas ne vien kaip poetinį tekstą

nusakanti savybė. Heideggeris išryškina žodžių *vieldeutig* und *mehrdeutig* skirtį. Žodis *vieldeutig* (*viele Bedeutungen* – „daug reikšmių“) vokiečių kalboje reiškia tiesiog daug reikšmių turintį, poli-semiją pasižymintį žodį. O žodis *mehrdeutig* (*mehrere Bedeutungen* – „daugiau reikšmių“) nurodo ne tik į reikšmių gausą, bet ir dėl jos atsirandančią aiškinimo įvairovę (dalelytė *-deutig* šiuo atveju nukreipia ne vien į reikšmes, bet ir į aiškinimą – *Deutung*) (Duden. Deutsches Universalwörterbuch 1996, s. 1679, 1002, 216, 337).

Heideggerio pokalbio sąvoka (integruojanti ir mums rūpimą skaitymo veiksmą) funkcionuoja brėždama pliuralumo, atskirties ir harmonijos gaires. Eilėraščio vieta, kaip prasmės steigties vieta, balansuoja tarp daugiareikšmiškumo, eilėraštyje užmezgamų daugialypių santykių visumos, daugiaplanio aiškinimo ir tarp visą autoriaus kūrybą apimančios, „tikrojo eilėraščio“ koncepcijos.

Pliuralaus ir daugiaplanio meno kūrinio skaitymas vyksta atsekant besidriekiančius žodžių saitų, renkant prasmės nuolaužas. Tą surinkimą (*Versammlung*) Heideggeris pavadina „vieta“ (*Ort*). Pasitelkęs Traklio kūrybą, eilėraščio vietą filosofas randa „atskirtyje“ (*Abgeschiedenheit*). Eilėrašties yra atskirtas, jis kalba apie atskirtuosius, mirusiuosius, kitokius, svetimus. Taigi eilėrašties tampa kalbos sukurtu egzistenciniu pagrindu, galimybe kalbėti apie būtį bei nebūtį. Išplaukiančios atskirtojo, svetimmojo bei išeinančiojo, atsisveikinančiojo figūros yra ribinės figūros. Slenkstis tarp šiapus ir anapus savo ruožtu nurodo eilėraščio poziciją. Viena vertus, žymima riba tarp eilėraščio ir būties. Kita vertus, eilėrašties nelyginant pleištą įsiterpia į būtį: atspindėdamas/ atvirksčiai ją atspindėdamas, jis pasako ir apie nebūtį. Anot Heideggerio, ir būtyje telkiasi nebūtis, ir nebūtyje yra būtis. Analizuodamas Traklio „Psalms“ eilutę „In seinem Grab spielt der weiße Magier mit seinen Schlangen.“, Heideggeris sako: „Mirusysis gyvena savo kape. Savo kampelyje jis yra toks tylus ir susimąstęs, kad net žaidžia su gyvatėmis. Jos negali nieko jam padaryti. Jos neuždusę, bet jų blo-

gis permaintytas“ (2003, s. 53)³. Taip pasakoma, jog eilėraštis išties esti tik būdamas atsiskyres ir vienkartinis.

Jacques'o Derrida poezijos samprata

J. Derrida straipsnyje „Che cos'è la poesia?“⁴, tariamai atmesdamas visą kultūrinį žinojimą, kelia klausimą, kas gi yra poezija. Kalbėti apie poeziją jam reiškia paklusti poezijos diktatui – priimti jos primetamas taisykles. Derrida vartojama sąvoka „poezijos diktatas“ (*dictée, Diktat*) reiškia ir įstatymą, kuriam reikia paklusti, ir diktantą – taip nurodoma į poezijos perrašymą, skaitytojo įsiterpimą į rašymo procesą bei jo signatūrą. „[Poezija – I. B.] anonimiskume pasimetus esybė, tarp miesto ir gamtos, pasakyta paslaptis, vienu metu ir vieša ir intymi, būtinai ir viena, ir kita, išarta ir iš išorės, ir iš vidaus, nei viena, nei kita, tik ant gatvės numestas gyvis, būtinai vienišas, *greta savęs* susisukęs į kamuoliuką. Jis, *ežys, istrice*⁴, gali leistis *teišetai*, ir būtent dėl to [teisėtumo – I. B.], pervaziuojamas“ (1998, s. 299). Derrida mąstyme poezijos vieta deklaruojama kaip riba tarp vidujybės ir išorybės, sąmonės ir rašto, turinio ir formos – poezija yra materialu savo raštiškumu ir ideali perteikiama prasme. Ji savaip jungia balsą ir raštą, vaizdinį ir žodį, todėl ji balansuoja tarp kultūros ir natūros, tarp prigimties ir civilizacijos tvirinių. Poezijai apibūdinti Derrida pasitelkia retorišką – pavadina ją vienišu ežiu, dygliakiaule, mizantropu ir lokalizuoja ją autostradoje, o iš to išplaukia tokia poezijos definicija: poezija – ežio nuotykis, katastrofa pasirinktame kalbos kelyje. Absurdo momentas eilėraštyje vaidina ne paskutinį vaidmenį. Visų poezijos veiksmų, santykių visuma pa-

verčia ją ribiniu reiškiniu. Poezija yra būtis ir nebūtis, būtis ir rašto kryžkelėje. Paradoksalu tai, kad ši riba yra, bet sutrūkinėjusi, nestabili, nenusakoma, o poezija visada lieka rašto pusėje.

Derrida samprotauja apie vienetinį meno kūrinio identitetą, kuris įsteigtų absoliučią reikšmę, sutampančią su „rašto ženkle kūnu“. Šis užklauskimas būtų nuoroda į Heideggerio „absoliutų eilėraščių“ kaip į eilėraščio esmę. „Absoliutaus neatskiriamumo siekis, absoliutus ne-absoliutumas, čia Tu įkvepi iš poetiškumo šaltinio. Čia glūdi pasipriešinimas raštiško ženklo perkėlimui [...]“ (1998, s. 301). Derrida ironizuoja „absoliutaus eilėraščio“ sampratą, nes visada tekste egzistuoja prasmės perkėlimo, atidėjimo, sulaikymo galimybė, o „absoliutus eilėrašties“ pretenduoti į absoliučią prasmę ištarą. Šiuo atveju panašiai kalba ir Celanas „Meridiano“ kalboje teigdamas, kad nėra „absoliutaus eilėraščio“ ir negali būti, tačiau kiekvienas tikras eilėrašties priartėjęs prie klausimo, iš kur kyla ir kur link krypta poezija (1990, s. 56-57).

Eilėrašties pasižymi poetine kalba, kuri padaro jį vienkartinį įvykiu: jo forma įsteigia unikalią formą, kiekvienas perskaitymas – kitą suskambėjimą. Kiekviena interpretacija leidžia prabilti apie to paties kūrinio kitoniškumą. Derrida kalba apie *Kito* santykį su eilėraščiu. *Kitas* jam yra singularus *Kitas*, kiekvienas *Kitas* – visai *Kitas*. Suvokiančiojo kalba – tai *Kito* kalba. Mąstyti eilėraščių reiškia pretenduoti į sau *Kito* kalbos prisisavinimą, savo rašomo teksto kūno „aprengimą“ eilėraščio „rūbu“, nuolat turint omeny šio rūbo netikimą – neišverčiamumą, suvokimo kliuvinius. Poezija interpretatoriaus atžvilgiu yra jam svetima. Čia vertėtų prisiminti Aristotelio teiginį, jog poetinė kalba turi būti kaip svetimšalė, kelianti nuostabą, pakylėtą.

³ Žaidžiantįjį su gvatėmis matome ir Celano eilėraštyje „Todesfuge“. Tačiau čia žaidžiantysis nėra mirusysis, o mirtį nešąs žmogus: „[...] Ein Mann wohnt im Haus der spielt mit den Schlangen der schreibt / der schreibt wenn es dunkelt nach Deutschland [...]“ (2005, s. 40).

⁴ Pirmą kartą šis straipsnis pasirodė 1988 metais italų žurnale „Poezija“. Italų kalbos žodis *istrice*, reiškiantis „dygliakiaulę“ ir „mizantropą“, prancūziškame ir vokiškame tekstuose neverčiamas iš italų kalbos. Pastebėtina tai, kad ežio figūra humanitariniuose svarstymuose nėra nauja, nes F. Schlegelis ežiu yra pavadinęs fragmento žanrą. Taip poezija apibrėžiama kaip fragmentiška, hermetiška, savo prigimtimi linkusi nusisukti nuo žmogaus.

„Eilėraščio fabula, kurią tu galėtum papasakoti kaip eilėraščio dovaną, tai yra simbolinė istorija: kažkas *Tau*, apie Tave rašo. Ne, yra į Tave nukreipta, Tau atiduota, Tau patikėta markiruotė neša savyje įsakymą, išties prisiima šią tvarką, kuri savo ruožtu Tave konstituoja, priskiria Tau Tavo ištakas arba duoda Tau pretekstą: sugriauk mane, arba dar daugiau – leisk mano reiškėjui pasidaryti nematomu pasaulyje, nukreiptu į išorę (ir tai jau yra visų disociacijų požymis, transcendentijų istorija), padaryk bet kuriuo atveju taip, kad nuo šiol markiravimo kilmė būtų nerandama arba neatpažįstama. Pažadėk, kad ji sustos savo *uos-te*, pakeista arba neapibrėžta, o Tū šiuo žodžiu suvoksi išeities taško krantą bei referentą, į kurį linksta perkėlimas. Valgyk, gerk, ryk mano rašto ženklą, nešk jį, prisiimk jį kaip rašto įstatymą, kuris tapo Tavo kūnu: raštas sau“ (Derrida 1998, s. 301). Autorystės užklašimas reiškiamas markiruotės ištrynimu – eilėraštis tampa eilėraščiu rašte, o „Tavo kūnu“ – įvietintas interpretacijos rašte (*erörtert*), perrašytas skaitytojo. Derrida neegzistuoja prasmė be rašto, o raštas sujungia ir užrašymo sistemą, ir rašto veiklos turinius. „Raštas sau“ – tai intranzityvus raštas, savaime neintensionalus, taigi nenukreiptas į objektą, susikoncentravęs į rašymo veiksmą/ parašyto atliktį bei atsiribojantis nuo bet kokio konkretaus subjekto. Subjektas gali būti ir aktyvus, ir pasyvus – ir rašantis, ir parašytas, tačiau rašte (rašto aspektu) jis visada paraštinis. Kitaip tariant, čia matome Heideggerio traktuotės apie kalbančią kalbą parafrazę į rašantį raštą.

Prasmių gimimas, pasak Derrida, veikia mnemotechnikos principu – įsidėmint, išmokstant atmintinai tekstinius turinius ir taip paverčiant juos sąmonės turiniais. Vėl juos ištarus, sąmonės turiniai iš vidujybės grįžta į išorinį pasaulį. Taigi prasmė steigiasi jau Heideggerio „Technikos klausime“ aptartu paslėpties (*verbergen*) ir atverties (*enthüllen*) principu. Straipsnyje Heideggeris kalba apie technikos suartėjimą su menu: technika (*τέχνη*) priklauso pagaminimui (*ποίησις*), ji yra

kažkas poetiška. Technika, anot mąstytojo, prezentuoja vokiškas žodis *Gestell*, reiškiantis „stovą, apačią, mašinos karkasą, korpusą, griaučius, stelažą, lentyną“ (Duden. Deutsches Universalwörterbuch 1996, s. 602). Modernios technikos savybė yra susvetimėjimas. Technikoje natūralios gamtos elementai virsta daiktais. Poezijos atveju šis susvetimėjimo atvejis veikia kaip sukeistinis – neįprastai vartojama kalba neįvardija dalykų tiesiogiai, o nuolat atitolina sakomų tiesų suvokimą. Pasak Heideggerio, daiktas – *Gestell*, pastato, išstato (*stellen*) ir taip išslaptina (*entbergen*) tiesą. Tačiau technika kartu ir užtveria, užstato (*verstellen*), pakeičia rašyseną, apsimeta (*sich verstellen*) ir taip užtveria tiesą (*verbergen*) (1992, s. 223, 229). Perimdamas nuostatas ir praplėsdamas Heideggerio svarstymus apie techniškumą kaip apie meno kūrinio esmę, Derrida technikos savybes priskiria raštui.

Studijoje „Schibboleth“ Derrida, skaitydamas Celano eilėraščius, centruodamasis į Celano kūryboje vis išnyrančią *schibboleth* sąvoką, iškelia datavimo klausimą. Data, raštiškai fiksuojanti vietą bei laiką „čia“ ir „dabar“, anot Derrida, atskleidžia kaip iš esmės jų nežymintis „melagingas vaizdas“ (2007, s. 11). Mums tai rūpi kaip akivaizdi prasmės įtrūkio apraiška tekste. *Schibboleth* – tai hebrajų kalbos žodis, etimologiškai reiškiantis „javų varpą“, o bendrinėje vokiečių bei kitose Vakarų Europos kalbose – „atpažinimo ženklą“ „atrakinant žodį“ (Duden. Deutsches Universalwörterbuch 1996, s. 1315). Jo funkcija, pasak biblinės legendos, patikrinti žmogaus „savumą“ pagal šio žodžio ištarimą, atskirti vietinį nuo svetimšalio. Toks žodis Celano kūryboje būtų archajiška bei dialektinė mėnesių pavadinimo forma *Feber* vietoj *Februar* bei *Jänner* vietoj *Januar*; prancūziški pasakymai vokiškuose tekstuose. Anot Derrida, *schibboleth* žymi perėjimą prie *Kito* to paties viduje, taip pat neišverčiamumą. Eilėraščio parašymo data yra ženklas be nuorodos, autoriaus signatūra, kuri suvokėjui pati savaime, nežinančiam istorijos, biografijos, nieko nepasako.

Schibboleth sąvoka suponuotų ir beužsimezgantį laikiškai ir erdviškai nutolusį, tačiau pokalbį tarp kūrėjo ir referento. Šis pokalbis, žinoma, tebūtų veikiau pokalbio užuomazga ar prielaida, kadangi poetiniame tekste tėra verbaliai fiksuota autoriaus figūra, jo pasirašymas bei kreipimasis į referentą. Tokiu kreipimusi ir įvyksta eilėraščio kalbėjimas: „Eilėraštis kalba – net tada, kai jame referencija nėra atpažįstama, [kalba I. B.] ne ką nors, o Kitą, tą, į kurį jis kreipiasi ir kuriam jis kalba, kada jam sako, kad į jį kalba. Net jei tai ir nepasiekia Kito, vis dėlto jis jį kalbina. Kreipinys įvyksta“ (2007, s. 62-64)⁵. *Schibboleth*, kaip simbolio, pėdsako, signatūros apibrėžtį Derrida perkelia poezijos traktuotei teigdamas, jog pati poezija yra „šiboletiška“ ir ją įkūnija žodis *schibboleth*. „Kalboje, poetiniame kalbos užrašyme nėra nieko kita kaip *schibboleth*“ (2007, s. 80). Eilėrašį Derrida teigia esant pėdsaku, galimybe atverti paslaptį. Pėdsako užduotis naikinti ribą tarp perskaitomumo ir neperskaitomumo. Data kaip vienkartinis užrašymas perskaitant ar perrašant tampa universaliu įvykiu. Interpretacijos procese po autoriaus parašu pasirašo jo skaitytojas, taip dauginasi signatūra (tačiau būdama singuliarium įvykiu ji netampa pliurali, o tiesiog atsiskleidžia savo heterogeniškumu). Taip vyksta reikšmių mainai, jų atsiradimas ir irimas.

Eilėraščio prasmės sklaida sietina su filosofiniu sprendimu eliminuoti subjektą. Subjektas eilėraščio tekste egzistuoja kaip signatūra.

Paulio Celano poezijos traktuotė

Paulio Celano poezija yra sunkiai suvokiama. Norint apibrėžti suvokimo sudėtingumo kilmę, persasi vienintelis atsakymas – sudėtinga dėl poetiškumo. Būtent poezija Celano eilėraščiuose daro juos sunkiai perskaitomus. Celano eilėraščių kal-

bą būtų galima pavadinti *svetima* kalba – jis savo kūryboje transformuoja ne tik įprastinę kalbos vartoseną į poetinę – jis sukeistina ir poetinę vartoseną, uždėdamas „kalbos grotas“. Kalbos grotų figūra to paties pavadinimo eilėraštyje reiškia ir kalbėjimo grotas. Jos sulauko pokalbį, barikaduoja. Kita vertus, kalbos srautas kaip vaivorykštė (ἵρις) gali prasiskverbti pro grotas. Iris, dievų pasiuntinė (ἑρις), Hermio pirmtakė, gali perteikti žinią. Tačiau grotų pavidalu laužoma vaizdinio vienvovė. „Kalbos grotos“ baigiasi žodžių junginiu *munvoll Schweigen* – „pilnaburniai tylėjimai“. Taip jis tampa kalbėjimu, kaip ir daugelis kitų Celano eilėraščių (pvz. *Tübingen Jänner, Todtnauberg, Aus der Tiefe, Das Wort vom Zur-Tiefe -Gehn der Welt, Psalm*) apie eilėraščio nutilimą.

Paties Celano nubrėžtas literatūros (ποίησις) kaip kalbos meno gaires randame jo Georgo Büchnerio premijos gavimo proga pasakyoje kalboje „Der Meridian“: „Menas yra, Jūs prisiminate, marionetiškas, jambiškai penkiapėdis ir – ši savybė nurodant į Pigmalioną ir jo kūrinį, yra mitologiškai patvirtinta – bevaikė būtybė“ (1990, s. 40). Meno definicija, kurią Celanas pateikia pačioje kalbos pradžioje, suteikia menui tokias savybes kaip marionetiškumas, formalumas, vienkartiškumas.

Meno kūrinys yra metriškas, priklausantis nuo jam suteiktos formos ir jos nekeičiantis. Paveikslas, nepriklausomai nuo skirtingų jo aptarimų, lieka drobėje. Eilėraštis, nepriklausomai nuo įvairių interpretacijų, lieka rašte. Pats savęs meno kūrinys pratęsti negali (net autoriui pratęsus ar pataisius kūrinį, jau nebekalbama apie tą patį kūrinį, o apie kitą, net jei ir pirmojo redakciją ar versiją). Metriškumas įkūnija kilimo ir kryčio sintezę, kuri poezijos menui yra pirmapradiška. Eilėraštyje gali būti derinami skirtingi metrai, metras gali būti nereguliarus, metro gali būti atsisakyta, tačiau jo pėd-

⁵ Werneris Hamacheris straipsnyje „Inversijos sekundė“ išryškina tikrovės begalybės priešstatą kalbos begalybei ir dekonstruoja į interpretatorių kalbančios kalbos idėją aporiją: „kalba nekalba; ji negali reikšti nieko apart savęs ar savo išnykimo“, o „apsimestinį“ kalbos intensionumą sieja su inversijos figūra (Hamacher 1988, s. 82).

sakas – įsispaudęs. Metriškumas gali būti suprantamas kaip kūrinį sustyguojantis bei jį kūrinio dantis (dis)harmonijos principas.

Krytį ir kilimą kūrinyje įkūnija kylančios ir krintančios marionetės vaidinys. Kūrinio marionetiškumas apima daugiaplanį mechanizmą. Lėlės figūra brėžia ribinę poezijos poziciją tarp organizmo ir mechanizmo. Marionetė kaip antropomorfiškas daiktas, veikiantis pagal mechanikos taisykles, organiškumo įspūdį įgauna judesyje, kuris yra valdomas aktoriaus. Marionetės judesys visai pagrįstai galėtų būti laikomas meno alegorija. Apie tai yra kalbėjęs Paulis de Manas savo straipsnyje „Aesthetic formalization in Kleist's *Über das Marionettentheater*“. Teoretikas teigė, kad esteti- nė jėga glūdi ne lėlėje ir ne aktoriuje, o tarp jų užsimezgančiame tekste. Šį tekstą reikėtų suvokti kaip transformacijų sistemą, siūlo formos praradimą jam besisukant ir pavirstant elipsės, hiperbolės ir parabolės tropais. Tropai, pasak teoretiko, yra judesio sistemos. Judesys atsiranda dėl tro- pų, o ne atvirksčiai (Man 1988, s. 228). Tropišku- mas aptariamas ir „Meridiane“ kaip vienas cen- trinių poetiškumo/ poetiškumo destrukcijos prin- cipų.

Jau pirmojoje „Meridiano“ pastraipoje iške- liamas poezijos ir meno santykio klausimas: „Kas prieš akis ir mintyse turi meną, tas [...] pamiršta save. Menas pasiekia Aš- nuotolį. Menas konkre- čiu kryptingumu reikalauja konkrečios distanci- jos, konkretaus kelio. O poezija? Poezija, kuriai priklauso eiti meno keliu? [...] galbūt poezija, kaip ir menas, eina su save pamiršančiu Aš linkui to, kas baisu bei svetima ir išsilaisvina, tačiau kur, ko- kioje vietoje, kuria kryptimi eidama, kuo būda- ma? Tokiu atveju menas būtų poezijos nueitas ke- lias – nei daugiau, nei mažiau. Žinau, kad yra ir kitų, trumpesnių kelių. Bet ir poezija mums kar- tais užbėga už akių: „La poésie, elle aussi, brûle nos étapes“ (Celan 1990, s. 48-49).

Poezija suvokiama kaip nuotolis, atsiskyrimas. Distancija čia yra esminė. Po distancijos sąvoka slypi daugybė dalykų: autorystės eliminacija, po-

ezijos valdomos kalbos centralizavimas kūrėjo at- žvilgiu. Poezija atsiskiria nuo meno, bet ne kaip viena jo šakų. Poezija atsidalina nuo meno, neiš- eidama iš už jo ribų, tarsi sukurdama kiautą, lei- džiantį jai būti laisvai. Todėl poezija ir pavadinama „išsilaisvinimu“. Iš čia poezija yra ne menas menui, o poezija vardan poezijos. Tezė „Menas yra poezijos nueitas kelias“ skelbia meno negali- mumą be poezijos. Poezijos ir meno atsiskyrimas nėra vienpusis vienos srities dominavimas kitos atžvilgiu, – tai veikia nuolat Celano tekste pa- brėžiamas „tolumas“ ar „svetimumas“. Poezija, kurią Celanas vadina „svetima, kitokia“, pasižymi „nejaukumu, baisumu“ (*ungeheuer, unheimlich*). Tą savybę menui priskyrė Hölderlinas, o vėliau ir Heideggeris, Sofoklio „Antigonėje“ meno (τέχνη) esmę apibrėždamas graikišku baisumą reiškian- čiu žodžiu *δεινός* (Lacoue-Labarthe 1988, s. 34). Akcentuodamas šią sąsają, prancūzų literatūro- logas Philippe'as Lacoue-Labarthe'as Celano „Meridianą“ pavadiną atsaku į Heideggerio filo- sofiją. Celanas, aptardamas Büchnerio kūrybą, pa- sirenka meną kaip „jūros pabaisą“ apibūdinančią citatą ir ją komentuoja: „Reikėtų būti „medūzos galva“, tam kad [...] meno dėka būtų apčiuoptas natūralumas kaip natūralus. *Reikėtų* čia, žinoma, nereiškia: *man* reikėtų. Tai yra išžengimas iš žmo- giškumo, pasisukimas į tam tikrą į žmogų nukreip- tą ir baisią (*unheimlich*) sritį – tą pačią, kurioje, regis, ir beždžionės figūra, ir automatai, o greta to [...] ach, ir menas būtų namuose“ (1990, s. 47). Menas atskleidžia natūralumą pats nebū- damas natūralus. Celanas užsimena apie Büchne- rio dramą „Dantons Tod“, kurioje herojės Kami- lės lūpomis pasakoma, jog menas yra marionetiš- kas, fragmentą „Woyzek“, kuriame pašiepiama beždžionė, aprenpta kelnėmis ir švarku; komedi- ją „Leonce und Lena“, kurioje muzikuojama au- tomatais. Meną (*Kunst*), jo žodžiais, atitolina jo dirbtinumas (*künstlich*) kaip priešprieša menišku- mui (*künstlerisch*). Meniškumą, matyt, reikėtų su- vokti kaip mimezį plačiaja prasme – kaip dalykų pasimatavimą ar priėmimą į savo (meno) kūną,

kaip reprezentacija, kaip panašumą ar klaidinimą (lot. *imitacio*). Klaidinimo aspektas čia itin svarbus, kadangi egzistuoja ir išvirkštinis mimezijos veiksmas, kurį mini Celanas – tai tarsi inversija paremta realybės savybė prisiimti į save bei imituoti meną.

Celanas, supindamas „baisumo“ (*unheimlich, ungeheuer dämonisch*) ir „namų“ (*Heim, Heimkehr, Heimat, Zuhause*) semantines gijas į vieną tekstą, leidžia menui būti: ir būti namuose, ir būti baisiam. Menas balansuoja tarp baisaus, tolumo, svetimo bei savo, artimo, saugaus. Pastaroji greta turėtų priklausyti žmogui, subjektui. Tačiau subjektą Celanas, sekdamas Heideggerio tradicija, pašalina pasakymu „Tai, kas žmogiška gali būti panaikinama arba sugražinama pagal poreikius“ (1990, s. 47). Teliaka žmogaus atributika meno kūrinyje, antropomorfinė forma be žmogaus. Žmogiškumas šiuo atveju tėra bendrybė, kuri, priešingai nei žmogus, gali būti „patalpinta“ kūrinijoje. „Išėjimas iš žmogiškumo“ atitinka „savimaršą“. Čia galima kalbėti ir apie meno įsiterpimą į gyvenimą ir dėl jo poveikio atsirandančią „savęs užmarštį“. *Baugu* yra „turėti medūzos galvą“ ir niverliuoti skirtumą tarp žmogiškosios (realios) ir medūziškosios (meniškosios) būties, būti kuriamam, o ne pačiam kurti.

Tokio tipo susvetimėjimas ir kyla iš kalbos. Kalba atitolina žmogiškumą. „Savimaršos“ prigimtis yra kalbėjimas. Kalbantis žmogus yra genamas kalbos, jos dėsnių, pasiduodantis *kalbos užsesiui*. Kalbos užsesys įsuka į savo mechaninį ritmą ir žmogus paklūsta kalbos tėkmei, apsilvilkdamas kalbiškumą, jį perteikdamas savimi. Žmogus tampa kalbos priemone. Tokiame *baisiame* kalbėjime užmiršamas ir klausytojas, pranešimo objektas, tikslas ar kryptis, viską užvaldo pati kalba. Žmogus praranda namus, o kalba – randa. Tai iliustruoja paskutinė eilėraščio „Zerstörungen“, parašyto cik-

lo „Fadensonnen“ laiku, tačiau publikuoto po poeto mirties, strofa:

*Eine Sprache
gebiert sich selbst,
mit jedem aus
den Automaten gespielten
Gedicht oder dessen
kennlich-unkennlichen
Teilen*⁶ (Celan 2005, s. 494).

„Galbūt dabar rasime vietą, kur buvo svetimybė, vietą, kur asmuo, susvetimėjęs Aš, galėjo išsilaisvinti? Ar rasime tokią vietą, tokį žingsnį – „[...] tik kartais buvo nemalonu, kad jis negalėjo stovėti ant galvos.“ – tai jis, Lencas. Tai, manau, jis ir jo žingsnis, jis ir jo pasakymas „Tėgyvuoja karalius.“ [...] Kas eina ant galvos, mano ponios ir ponai, – kas eina ant galvos, tam po kojomis dangus kaip praraja“, – sako Celanas ir čia pat priduria, kad „nūnai galima poezijai prikišti tamsumą“ (1990, s. 51). Vaikščioti ant galvos yra iracionalu arba intencionalu. Iracionalumas bei tamsuma nurodytą į beprotybę, intencionalumas – į klouno siekį apsimesti, imitaciją. Imitacija, kalbant apie poeziją, savaime implikuoja kalbos veikimą. Pasaulio apvertimas aukštyn kojomis vyksta kalbai veikiant inversijos principu – tikrovė kuria save atspindėdama kalbą. Celano deklaruojamą žmogaus susvetimėjimą reikia suprasti kaip žmogaus buvimą „išvirkščiu“ kalbos atžvilgiu – kai žmogus įmetamas į kalbą, vietoj to, kad būtų įmestas į pasaulį – jis pradeda vaikščioti ant galvos.

Kalbos priedermė – būti ant bedugnės krašto. Tad egzistuoja nuolatinė grėsmė atsirasti kalbai būdinguose sau neadekvatumo paribiuose. Kalba neadekvati pati sau, kadangi tas pats dalykas pakeitus rakursą gali būti pavadintas esmiškai opoziciniais vardais – ir dangumi, ir bedugne.

*Das Wort vom Zur-Tiefe Gehn,
das wir gelesen haben.*

⁶ *Kalba/ pagimdo pati save/ su kiekvienu iš/ automatų išspjautu / eilėraščiu arba jo/ atpažįstamai-neatpažįstamomis/ dalimis.*

*Die Jahre, die Worte seither.
Wir sind es noch immer.*

*Weißt du, der Raum ist unendlich,
weißt du, du brauchst nicht zu fliegen,
weißt du, was sich in dein Aug schrieb,
vertieft uns die Tiefe*⁷ (Celan 2005, s. 125).

Šiame rašymą ir skaitymą eksplicitiškai reflektuojančiame eilėraštyje matome bedugnės figūrą, bedugnės žodį. Parašytos prarajos perskaitymas susipina su laiko bei rašto patirtimi, o išgyvenus šią patirtį išliekama: „Mes vis dar esam“, t. y. neatsidūrėme ties atminties praraja, nors ir perskaitėm bedugnę. Toji patirtis atsiveria kaip žaizda ir „pagilina gylį“, kurio pakanka ir „nebereikia skristi“. Derrida kalbėjo apie tekstą, įsirašančių į širdį bei į atmintį. Celanas kalba apie eilėraščių, „įsirašiusių tavo akin“. Įsirašymas į akį prilygsta užrašymui ant paviršiaus, pvz., popieriaus. Akis, kitaip nei Platono „sielos akis“, yra veidrodis, tačiau atspindintis ne sielos turinius, mintis, o prieš akis esantį/ į atmintį įsirašiusį raštą. Akies figūroje išvelgiant literatūrinį principą *mise en abyme* (pranc. *abyme* – herbo laukas, o *abîme* – praraja), reiškiantį „veidrodinį tekstą“, „krytį į kartočių prarają“ (Wilpert 2001, s. 525), paaiškėja, jog eilėraštyje pakartotas *žinojimas* veda į *bedugnės gylį*.

„Poezija: tai gali reikšti kvėpavimo posūkį (*Atemwende*). [...] Galbūt jai pavyks, kadangi atrodo, jog svetimumas, taigi praraja *ir* medūzos galva, praraja *ir* automatai eina tuo pačiu keliu, – gal jai čia pavyks – bent šiai vienai trumpai akimirkai – atskirti svetimumą nuo svetimumo, gal susitrauks medūzos galva, gal suges automatai?“ (Celan 1990, s. 52). Vienu kryptingu atokvėpiu Celanas bando sustabdyti kalbą poezijos vardan. Ši lemtingą posūkį poetas pavadina „vaisingu nutilimu“, sustabdančiu *kvėpavimą* ir *žodį*. Poezijos kelias prasideda nutilus. Tokią poezijos koncepciją galime suvokti kaip nuorodą į garsiąją Ludwigo

Wittgensteino frazė: „Apie ką neįmanu kalbėti, privalu tylėti“ (1994, s. 89). Čia svarbus George‘*s* Bataille‘aus pasakymas, esą tylėjimas yra žodis, kuris nėra žodis, o kvėpavimas yra daiktas, kuris nėra daiktas. Taigi tylą yra kito, poetinio kalbėjimo užuomazga ir garantas. Sustojimas kalbant, atokvėpis, sustabdo tai, kas iki jo buvo pasakyta. Po tokio atokvėpio ištarus žodį, ankstesnis kalbėjimas suspenduojamas. Kalbai bei jos užrašymui yra būdingi tarpai tarp žodžių, tuo tarpu atokvėpis byloja apie esminį plyšį. Kvėpavimas siejasi su žmogumi, taigi čia sugražinamas kalbiškai/ egzistenciškai veikiantis subjektas: „Galbūt čia, kartu su Aš – su *čia* ir *taip* išlaisvintu susvetimėjusiu Aš, – galbūt čia išsilaisvins ir Kitas“ (Celan 1990, s. 52). Kvėpavimo posūkio figūra tarsi pristabdomas arba apsakomas kalbos automatizmas, tačiau subjektas atgaivinamas ne dėl jo paties, o dėl poezijos: „Bet eilėraščių kalba!“ (Celan 1990, s. 53). Subjektas nelyginant žodis *schibboleth* esti tik tylėjime, tarpe tarp žodžių. Eilėraštyje jis, nors ir esantis, susklyaudžiamas.

Celano *kryptingas atokvėpis* žymi ne vien eilėraščio pasirinkimą pasukti į kitą pusę, o „egzistencinį“ eilėraščio lūžį. Eilėraščių yra *pakeliui* ir nepasiekiamas savo ribas: „Eilėraščių parodo, ir tai nepaneigiama, savo stiprų polinkį į nebylumą./ Eilėraščių teigia save [...] savo paties paribyje; idant išliktų, jis parkviečia, gražina save iš savo jau-nebe į savo vis-dar“ (1990, s. 54). Eilėraščių balansuoja ant būties ir nebūties ribos. Ir tylą, ir kalbėjimas gali reikšti ir būtį, ir nebūtį. Kalbėjimas yra gyvybės žymė – mirusieji tyli. Kita vertus, kalbėjimas pragaištingai susijęs su lemiamu kryčiu į kalbos prarają. Tyla gali tvirti ir amžinybę, ir mirksnį. Eilėraščių *vis dar* įvardijamas eilėraščių „būties“, jo „kūriniškumo“ (Celano vartojamas vok. *Kreatürlichkeit*, kildinamas iš *Kreatur*, reiškiančio būtybę, padarą, bjaurybę, bei *Kreation* – kūrimą, kūrybą) „pasisukimo kampą“ (*Neigungswinkel*) ar-

⁷ Žodis apie leidimąsi gilyn, / kurį mes perskaitėme. / Metai, žodžiai nuo tol. / Mes vis dar esame. // Žinai, erdvė begalinė, / žinai, tau nebūtina skristi, / žinai, kas įsirašė tavo akin, / pagilina mums gylį.

tikuliacija. Eilėraštis yra posūkyje (*Winkel*) ir kaip užuomina (*Wink*): „Eilėraštis yra vienišas ir pakeliui“ (1990, s. 55). Štai čia apčiuopiame giją, vedančią link Derrida eilėraščio definicijos, apibrėžiančios eilėrašį kaip vienišą ir mizantropą. Eilėraščio vienatvė ir vienkartiškumas leidžia jam būti, t. y. eilėraštis yra tik būdamas vienkartinis. Eilėraštis kiekvieną kartą įvyksta kaip singuliarus įvykis. *Vienišas* ir *bevaikis* jis pasisuka savo būtyje ir pakrypsta į *Kitą*: „Eilėraštis viliasi Kito, jam reikia šio kito priešais jį patį. Jis jį susiranda, į jį kalba“ (Celan 1990, s. 55). Taigi būtinas *Kitas*, į kurį eilėraštis pakrypsta (*aus-wendet*) ir kurį jis moko savęs, į kurio akį ir širdį jis nori įsirašyti. *Kitas* šiuo atveju nėra *svetimas*, net jei ir pastarojo pakaitalas. *Kitas* priartėja prie eilėraščio ir įgalina pokalbį – „vyksta pokalbis, dažnai tai beviltiškas pokalbis“.

„Jis [eilėraštis – I. B.] prisimena savo duomenis, bet – jis kalba“ (Celan 1990, s. 53). Tai jis gali atlikti tik pats būdamas mnemotechnika, prisiminimo menas, menas prisiminti žodį – žodžio menas. Matome, kad poezija yra atskilusi nuo meno bendrąja prasme, bet kartu jungia menus kaip technikas. Iš čia kyla klausimas, kur yra eilėraščio vieta, ar atmintyje ar (rašymo) technikoje. „Mes [...] vis liekame ties klausimu iš kur ir kur link: būdami ties šiuo „atviru“, „nesibaigiančiu“, į atvirumą ir tuštumą kreipiančiu klausimu, esame perdėm išorėje. Eilėraštis, manau, ieško šios vietos“ (1990, s. 56). Eilėraštis, funkcionuojantis kaip atviras klausimas, ieško vietos. „Meridiane“ nuolat kalbama apie eilėraščio judėjimą, kelią, kryptį, posūkį. Eilėraštis nei pats yra vietoje, nei yra vieta. Eilėraščio vieta (*τόπος*), kaip tai supranta ir įvardija Celanas, yra *u-topija*, vieta be sustojimo. „Taigi eilėraštis būtų vieta, kur visi tropai ir metaforos privedami ad absurdum.“ (1990, s. 57). Šiuo aspektu poezija yra poetiškumo pertrūkis. Tropų ir metaforų pastūmėjimas imas iki absurdo (lot. *absurdus* – „nešvaraus skambesio, nerimuotas“ (Duden. Deutsches Universalwörterbuch 1996, s. 73) nereiškia jų paneigimo. Tropai veikia kaip krei-

piantys tekstą katastrofos link. Celanui svarbus teksto utopijos, absurdo pažinimas. Tik taip užklauskiant poetiškumą, galimas visoje „Meridiano“ kalboje bandytas įtvirtinti pokalbis su tekstu. Negatyvus požiūris, dialektika leidžia eilėraščiui būti. „Argi nueiname, jei mąstome apie eilėraščius, argi nueiname su eilėraščiaisiais tokius kelius? Gal tokie keliai tėra aplink-keliai, aplinkkeliai nuo tavęs prie tavęs? Tačiau juk tai ir keliai tarp daugelio kitų kelių, kuriuose kalba tampa balsi, tai susitikimai, balso keliai į suvokiantįjį Tu, kūrybiniai (*kreatürlich*) keliai, galbūt būties projektai, savęs atgręžimas į save, savęs beieškant... Tam tikra kelionė namo...“ (1990, s. 60). Grįžimas prie savęs eilėraščiu reiškia grįžimą prie esmės ir prie kilmės (*Herkunft*), taigi prie Šv. Jono Evangelijos „pradžioje esančio“ žodžio: „Tada eilėraštis būtų – aiškiau nei bet kada iki šiol – forma tapęs atskiro žmogaus žodis, – ir savo vidine esme dabartinis“ (1990, s. 55). Teigdamas save neigiančio eilėraščio esatį, Celanas pasiekia „kažką kaip kalba materialaus, bet žemiško, kažką apvalaus, abiem poliais grįžtančio į save“, „kertančio, sužlugdančio tropus“ (1990, s. 62) – meridianą, dienovidį, pagal kurį būtų galima ieškoti *eilėraščio*.

Išvados

Aptarus Heideggerio kalbos eilėraštyje sampratą, galima teigti, kad tarp eilėraščio ir kalbos užsimezga įvairuojantys ryšiai – eilėraštis, būdamas kalboje ir iš kalbos, atspindi jos esmę. Suvokimo procese eilėraščio kalbai suteikiami konkretūs būties parametrai – erdvė ir balsas – įgalina reikšmių produkciją. Teiginys, kad kalba kalbėdama iš eilėraščio prabyla į suvokėją, yra paremta paties recipiento valios suvokti prielaida. Išanalizavus žodžių daugiareikšmiškumą, suvokiama, kad kalbos įvykis eilėraštyje nėra baigtinis. Dėl žodžių reikšmių pliuralumo galima nuolatinė reikšmės destrukcija ir rekonstrukcija. Eilėraštyje atmetamas subjektas kaip kuriantysis, o jo vaidmenį perima kalba.

Perskaičius Derrida poezijos koncepciją, galima teigti, kad viena pagrindinių poezijos funkcijų yra nukreiptumas į recipientą. Ji prilyginama įstatymui, primetančiam skaitymo/ rašymo valią. Poezija kaip poetinė technika veikia dvejopai: kaip rašytinis tekstas ir kaip sąmonės, atminties turinys. Reikšmės produkuojamos suvokėjo sąmonėje, pagal parašyto teksto dėsninumus. Poezija yra singularus įvykis, kiekviena eilėraščio interpretacija patvirtina eilėraščio bei atskiros reikšmės vienkartiškumą. Poezija nuolat balansuoja ant perskaitomumo ir neperskaitomumo slenksčio. Derrida filosofijoje subjektas atitraukiamas iš poezijos centro, o vietoje jo telieka subjekto pėdsakas, signatūra.

Aptarus Celano kalbą „Meridianas“, galima teigti, kad jo naudota „kalbos gročių“ metafora identifikuoja ir kalbos uždarumą, ir pralaidumą

suvokimo atžvilgiu. Pasitelkus „kvėpavimo posūkio“ metaforą, sukuriama erdvė, kurioje įmanomi autoriaus teksto, teksto – skaitytojo santykiai, tačiau mąstantysis subjektas tėra priemonė „eilėraščio kalbėjimui“ atsiskleisti; subjektas - visada išorinis teksto atžvilgiu. Poezijai priskiriamas formalumas ir metriškumas leidžia nustatyti išorines teksto savybes, marionetiškumas – poezijoje veikiančių teksto rastių bei poetinių judesių koordinacijos principą, vienišumas – poezijos hermetiškumo savybę, svetimumas – distanciją, autoriaus figūros eliminavimą ir poezijos centralizavimą, baisumas – kalboje slypinčias, pasakymo turinių iškreipimo tendencijas, o tropiškumas – savarankišką prasmės organizavimo sistemą, pavaldžią retorikai. Dėl tropų veikimo konstatuojamas poezijos žymimas prasminis pertrūkis, skelbiantis kalbos neadekvatumą pačiai sau.

Literatūra

CELAN, P., 1990. Der Meridian. In: *Der Meridian und andere Prosa*. 2. Auflage. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 40-62.

CELAN, P., 2005. *Die Gedichte. Kommentierte Gesamtausgabe*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

DERRIDA, J., 1998. Che cos'è la poesia? – Was ist Dichtung. In: *Auslassungspunkte*. Wien: Passagen, 299-304.

DERRIDA, J., 2007. *Schibboleth*. 4. durchgesehene Auflage. Wien: Passagen.

Duden. Deutsches Universalwörterbuch. 1996. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.

HAMACHER, W., 1988. Die Sekunde der Inversion. Bewegungen einer Figur durch Celans Gedichte. In: *Paul Celan*. Hrsg. W. Hamacher, W. Menninghaus. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 81-126.

HEIDEGGERIS, M., 1992. Technikos klausimas. In: M. HEIDEGGERIS, *Rinkiniai raštai*. Vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis, 217-243.

HEIDEGGER, M., 2003. *Unterwegs zur Sprache*. Stuttgart: Klett-Cotta.

LACOUÉ-LABARTHE, P., 1988. Katastrophe. In: *Paul Celan*. Hrsg. Werner Hamacher, Winfried Menninghaus. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 31-60.

MAN, P., DE, 1988. *Allegorien des Lesens*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 52-90, 205-233.

WILPERT, G., VON, 2001. *Sachwörterbuch der Literatur*. 8. Auflage. Stuttgart: Kröner Verlag.

WITTGENSTEIN, L., 1994. *Tractatus Logico philosophicus. Logisch-philosophische Abhandlung*. 23. Auflage. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Inga Bartkuvienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: modernism in German literature, poststructuralism, theoretical and philosophical problems of language, writing, reading and subjectivity.

POETRY AND LANGUAGE: HEIDEGGER, DERRIDA, CELAN**Summary**

This paper focuses on the exploration of language and poetic concepts in the philosophy of Heidegger and Derrida and poetry of Celan. The paper discusses the aspects of localization of poetical language, production of meanings and key subjects in poetry

from a hermeneutic–deconstruction perspective. The analysis of Heidegger and Derrida's theoretical assumptions concluded that poetry reflects the essence of language, the meaning emerges in the process of perception and the language takes over the role of subject. Celan reflects the poetical language as a medium of meaning uprising. Poetry is being marked with signs of mastership, puppetship, creep and trope. The subject is perceived as a tool to unfold the talk of a poem.

KEY WORDS: poetry, language, reflection of language, subject, signature, production of meanings, deconstruction, hermetic poetry.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 08

Rūta Brūzgienė

Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva

Tel.: (370–5) 21 22 889

El. paštas: rutabru@liti.lt

Moksliniai interesai: komparatyvistika, muzika, literatūra, forma, lituanistika.

MUZIKA IR LITERATŪRA: NARATYVUMO ASPEKTAS

Straipsnyje nagrinėjama problema – kai kurių naratyvumo koncepcijos aspektų panaudojimo galimybė literatūros kūrinio formos muzikalumui analizuoti. Naratyvumo konceptas, be bendrijų fundamentų, turi specifinę raišką atskirose meno šakose. Nors apie jį kalbama reikšmingoje komparatyvistikai Wernerio Wolfo laiko menų intermedialumo teorijoje, bet plačiau mokslininkų jis nebuvo tyrinėtas. Aptariami kai kurie bendrieji naratyvumo aspektai, atskleidžiami specifiniai jo raiškos muzikoje momentai. Pagrindinis straipsnio tikslas – praturtinti formos muzikalumo literatūros tekste analizės galimybes.

Straipsnyje analizuojamas klausimas yra pakankamai naujas, nes formos muzikalumas literatūros tekste iki šiol Lietuvoje buvo nagrinėjamas remiantis funkcinės analizės principais ir grindžiamas temos samprata, kurios raiška muzikoje yra gana akivaizdi ir be galo įvairi. O literatūros kūrinys ji dažnai nepakankamai aiški. Autorės nuomone, muzikinio naratyvumo principų panaudojimas padėtų esmingiau suvokti ir pagrįsčiau apčiuopti temos literatūros tekste specifika, taip pat jos transformacijas kaip vieną iš pagrindų, sudarančių jo vidinę formą. Vidinė forma yra analogiška muzikos modeliams. Kartu tai galimybė atkreipti dėmesį į kitokių formos aspektus. Toks tyrimo požiūris patikslintų intermedialumo teoriją ir praturtintų komparatyvistikos galimybes literatūrologijoje.

Straipsnyje remiamasi Eero Tarasti, Algirdo Juliaus Greimo, Gerardo Gennete'o, Wernerio Wolfo, Ingos Jasinskaitės-Jankauskienės bei kitų mokslininkų darbais. Tyrimas atliekamas pasitelkus komparatyvistinį metodą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: naratyvumas, muzika, literatūra, intermedialumas, transmedialumas, komunikacija, diskursas, transformacija, izotopija, forma, tema.

Ižanga

Muzikos ir literatūros ryšiai yra labai sudėtingi, daugiaaspekčiai. Jie labai intensyviai pradėti nagrinėti XX amžiaus viduryje (Calvin S. Brown, Ulrich Weisstein, Steven Paul Scher, Lawrence Kramer ir kt.). Artėjant minėto šimtmečio pabaigai, kai atsirado itin originalios meno formos ir susikūrė naujosios filosofinės bei metodologinės meno teorijos kryptys, muzikos ir literatūros sąveikos tyrinėjimai įgavo visiškai kitą lygmenį. Viena

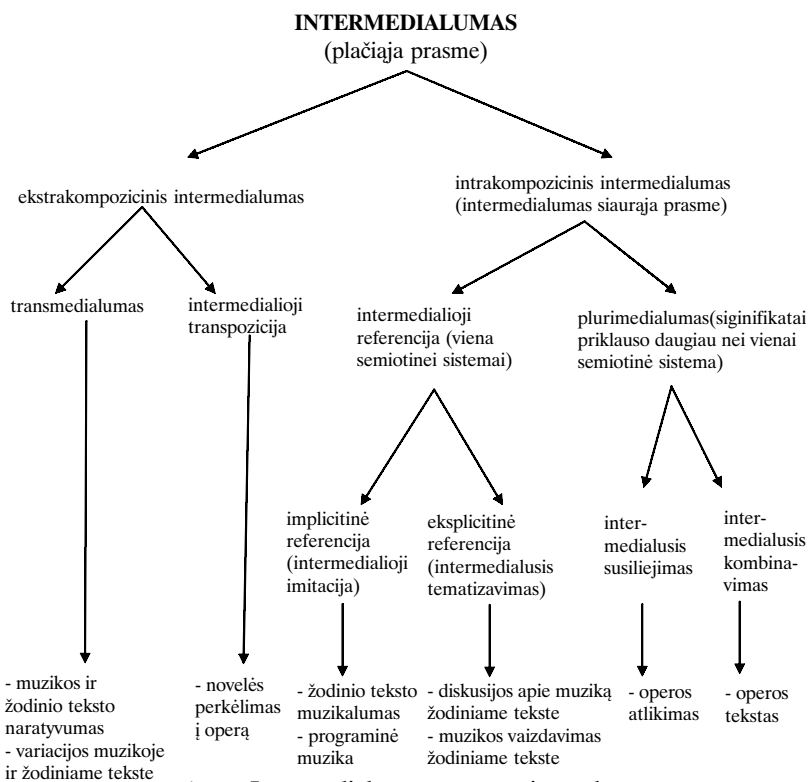
tokių modernių šiuolaikinio meno teorijų yra Wernerio Wolfo intermedialumo koncepcija. Ji, nors dar formuojasi (Wolf 2002), yra daug šiuolaikiškesnė ir universalesnė nei iki šiol vyravusi populiarioji Steveno Paulio Schero muzikos ir literatūros ryšių klasifikacija (Scher 1984). Tačiau daugelį Wolfo nubrėžtų laiko menų sąveikos, taip pat muzikos ir literatūros aspektų reikėtų nagrinėti plačiau, tikslinti įvairias ryšių galimybes, formuluoti sąvokyną ir t. t. Vienas tokių, kol kas dar

nepakankamai aptartų intermedialumo teorijoje, būtų naratyvumo konceptas. Jį šiame straipsnyje analizuosime muzikalumo požiūriu, sieksime pagrindinio, nors ir glūdinčio potekstėje, straipsnio tikslo – išsiaiškinti įvairias formas, kartais supermodernios, bendras sudaromąsias muzikoje ir literatūroje (pvz., atvirosios, mobiliosios, aleatorinės, momento, vadinamosios beformės formos ar beveik neapčiuopiamų struktūrų ir t. t.). Kalbėdami apie naratyvumą, akcentuosime būtent tuos jo muzikinius aspektus, kurie reikšmingi formų analizei ir tiktų svarbiausiems jų formantams nusakyti.

Apie naratyvumą

Kaip matyti iš Wolfo intermedialumo schemas, naratyvumo konceptas yra vienas *ekstrakompozi-*

cinio intermedialumo *transmedialumo* pogrupio variantų. Tai intermedialumo plačiąja prasme atšaka, kai analizuojami skirtingų meninių terpių reiškiniai yra analogiški ir kai *inter* reiškia ribų peržengimą tarp šių terpių. Jis vyksta ne vieno kūrinio ar semiotinio komplekso viduje, bet yra skirtingų kūrinių ar semiotinių kompleksų gretinimo rezultatas, išreiškiantis manifestavimo analogus ir skirtingų terpių esminius struktūrinius panašumus ir atitikmenis. Taigi naratyvumui kaip transmedialiai kategorijai yra būdingas neistoriškumas ir tam tikras bendrumas konkrečiais istoriniais periodais. Bendrumas pasireiškia formaliuoju požiūriu (taip pat ir formos sudarymo principais, t. y. savitu būdingu kiekvienai epochai pasaulėvaizdžio atspindžiu komponavimo technikoje (Janeliauskas 2001, p. 147)). Naratyvumo transmedialumas turinio lygmeny pasireiškia kaip tam tikros temos ir ar-

1 pav. Intermedialumo samprata ir sandara

chetipai, tokie kaip generacijų ir lyčių konfliktai. Vadinasi, neistorinės naratyvumo kategorijos gali būti „pripildytos“ įvairaus pobūdžio elementų, pvz., bendrųjų, „amžinųjų“ žmonijos archetipinių vaizdinių ar konkrečiai istorinei epochai būdingų formalių ir stilistinių meninės raiškos būdų. Reikia pabrėžti, kad visi minėti aspektai aktualūs ir literatūros kūrinio kompozicijai nagrinėti. Taigi naratyvumo konceptas kaip transmediali kategorija yra labai parankus atskiros meno srities specifikai suvokti. Tai leidžia, remiantis kai kuriais muzikinio naratyvumo aspektais, atskleisti naujas literatūros kūrinio formos muzikinių analogų analizės perspektyvas. Tačiau, mąstydami apie literatūros teksto muzikalumą, turime nepamiršti, kad čia didelę reikšmę turi jo skambėjimas – ne vien tik kaip garsinė raiška, bet ir kaip emocinė–kinetinė energija (prisiminkime garsiąją Ernsto Kurtho koncepciją).

Kaip naratyvumas suvokiamas muzikoje? Čia būtų pravartu prisiminti, kaip žymusis muzikos semiotikas Eero Tarasti traktuoja muzikos diskursą komunikacijos procese. Jis išskiria ideologinį (tai muzikinės estetikos bei simbolikos pagrindas) ir technologinį (tai harmonijos, kontrapunkto, kompozicinės formos) modelį. Jų įtaka muzikiniam diskursui (t. y. muzikos struktūroms) yra problemiška; ji aiškiausiai atsiskleidžia komunikacinių struktūrų lygmenyje (Tarasti 1994, p. 16; taip pat žr. 2 pav.).

	Ideologinis modelis
	Technologinis modelis
Raiškos lygis -----	Muzikinis diskursas
Imanentinis lygis	Komunikacinės struktūros
	Reikšmės struktūros

2 pav. Muzikinis diskursas komunikacijos procese

Komunikacinės muzikos struktūras išreiškia visos kompozitoriaus naudojamos muzikinės priemonės, skleidžiančios jo muzikines idėjas. Esteti-

nių ir technologinių modelių pasirinkimas leidžia kurti unikalias reikšmės struktūras. Kartais komunikacinės struktūros konfliktuoja su reikšmės struktūromis, o tai suvokiama kaip stilistinių bei kitokių normų laužymas. Apskritai Tarasti muzikos kūrinį traktuoja kaip kinetinį įvykį, kuris skleidžiasi laike ir kurio specifikos esmę sudaro muzikos atlikimo (raiškos) ir imanentinio (turinio) lygių integracija į muzikinės komunikacijos procesą (1984, p. 18).

Inga Jasinskaitė–Jankauskienė savo knygoje *Pagoniškas avangardizmas: Teoriniai Broniaus Kutavičiaus muzikos aspektai* iškėlė labai svarbią mintį, kad naratyvumo konceptas yra suvoktinas muzikoje ir kaip sistema, ir, svarbiausia, kaip procesas (2001, p. 96); anksčiau tai nebuvo akivaizdžiau suformuluota. Naratyvumas kaip struktūra reiškia atskirų dalių derinimą visumos požiūriu, o procesualumas yra medžiagos atranka, jos išdėstymas, pateikimas. Būtent šis naratyvumo aspektas straipsnyje yra svarbesnis ir traktuotinas kaip galimybė praturtinti literatūros kūrinio vidinės formos, t. y. proceso, analizę.

Gerrardas Genette'as naratyvumą suvokia, pirma, kaip diskursą (įvykių serija); antra, kaip ryšius tarp įvykių; trečia, kaip patį pasakojimo aktą (1980, p. 25-26). Naratyvo ir naracijos santykius mokslininkas grupuoja į tris grupes: 1) tai laikas (juo nusakomas įvykių sekos, istorijos laikas ir pasakojimo diskurse išreikštas laikas; 2) požiūris, aspektas, arba būdas, vadinami fokusavimu, kai pasakojimas suvokiamas per pasakotojo prizmę; 3) nuotaika, nuosaka, o ši suprantama kaip pasakojimo diskurso tipas, pasakotojo pasirinktas ir jo vartojamas.

Anne's Sivuoja-Gunaratman nuomone, naratyvumas muzikoje padeda atsakyti į klausimus, „kaip konkrečiame kūrinyje funkcionuoja muzikos ženklų sistema, t. y. kaip organizuotas muzikinis pasakojimas, kaip reguliuojama ir pulsuoja jo energija, kaip manipuluojama laiku, kurios fi-

gūros ar nefigūros (pvz., temos ar motyvai) sudaro diskursą ir, jeigu taip yra, kas joms atsitinka muzikos eigoje, kaip jos plėtojamos ar galbūt sunaikinamos“ (Jasinskaitė-Jankauskienė 2001, p. 96). Tokia muzikinė naratyvumo interpretacija itin aktuali tyrinėjant literatūros ir muzikos sąveiką, pabrėžiant teksto procesualiuosius–energinčius santykius.

Apie transformacijas

Labai reikšmingas aspektas naratyvumo teorijai, o kartu ir literatūros kūrinio kompozicijos procesualumui suvokti yra transformacijų rūšys. Čia praverėtų būtų prisiminti ontologinius formų pagrindus, aptartus muzikos semiotiko Viktoro Karbusicky'io straipsnyje „Antropologinės ir gamtinės universaliosios muzikoje“ (1997), kultūrologinius Claude'o Lévi-Strauss'o (1991), estetinius filosofinius Sussane'os Langer (1980) ir nusistovėjusius klasikinius muzikos modelius bei šiuolaikinius formų sistemų pagrindus, kuriuose atsispindi kokybiškai nauji struktūrinės logikos principai, genetiškai susiję su muzikos proceso idėja ir su muzikos dramaturgija, kuriuose apibūdinamos modernių formų transformacijų tendencijos (Brūzgienė 2005). Pastaruosius būtų prasminga dar papildyti ir naratyvumo teorijos požiūriu.

Dinaminio augimo struktūra, sudaryta iš opozicijų, gali turėti du transformacijos būdus: perėjimą kaip išsipildymą ir moduliaciją. Tai atitiktų greimiškosios transformacijos horizontalėje ir konversijos vertikalėje sampratą (transformacijos yra konjunktyvinės ir disjunktyvinės). Muzikinė moduliacija (konversija vertikalėje) reikštų statuso, sistemos kitimą, o horizontalusis lygmuo rodytų tik pasislinkimą. Muzikoje su transformacija galima sieti daug jos darinių ir santykių: klasikiniėje ir romantiškosios muzikoje transformacijos procesai dažniausiai siejami su tematika. Visa tai aktualu ir literatūros kūrinyje naratyvumo požiūriu

analizuojant įvairias transformacijas. Prisiminkime, pavyzdžiui, temų, kurių formavimo principai analogiški ir literatūros menui, įvairovę bei sudėtingumą: temos būna centralizuotos, necentralizuotos, mikro ir makro temos, sudėtinės, vadinamieji temų kaleidoskopai, kompleksai ir t. t. (Бобровский 1989).

Skaitant kūrinį ir nagrinėjant jo elementų transformacijas kaip procesualumo raišką, svarbūs yra visi skaitymo kodai, kuriuos aptarė Rolandas Barthesas (Hawthorn 1998, p. 164). Tai proairetinis (skaitytojo sugebėjimas kontroliuoti kūrinį), hermeneutinis, seminis, simbolinis (sudarantis sąlygas skaitytojui kurti simbolines reikšmes), referencinis (padedantis tekstualiai aiškintis kultūros reiškinius) (Barthes 1990, p. 19-20).

Norėjęsi atkreipti dėmesį į tai, kad Greimo semiotikoje naratyvinį pasakymą aktualizuoja funkcija, o proceso potencialumą atskleidžia aktantų–subjektas. Naratyvinius pasakymus Greimas apibūdina trimis kategorijomis: kaip subjekto ir funkcijos priešinimasis, dominavimą ir atribuciją (1989, p. 172). Galėtume pastebėti tam tikrus struktūrinius analogus ir muzikoje: pvz., temų plėtotės metodai (kartojimas, ištisinė ir laisvoji plėtotė) ar kontrastų pobūdis (konfliktas, papildymo, išvestinis kontrastas) ir t. t. Reikia pabrėžti, kad muzikos mene vyrauja teleologinis, t. y. kryptingumo principas, kai vertės įgyjamos ir realizuojamos, o ne prarandamos (vadinamoji virtualizacija). Kita vertus, tai būdinga ir kitiems laiko menams, kuriuose svarbus poetinis-metaforinis lygmuo. Greimas išskiria dvi modalizacijų rūšis ir dvi modalizacijų klases: veiksmo modalumus, valdančius intencionaliuosius santykius, ir būsenos modalumus, valdančius egzistencinius santykius. Muzikoje taip pat išskiriami naratyviniai būsenos ir veiksmo pasakymai, kalbama apie subjekto intencionalumą. Anot Tarasti, tai savotiškos emocijų būsenų grandys, bendras žmogiškas vertinimo būdas. Literatūros tekste modalumai irgi yra tam tikri

kinetinės energijos „nešėjai“ – kūrinio nuotaikos, patos ir t. t. Būseną dažnai išreiškia statiška, rami, kontempliacinė muzika, o darymui būdinga dinamiška muzika. Buvimo ir darymo modalumai yra pagrindiniai, derinami su šalutiniais (galėti, privalėti) ir t. t. Tonalioje muzikoje subjekto intencionalumas siekti objekto dažnai suvokiamas kaip nepastovių garsų trauka į pastovius; tuomet „pastovumas ir ramybė“ traktuojami kaip objektas, kurio siekiama. Tarasti teigimu, modalinė analizė yra įvairių lygių teksto skambėjimo ir atlikimo modalumų išsiaiškinimas. Anot mokslininko, muzikinės temos gali būti modalizuotos endotaksiškai (t. y. viduje; tada galima kalbėti apie kinetinę motyvo ar temos energiją Ernsto Kurtho požiūriu, kai ji yra suvoktina kaip modalumas „norėti“), ar egzotaksiškai (išoriškai) – kaip „žmogiški“ aktantai (Tarasti 1994, p. 41). Analogiškai tematikos suvokimo atitikmenys galėtų būti literatūroje, kai pabrėžiama jos kinetinė energija arba kai ji analizuojama reikšmių požiūriu.

Jasinskaitė–Jankauskienė pabrėžia, kad semiotinėje muzikos analizėje dar nėra pakankamai kalbama apie skirtumus tarp aktorių ir aktantų, nors iš tiesų juos galima atpažinti ir nagrinėti atskirai. Pavyzdžiui, klasikinėje muzikoje pagrindinė tema dažniausiai įgyja naratyvinį vaidmenį, todėl atlikėjų konversijai į naratyvinį lygmenį yra reikšmingos tos diskursyvinės figūros, kurios turi aktantinius vaidmenis. Visa tai taip pat aktualu išryškinant temą ar jos teminį branduolį literatūros tekste.

Naracijų įtampą sudaro objekto vertės siekimas, kuris kyla iš subjekto ar siuntėjo; būtent jis „išjudina visą naratyvinę struktūrą“ ir įtraukia kitus dalyvius aktantus (Pavilionis 1989, p. 32). Ši įtampa, jos euforinės – disforinės transformacijos yra analogiškos ir literatūros tekstui. Muzikos semiotikoje erdvė suvokiama kaip išorinė (registrai, balsų suėjimas ir išsiskyrimas) ir kaip vidinė (susijusi su tonalumo centro sąvoka); kai kurie iš

šitokios erdvės sampratos aspektų taip pat tam tikru mastu gali būti panaudojami kaip vieni iš galimų formos architektonikos ir procesualiosios formos sudaromųjų literatūroje.

Apie izotopijas

Norint nustatyti teksto kompoziciją, kuri semiotikoje tapatinama su jo naratyvine sąranga, nepakanka apibūdinti veiksmo pasakymus, bet reikia pasinaudoti izotopijos sąvoka, vartojama įvairiais lygmenimis (pradedant semiotiniu kvadratu ir baigiant figūratyviuoju lygmeniu) ir kuri, nors ir nepakankamai aiški, bet, Greimo nuomone, būtina. Izotopijos pagrindas – tam tikri diskurso elementų pasikartojimai, teikiantys tekstui rišlumą; jie padeda atlikti įvairių lygmenų transformacijas. Izotopija yra pirmasis teksto segmentacijos kriterijus ir atskleidžia įvairius teksto prasmės lygius. Tarasti skiria penkias izotopijų rūšis: abstrakčią giliają struktūrą (semiotinis kvadratas), teminę, žanrinę, faktūros, teksto strategijos izotopiją, kai tema ar teminė idėja atskleidžiama vis kitais aspektais (1994, p. 10).

Ivanka Stoianova išskiria aštuonias muzikinių izotopijų rūšis, kurios papildoma Tarasti pateiktąsias ir yra taip pat aktualios nagrinėjant literatūros kūrinio muzikalumą (Stoianova 1987, p. 461). Tai gramatinė (funkcinė) izotopija (kai muzikos formos grindžiamos to paties gramatinio formalaus komponento kartojimu: *cantus firmus*, *basso ostinato*, serijinė muzika, fuga, rondo ir pan.). Antroje, naratyvinėje (teleologinėje) izotopijoje esminis dėmesys kreipiamas į faktūros pasikeitimus, kartojant tą pačią teminę medžiagą, pabrėžiamas procesualusis (genofaktūrinis) muzikos pobūdis, orientuojantis į kryptingą, t. y. teleologinį viso kūrinio „klausymą“ – „perskaitymą“. Trečioji būtų teminė izotopija, apibūdinanti temos transformacijas kūrinyje; ji yra viena naratyvinės izotopijos apraiškų. Globalinė (figūrinė) izotopija dažniau-

siai susijusi su minimalistiniais, heterogeniškais muzikos kūriniais, kai remiantis opozicijos principu atliekama kažkas panašaus į montažą ar kadru karpymą kino mene. Judėjimo izotopija būdinga moderniajai muzikai, kurioje nėra aiškaus diferencijavimo tarp garso ir triukšmo, dinamikos ir ritmo ir t. t. Ji grindžiama nenutrūkstamų garsų srautų judėjimu bei transformacijomis. Stoianovos teigimu, atviroji izotopija sietina su lanksčiaja, mobiliąja polifonija, su ribotąja aleatorika, kai forma „pripildyta“ judėjimo (ši klausimą galima būtų plačiau paanalizuoti, remiantis šiuolaikinių lietuvių muzikologų, pvz., Daunoravičienės 2001, darbais). Pluriizotopija nurodo kelias kartu egzistuojančias izotopijas; o izotopijų grandinės yra susijusios su kartojimais per tam tikrą atstumą (pvz., rondo refrenai ar pan.). Akivaizdu, kad tokių izotopijų muzikinių analogų galima rasti ir grožinėje literatūroje, ne tik klasikinėje, bet ir ypač, manyčiau, vaisingai moderniojoje. Taigi muzikinė izotopijos samprata itin perspektyvi komparatyvistikoje: izotopija yra viena svarbiausių intermedialiuųjų menų ašių, leidžiančių atlikti ne tik skirtingų teksto lygmenų, bet ir skirtingų meninių terpių konversiją bei transformacijas. Be to, kaip matyti iš pateiktų izotopijos apibūdinimų, toks tyrimo rakur-

sas parankus temų ir muzikos formų analogams ar apskritai įvairiems muzikalumo variantams tyrinėti literatūroje.

Apibendrinimas

Naratyvumas yra vienas intermedialumo koncepcijos transmedialumo kategorijos pasireiškimo variantų. Jis gali būti interpretuojamas neistoriškai ir istoriškai; antruoju atveju jis suvoktinas kaip turintis bendrųjų turinio archetipų ir formaliųjų aspektų.

Naratyvumas gali reikšti sistemą ir procesą. Muzikiniams literatūros kūrinio formos analogams nagrinėti yra svarbesnis procesualumas, pasireiškiantis įvairiomis transformacijomis, izotopijomis, modalumais ir kt.

Naratyvumo teorijos principų, taikomų muzikoje, panaudojimas literatūros tekste leistų išryškinti jo temų muzikinę specifiką ir tiksliau apibūdinti klasikinių muzikos formų analogus literatūroje bei šiuolaikinių moderniuųjų sudaromąsias. Toks literatūros kūrinio analizės aspektas praturtintų pačią intermedialumo koncepciją ir būtų novatoriškas bei perspektyvus komparatyvistikos metodologijoje.

Literatūra

BRŪZGIENĖ, R., 2005. Muzika ir literatūra: formos ir tematizmo aspektai. In: *Literatūros ir kitų menų sąveika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 215-224.

DAUNORAVIČIENĖ, G., 2001. Антиномизация принципа музыкальных форм: диалог исследовательских интерпретаций в XX веке. In: *Muzikos komponavimo principai: teorija ir praktika*. T. 1. Vilnius: Kronta, 125-138.

GENETTE, G., 1980. *Narrative Discourse*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.

GREIMAS, A. J., 1989. *Semiotika: Darbų rinktinė*. Vilnius: Mintis.

HAWTHORN, J., 1998. *Moderniosios literatūros teorijos žinyras*. Vilnius: Tyto Alba.

JANELIAUSKAS, R., 2001. Komponavimo principų sistematikos pradmenys. In: *Muzikos komponavimo principai: Teorija ir praktika*. T. 1. Vilnius: Kronta, 139-191.

JASINSKAITĖ-JANKAUSKIENĖ, I., 2001. *Pagoniškas avangardizmas: Teoriniai Broniaus Kutavičiaus muzikos aspektai*. Vilnius: Gervėlė.

KARBUSICKY, V., 1997. Antropologinės ir gamtinės universalijos muzikoje. In: *Baltos lankos*. Nr. 9, 7-28.

LANGER, S., 1980. Jausmo simbolis. In: *Grožio kontūrai*. Vilnius: Mintis, 353-370.

LÉVI-STRAUSS, C., 1991. Mitas ir prasmė. *Proskynos*. Nr. 2 (11), 91-101.

PAVILIONIS, R., 1989. Algirdas J. Greimas ir jo semiotika. In: A. GREIMAS. *Semiotika: Darbų rinktinė*. Vilnius: Mintis, 8-39.

SCHER, P. S., 1984. Einleitung: Literatur und Musik-Entwicklung und Stand der Forschung. In: *Literatur und Musik: Ein Handbuch zur Theorie und Praxis eines komparatistischen Grenzgebietes*. Berlin: E. Schmidt, 9-25.

STOJANOVA, I., 1987. On Isotopies and Disengagers in Music. In: *The Semiotic Web 1986. Approaches to Semiotics 78*. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter, 460-467.

TARASTI, E., 1994. *A Theory of Musical Semiotics*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

WOLF, W., 2002. Intermediality Revisited Reflections on Word and Music Relations in the Context of a General Typology of Intermediality. In: *Word and Music Studies*. Vol. 4: Essays in Honor of Steven Paul Scher and on Cultural Identity and the Musical Stage, Amsterdam-New York: Rodopi, 13-34.

БОБРОВСКИЙ, В., 1989. *Тематизм как фактор музыкального мышления. Очерки*. Москва: Музыка.

Rūta Brūzgienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Research interests: comparatistics, music, literature, form, Lithuanian literature.

MUSIC AND LITERATURE IN THE PERSPECTIVE OF NARRATIVITY

Summary

The paper aims at the discussion of the possibility for the employment of the concept of *narrativity* in the analysis of the musical aspects of the form of a literary work. The concept of *narrativity* is significant as a *transmedial* category in a wider modern concept of *intermediality* of arts (Werner Wolf). On the other hand, *narrativity* has its specific expression in music. A novel perspective for the concept of *narrativity* coming from the theory of music may turn to be fruitful in the comparative analysis of the analogues of a literary work's formal aspects and adequate musical models offering modern concepts. For instance, such models might be useful in understanding the operation of the thematic principles as possible formal components in a piece of fiction. The application of the suggested methodological innovations would enrich the conventional approaches used in the comparative analysis of the two mentioned arts, i.e. music and literature. The offered analysis is based on the works of Algirdas Julius Greimas, Eero Tarasti,

Gerard Genette, Werner Wolf, Inga Jasinskaitė-Januskienė and others. The following conclusions have been arrived at:

1) *narrativity* is one of the manifestations of *transmediality* in the concept of *intermediality* of arts; it may be interpreted in non-historical as well as in historical sense; in the latter case, it should be understood as embracing general formal aspects and content archetypes;

2) *narrativity* may point to system as well as process; thus, for the analysis of the musical analogues in the form of a literary work, the processuality is of greater significance; it manifests itself in isotope, transformations of modality, etc.;

3) an employment of the described concepts would allow for the discussion of the specificity of musical thematics in literature as well as for the development of the proper definitions of the musical analogues of classical forms and generatrices of the contemporary forms; such approach in literary analysis would undoubtedly enrich the very concept of *intermediality* and open up a new and promising direction in comparative methodology.

KEY WORDS: comparatistics, literature, music, *intermediality*, *transmediality*, *narrativity*, transformation, form, isotope, theme.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 14

Loreta Ulvydienė*Vilnius University**Kaunas Faculty of Humanities**Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva**Tel.: (370–37) 42 26 04**E-mail: ulvydiene@vukhf.lt**Research interests: literary theory, methods of post-structuralistic analysis, intercultural communication, Biblical studies, theories of translation and interpretation, hermeneutics.***JOHN UPDIKE'S RABBIT REDUX: EPITOME OF HEIDEGGER'S DASEIN**

With their up-to-the-minute present-tense narratives, their seamless blend of the “actual” and the imagery, and their sociologically exact references to pop culture and brand-name products, Updike’s Rabbit novels precisely document contemporary American life. Even more, employing the present tense narrative mode, Updike manages to convey Rabbit’s existential presence, what Martin Heidegger terms Dasein, or being-there-in-the-world. One of his favorite maxims was, indeed: “higher than actuality stands possibility”. Updike, likewise, depicts Rabbit’s own anxiety in Rabbit, Run as a feeling of entrapment between the irreconcilable possibilities of finitude and infinity, confinement and freedom, decision and potentiality. In Rabbit Redux Harry has the possibility to extend the boundaries of his household, to get rid of his own prejudice and learn, in Heidegger’s formulation, “being-in-the-world-with.”

The author of the article focuses on one of the darkest, most lurid and political novel Rabbit Redux. Consequently, employing Heidegger’s perception of Dasein-with (Being-in-the-world-with) the author of this research strives at drawing a “Theopolitical” vision of the world presented by Updike.

KEY WORDS: epitome, existential presence, Dasein, being-in-the-world-with, anxiety, self, solipsistic, theism, dialectical, Kierkegaardian singularity.

John Updike is widely known not only as one of the most versatile authors of contemporary American literature but also as an author of numerous critical insights into diverse authors. His *Hugging the Shore* widens the perspectives of reading Edmund Wilson and Vladimir Nabokov, Saul Bellow, Kurt Vonnegut and John Cheever, Boris Nikolaevich Bugaev and Fyodor Dostoevski. He amply discusses “American masters” of writing (Nathaniel Hawthorn, Herman Melville and Walt Whitman), introduces an American perspective of both “Northern and Eastern Europeans” (Bertold Brecht, Knut Hamson and Bruno Schulz,

Yuri Trifunov, Milan Kundera) and attempts to penetrate into, to employ his formulation, “the world called third” (Wole Soyinka, V. S. Naipaul and Jonathan Raban). Not surprisingly John Updike’s own short stories and novels can be read not only as chronicles of middle class society life in contemporary America but also as a collection of allusions to Soren Kierkegaard, Karl Barth, Paul Tillich and Martin Heidegger whose works he has been reviewing since the time he started writing for *The New Yorker* magazine. His Rabbit novels brought him fame and world wide recognition.

Employing the present tense narrative mode, Updike manages to convey his protagonist's existential *presence*, what Martin Heidegger terms *Dasein*, or being-there-in-the-world. Heidegger replaces the word "subject" with the word "*Dasein*" or, translating literally this German expression, "being-there". The polemical target of this terminological shift is, as the author himself confessed, the notion of conscience (Heidegger 1986, p. 379-380). As we know, Heidegger considered that the fundamental question of philosophy was the question of the meaning of Being. But what makes it possible to ask the question of the meaning of Being at all? When can it be possible to ask the question? Where is the beginning? This leads to the question of what kind of "being" human beings have. They are, as he implied, thrown into a world that they have not made but that consists of potentially useful things, including cultural as well as natural objects. Because these objects and artifacts come to humanity from the past and are used in the present for the sake of future goals, Heidegger posited a fundamental relation between the mode of being of objects and of humanity and the structure of time. The individual is, however, always in danger of being submerged in the world of objects, everyday routine, and the conventional, shallow behavior of the crowd. The feeling of dread (*Angst*) brings the individual to a confrontation with death and the ultimate meaninglessness of life, but only in this confrontation can an authentic sense of Being and of freedom be attained.

Thus, Heidegger rejects the well-known description of human beings in terms of autonomous, unified and transparent subjects. In M. Heidegger's philosophy human *Dasein* is characterized in different modes. Being-in-the-world is one of the characteristics of human *Dasein* which is considered to be a fundamental constitution, a unitary structural whole and an innermost essence.

To understand oneself existentially means to project oneself into an actual potentiality of Being-in-the-world, which is essentially one's own. "World" according to Greek conception indicates the "state", the "how" in which the beings are "in the whole" before any special kind of beings is considered separately. "World" is that where to *Dasein* transcends so as to be what it is (Heidegger 1986, p. 26). According to Heidegger, the term "world" means originally the "how" in which the things are "in the whole" as implicitly related to human *Dasein*.

Furthermore, Being-in-the-world is analyzed as a unitary phenomenon. The "in" in this connection is of a nature entirely different from the "in" applied to any phenomenon that is "vorhanden" (existent). If a thing is said to be "in" something else, this relationship is *spatial*. If a being of the kind of *Dasein* is said to be "in" something, the relationship is not meant to be primarily spatial, but means to "dwell", to "sojourn", to "stay" (Heidegger 1986, p. 27). In opposition to the modern category of the subject, *Dasein's* being is determined by the world and the horizon in which we are always thrown. *Dasein* is by definition (and not only accidentally) a "being-in-the-world". As a result, the way we project ourselves is to a large extent dictated by our context. At the anthropological level, Heidegger's philosophy consequently undetermines any claim to universalism and any conception of man as a "substantial" being, endowed with some definite properties and with a stable identity. Instead, he prefers to describe *Dasein* as an ability-to-be and as an always unfinished project. One of his favorite maxims was, indeed: "higher than actuality stands possibility" (Heidegger 1986, p. 38). Updike, likewise, depicts Rabbit's own anxiety in *Rabbit, Run* as a feeling of entrapment between the irreconcilable possibilities of finitude and infinity, confinement and freedom, decision and potentiality.

Updike is direct, vigorous, hilarious, and coarse to the point of vulgarity. He is full of animal spirits, and he tells the story not for the sake of moralizing but simply because it interests him, and his only concern is to reveal comprehensive aspects of quest for identity, endeavors to reach a higher state of existence and to become a human being, finally, being without God. On the one hand, Updike's protagonist seems to be aware of Heidegger's postulations in his attempt to resist the crowd with its shallow conformism and all pervading emptiness. From time to time the main character of the saga needs to scrutinize his selfhood, as from time to time Rabbit faces the problems of self-identification as husband, father and man, the same as with the questions of national identity. The paradox is that on the one hand, he wants to be identified as an American and feels uneasy when others fail to do that. He feels different then, as if a stranger in a strange world:

Somehow, though he can't put his finger on the difference, he is unlike the others customers. They sense it too, and look at him with hard eyes, eyes like little metal studs pinned into the white faces of young men sitting in zippered jackets in booths three to a girl, the girls with orange hair hanging like wiggly seaweed or loosely bound with gold barrettes like pirate treasure. [...] He had thought, he had read, that from shore to shore all America was the same. He wonders, Is it just these people I'm outside or is it all America? (30-31).

On the other hand, on his way back in *Rabbit, Run*, he trembles lest somebody should identify him as Janice's husband. He is afraid to meet his wife and neighbors, even his parents: "he wonders where his son slept, what Janice has done, where his parents and her parents hunted. Whether the police know (37).

His story, though it abounds in unpleasant incidents, generally leaves the reader with the strong impression of reality. Updike likes virile men, just as they are, good or bad, but detests shams of every sort. He never moralizes, though some of his powerfully drawn scenes suggest a deeper moral lesson, and he never judges even the worst of his characters tempering justice with mercy.

In *Rabbit Redux* Harry has the possibility to extend the boundaries of his household, to get rid of his own prejudice and learn, in Heidegger's formulation, "being-in-the-world-with".

Rabbit expands the household to include Jill, a young runaway and former drug addict, and Skeeter, a black militant "outlaw". Thirteen-year-old Nelson flounders as sex, drugs, and violence pervade the home and all conventionality is discarded, until finally the house is set on fire and Jill dies in the flames¹.

Clearly, Updike's idea was to show Rabbit in his second novel being spiritually "washed-out". He is exhausted. He no longer flees physically, but he flees within, hoping to elude death and the other, not by running, but by standing absolutely still within a confining web of defenses. His loss of vital power is contrasted with, and perhaps balanced against, the increase of energy, vision, and authority in those around him – in women, blacks, and even children. It is rather difficult for Rabbit to conceive that he has to learn to live with others, Greeks or Polacks (321), and the blacks, he has to defeat his exasperation, though, as he observes, the bus he takes "has too many Negroes" (276). He thinks about them as a "strange race" and worries about "His garden" (277), i. e., gardens of America. Rabbit cannot understand America's policy that they are "trying to give [themselves] away to make little yellow people happy" (305). These others have grown to fill the

¹ In his imagery Updike goes from water in *Rabbit, Run* to fire in *Rabbit Redux*.

vacuum created by Rabbit's passivity and now demonstrate autonomy. Rabbit on his turn refuses to live with others. Being a representative of Heidegger's conception of *angst* and its fear of nothingness, he seems reluctant to understand that "being-in-the-world is being-with-others. As Heidegger explains: "By 'Others' we do not mean everyone else but me – those over against whom the "I" stands out" (Heidegger 1986, p. 154). In other words, they are rather those from whom, for the most part, one does *not* distinguish oneself – those among whom one is too. This being there too with them does not have the ontological character of a Being-present-at-hand-along-with' them within a world. This 'with' is something of the character of *Dasein*; the 'too' means a sameness of being as circumspectively concerned Being-in-the-world. Heidegger goes on to say that "With' and 'too' are to be understood *existentially*, not categorically. By reason of this *with-like* Being in the world, the world is always the one that I share with Others. The world of *Dasein* is a with-world" (Heidegger 1986, p. 155). It is rather unexpected and hard for Rabbit to conceive that the whole situation has changed. Even his personal life has turned upside down – before, Rabbit dictated the terms of his relationships with women and "abandoned his partners when they failed to pay his price." Now Jill and Janice set conditions, take new partners, and, along with Peggy and Mim, try to define their own sexuality. Rabbit has lost touch with God as a result of Rebecca's death, but Janice and Jill now have religious experiences and possess the gift of life that once distinguished Rabbit. "Stupid" Janice and "dumb" Jill seem more insightful and articulate than Rabbit himself.

While unique in its circumstances, Rabbit's case nevertheless represents a perceptible social phenomenon, i.e. passivity. If Edward Vargo views this feature as the essential or rather central idea

of *Rabbit, Redux* (Vargo 1973, p. 157), Markle maintains that Rabbit, who was once a life-giver himself, "has become one of the burnt-out cynics – the washed-out, dissipated Americans in need of a priest and life-giver" (1973, p. 149). Such a priest or even more "The Black Jesus" – Skeeter comes to preach. Meanwhile, Skeeter's actions, even though being despicable, also serve to illuminate further the novel's theopolitical vision. Updike uses specific historical facts – the moon shots, the sexual revolution, the drug explosion, black militancy, and the emergence of women's self-determination – both to comment on the state of the nation and to provide a context for Harry's regeneration. Foremost among Updike's themes, however, is the idea that as conventional religion has been abandoned, we have fallen pray to various embodiments of the Antichrist, a god of chaos, destruction, and despair. Just as in *Rabbit, Run* Harry had to contend with the tepid, ineffectual Christianity of the Reverend Mr. Eccles, he has in *Rabbit Redux* to respond somehow to the fanatical Skeeter Farnsworth, who announces himself as "the Black Jesus." Harry participates, along with his son Nelson and the runaway Jill, in Skeeter's nightly "seminars" on the topics such as race, religion, and morality, while they partake of marijuana, the "sacrament" of the "Church of Skeeter." Unlike Jill, Skeeter rises to the surface of revolution. Rabbit returns from work one day to find the black military installed in his home, and when he asks what is going on, Skeeter tells him, "Hell, man it's revolution, right?" (445). Skeeter has pimped bail for drug dealing and Jill has offered him a haven to escape being "crucified" by the white system of justice (449). Rabbit represents the system for Skeeter, who says, "He is the Man" and indeed, the two radicals cooperate in initiating his re-education. Despite the fact that he is "known far and wide for his lack of sympathetic qualities," Skeeter is also a charismatic

figure who radiates the vitality that Rabbit and his society have lost (446). Skeeter also has a compelling vision of history. He explains that “there are two theories of how the universe was done” (493), and he prefers the version that says that “everything is expanding outwards”; “it does not thin out to next to nothingness on account of the reason that through strange holes in this nothingness new somethingness comes pouring in from exactly nowhere” (494). In fact, Skeeter *might be* the black Jesus Christ or the novel’s God of nothingness. But few critics if at all have noticed that he *might also be* Rabbit’s *other self*. Like in *Rabbit, Run* in *Rabbit Redux* Harry Angstrom is still astonished that he exists. The difference is that he has to realize there are others and he has to learn, in Heidegger’s conception, the “Dasein-with, and everyday being-with, as Being-with is an existential constituent of Being-in-the-world” (Heidegger 1986, p. 163). Rabbit is captured by his own anxiety of being–there–in–the word full of chaos, drugs and blacks. Once again Updike expresses Heideggerian conception about the structure of the world. The structure of the world’s worldhood is such that others are not proximally present-at-hand as free-floating subjects along with other Things, but show themselves in the world in their special environmental Being, and do so in terms of what is ready-to-hand in that world (2: 160). Thus, Skeeter proclaiming himself to be the Black Jesus “about to change the world” is the best example of Heidegger’s environmental Being. Rabbit’s home is ready-to-hand in this world for him to show himself and declare his truths and beliefs. On the other hand, Rabbit could be directly following the Mousketeers’ advice from *Rabbit, Run* to “know thyself.” And here we come to consult Heidegger again, “Knowing oneself is grounded in Being-with, which understands primordially” (Heidegger 1986, p. 161). It follows then that accepting Skeeter into his house and letting him stay

Rabbit may be said to be wishing to understand his other-self. He understands that solicitude dwells proximally and for the most part in the deficient or at least the indifferent modes (in the indifference of passing one another by), the kind of knowing-oneself which is essential and closest, demands that one become acquainted with oneself. And when, indeed, one’s “knowing-oneself gets lost in such ways as aloofness, hiding oneself away, or putting on a disguise, Being-with-one-another must follow special routes of its own in organon to come close to Others, or even to ‘see through them’” (Heidegger 1986, p. 161). Skeeter, thus, gives Rabbit lessons. He teaches him to see the world through his eyes. Harry once hated “Negroes” now he has to learn to make a step towards them or to learn “Being towards others”. The entity which is ‘other’ has itself the same kind of being as *Dasein*. In being with and towards others, there is thus a relationship of Being from *Dasein* to *Dasein*.” But it might be said, as Heidegger’s philosophy suggests, that this relationship is already constitutive for one’s own *Dasein*, which, in its own right, has an understanding of Being, and which thus relates itself towards *Dasein*:

The relationship-of-Being which one has towards Others would then become a Projection of one’s own Being-towards-oneself ‘into something else’. The Other would be a duplicate of the Self (1986, p. 162).

Updike assimilates this postulate. Consequently, Skeeter is introduced into the novel to reveal Rabbit’s visionary, his one side, as Rabbit is an existential character and any *Dasein* in Heidegger’s existential philosophy “may be substituted for another at random, so that what cannot be experienced in one’s own *Dasein* is accessible in that of a stranger” (Heidegger 1986, p. 283). Skeeter embodies for Rabbit all the traits he would like to possess. But Rabbit’s other side

seems to be observing the situation unable to protest as he is in the process of being “restored to health” (one meaning of *redux*) and afraid to resist lest he should collapse again. He feels he must stay stable. When he loses his job, for instance, his boss, Pasajek tells him, “Everything moves faster nowadays”, to which Harry replies, “Except me”(563). Elsewhere he characterizes himself as an “old lump whose only use is to stay in place to keep the lumps on top of him from tumbling” (436). On the other hand, Updike suggests that Skeeter, Rabbit’s other self, reveals himself through violence and he is the force that should shake Rabbit and make him alive again. Otherwise, remaining passive he will be a dead Rabbit just as Jill – a dead flower child. Updike intentionally bonds the two men. In *Rabbit, Run* Harry has got “the idea he’s Jesus Christ out to save the world just by doing whatever comes into his head” (128). Skeeter also calls himself the new Jesus (505). Two men also bond through shared interests. Skeeter, like Rabbit, believes in the U.S. role in the Vietnam War and shares his experiences. The two also bond when they play basketball together. Rabbit and Skeeter have another shared interest in their antagonism toward women. We know very little of Skeeter’s relations with women before he comes to Rabbit’s home, but he very apparently hates them as much as, or more than, Rabbit does. We do know that he feels rejected by black women, for which he blames the white males who would not allow him to “be a man”. Rabbit, likewise, is known to have earned the reputation of laying blame on others. We leave Rabbit in *Rabbit, Run* running and the “sky greets him” (253). Moreover, Harry is Mr. Death as Ruth calls him and he can be called Mr. Life for his vitality in *Rabbit, Run*. He embodies “yes” and “no”, white and black sides of human nature. And finally,

when Rabbit reads Douglass’s emphatic prose: “A man without force is without the essential dignity of humanity”, Skeeter remarks “Oh, you do make one lovely nigger” (512). Observing Skeeter Rabbit feels fear because he has lost his own Kierkegaardian singularity. Always the man in the middle, Rabbit clings to need to identify himself against a dialectical play of opposites. Moreover, Skeeter is especially attractive to Rabbit because he is a visionary. When Rabbit remembers Skeeter in *Rabbit is Rich*, he regrets that “a certain light was withdrawn from the world, a daring, a promise that all would be overturned” (649). The words imply that Rabbit himself would have been glad to be as strong with his Kierkegaardian singularity as Skeeter – Rabbit’s other self, should have been.

Ultimately, Updike seems to have been very tenacious not only in his efforts to create a historical chronicle but also in his wish to turn Rabbit into a human being. Ten years later he proceeded with *Rabbit is Rich* and in another decade *Rabbit at Rest*. Obviously, the word ‘Rabbit’ was intentionally maintained in the titles. It is the key to Harry’s identification. His nickname serves in the tetralogy as a symbol. On the one hand, the symbol of ‘rabbit’ (‘hare’) is mentioned in the early Christian writings *Physiologus*: because of his short fore legs rabbit can easily run up the hill. In such a way he can easily escape from his pursuers. “When you are hounded by a dog or a demon try to find a rock... If he sees that man is running down the hill with earthly trivial round in his heart, it keeps persecuting him. But if the persecutors see that the man is led by God’s hand the dog, as is written in David’s psalm 34 retreats, those who wish him evil and harm should back away and perish” (Biedermann 2002, p. 199-201)²

On the other hand, Rabbit in *Rabbit Tetralogy*

² The title of the place where Harry Angstrom lives, Brewer, near Mt. Judge (which is the abbreviation of mount Judge) makes the impression even stronger.

should have sloughed off his skin and should have become a human being. However, the third novel of the tetralogy implies the opposite. Pitifully, Rabbit's efforts to elude from middlelessness and to reach a higher stage of existence fail. The extract from Wallace Stevens' poem "A Rabbit as King of the Ghosts" chosen as an epigraph for *Rabbit is Rich*, implies that there is nothing left from his earlier existence and attempts to elude middlelessness and common sense of "the they":

The difficulty to think at the end of the day,
When the shapeless shadow covers the sun
And nothing is left except light on your fur...
Wallace Stevens, "A Rabbit as King of the
Ghosts" (622).

Obviously, Rabbit's attempts to *redux* or recuperate, or to put it differently, his attempts to become a human being failed. Updike himself stresses Rabbit's animal spirits:

Rabbit is an animal...in the first book he was happy brainlessly working in Mrs. Smith's garden. Yes, he does pine after an animal existence (ctd. in Plath 1997, p.63).

To conclude, as a novelist Updike has engaged in a form of expression that is closest to that of the Biblical writers: the telling of stories rather than preaching sermons or creating an academic discourse. His theology comes out in the story, rather than explicitly being stated.

Updike's cosmos abounds in Heideggerian ideas. Updike has chosen to cast this mega-novel in existential *here and now*, his use of the present tense marks the tetralogy as a remarkable tour de force. He places his characters in so called "immediacy" or "world-historical actuality," that is, in the world of itself – our world – with all its

contingencies and present tense urgencies. Updike assimilates Heidegger's ideas about the *unheimlich* sensation, existential anxiety, *Dasein*-with or Being-in-the-World-With.

The epigraphs that introduce each of Updike's books, however, should alert the reader to the need for sensitivity. Epigraphs highlight the direction the reader should take wishing to grasp and comprehend the essence.

The title of *Rabbit Redux* suggests that Rabbit was restored to health or his former condition. But the following dialectic set of *Rabbit is Rich* and *Rabbit at Rest* implies the opposite. Updike clearly demonstrates Rabbit's failure to become a human being in *Rabbit at Rest* when Harry by mistake or somehow is eating parrot-food that looks like "small rabbit turds." This could imply that Rabbit is eating his own excrement, or even his own death. Though Harry's movement towards death is clearly felt in both novels and Updike decides in *Rabbit at Rest* that it is time for him to leave this world Rabbit will be remembered in *Licks of Love: Short Stories and a Sequel*, "Rabbit Remembered" in 2001. Even more, Rabbit is known to have always been in opposition with the others. If others demonstrated passivity, he ran, when others were virile, he was passive. When he was alive he could hardly understand his being-in-the-world-with-others. But when dead he manages to be with others and to stir the rest of the family member's lives. Rabbit is alive in everybody's memories and it is through his quest for God, his existential *angst* and Heideggerian *Dasein* that Rabbit confirmed his own importance and immortality.

References

HEIDEGGER, Martin, 1986. *Being and Time*. Transl. John Macquarrie and Edward Robinson. San Francisco: Harper Collins.

MARKLE, Joyce, 1973. *Fighters and Lovers: Theme in the novels of John Updike*. New York: New York University Press.

BIEDERMANN, Hans, ed. 2002. *Naujas Simbolių Žodynas*. Vilnius: Mintis.

PLATH, James, 1997. *Conversations with John Updike*. Mississippi – Jackson: University Press of Mississippi.

UPDIKE, John, 1995. *Rabbit Angstrom A Tetralogy*. USA: Everyman's Library.

VARGO, Edward P., 1973. *Rainstorms and Fire: Ritual in the Novels of John Updike*. Port Washington, N. Y.: Kennikat Press.

Loreta Ulvydienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: literatūros teorija, poststruktūralistinės analizės metodai, tarpkultūrinė komunikacija, Biblijos studijos, vertimo teorijos bei jų taikymas, hermeneutika.

J. UPDIKE'ŲO *TRIUŠIS GRĮŽTA*: M. HEIDEGGERIŠKOJO *DASEIN* PERTEIKIMAS

Santrauka

Johnas Updike'as Lietuvos skaitytojui žinomas kaip romanų *Kentauras* ir *Tekėk už manęs* autorius. Tai vienas žymiausių XX amžiaus amerikiečių literatūros atstovų, kūrėjas, poetas, kritikas bei publicistas. Didžiausią pripažinimą J. Updike'as pelnė keturių romanų serija – tetralogija apie Hari Angstromą (*Harry Angstrom*): *Triušis, bėk* (*Rabbit Run*, 1960), *Triušis grįžta* (*Rabbit Redux*, 1971), *Triušis yra turtingas* (*Rabbit is Rich*, 1981), *Triušis ilsisi* (*Rabbit at Rest*, 1990). J. Updike'as sujungia dvi gana skirtingas koncepcijas – solipsizmą ir šventumą.

Straipsnyje siekiama atskleisti J. Updike'o kūrybos ypatumus pasitelkus M. Heideggerio filosofiją. Joje savosios čia–būties ir Kito „subjektinis pobūdis“ reiškiasi egzistencialiai, t. y. kaip tam tikri būties būdai. Pasauliškai rūpimuose esiniuose Kiti vertinami kaip tai, kas jie yra – jie yra tai, ką jie veikia. Tačiau kartu parodoma, jog liuteronas J. Updike'as nepitaria moralės, grindžiamos darbais, modeliui. Straipsnyje keliama mintis, jog J. Updike'as perteikia M. Heideggerio idėją apie neautentišką „egzistenciją“ arba „čia–būtį–link mirties“ (*Dasein-towards-death*). Protagonisto nerimas ir būtis paaikškinimą atranda M. Heideggerio filosofiniuose teiginiuose, jog „pasaulis tiesiogiai ir pirmapradiškai atsiskleidžia tik būtimi nerimastyje“.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: egzistencinė būtis, čia–būtis, čia–būtis–link mirties, neautentiška egzistencija, solipsistinis, teizmas, dialektinis, kierkegaardiškas savitumas.

Gauta 2007 09 15

Priimta publikuoti 2007 09 27

Наталья Юндина

Даугавпилсский университет

Vienības iela 13-406, LV-5400 Daugavpils, Latvija

Тел.: (371-54) 22 994

E-mail: vfk@du.lv

Область научных интересов автора: заимствования из русского в немецком языке (особенно в прессе и художественной литературе), функции и формы языковых повторов, словообразовательная семантика отглагольных дериватов, гендерная проблематика в лингвистике.

ИНОЯЗЫЧНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ В. КАМИНЕРА

Статья содержит анализ иноязычных включений из русского и английского языков в немецкий язык. Этот прием художественного изложения характерен для творческой манеры писателя В. Каминера. В. Каминер, родившийся в Москве и переехавший в 90-е годы на постоянное место жительства в Берлин, стал одним из самых успешных писателей Германии. В. Каминер пишет на немецком языке истории из жизни простых людей. Его рассказы, написанные с тонким юмором и убедительной достоверностью, посвящены его друзьям и родным в России, его семье, его прошлой жизни в Советском Союзе и настоящей – в Германии. В своих произведениях автор охотно использует русско- и англоязычные элементы, органично вплетая их в ткань повествования на немецком языке. Русскоязычная лексика (русицизмы) рассматривается в данной статье в рубриках: имена собственные, советизмы, русскоязычные заимствования, русскоязычные цитаты. Статья завершается анализом использования англицизмов / американизмов. Употребление русскоязычных элементов имеет в рассказах В. Каминера ретроспективную направленность, англицизмы / американизмы характеризуют его как современного жителя Европы, охотно говорящего на актуальном для нынешнего времени английском языке.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: русицизм, имя собственное, советизм, русскоязычные заимствования, русскоязычные цитаты, англицизмы / американизмы.

В статье предпринимается попытка показать языковую специфику произведений В. Каминера, выходца из СССР, ныне входящего в число лучших писателей Германии. Материалом исследования служит сборник его рассказов “Helden des Alltags”. Интерес к этому произведению обусловлен тем, что носитель русского языка пишет свои произведения на немецком, используя также английскую лексику, что делает его рассказы чрезвычайно интересными для лингвистического анализа.

Несколько слов об авторе. В. Каминер родился в Москве в 1967 году, в 1990 году после окончания московского театрального института переехал на постоянное место жительства в Германию, где стал популярным, читаемым автором. В. Каминер черпает сюжеты для своих историй из будничных происшествий, воспоминаний, настроений. Лаконично, живо, иронично автор повествует о жизни своих родных и близких, о судьбах своих друзей, о своей предыдущей жизни в Советском Союзе

и о нынешней в Германии. Постоянный герой его рассказов – простой, легкоузнаваемый человек, герой будней, которого можно встретить везде. Недаром свои истории В. Каминер предвосхищает цитатой В. Ленина: “Nicht der reaktionäre Professoer, der einfache Mensch ist unser Held“ (Kaminer 2004, s. 5).

Живя в Берлине, он не перестает идентифицировать себя с Россией, о чем говорит хотя бы такая его фраза: *bei uns in Russland (у нас в России)*. “Bei uns in Russland waren alle sanitären Einrichtungen schon vor einer Ewigkeit zu Hockklos mutiert” (Kaminer 2004, s. 127). Связь В. Каминера с Россией выражается в его произведениях в широком использовании русской лексики. На каждой странице его рассказа “Helden des Alltags” («Герои повседневности») встречаются русские слова и выражения. Как и все современные люди, В. Каминер часто использует английский язык. Таким образом, языковая специфика этого произведения состоит в употреблении трех языков: немецкого, русского и английского. Наиболее многочисленны на фоне немецкого языка как языка повествования русскоязычные элементы, или русицизмы, передающие национальный колорит оставленной родины. Термин *русицизм* обычно используется для обозначения пристрастия ко всему русскому. Мы под русицизмом понимаем все языковые элементы (не только заимствования из русского языка в другой язык) и структуры, которые в сознании читателя осмысливаются как русские и вызывают ассоциации со всем русским и Россией. К русицизмам относятся, например, имена собственные, характерные для употребления в России, такие имена способны представлять культурологическую сторону советской и российской действительности. В сборнике рассказов “Helden des Alltags” насчитывается 184 русицизма. Весь массив русской лексики по степени употребительности можно разбить на несколько

подгрупп:

- 1) имена собственные;
- 2) советизмы;
- 3) русскоязычные заимствования;
- 4) русскоязычные цитаты.

I. К наиболее употребительным русицизмам относятся **имена собственные** (*nomina propria*). Под именем собственным понимается слово или выражение, которое обозначает именно этого человека, это место или этот предмет.

Убедительным представляется определение *nomina propria*, данное Л. Гетце, Е. В. Б. Гесс-Лютихом: „Mit Eigennamen (nomina propria...) werden Lebewesen, Gegenstände oder Ideen bezeichnet, die nur einmal vorkommen und damit unverwechselbar sind, also bestimmte einzelne oder einmalige Menschen, Tiere, Pflanzen, Länder, Städte, Berge, Seen, Meere, Schiffe, Institutionen, geistige und kulturelle Schöpfungen. Mit dem Eigennamen werden sie aus der Menge anderer Individuen, Institutionen, Gegebenheiten oder Ideen herausgehoben: sie werden individualisiert bzw. identifiziert“ (Götze, Hess-Lüttich 1989, s. 173).

Вопрос о семантической дефиниции имен собственных решается в лингвистике по-разному. Так, некоторыми лингвистами имя собственное рассматривается как единица референции, не имеющая собственного значения (Bergmann, Pauly, Stücker 2001, s. 185; Polenz 1972, s. 149). Другие же языковеды утверждают, что именам собственным значение свойственно. О семантизации имен собственных позволяет судить предположение, что некоторые из них способны выступать в качестве носителей национальной идентичности. Так, некоторые имена осознаются как еврейские, другие – как немецкие. Это происходит благодаря коннотативной окраске этих имен (ср. Presch 2002, s. 4). Массу значений приписывает именам собственным также

К. Виллемс. Он пишет о том, что необходимо различать референциальные, ассоциативные, ситуативные, стилистические и другие прагматические значения имен собственных, которые характерны для специфических условий их употребления (ср. Willems, 1996, s. 23). Слова К. Виллемса кажутся своеобразным продолжением мыслей Э. Ризель, которая рассматривает имена собственные как существенный фактор формирования стилей национального языка, так как они способны придать сказанному большую выразительность и убедительность (ср. Riesel 1959, s. 107).

В статье анализируются следующие группы имен собственных:

1. Антропонимы

• Личные имена (*Personennamen*)

Личные имена в большом количестве представлены в "Helden des Alltags". Благодаря использованию антропонимов, характерных для советского периода и любимых и сегодня в России, явственно ощущается культурная специфика рассказанных В. Каминером историй.

- *Ihr Mann Sergej¹ kündigte beim staatlichen Rettungsdienst und gründete in Moskau ein eigenes Unternehmen...* (Kaminer 2004, s. 48).
- *Deswegen musste ... mein Freund Andrej² ... seinen Videorecorder mehrmals aus dem elften Stock werfen, bevor die Polizei ihn sicherstellen konnte* (Kaminer 2004, s. 177-178).
- *Der Rekord meines Freundes und Nachbarn Dmitrij³ bei der Parkplatzsuche liegt*

derzeit bei fünfundvierzig Minuten (Kaminer 2004, s. 148).

Сергей, Андрей и Дмитрий не являются по происхождению русскими именами, это русифицированные формы от *Sergius* (греч.), *Andreas* (греч.) и *Demetrius* (греч.), пришедшие некогда с церковнославянской культурой и ставшие в высшей степени популярными русскими именами. (Так, например, в Москве, по данным Главного управления ЗАГСов Москвы, это одни из самых популярных мужских имен у новорожденных. За период с 16.03.2005 по 16.08.2005 ими были названы 867 мальчиков.)

Рассказы В. Каминера изобилуют также русскими ласкательными именами и диминутивами. Часто диминутив является типично русской формой, произведенной от нерусского имени, например, имя *Катя*, которое является диминутивной формой имени *Katharina*⁴ (Duden Lexikon der Vornamen 1998, s. 142).

Подобная манера словоупотребления объясняется тем, что В. Каминер показывает средства выражения, принятые на его родине. Как известно, повседневное общение русских людей отличает употребление большого количества уменьшительно-ласкательных или уменьшительно-уничижительных форм, что в меньшей степени характерно для западно-европейских языков.

Unsere Freundin Katja hat einen spannenden Beruf: Sie ist Kinderpsychoanalytikerin und erzählt uns laufend Geschichten aus ihrem Arbeitsalltag (Kaminer 2004, s. 77).

¹ Sergei, (auch Sergej): männl. Vorname, russische Form von Sergius (Duden Lexikon der Vornamen 1998, s. 223).

² Andrei, (auch Andrej): männl. Vorname, russische Form von Andreas (Duden Lexikon der Vornamen 1998, s. 51).

³ Dmitrij – russische Form von Demetrius (Duden Lexikon der Vornamen 1998, s. 51).

⁴ Katja – aus dem Russischen übernommener weiblicher Vorname, Koseform von Jekaterina (Katharina) (Duden Lexikon der Vornamen 1998, s. 153).

Личные имена, использованные в книге, отражают разные периоды в жизни писателя. Его жена, друзья и знакомые из «старой жизни» в Советском Союзе имеют имена, который каждый русскоговорящий человек воспринимает как типично русские: *Ольга, Андрей, Сергей, Дмитрий, Катя* и т. д.

Особую доверительность придает этим именам употребление вместе с ними личного местоимения *наш, наша* или *мой, моя*: *Mein Freund Andrej, unsere Freundin Katja, meine Frau Olga*.

Дети же писателя, выросшие в Германии, чья связь с Россией уже не такая прямая и крепкая, как явствует из произведения, носят нерусские имена: *Себастьян, Николь*.

• **Фамилии**

Референтами фамилий в книге В. Каминера являются, в первую очередь, известные люди – ученые, писатели, деятели искусств. Эти имена – ключи к пониманию национальной истории. Такие имена иногда перестают быть просто именами и превращаются в имена-символы. И тогда они говорят нам больше, чем может сказать обычное имя.

- *So sprach der Vater zu seinem Sohn und Majakowski zu uns* (Kaminer 2004, s. 171).
- *Der russische Kunsttheoretiker Schklowskij erfand gern Geschichten, die er dann als wahre Begebenheiten ausgab* (Kaminer 2004, s. 109).

Каждое такое имя связано с определенной системой представлений, имеет определенную историческую коннотацию. Поэта В. Маяковского можно назвать символом советской поэзии, имя его было известно практически каждому советскому человеку. Имя В. Шкловского апеллирует к более узкому кругу чита-

телей, прежде всего читателей-гуманитариев. Крупнейший русский литературовед, писатель, искусствовед, он тем не менее был известен в СССР прежде всего интеллектуальной элите – использование его имени говорит об интеллектуальных предпочтениях пишущего.

2. Этнонимы (имена наций, народов, племен и других этнических образований).

Имена наций и народов относятся к наиболее убедительным средствам выражения национальной темы, так как содержат в себе ценные исторические, лингвистические и ассоциативные сведения. В анализируемом произведении это в первую очередь имя *Russe / Russen*, которое можно отнести к разряду макроэтнонимов, т. е. обозначений крупных этнических общностей.

- *Über Inder und Thailänder mögt ihr Bescheid wissen, aber niemand von euch weiß, was wir Russen wirklich gerne essen...* (Kaminer 2004, s. 26).

3. Зоонимы

Животные в книге В. Каминера носят русские, а иногда древнерусские имена (не клички!), в чем выражается, вероятно, его ностальгия по России.

- *Aber seitdem habe ich das Gefühl, dass unser Chinchilla Dusja⁵ mich immer vorwurfsvoll ansieht, weil ich ihr eine Filmkarriere versaut habe* (Kaminer 2004, s. 62).
- *In unserer Wohnung gab es aber weder Insekten noch Nagetiere, nur unsere Katze Marfa⁶, die man nicht einmal mit einer Motorsäge von ihrem Lieblingsheizkörper in der Küche trennen könnte* (Kaminer 2004, s. 57).

⁵ Dusja – aus dem Russischen oder Serbischen bzw. Kroatischen übernommener weiblicher Vorname, russische Koseform von Avdotja, mundartliche Kurzform von Jevdokija (Duden Lexikon der Vornamen 1998, s. 85). Parallel zu der Koseform „Dusja“ existiert im Russischen auch „Dusja“.

⁶ Marfa – weiblicher Vorname, russische Form von Martha (Duden Lexikon der Vornamen 1998, s. 174).

4. Топонимы

Под топонимами подразумеваются имена городов, деревень и прочих населенных мест (*ойконимы*), гор, горных вершин, горных хребтов, холмов (*оронимы*), рек, озер, океанов и других природных водоемов (*гидронимы*), а также имена улиц, площадей, проспектов (*урбанонимы*). Топонимы, будучи использованными в тексте, дают читателю сведения «географического» характера, посвящая его в особенности рельефа, ландшафта описываемого пространства. В “Die Helden des Alltags” топонимы находят широкое употребление, что свидетельствует о стремлении автора точно отобразить описываемые события.

- **Гидронимы** (названия водных объектов):

- *Ich half meinem Vater beim Angelnauswerfen, hoffte jedoch, dass die Seligersee-Fische intelligent genug waren, nicht anzubeißen* (Kaminer 2004, s. 19).

- **Макротопонимы** (названия крупных природных или политико-административных географических объектов):

- **Сибирien** *ist bestimmt eine harte Prüfung für die Jungs...* (Kaminer 2004, s. 115).

- **Оронимы** (названия гор и возвышенностей):

- *Es war der doppelte Landesmeister der Sowjetunion im Alpinismus und Leiter des Rettungsdienstes auf dem Elbrus* (Kaminer 2004, s. 48).

- *Drei Monate im Jahr saß er fortan in den Bergen des Nordkaukasus* (Kaminer 2004, s. 48).

- *Im Sommer aber bildeten sie mit einigen Gleichgesinnten eine Reisegruppe und fuhren in den Kaukasus, in die Karpaten und in den Ural (...)* (Kaminer 2004, s. 46).

- **Хоронимы** (названия стран):

Наиболее частотны в рассказах В. Каминера представлены имена *Sowjetunion* und *Russland*.

- *Dreißig Jahre unternahmen sie Bergwanderungen und hatten schon ziemlich alles in der Sowjetunion bestiegen, was höher war als eine Straßenlaterne* (Kaminer 2004, s. 46).

- **Ойконимы** (названия населенных пунктов):

- *Am nächsten Tag wollte er schon wieder zurücknach Krasnojarsk* (Kaminer 2004, s. 113).

Наиболее часто среди ойконимов встречается имя *Moskau*, немецкий вариант Москвы – родного города автора, в котором он провел свое детство и юность, где сформировались его личность и характер.

- *Sie ... kauften zum Beispiel auf dem Schwartmarkt in Moskau gebrauchte Fallschirme, um sich daraus richtige Bergsteigerbekleidung zu schneiden* (Kaminer 2004, s. 46).

- **Годонимы** (названия улиц):

- *Nur die jungen Mütter rollten zu zweit oder zu dritt ihre Kinderwagen durch die Akademiker-Pawlow-Straße und sprachen über das unvermeidlich Böse im Leben: Windpocken, Keuchhusten und Mumps* (Kaminer 2004, s. 151).

Через употребление топонимов автор создает картину географических реалий своей страны, позволяя читателю обогатить свои знания об описываемом автором объекте.

5. Эргонимы

Эргонимы – имена собственные, обозначающие предприятия, фирмы, культурные учреждения и организации, т. е. различные объекты функционального профиля.

Эргонимы индивидуализируют уникальные объекты городского пространства и, таким образом, передают информацию о национальной и культурной специфике определенного населенного пункта. В “Helden des Alltags” отмечены эргонимы в основном

следующего типа – это наименования ВУЗов и учреждений.

- *Den ganzen Winter über saßen sie im **Geologischen Institut** und sortierten irgendwelche Karten...* (Kaminer 2004, s. 46).
- *Einmal kaufte er auf dem schwarzen Markt eine besondere Optik, die aus dem wissenschaftlichen **Institut zur Erforschung des Universums** stammte* (Kaminer 2004, s. 174).

6. Словесные товарные знаки

Словесные товарные знаки имеют различные терминологические обозначения: номенклатурные единицы, прагматонимы, прагмонимы и т. д. Данный класс слов представляет собой особую категорию имен собственных, мотивированных экстралингвистическими факторами и обозначающих разнообразные классы товаров и изделий, т. е. это коммерческие наименования объектов человеческого труда. В. Каминер называет в своих рассказах множество марок автомобилей, механизмов, книг, продуктов и т. д.

- *Er hatte einmal drei alte **Wolgas** auseinander genommen und sich innerhalb eines Tages einen neuen daraus gebastelt, der sogar fuhr* (Kaminer 2004, s. 148).
- *Zu dieser Zeit kam der erste sowjetische Videorekorder namens **Elektronika** auf den Markt (...)* (Kaminer 2004, s. 177).
- *Zu Hause hatte ich die wertvolle Ausgabe der **Sowjetischen Hochkunst** aus dem Jahr 1947 im Bücherregal stehen* (Kaminer 2004, s. 26-27).
- *An diesen Tagen gehen wir ins Waldcafe, essen dort ein Bauernfrühstück mit Nüssen und trinken **Baikal-Schokolade** mit Rum* (Kaminer 2004, s. 98).
- *Dort hat man vor kurzem ein Regal mit russischen Lebensmitteln eingerichtet: **Trockenfisch**, Konfekt der Marke „**Klumpfüßige Bärchen**“, das Trockenbrot „**Gute Nacht**“ und eingelegte Butterpilze, die*

*ausdrücklich „zum **Wodka**“ heißen* (Kaminer 2004, s. 35).

Данные имена говорят очень многое о жизни бывших советских граждан. Интересно, что названия специфически русских продуктов переведены на немецкий язык в книге Каминера – их перевод должен познакомить читателя со своеобразной этнографией советской жизни, фантазией советских производителей, придающих обычным продуктам потребления романтические названия. Не будучи переведенными, они не сказали бы немецкому читателю много, не передали бы конкретных деталей советского образа жизни.

7. Хрононимы

Именами собственными обозначаются не только индивидуумы, географические объекты и продукты человеческого труда, но и временные отрезки и даты. К этому классу слов относятся так называемые темпоральные имена собственные, локализирующие события во времени. Темпоральные имена собственные в лингвистике обозначаются также как календарные имена или хрононимы. Календарные имена, согласно Л. Гетце, Э. В. Б. Гесс-Лютих, занимают промежуточное положение между именами собственными и именами нарицательными: „Auf der Grenze zu den Gattungsnamen liegen Kalendernamen...“ (Götze, Hess-Lüttich 1989, s. 174). Темпоральные имена собственные образуют обширную группу в рассматриваемом произведении. Темпоральная лексика может быть разбита на два дальнейших подкласса. В специальной литературе различаются так называемые *numerale Eigennamen* (нумеральные имена собственные или датировки), т. е. имена собственные в форме числительных и имена важных исторических событий (Sachverhaltsbezeichnungen) – эпох, войн (Harweg 1999). Благодаря вышеперечисленным группам имен актуализируется и воссоздается атмосфера прошедших лет.

• **Датировка** – это индивидуальное название определенного временного пункта – “(...) individuelle Benennung von Zeitpunkten” (ср. Harweg 1999, s. 3). Э. Ризель также упоминает «цифровой материал» (*Ziffermaterial*), который рассматривается ею как важное средство для воспроизведения реальных событий (ср. Riesel 1959, s. 106-107).

Точная временная локализация, т. е. указание на датированное время в виде имени числительного, необходимо в том случае, если события должны быть названы предельно точно.

Р. Гарвег квалифицирует в качестве «датировок» в первую очередь полное указание дат (ср. Harweg 1999, s. 3), в данной статье в качестве «датировок» рассматриваются все временные указания в виде цифрового оформления.

- *Die aktuelle Achtundsechziger-Debatte beweist endgültig, dass wir uns in einer Zeitschleife befinden* (Kaminer 2004, s. 119).
- *Zum 23. Februar, dem Tag der Sowjetischen Armee und der Flotte, der bei uns in der Familie seit 1957 gefeiert wird, bekamen meine Frau Olga und ich von meinem Vater eine hochsensible elektronische Waage geschenkt* (Kaminer 2004, s. 157).

Темпоральное имя *Achtundsechziger-Debatte* до сих пор сохраняется в памяти многих людей, живших в СССР во времена стремительных политических событий.

День *23. Februar* относился к популярнейшим советским праздникам. Поэтому данные имена можно прямо соотнести с понятием «жизнь советских людей» и рассматривать как русицизмы.

• **Имена исторических событий** (Sachverhaltsbezeichnungen)

Данные имена, как и датировки, опосредованно соотносятся с понятием «имя

собственное». “Sachverhaltsausdruck benennt sein Denotat weniger identifizierend als der Eigenname” (Harweg 1999, s. 7). Но так как эти имена обладают идентифицирующей функцией, мы оставляем их в зоне рассмотрения имен собственных. Р. Гарвег относит к данному классу обозначений имена эпох, веков, войн, битв и т. д. (ср. Harweg 1999, s. 11-12). Такие имена, называя глобальные изменения в жизни общества, придают тексту историческую достоверность.

- *Als junger Mann hatte er einmal an den großen Feierlichkeiten anlässlich des fünfzigjährigen Jubiläums der großen sozialistischen Oktoberrevolution teilgenommen* (Kaminer 2004, s. 14).
- *Ich wurde erst 1967 geboren und kam ganz woanders zur Welt: in Moskau, im Land des real existierenden Sozialismus* (Kaminer 2004, s. 119).
- *Das verarmte Russland in den Zeiten der Monarchie und des Bürgerkriegs sowie die menschenverachtenden Experimente des Stalinismus wurde in „Die sowjetische Hochkunst“ zusammengerührt* (Kaminer 2004, s. 28).

Используя темпоральные имена *Oktoberrevolution, Sozialismus, Stalinismus, Monarchie, der Bürgerkrieg*, автор как бы документирует события из жизни своей страны.

II. Следующую группу русицизмов составляют **советизмы**, которые А. Искос, А. Ленкова определяют следующим образом: „Unter Sowjetismen müsste man nur solche Wörter verstehen, die im inneren Zusammenhang mit der entgeltigen Umgestaltung der ganzen gesellschaftlichen Ordnung entstanden sind, die im Zusammenhang mit dem Aufbau des ersten sowjetischen Staates in der Welt und im Zusammenhang mit seinem Leben stehen, wie: Sowjet, Kolchos, Komsomol, Sowjetwirtschaft usw.“ (Iskos, Lenkova 1960, s. 98).

Термин «советизм» очень важен для предпринятого анализа. Влияние русского языка в сфере идеологии и пропаганды на немецкий язык было особенно сильным в ГДР. В книге В. Каминера “Helden des Alltags” обнаруживается большое количество идеологически окрашенной лексики, которую автор употребляет в целях достоверной языковой реконструкции жизни в СССР. Большое число советизмов в “Helden des Alltags” косвенно указывает на тот факт, что В. Каминер значительную часть своей жизни прожил в бывшем Советском Союзе. Эта лексика для него привычна и понятна.

- *In der sowjetischen Schule werden wir Kinder über die gesellschaftlichen Werte mithilfe eines Poems der berühmten russischen dichters Wladimir Majakowski aufgeklärt* (Kaminer 2004, s. 121).

Жизнь в Советском Союзе выработала собственные языковые формы. Русский язык советского периода отличался целым рядом специфических черт в сфере словообразования, например, словообразованием сложно-составных слов. Словообразовательные процессы в произведениях В. Каминера отчетливо показывают эту тенденцию.

- *Wir sehnten uns nach wilden Abendteuern und großen Heldentaten, die uns unser Arbeitsbezirk jedoch nicht bieten konnte* (Kaminer 2004, s. 121).
- *Für die Jungs gab es im Kulturklub zwei Möglichkeiten eines naturkundlichen Schülerzirkels zu werden und Kaninchen zu füttern oder im Chor der jungen Pioniere mitzusingen* (Kaminer 2004, s. 121).

Клишированные словосочетания типа *junge Pioniere, Rote Armee, sozialistische Planwirtschaft*, являющиеся номинативным достоянием советского языка, также часто встречаются у В. Каминера.

- *Die sozialistische Planwirtschaft hatte wieder einmal versagt* (Kaminer 2004, s. 177).
- *Er fuhr nach Karlshorst und marschierte dort in die Kaserne der Roten Armee* (Kaminer 2004, s. 169).

Х. Леманн определяет этот вид калькирования как „dem Russischen nachgebildete adjektivische Fügungen“ (Lehmann 1972, s. 63).

В. Каминер с тонкой иронией отмечает, что в новой России *sozialistische Planwirtschaft* трансформировалась в *freie Marktwirtschaft*.

- *Auch die freie Marktwirtschaft hat die Toiletten in Russland nicht sauberer gemacht, dafür kann man aber jetzt fast überall auf dem Klo Radio hören* (Kaminer 2004, s. 127).

К советизмам можно отнести слова, имеющие интернациональное хождение, но получившие в русском языке советского периода социально детерминированные коннотации, напр., слово *Kapitalist*, соотносимое с денотативным классом, члены которого символизировали эксплуатацию, жажду наживы, хищничество.

- *Die „Kapitalisten“ kletterten dann einen Berg ihrer Wahl hoch und freuten sich riesig, wenn sie auf dem Gipfel angekommen waren* (Kaminer 2004, s. 48-49).

Советизмы, которые В. Каминер использует в своих рассказах, создавая иронический колорит описания, призваны продемонстрировать арсенал бывшей некогда актуальной в России идеологии, отношение к которой у автора часто выражается кавычками, в которые берется советизм.

III. Русскоязычные заимствования

- *Keiner von uns wollte Prinz, Kosmonaut⁷ oder Ballerine werden* (Kaminer 2004, s. 131).

⁷ Kosmonaut der; -en, -en (gr. – russ); (bes. in Russland) Weltraumfahrer (Duden Das Fremdwörterbuch 1990, s. 294).

- *Eine rettende Idee war, für eine Woche ein Haus auf dem Land zu beziehen, eine Datscha*⁸ (Kaminer 2004, s. 97).
- *Mit dem Geld, das uns die Eltern für das Schulfrühstück gaben, fünfzehn Kopeken*⁹ pro Nase, konnte jeder von uns jeden Tag fünfzehn Schachteln Streichhölzer kaufen (Kaminer 2004, s. 122).
- „Typisch Russen“, zeigten sie mit dem Finger auf mich, „sie kennen nur ihren Borschtsch“¹⁰ mit Wodka¹¹ und alles, was pikanter als eine Salzgurke ist, lehnen sie ab“ (Kaminer 2004, s. 26).

Kosmonaut, Datscha, Kopeke, Borschtsch, Wodka – это те слова, которые в немецком языке сохранили русское звучание и помещены в словари иностранных слов, что дает основание рассматривать их как иностранные слова, заимствованные из русского языка. Означая в своем большинстве специфические русские реалии и включаясь в речь персонажей, они призваны воссоздать как национальный колорит описываемого пространства, так и память персонажей об этом пространстве.

IV. Англицизмы / американизмы

Употребление англицизмов Каминером соответствует их современному функционированию в немецком языке. Англицизмы называют актуальные аспекты нашей жизни и поэтому широко используются в разных сферах коммуникации.

- *Die meisten Frauen haben inzwischen ihre Babys*¹² geboren (Kaminer 2004, s. 92).
- *Gestern sah ich im Schaufenster eines Spielzeugladens dieses Set*¹³ für Kleinkinder im Sonderangebot (Kaminer 2004, s. 131).
- *Ich war ein Profikiller*¹⁴ und will ein neues Leben anfangen (Kaminer 2004, s. 8).
- *Die ersten Tage nach der Party*¹⁵ versuchte ich, nicht an den Termin zu denken (Kaminer 2004, s. 26).
- *Sie nennt es Soft-Shopping*¹⁶, weil man dort sein leichtes Konsumfieber ohne große finanzielle Verluste kurieren kann (Kaminer 2004, s. 56).
- *Susanne hat also einen anstrengenden Job*¹⁷ (Kaminer 2004, s. 110).

⁸ Datscha die; -, -s oder -schen (russ; eigtl. „(vom Fürsten verliehene) Schenkung“): russisches Holzhaus, Sommerhaus (Duden Das Fremdwörterbuch 1990, s. 120).

⁹ Kopeke die; -, -n (russ): russische Münze (=0,01 Rubel) (Duden Das Fremdwörterbuch 1990, s. 292).

¹⁰ Borschtsch der; - (russ.): russische Kohlsuppe mit Fleisch (Duden Das Fremdwörterbuch 1990, s. 91).

¹¹ Wodka, der; -s, -s (russ.; „Wässerchen“): russischer Trinkbrandwein (Duden Fremdwörterbuch 2002, s. 543).

¹² Baby (engl.) – Säugling, Kleinkind (Duden Das Fremdwörterbuch 1990, s. 99).

¹³ Set (engl.) – Satz zusammengehörender, oft gleichartiger Dinge (Duden Fremdwörterbuch 2002, s. 740).

¹⁴ Killen (engl.) – töten; Killer – jmd., der in fremdem Auftrag jemanden tötet (Duden Das Fremdwörterbuch 1990, s. 399).

¹⁵ Party (lat., fr., engl., amerik.) – zwangloses Fest, gesellige Feier (im Bekanntebkreis, mit Musik und Tanz) (Duden Das Fremdwörterbuch 1990, s. 579).

¹⁶ Soft (engl.) – weich, sanft (Duden Fremdwörterbuch 2002, s. 478). Shop (engl.) – Laden, Geschäft (Duden Das Fremdwörterbuch 1990, s. 716).

¹⁷ Job (engl., amerik.) – Gelegenheitsarbeit; berufliche Tätigkeit, Stellung (Duden Das Fremdwörterbuch 1990, s. 373).

- *Sie brauchte außerdem weiße **Jeans**¹⁸ und von ihrer Mutter die **Stretch-Stiefel**¹⁹ mit Plateausohlen* (Kaminer 2004, s. 131).
- *Ich kenne auch sonst niemanden in unserer Gegend, der sich von der **Love-Parade**²⁰ bedroht fühlt* (Kaminer 2004, s. 104-105).
- *Die sowjetischen **Drogen-Freaks**²¹ mussten sich ihre Drogen selbst beschaffen...* (Kaminer 2004, s. 180).

Иногда В. Каминер прибегает к прямому цитированию известных названий, брэндов или фраз на английском языке.

- ***The next winter will take us back*** (Kaminer 2004, s. 75).
- *An seiner **Baschall-Mütze** hing ein Mikrofon. „**Blowing in The Wind**“, „**Universal Soldier**“ und „**Give Peace a Chance**“ gelangen dem Mann hervorragend...* (Kaminer 2004, s. 22).

Используя англицизмы/американизмы, В. Каминер передает разговорную манеру миллионов современных людей. Эта лексика не кажется столь экзотичной как русская, она по большей части уже давно и активно используется в немецком языке. П. фон Поленц отмечает, что немецкий язык традиционно находится под англо-американским влиянием

и открыт для заимствований из английского языка (ср. Polenz 1972, s. 176).

Проведенный анализ показывает, что языковая полифония является неотъемлемой частью писательской эстетики В. Каминера. Культурно-специфические различия он показывает через различные языки. При помощи русского языка В. Каминер тематизирует свое прошлое, при помощи английского – настоящее. Русский язык используется им для создания национального колорита, английский – для передачи интернационального духа эпохи глобализации. Русизмы встречаются в первую очередь в тех фрагментах текста, где речь идет о России и русских, их употребление характеризует ретроспективу писательского бытия, англицизмы часто звучат из уст его детей и молодого поколения, что говорит об их актуальности для нынешнего времени. Как бывший гражданин Советского Союза и носитель русского языка, писатель В. Каминер постоянно обращается к использованию элементов русской лексики, как современный человек и европеец – к использованию англицизмов и американизмов. В его рассказах органично переплетаются три языка, и в этом трехмерном языковом пространстве писатель В. Каминер чувствует себя уверенно и естественно.

¹⁸ Jeans (amerik.) – saloppe Hose aus Baumwollstoff (Duden Das Fremdwörterbuch 1990, s. 372).

¹⁹ Stretch (engl.) – elastisches Gewebe aus Strechgarn (Duden Das Fremdwörterbuch 1990, s. 746).

²⁰ Love-Parade (engl.) – jährlich in Berlin stattfindender Umzug der Raver (Duden Fremdwörterbuch 2002, s. 315).

²¹ Freak (engl., amerik.) – jemand, der sich nicht in das normale bürgerliche Leben einfügt (Duden Das Fremdwörterbuch 1990, s. 263).

Источник

KAMINER, W., 2004. *Helden des Alltags*. München: Goldmann Verlag.

Литература

BERGMANN, R.; PAULY, P.; STÜCKER, S., 2001. *Einführung in die deutsche Sprachwissenschaft*. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.

GÖTZE, L.; HESS-LÜTTICH, W. B. E., 1989. *Knaurs deutsche Grammatik*. München: Droemer Knaur Verlag.

HARWEG, R., 1999. *Studien zu Eigennamen*. Aachen: Shaker Verlag.

ISKOS, A.; LENKOWA, A., 1960. *Deutsche Lexikologie*. Leningrad: Staatsverlag für Lehrbücher und Pädagogik des Ministeriums für Bildungswesen der RSFSR.

LEHMANN, H., 1972. *Russisch-deutsche Lehnbeziehungen im Wortschatz offizieller Wirtschaftstexte der DDR (bis 1968)*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.

PRESCH, G., 2002. *Namen in Konfliktfeldern*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

POLENZ VON, P., 1972. *Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin; New York: Walter de Gruyter Verlag.

RIESEL, E., 1959. *Stilistik der deutschen Sprache*. Moskau: Verlag für fremdsprachige Literatur.

SCHIPPAN, Th., 2002. *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

WILLEMS, K., 1996. *Eigennamen und Bedeutung*. Heidelberg: Universitätsverlag.

Словари

Duden Lexikon der Vornamen. Herkunft, Bedeutung und Gebrauch von mehreren Tausend Vornamen. 1998. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag.

Duden Fremdwörterbuch. 2002. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag.

Duden Das Fremdwörterbuch. 1990. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag.

Natalija Jundina

Daugavpils University, Latvia

Research interests: Russian loanwords in the German language (especially in German press and literature), functions and forms of language repetitions, word derivational semantics of verbs, gender issues in linguistics.

ELEMENTS OF OTHER LANGUAGES IN THE LITERARY WORKS OF KAMINER**Summary**

The article analyses elements of other languages such as Russian and English appearing in the German Language. This manner of literary writing is typical of the German writer Kaminer. The author was born in Russia but moved to Berlin in 1990s and became one of the most successful writers in Germany. He writes stories about ordinary people in the German language. His stories distinguish themselves in subtle humour, persuasive reliability and they are dedicated

to his friends, relatives in Russia, to his family and all his past life in the Soviet Union and present Germany. The author tends to use different elements of Russian and English while telling the story in German. The Russian lexis (Russian loanwords) is examined according to the following division: proper names, sovietisms, Russian loanwords, Russian quotations. The article is concluded with the analysis of English (British and American) loanwords. The usage of Russian elements in the stories by Kaminer can be described as having retrospective directionality whereas English loanwords characterize him as a contemporary inhabitant of Europe who is willing to use the English language.

KEY WORDS: Russian elements, proper names, sovietisms, Russian loanwords, Russian quotations, English loanwords.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 01

Виктор Галушко

Санкт-Петербургский государственный институт психологии и социальной работы
12 линия В.О., д. 13, 199178 Санкт-Петербург, Россия

Тел.: (7) 905 280 8785

E-mail: vitgeor@mail.ru

Область научных интересов автора: философия, логика, философская лингвистика.

Наталья Даиновича

Даугавпилсский Университет

Vienības iela 13, LV-5400 Daugavpils, Latvija

Тел.: (371-654) 42 771

E-mail: natalija_dainovica@inbox.lv

Область научных интересов автора: философия языка, герменевтика, литературоведение.

МАРТИН ХАЙДЕГГЕР: ЯЗЫК, СЛОВО, БЫТИЕ

Взгляды Хайдеггера на проблемы языка можно суммировать следующим образом. Язык активен в отношении говорящего; язык является всеобъемлющим и реализуется в пространстве бытия. Эти представления в значительной степени определяют необычную практику беседы Хайдеггера, с его вовлечением этимологии и созданием новых слов. Эти особенности философии языка Хайдеггера подвели его к решению восстановить определенные понятия интерпретационного цикла в новом онтологическом значении. Хайдеггер больше не понимает интерпретационный цикл как процесс интерпретации текста через его части. Он скорее интерпретирует части через целое.

По Хайдеггеру, язык есть речь; мы выражаем себя в речи. Люди понимают мир на основе своих жизненных «проектов», своего языка. У человека нет никакого доступа к миру вне таких формативных «проектов», вне языка. У Хайдеггера недвусмысленно «язык говорит» в «доме бытия» и об этом доме. Метафора Хайдеггера «дом бытия» призвана устранить антиномию между «объективным» сущим и «субъективным» мыслимым. Хайдеггер – философ-поэт, поэтому он исключительно высоко оценивает поэзию, слово; поэты, а не ученые или политики, находятся в авангарде человечества.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: философия Хайдеггера, язык, понимание, бытие, поэзия.

Интерес к проблеме языка и коммуникации объединяет самые различные течения. Различия в подходе к сущности и функциям языка во многом определялись стремлением обобщить и осмыслить разные навыки речевой деятельности. В результате различные направления философии языка выделяли различные аспекты речевой деятельности в качестве

доминирующих. Логико-семантические концепции (Рассел, Карнап, ранний Витгенштейн) основное внимание уделяли репрезентационному аспекту речевой деятельности, то есть способности речи передавать информацию о некотором положении дел, независимо от способности человека формулировать или воспринимать эту информацию. Герменевти-

ческие концепции, напротив, в основном уделяли внимание именно проблеме рецепции. Лингвистическая философия (поздний Витгенштейн и его последователи) в основном сконцентрировалась на проблеме активности говорящего. Творчество Хайдеггера может быть отнесено к герменевтической традиции. Герменевтика как направление оформилась благодаря деятельности Х.-Г. Гадамера. Однако сам Гадамер неоднократно отмечал, что его концепция сложились под влиянием работ Э. Гуссерля и М. Хайдеггера. Гуссерль занимался преимущественно логическими проблемами, тогда как Хайдеггер много времени посвятил разработке оригинальной теории (и практики) коммуникации. Язык выступает для Хайдеггера некоторой всеобщей средой существования и некой сущностью, проявляющейся через речь. Остановимся подробнее на этом тезисе.

Мартин Хайдеггер являясь классиком экзистенциальной философии и философской герменевтики, был философом-поэтом. По мысли Хайдеггера, есть только одна область, в которой бытие, или истина бытия, обнаруживает себя. Эта область – язык. Именно в языке «находится» бытие, и именно язык дает возможность бытию явить сущее, потому что слово языка в акте говорения делает невыговоренное явным, открытым, вводит его в область нескрытого, непотаенного. Язык осуществляет «сказ» («показ») или, что по Хайдеггеру, то же самое, свершает истину бытия.

Философию Хайдеггера можно назвать философией языкотворчества. Главная идея Хайдеггера – через язык придти к истокам бытия, высветлить сущность бытия через сущность языка, ибо язык есть осознанное бытие, рефлексия бытия, толкование его. Источником понимания такого бытия для Хайдеггера является поэтическое творчество во вторичном значении этого слова: древнегреческая и немецкая романтическая поэзия –

Ф. Гельдерлин, Новалис, С. Георге, Р. М. Рильке, Г. Трагль.

Язык не может трактоваться как явление, порожденное человеком, человеческим сознанием. Напротив, язык – это сама объективность, в той же мере (точнее, в той же полноте), в какой объективно бытие. Провозглашенная в «Письме о гуманизме» (1946) и повторенная в сборнике «Путь к языку» (“*Unterwegs zur Sprache*”, 1959) знаменитая формула Хайдеггера «язык есть дом бытия» как раз и утверждает такую объективность: язык первоначален, как первоначально бытие. Человек же оказывается только посредником, через которого, в речи которого «сказывается» язык. Идеи лингвистической философии представлены и в его «Введении в метафизику» (“*Einführung in die Metaphysik*”, 1935, 1953).

Язык осуществляет открывание всего сущего, по Хайдеггеру. И сам человек может состояться как понимающий свое бытие только потому, что человеком говорит язык, именно так: не человек говорит языком, а язык человеком. Язык не просто открывает потаенное: если бы этим функция языка ограничивалась, то само бытие, открытое словом и ставшее сущим, переставало бы быть «бытием», оно бы исчерпывалось словом, т. е. в процессе перевода посредством языка из области скрытого в область явного бытие должно было бы убывать. Однако, по мысли Хайдеггера, этого не происходит и не может произойти, потому что язык, будучи «домом» бытия, выполняет обе функции «дома»: свое содержимое он и являет, и закрывает (укрывает) одновременно. Эти две функции можно представить также в одной – синкретической: язык хранит бытие.

Суть такого «хранения» («открывания-закрывания») Хайдеггер объясняет следующим образом. Функцию слова можно описать двояко – через «сущее» (слово языка предъявляет сущее) и через «бытие» (слово языка осуществляет собою открытость бытия). Но оба эти

описания характеризуют единый процесс, потому что «явить сущее» и «осуществить открытость бытия» – это одно и то же. Сама возможность определить слово через сущее и через бытие свидетельствует о том, что в слове бытие и сущее предстают в нерасторжимом единстве, которое, впрочем, отнюдь не означает их слияния или же превращения одного в другое, – это именно единство, но не смещение. В работе «Из диалога о языке» (1954) Хайдеггер называет это единство «двусложностью» бытия и сущего. Слово сосредоточивает в себе эту двусложность. Оно не есть некий вектор от бытия к сущему. Но оно есть напряжение встречи, взаимной принадлежности друг другу бытия и сущего.

Являя сущее, слово не упраздняет бытие, но оставляет его в тени, позволяющей различить свет, в котором явствует сущее. Слово, осуществляя открытость бытия, тем самым и укрывает бытие. Поэтому бытие, его открытость, не может быть исчерпано языком – оно всегда есть в языке и каждый раз вновь дает о себе знать путем явления сущего. Неисчерпаемостью бытия объясняет Хайдеггер и невозможность свести смысл мира к некой конечной формуле, конечному знанию (научной истины). Смысл мира есть всегда становящийся смысл: он свершается всякий раз, когда бытие сказывается через язык и являет свою открытость в сущем. Бытие не может «кончиться», как не может «кончиться» язык.

Слово языка, говорит Хайдеггер, это ни в коем случае не знак; слово языка – это намек, а именно – намек на то, что сокрыто в открытом, т. е. намек сущего на бытие. Из такого определения слова естественно следует, что путь к истине бытия намечается в языке.

Язык дает о себе знать в речи, которая, в свою очередь, реализуется через говорящего, т. е. через человека, – «язык говорит людьми». Возможность же такой реализации (т. е. реализации речи через человека) обеспечена

тем, что сосредоточенной в языке двусложности бытия и сущего соответствует сама структура человека, т. е. эта двусложность обнаруживает себя в человеке: ведь именно человек есть такое сущее, которое понимает собственное бытие. Таким образом, человек оказывается захвачен двусложностью бытия и сущего, он соответствует (по Хайдеггеру, «отвечает») ей, т. е. отвечает ее требованию; отвечает тем, что является носителем вести о ней – не может не быть им, так как в противном случае не может состояться как человек, т. е. как понимающее свое бытие сущее. Не случайно Хайдеггер говорит о том, что человек находится в герменевтическом отношении к двусложности бытия и сущего.

По Хайдеггеру, современная эпоха почти полностью утратила способность расслышать бытие, приблизиться к его истине. Эмпирический мир вещей все больше и больше захватывает собою человека, и последний перестает быть подлинным человеком, т. е. таким, который несет в своем сущем весть о бытии.

Единственной областью, которую, по мысли Хайдеггера, эти катастрофические процессы еще не сумели захватить полностью, оказывается искусство, в особенности поэзия. Именно здесь язык все еще отвечает своему первоначальному назначению – открывать истину бытия, и именно поэты, обладая наиболее тонким слухом, позволяющим им расслышать истину в слове, способны передать это слово миру.

В отличие от языка науки с его стремлением к однозначности, язык искусства, поэтический язык, по самой своей природе многозначен, или символичен, т. е. в наибольшей степени соответствует естественному языку, через который свершается истина бытия. Поэтому в поэтическом языке как раз и может осуществляться процесс открывания-закрывания истины. Хайдеггер охотно в своих работах обращается к творчеству поэтов: он находит в нем подтверждение собственным мыслям о

языке как «доме бытия». Поэзия оказывается той нишей, в которой язык может «укрыться» и спастись от разрушительных тенденций современной метафизической эпохи.

По мысли Хайдеггера, произведение искусства всегда несет в себе больше того, что в нем явлено, открыто. Произведение искусства не только говорит, но оно одновременно и молчит. То, о чем молчит произведение искусства – молчит благодаря тому (или посредством того), о чем оно же говорит, – это и есть сокрытое, потаенное в нем. Суть же понимания произведения искусства заключается в том, чтобы через то, о чем искусство говорит, подойти к тому, о чем оно умалчивает; чтобы сквозь явленное, сказанное прозреть не-сказанное.

Произведение искусства, подчиняясь диалектике «открывания-сокрывания», всегда несет в себе тайну, и, согласно Хайдеггеру, задача понимания произведения состоит отнюдь не в том, чтобы эту тайну – «раскрыть», «разгадать». Разгаданная, тайна перестает быть тайной, т. е. тем, что аккумулирует вокруг себя произведение искусства как таковое, и, следовательно, понимание как разгадка просто упраздняет само произведение искусства. Задача же истинного понимания состоит в том, чтобы обнаружить тайну произведения – не разгадать ее и не отменить тем самым, а именно обнаружить, рассмотреть, и только как тайну, а не как загадку или секрет, которые могут быть раскрыты. Только такой подход к проблеме понимания может объяснить тот факт, что, во-первых, произведение искусства никогда не может быть окончательно понято, а во-вторых, истина бытия, которую хранит (т. е. открывает и сокрывает) в себе произведение искусства, не может превратиться в окончательное знание. Каждый раз при обращении к произведению искусств, эта истина вновь свершается.

Путь к истоку бытия лежит через поэтическое собирание слов, через собирание родственных корней в поисках их внутренней

формы, т. е. этимологической сущности. Такие словосочетания, как *die Sprache spricht* (язык «язычит»), *die Welt weltet* (мир «мирует»), *der Raum raumt* (пространство «пространствует»), такие «синонимические» ряды как *Sein – Physis – Walten – Dasein – Dichten – Logos – Schein* (бытие – природа – властвование – сиюбытность – поэзия – логос – зримость) и т. д. – представляют собой взаимное раскрытие (герменевтику) некоего скрытого в словах смысла, раскрытие сущности одного слова через другое: так, сущностью языка является только его способность говорить («язычить»).

Сущностью мира является то, что он «мирует» (в немецком глаголе *welten* сокрыт смысл «властвования»); бытие для Хайдеггера есть природа, властвование, сиюбытность, поэзия, логос, видимость-кажимость: и сияние, и обман. Вещь вне слова не существует. Последние слова из стихотворения С. Георге «Слово» (“*Das Wort*”) – “*Kein Ding sei wo das Wort gebricht*” («Там вещи нет, где слова нет»), провозглашающие равенство слова бытию, – декларируют параллелизм вещи и имени, имеющий своим истоком Библию (Бог предоставляет человеку право называть созданные Им вещи, дабы они закрепились и пребыли). Имя, таким образом, есть, по Георге, сопутствующее вещи ее толкование, герменевтика вещи (Гучинская 2002, с. 75).

Философия Хайдеггера завершает традицию романтической герменевтики, к основным понятиям которой можно отнести: фрагмент как отражение целого; антиномичность в осознании мира; взаимодействие философии, богословия, поэзии и их рефлексивные отношения друг с другом в постижении трансцендентного; признание поэзии методом толкования мира; метафора как инструмент созидания романтического синтеза, т. е. символа («язык есть перезвон тишины») – “*Die Sprache spricht als das Gelaut der Stille*” (Heidegger 1960, s. 30).

В процессе восприятия искусства, согласно мысли Хайдеггера, происходит свершение истины, природа которой такова, что к ней не может быть применен критерий достоверности. Хайдеггера интересует не критерий достоверности, а условие, обеспечивающее возможность свершения истины, которое коренится в существе тех отношений, которые возникают между интерпретатором и интерпретируемым произведением. Только в том случае, если эти отношения носят подлинно герменевтический характер, от них можно ожидать и подлинного результата-свершения истины. Здесь важно заметить, что «герменевтическое» для Хайдеггера значит не только «толкующее», «истолковывающее», но прежде всего – «несущее весть», «извещающее». То есть результатом встречи интерпретатора и интерпретируемого произведения должна стать весть, открытие вестей.

Свершение истины бытия через произведение искусства не может привести к какому-то окончательному знанию. «Свершение», по Хайдеггеру – это процесс, а не итог (субстантивация *das Geschehen* – от глагола *geschehen* – *случаться, происходить, совершаться* – обозначает именно процесс, а не результат действия; применительно к русскому переводу можно сказать, что существительное *свершение* мотивировано не глаголом совершенного вида *свершиться*, а глаголом несовершенного вида *свершаться*).

Принципиальная новизна хайдеггеровской трактовки проблемы «интерпретатор – интерпретируемое», по сравнению с концепциями XIX века, связана с тем, что внимание сосредоточено на произведении, а не на личности его автора. Человек полностью детерминирован временем, как бы ни стремился человек поставить себя вне времени. Отказаться от истории для человека значило бы отказаться от самого себя, от собственного бытия, поскольку, как показал Хайдеггер, бытие – это

и есть время. Вот почему нельзя «перенестись в эпоху» интерпретируемого произведения.

Согласно Хайдеггеру, западная история не является триумфальным маршем к свету и счастью. Напротив, она характеризуется постоянным упадком, начавшимся во времена досократиков. Чем больше люди пытаются охватить существующее в своих теоретических понятиях и овладеть им с помощью техники, тем более они умудряются забыть то, что является существенным.

Проблема языка решается в философии Хайдеггера герменевтически. Предшествующее всякому знанию предпонимание коренится в языке. Принципиально новое, что содержалось в хайдеггеровской трактовке понимания, выразилось в открытии того, что понимание — это скорее способ бытия, а не знания; таинство понимания, следовательно, в большей степени онтологическая, чем эпистемологическая проблема (Bauman 1978, p. 148).

Все, что может быть помыслено и выражено в слове человеком, может быть помыслено и выражено потому, что все это уже заранее есть в языке. Человеческая мысль, таким образом, задается языком, обуславливается им, поэтому, строго говоря, точка зрения человека на что бы то ни было всегда уже предуготована точкой зрения языка. В этом смысле позиция исследователя никогда не может быть признана абсолютно независимой: она непременно выражает собою некоторую точку зрения, заданную предпониманием. Обнаруживая, открывая предпонимание, язык задает мысли движение, которое все протекает в пределах языка и посредством языка.

Резюмируя, отношение Хайдеггера к языку можно охарактеризовать следующими моментами: рассмотрение языка как активного начала по отношению к носителям языка; рассмотрение языка как тотального, всеобъемлющего начала; рассмотрение языка как пространства, в котором осуществля-

ется бытие и открывается истина. Эти моменты во многом объясняют и необычную дискурсивную практику самого Хайдеггера, с его склонностью к этимологизированию и словотворчеству. Именно эти моменты хайдеггеровской философии языка, по

нашему мнению, определили и его решение о возрождении понятия герменевтического круга в новом, онтологическом смысле – Хайдеггер понимает герменевтический круг уже не как процедуру истолкования текста через его части, а частей – через целое.

Литература

ГУЧИНСКАЯ, Н. О., 2002. *Hermeneutica in nuce*. Очерк филологической герменевтики. Санкт-Петербург: Церковь и культура.

Философия Мартина Хайдеггера и современность. 1991. Ред. Н. В. МОТРОШИЛОВА. Москва.

ХАЙДЕГГЕР, М., 1991. *Язык*. Пер. и прим. Б. В. Маркова. Санкт-Петербург.

ХАЙДЕГГЕР, М., 1993. *Время и бытие: Статьи и выступления*. Сост., пер., вступ. ст. и ком. В. В. Библихина. Москва.

ХАЙДЕГГЕР, М., 1993. *Феноменология. Герменевтика. Философия языка*. Москва.

ХАЙДЕГГЕР, М., 1994. *Работы и размышления разных лет*. Пер. А. В. Михайлова. Москва.

ХАЙДЕГГЕР, М., 1997. *Введение в метафизику*. Пер. Н. О. Гучинской. Санкт-Петербург.

ХАЙДЕГГЕР, М., 2002. *Бытие и время*. Пер. В. В. Библихина; Изд. 2-е, испр. (1-е изд. 1999). Санкт-Петербург.

BAUMAN, Z., 1978. *Hermeneutics and social science*. N.Y.

HEIDEGGER, M., 1983. *Einführung in die Metaphysik*.

Frankfurt a. M.

HEIDEGGER, M., 1960. *Unterwegs zur Sprache*. Pfullingen, Neske.

Victor Galouschko

Saint-Petersburg State Institute of Psychology and Social Works, Russia

Research interests: philosophy, logics, philosophical linguistics.

Natalija Dainovica

Daugavpils University, Latvia

Research interests: philosophy of language, hermeneutics, literature science.

MARTIN HEIDEGGER: LANGUAGE, WORD, BEING

Summary

Summing up, Heidegger's view of language can be described as follows. Language is active in regard to the language speakers; language is total and all-embracing; language is a space where being is realized and truth is revealed. These views to a great extent determine Heidegger's unusual discourse practice, with his involvement with etymology and creation of new words. It is believed that these features of Heidegger's philosophy of language led

him to the decision to revive certain concepts of the hermeneutic cycle in a new ontological meaning. Heidegger no longer understands a hermeneutic cycle as a process of interpreting text through its parts. He rather interprets parts through the whole.

According to Heidegger, language is a speech, and people express themselves in speech. People perceive world on the basis of their life "projects" and their languages. Man has no access to the world beyond these formatting "projects", beyond language. According to Heidegger, "language" is unambiguously "speaking" in the "house of being" and about this house. His metaphor "house of being" is important for delimiting the antimony between "objective" real and "subjective" conceivable. Heidegger is a philosopher-poet; hence, his exceptionally high evaluation of poetry and word; and poets rather than scientists and politicians who are in the vanguard of humanity.

KEY WORDS: Heidegger's philosophy, language, understanding, being, poetry.

Nina Danylyuk

Lesya Ukrainka Volyn State University of Lutsk

пр. Соборності 32-108, Луцьк UA-43026, Україна

Tel.: (380-332) 71 13 48

E-mail: nina_danyljuk@ukr.net

Research interests: the Ukrainian language and culture, interlinguistics, Esperanto.

SYMBOLIC WORDS IN THE UKRAINIAN FOLK POETRY TEXTS

The article is devoted to the analysis of the main group of symbols: archetypical, astral, vegetative, ornithological, etc. The symbolic meaning (significance) is interpreted as one or a few semantic features in the semantic structure of a word; they are called pragmatic or connotative elements of a meaning. According to the point of view of Potebnya, Afanasyev, Ohiyenko, Veselovskyi, many symbols in the folklore are the results of the old mythological thoughts.

A symbol system of the Ukrainian folk poetry is very rich and polysemantic. The natural world is a source of the folk symbols. The symbolic words are the part of the ethnic language picture of the world which depends on the traditional mentality of the Ukrainians.

KEY WORDS: the symbolic words, the symbol system, folk texts, the Ukrainian folk poetry.

The language of the Ukrainian folk poetry is a specific belles-lettres and aesthetic system of the national language. It has special phonetic, morphological, syntax, lexical and semantic features.

Linguists characterize folk texts as traditional, variable and stereotypical. The symbolic words take an important role in the folk poetry.

Traditional symbols in the Slavic folk songs were studied by F. Mikloshych, A. Afanasyev, M. Kostomarov, O. Potebnya, M. Sumcov, I. Ohiyenko, A. Veselovskyi and other scientists. The language specific features of the poetic symbolic system are investigated by contemporary Ukrainian scientists such as S. Yermolenko, V. Kononenko, O. Simovich and others. But semantic traits of symbols in the Ukrainian folk texts have not been completely described yet. Our article is devoted to the main group of the symbols: arche-

typical, astral, vegetative, ornithological and other.

In the monograph "The symbols of the Ukrainian language" (1996) Kononenko interpreted a symbol as a semantic category which has a phonetic form, connected with some object (denotator) and some concept (significator) (Кононенко 1996, p. 23). Other researches whose point of view we share consider that the symbolic meaning (significance) is one or a few sems in the semantic structure of a word; they are called pragmatic or connotative elements of a meaning. For example, the main meaning of a notion *a snowball tree* is: "Plant of a honeysuckle family, with white flowers and red berries" (Plena vortaro de Esperanto kun Suplemento 1964, p. 501). In the Ukrainian culture it has some additional pragmatic features: positive attitude ("beauty; a curative plant"), emotionality (it evokes positive emo-

tions), figurative sense (metaphorical, symbolic), stylistic colouring (it is mainly used in belles-lettres, folk, and partially it is used in everyday speech), cultural elements (it is connected with folk traditions) (Данилюк 2004, p. 3-6).

Potebnya and other scientists assumed that many symbols in the folklore are the results of the antique mythological thoughts. He wrote: "Mythology is conserved not only as a result of its own stabilisation, but because it is used in life circumstances and become a figure which is constantly updating its meaning" (Потебня 1985, p. 242).

The most archaic are archetypical and astral symbols. They are often used in the calendar poetry. The words *land, water, air, fire* and those that are semantically close to them are connected with the motive of the creation of our earth/universe and every living substance. For example, a symbol of water reflects a folk understanding and perception of water as "...one of the first elements of the worldbuilding, a spring of life, and a means of magic cleansing. In addition to this meaning water bodies are perceived as a border between this world and the other one, a way to the world of the dead, the place where demons and souls of the dead dwell" (Славянские древности 1995, p. 386). In the songs that are sung during the Ivan Kupalo holiday it is said about bathing in the water (in the river or in the lake) and jumping over the fire as a ritual of cleansing. As an example we give a quotation in Ukrainian: "*Na Kupala ta na Ivana Ta kupavsja Ivan Ta j u vodu vprav...*" (Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича 1983, p. 117) which means: "*On Ivan Kupalo holiday Ivan bathed and fell into the water...*"

Afanasyev underlined that in folklore texts "Fire and water are light elements which do not carry any dirt: the first element burns it and the second one washes down and sinks the attacks of evil demons. At ancient times diseases were re-

ferred to demons too" (Афанасьев 1995, p. 94). In folk poetry there was a distinction between the expressions *clean, pure, quick spring water* as a symbol of health, wellbeing and *dirty cold water* which was associated with a sickness, unhappiness and unfaithfulness. In the later texts the expressions *to cross the water, to throw a flower into the water* have a general meaning "to overcome difficulties", "to break a border between people". Very often a young wife who lives in her husband's family, a Cossack who fights far away from his home and alike want to cover this distance. For example, (in Ukrainian) "*Oj vizmu ja z rozhi kvitku Ta pushchu na vodu: Plyvy, plyvy, z rozhi kvitko, Azh do mohu rodu!*" (Закувала зозуленька 1987, p. 257); (in English) "*I will take a wild rose flower and throw it into the water; Float, float, my flower, to my family*". The phrase *to give some water to drink* means *to express good attitude and affection*.

The word-concept *land* is a symbol of our planet, a mother that gives food, life, wealth and fruitfulness. This word has constant epithets such as *sacred, dark, raw*. This word is a part of a typical phrase *mother-land*. For example, (in Ukrainian) "*Bo to zemlya je nasha mama, Zemlya svyataja nas na sobi trimaje...*" (Колядки і щедрівки 1914, p. 28) (in English) "*Because our land is our mother, our sacred land that provides us...*"

In ancient folk poetry the name *the Sun* obtains a symbolic meaning "a father", "a husband", "a young man", "a mother"; *the Moon* has the following meanings "a father", "a mother"; *a star* means "a mother", "a wife", "a young woman", "a woman" etc. For example, (in Ukrainian) "*Jasen misyats – pan hospodar, Krasne sontse – zhinka johu, Dribni zirki – Johu dity*" (Золотослов 1985, p. 55); (in English) "*The bright moon is a master, the beautiful sun is his wife, small stars are his children*".

Animal and ornithological symbols are newer than the mentioned ones. Names of birds (mostly

the wild ones) are used as symbols in calendar and wedding songs. For example, *pigeon, falcon, eagle* mean “a man”, “a young man”, “a father”, “a sweetheart”; *a female pigeon, a wild pigeon, a goose, a duck* mean “a woman”, “a young woman”, “a mother”, “a sweetheart”. As an example we can give a quote from a wedding text: (in Ukrainian) “*Vylyn, vylyn sizaja holubko, ta j na dvir, Piznaj, piznaj, sizaja holubko, a de tvij*” (Весільні пісні 1988, p. 206) which in English means “*Fly out, fly out, my greyish pigeon into the yard and find out where your sweetheart is*”. Very often the word *cuckoo* is associated with a sad young woman, a woman in general or a widow. Besides, this word can be a symbol of a woman who does not take care of her children.

The following names of plants are also used as symbols. For example, *a snowball tree, a willow, raspberry, cherry, a birch tree, a wild rose etc.* mean “a woman”, “a young woman”, “a mother”; *an oak, a maple* and others stand for “a man”, “a young man”, “a father”. In wedding songs a beautiful couple is compared to raspberries and a snowball tree berries. For example, (in Ukrainian) “*Do shlyubu jdemo, Molodykh vedemo: chervoni, jak kalyna, solodki, jak malyna*” (Весільні пісні 1988, p. 169); (in English) “*We are going to the altar, we are taking the young couple : they are as beautiful as snowball tree berries and as sweet as raspberries*”.

We want to underline that the concept *a snowball tree* in the folk texts has some symbolic meanings. It names a young woman in general, but with some nuances in different expressions: if a snowball tree is in blossom it means that a young lady is getting ready to get married ; if a snowball tree is in blossom too early it means that a young lady is getting married being too young; if snowball tree berries are not red it means that a young lady is not ready to get married; if there are no berries in a snowball tree it means that a young lady lost her sweetheart; if a snowball tree trunk is cut it means

that a young lady is married already and so on. The phrases *to cut the snowball tree branches, to cut the tree* in wedding songs mean “to get ready for a wedding”. Due to the fact that a snowball tree is a symbol of love red berries are used to decorate a wedding cake (korovaj), a wedding tree and a bride’s wedding wreath. In addition to that snowball tree berries are a symbol of virginity. In the songs about marriage life bitter snowball tree berries symbolize an unhappy destiny and fate of a wife. A snowball tree with many flowers or berries stand for a mother with many children. For example, (in Ukrainian) “*Jak u luzi kalinojka z tsvitami, To tak ja z malenkymy ditkami*” (Пісні родинного життя 1988, p. 128); (in English) “*I’m with little kids like a snowball tree with many flowers is on the meadow*”. This nomination *a snowball tree* appears in texts about a tragic death of a young man and lady where it’s used as a symbol of grief and sadness. Up till now there is a tradition to plant a snowball tree at the graveyards in order to remember the dead.

In present day folklore a snowball tree obtains a new meaning which is “parents’ home”, “a place of birth”, “Ukraine”. This concept is often used in the stylistic figure of parallelism: (in Ukrainian) “*Oj u luzi chervona kalina pokhylylasja, chohosj nasha slavna Ukrajina zasmutylyasja. A my tuju chervonu kalynu pidijmemo, A mi nashu slavnu Ukrajinu hej, hej Rozveselymo!*” (А ми тую червону калину підійmemo 1992, p. 43); (in English) “*Oh, there is a snowball tree bent on the meado ; somehow our glorious Ukraine became sad. We will raise that tree and will make our Ukraine merry and glad*”. More detailed information about the cultural and symbolic meanings of plant and animal symbols can be found in the dictionary “Ukraine in Words” (2004) (see: Україна в словах 2004, p. 551-678).

It is necessary to point out that a symbol system of the Ukrainian folk poetry is very rich and polysemantic. For example: *sun, moon, pigeon,*

falcon, eagle, oak are the symbols of a young man, *man, husband, father, sweetheart; star, female pigeon, snowball tree, willow, cherry* are the symbols of a young woman, *woman, wife, sweetheart* and so on. This fact proves the validity of the words by Potebnya who said that “folklore figures have several meanings but very broad usage”.

Many scientists rationally emphasized that the

natural world is a source of the Ukrainian folk symbols.

The symbolic words are a part of the ethnic language picture of the world which depends on the traditional mentality of the Ukrainians. That is why it is necessary to treat them not only as stylistics figures, but as results of the culture and historical evolution of the nation, which are reflected in the language.

References

Plena vortaro de Esperanto kun Suplemento. 1964. Paris: SAT.

А ми тую червону калину підійmemo. 1992. Луцьк: МП Вімпекс.

АФАНАСЬЕВ, А. Н., 1995. *Поэтические воззрения славян на природу: в 3 тт.* Москва: Современный писатель. Т. 1.

Весільні пісні. 1988. Київ: Дніпро.

ДАНИЛЮК, Н. О., 2004. Культурологічна лексика в сучасній українській мові та її лексикографічне опрацювання. In: *Наукові записки НУ «Києво-Могилянська академія». Філологічні науки.* Київ. Т. 34, 3-6.

Закувала зозуленька. 1987. Київ: Дніпро.

Золотослов: Поетичний космос Давньої Русі. 1988. Київ: Дніпро.

Колядки і щедрівки. 1914. Зібрав В. ГНАТЮК. Львів: НТШ. Т. 1.

КОНОНЕНКО, В., 1996. *Символи української мови.* Івано-Франківськ: Плай.

Пісні родинного життя. 1988. Київ: Дніпро.

ПОТЕБНЯ, О., 1985. Пояснення малоруських і споріднених пісень. In: О. ПОТЕБНЯ *Естетика і поетика слова.* Київ: Мистецтво.

Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5 тт.. 1995. Москва: Международные отношения. Т. 1.

Україна в словах. Уп. Н. ДАНИЛЮК, 2004. Київ: Просвіта.

Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича. 1983. Київ: Наукова думка.

Nina Danylyuk

Lesios Ukrainkos Valstybinis Volynės universitetas Lucke, Ukraina

Moksliniai interesai: ukrainiečių kalba ir kultūra, interlingvistika, esperanto kalba.

SIMBOLINIAI ŽODŽIAI UKRAINIEČIŲ FOLKLORO POEZIJOS TEKSTUOSE

Santrauka

Straipsnyje analizuojamos pagrindinės simbolinių žodžių grupės: archetipiniai, astraliniai, vegetatyviniai, ornitologiniai žodžiai ir kiti. Simbolinė žodžių reikšmė (svarba) yra interpretuojama kaip vienas ar keli semantiniai bruožai žodžio semantinėje struktūroje. Jie yra vadinami pragmatiniais ar

konotaciniais reikšmės elementais. Remiamasi O. Potebnios, A. Afanasjevo, I. Ohiyenko, A. Veselovskio ir kitų mokslininkų požiūriu, teigiančiu, kad dauguma simbolių folklore yra senovinių mitologinių minčių rezultatas.

Simbolių sistema ukrainiečių folkloro poezijoje yra labai turtinga ir polisemantinė. Gamtos pasaulis tampa folkloro simbolių šaltiniu. Simboliniai žodžiai yra etninės kalbos pasaulio išvaizdavimo dalis, priklausanti nuo tradicinio ukrainiečių mentaliteto.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: simboliniai žodžiai, simbolių sistema, folkloro tekstai, ukrainiečių folkloro poezija.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 08

Saulė Juzelėnienė*Kauno technologijos universitetas**Gedimino g. 43, LT-44240 Kaunas, Lietuva**Tel.: (370–37) 32 29 92**El. paštas: sauleje@yahoo.co.uk**Moksliniai interesai: kognityvinė lingvistika, leksinė semantika, teksto lingvistika, diskurso analizė.***Rita Baranauskienė***Vilniaus universitetas**Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva**Tel.: (370–37) 42 26 04**El. paštas: baranauskiene.rita@gmail.com**Moksliniai interesai: sintaksinė semantika, funkcinė gramatika, diskurso analizė.***LINGVISTINIŲ DISKURSO TYRIMŲ RAIDA**

Lietuvių lingvistikoje trūksta mokslinių darbų, kuriuose būtų analizuojamas diskursas lingvistiniu aspektu, todėl straipsnio autorės nutarė apibendrinti užsienio mokslininkų atliktus tyrimus ir nurodyti diskurso tyrimo galimybes bei perspektyvas. Šiame straipsnyje aptariama diskurso samprata, nurodomi diskurso tyrimo aspektai, diskurso rūšys, nagrinėjama diskurso struktūra. Straipsnyje daugiausia remiamasi B. Johnstone'o, A. Kibriko, P. Paršino, W. Chafe'o, D. Shiffrino, T. van Dijke ir kt. darbais.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: diskursas, lingvistinė diskurso analizė, diskurso struktūra, diskurso tyrimo metodai.

Įvadas

Įvairių tyrėjų darbuose diskursas apibrėžiamas kaip šneka, tekstas, dialogas, stilius, kalbinė veikla ar kalbėjimo būdas, turintis vienokią ar kitokią prasmę. Diskursą analizuoja įvairūs mokslai: lingvistika, literatūrologija, semiotika, sociologija, psichologija, teologija, pedagogika, istoriografija, filosofija, etnologija, vertimo teorija ir praktika, komunikacijos mokslai, politologija, antropologija. Nors diskursas – tarpdalykinio tyrimo objektas ir visi šie mokslai jį tiria savaip, tačiau kai kurie iš jų lemia ir lingvistinius diskurso tyrimo aspektus. Todėl šiame straipsnyje siekiama apibrėžti diskurso sampratą, aptarti lingvistinės diskurso analizės kryptis, nurodyti svarbiausius mokslininkus, tirian-

čius diskursą lingvistiniu aspektu, išanalizuoti diskurso struktūrą, apžvelgti lingvistinio diskurso tyrimo metodologiją.

Šiuolaikinėje lingvistikoje diskursas suprantamas kaip artimas tekstui, t.y. apimantis tekstą kaip kalbinės veiklos rezultatą ir dinaminę kalbinę veiklą. Diskursas kaip bet koks komunikacinis aktas apima du pagrindinius — kalbėtojo (adresanto, autoriaus) ir adresato — vaidmenis, todėl siejamas ir su dialogu. Taigi diskursą sudaro du pagrindiniai komponentai: teksto kūrėjas ir teksto suvokėjas, todėl diskursą kaip kalbinę veiklą galima analizuoti dviem aspektais, t.y. diskurso kūrimo ir diskurso suvokimo aspektu.

Diskurso analizės terminą pirmą kartą 1952 m.

pavartoję Z. Harrisas. Diskurso analizė kaip svarankiška mokslinė disciplina susiformavo apie 1970 m. Tuo metu buvo išspausdinti svarbūs Europos teksto lingvistų (T. A. van Dijk (1977, 1980); *Discourse Studies* (1997), W. Dressler (1973) ir kt.) bei amerikiečių mokslininkų (P. Longacre (1976), T. Givon (1979, 1983), W. Chafe) darbai. Iki šiol išleista dar daugiau darbų, taip pat žinytų ir mokyimo priemonių (D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton *Handbook of Discourse analysis* (2001); B. Johnstone *Discourse analysis* (2002); *Современная американская лингвистика. Фундаментальные направления* (2006); П. Паршин, А. Баранов *Языковые механизмы вариативной интерпретации действительности как средство воздействия на сознание* (1986) ir kt.).

Mokslinė lingvistinė diskurso analizė susiformavo tik paskutiniaisiais dešimtmečiais, vis labiau įsigalint nuomonei, kad kalbos reiškiniai negalima adekvačiai suvokti ir aprašyti netiriant jų vartosenos, t.y. visų diskurso aspektų. Taip diskurso analizė tapo ir lingvistinių tyrimų aspektu.

Galima išskirti dvi pagrindines mokslinio diskurso tyrimo tradicijas. Pirmiausia tai etnolingvistiniai diskurso tyrimai, susiję su įvairių kalbų sakytinių tekstų įrašais ir analize. Žymiausias šios krypties atstovas amerikiečių etnolingvistas F. Bosas ir čekų lingvistinė mokykla, tirianti komunikacinę teksto organizaciją. Šios mokyklos pagrindinis atstovas V. Mateziusas.

Lingvistinės diskurso analizės kryptys

Populiariausios lingvistinės diskurso analizės kryptys: buitinio dialogo analizė (*conversation analysis*), informacinio srauto tyrimas (*information flow*), kognityvinė diskurso ir gramatikos sąveikos teorija, eksperimentiniai diskurso tyrimai, diskurso gramatika, sisteminė funkcinė gramatika, suvokimo strategijų tyrimas, sociolingvistiniai, psicholingvistiniai tyrimai ir kt. Tikslinga aptarti bent pora iš jų.

Buitinio dialogo analizė (kartais vadinama pokalbio analize (*conversation analysis*)) yra susijusi

su viena iš amerikiečių sociologijos krypčių — etnometodologija, kurios šalininkai atsisako pernelyg gausaus teoretizavimo, apriorinių schemų nustatymo ir renkasi empirinės medžiagos analizę. Tirdamas buitinį dialogą, siekdamas suprasti dialogo dalyvių socialinę sąveiką, mokslininkas turi tai vertinti kaip tos etninės-kultūrinės grupės atstovas, kaip „paprastas žmogus“. Vienas iš pagrindinių šios krypties darbų, kuriame pagrįsti buitinio dialogo tyrimo metodai, yra H. Sackso, E. A. Schegloffo ir G. Jeffersono straipsnis „A Simplest Systematics for the Organisation of Turn-Taking for Conversation“ (1974). Šiame ir kituose darbuose, kuriuose tiriamas buitinis dialogas, buvo atkreiptas dėmesys į iki tol mažai lingvistų analizuotus dalykus, pavyzdžiui, dialogo replikų seka, pauzės ir jų reikšmę dialoge, tam tikras dialogo replikų poras, pavyzdžiui, *klausimas – atsakymas, sveikinimas – atsakymas į sveikinimą, kvietimas – kvietimo priėmimas* ir pan. Pašnekovo reakcija į tam tikrą repliką gali būti adekvati ir neadekvati, pvz., kvietimo priėmimas būtų suprantamas kaip adekvati pašnekovo reakcija. Neadekvačią reakciją, t.y. kvietimo nepriėmimą rodo pauzės, nutylėjimai, atsisakymo motyvacija. Dar vienas buitinio dialogo analizės reiškinys – korekcija (*repairs*), t.y. replikos, tikslinančios anksčiau pasakytus dalykus. Svarbus dėmesys kreipiamas ir į dialogo makrostruktūrą, neverbalinius veiksmus (kalbėjimo ritmika, gestai, į pašnekovą nukreiptas žvilgsnis).

Informacinį srautą savo darbuose analizuoja amerikiečių lingvistas W. Chafe'as. Darbe *Discourse, Consciousness and Time* (1994) apibendrinami ankstesnių tyrimų rezultatai. Šiame darbe remiamasi gausia empirine medžiaga — anglų šnekamosios kalbos tekstynu. Chafe'o supratimu, kalbos vartojimą daugiausia lemia sąmonė (*consciousness*), kuri vienu metu sutelkiama į kokį nors vieną tikrovės fragmentą. Tokia koncentracija reiškia, kad informacija yra aktyvuojama. Autorius skiria tris informacijos aktyvacijos lygmenis: *aktyviają (žinomą, duotąją), pusiau aktyviają (buvusią)* (informacija, kuri anksčiau buvo aktyvi ir vis dar

yra aktuali kalbamuoju momentu) ir *neaktyviąją* (*naują*) informaciją. Pagal tai nurodomos trys referentų grupės. Referentai, žymintys iš konteksto žinomą, duotąją informaciją, paprastai reiškiami įvardžiais arba nuline referencija (žr. tekste toliau), o reiškiantys naują arba buvusią informaciją – tikriniais daiktavardžiais.

Vienas iš svarbiausių W. Chafe'o tyrimo rezultatų yra tas, kad sakininis diskursas realizuojamas ne kaip vientisas srautas, o tam tikrais kvantais, kitaip tariant, tam tikromis teksto atkarpomis. Tie kvantai sutampa su viena predikacija ir vadinami intonaciniais vienetais. Kiekvienas intonacinis vienetas atspindi sąmonės koncentraciją kalbėjimo momentu. O pauzės ir kiti prozodiniai elementai rodo kalbančiojo sąmonės koncentravimą nuo vieno tikrovės fragmento prie kito. Anglų kalboje tokį informacinį vieneta vidutiniškai sudaro keturi žodžiai. Prototipinis informacinis vienetas sutampa su *clause* ir įvardija įvykį arba būseną. Galimi ir šalutiniai informaciniai vienetai: nebaigti, klaidingi pasakymai, dviejų ar kelių pašnekovų kalbėjimas vienu metu. Tirdamas diskurso struktūrą, W. Chafe'as nustatė, kad informaciniam vienetai būdingas vienas naujos informacijos elementas, t. y. vienas naujas referentas arba vienas naujas įvykis. W. Chafe'as, aiškindamas šį teiginį, nurodo kognityvinę priežastį, t. y. žmogaus sąmonėje vienu sąmonės koncentracijos metu gali būti aktyvuojamas tik vienas informacinis elementas. Šis autoriaus teiginys yra vienas iš svarbiausių diskurso analizės rezultatų.

W. Chafe'as taip pat ištyrė, kad dažniausiai kaip sakinio veiksnys pasirenkamas referentas, nurodantis žinomą informaciją (81% visų tirtų atvejų), žymintis buvusią informaciją (16%) ir naują informaciją (3%).

W. Chafe'as analizuoja dar vieną svarbų diskurso elementą – topiko sampratą (yra ir kitų šio termino sampratų). Autoriaus supratimu, topikas yra susijusių informacinių elementų (referentų, įvykių, būsenų, esančių pusiau aktyvioje sąmonėje) kompleksas, kitaip sakant diskurso topikas yra

visa tai, apie ką kalbama tame diskurse, tačiau ne visi topiko elementai vienu metu yra aktyvuojami. Tokia topiko samprata paaiškina diskursą. Kalbiniame lygmenyje topikai sudaro stambesnius negu informaciniai vienetai diskurso fragmentus, vadinamuosius epizodus.

Informacinį srautą analizuoja ir amerikiečių kognityvinės lingvistikos atstovas R. Tomlinas (*Coherence and Grounding in Discourse* 1987, *Discourse Relations and Cognitive Units* 1987). Didžiausią dėmesį autorius skiria šioms informacinėms kategorijoms: temai (topikui) ir žinomai/ naujai informacijai. Šias sąvokas jis siūlo vadinti kognityviniais terminais: temą (topiką) – dėmesio centru, žinomą informaciją – sąmonės aktyvacija. Viena iš savo darbų R. Tomlinas aprašo eksperimentinio tyrimo metodus, kuriais naudojantis galima nustatyti kognityvines priežastis, lemiančias gramatinį pasirinkimą. R. Tomlinas sukūrė animacinį filmą, sudarytą iš epizodų, kuriuose vaizduojamos dvi viena link kitos plaukiančios žuvis, vėliau viena iš jų suėda kitą. Eksperimento vadovas dėmesio centru pakaitomis nurodo tai vieną, tai kitą žuvį. Priklausomai nuo to eksperimento dalyviai sakinio veiksmu pavadina tą žuvį, kurią eksperimento vadovas parenka kaip esančią dėmesio centre. Predikatas gali būti aktyvus arba pasyvus pagal tai, ar žuvis kalbos akte turi agento ar patiento funkciją (t. y. ji suėdė kitą žuvį ar buvo jos suėsta).

Diskurso rūšys, struktūra ir tyrimo metodai

Pagal informacijos teikimo būdą skiriamos dvi diskurso rūšys: *sakininis ir rašytinis diskursas*. Sakytiniam diskursui būdinga fragmentacija: tekstą skaido intonaciniai prozodiniai elementai, sutampantys su paprastosiomis predikacijomis (*clause*), pauzės. Rašytiniame diskurse predikacijos integruojamos į sudėtinius sakinius ir kitas sintaksines konstrukcijas. Be to, sakinio diskurso atveju adresantas ir adresatas siunčia ir gauna tekstą tuo pačiu metu ir toje pačioje

erdvėje; emocijos, mentaliniai procesai reiškiami gestais, vartojamos ir kitos neverbalinės priemonės. Rašytiniame diskurse tokio tiesioginio kontakto tarp adresanto ir adresato nėra, todėl dažnai vartojamos pasyvinės konstrukcijos.

Tiriant diskursą svarbu išanalizuoti ir jo *struktūrą*. Galima skirti du pagrindinius struktūros lygmenis — makrostruktūrą ir mikrostruktūrą. Analizuojant makrostruktūrą skiriami stambūs diskurso fragmentai: apsakymo epizodai, straipsnio paragrafai, dialogo replikų grupės. Šiuos fragmentus vieną nuo kito skiria leksinės priemonės (*o, taigi, pagaliau, be to, viena vertus, kita vertus* ir pan.), pauzės sakytiniame diskurse ir grafinės skyrybos priemonės rašytiniame diskurse. Atskiriems fragmentams būdinga teminė, referentinė, laiko, įvykių, erdvės vienovė. Diskurso makrostruktūrą daugiausia yra analizavę T. van Dijkas, T. Givonas ir kt.

Makrostruktūros samprata geriausiai yra aptarta T. van Dijko darbuose. Tyrėjo supratimu, tai adresato suvokiamo diskurso turinio apibendrinimas aprašas. Makrostruktūrą sudaro makropropozicijų seka, kurią lemia tam tikros makrotaisyklės, arba principai: nereikšmingos informacijos (sutrumpinimas, sutraukimas, o gal atmetimas, atranka), kelių vieno tipo propozicijų apibendrinimas, kelių propozicijų sutraukimas (sujungimas) į vieną. Makrostruktūra sudaro prasmingą tekstą. Makrostruktūra atitinka ilgalaikės atminties struktūrą, t.y. informaciją, ilgai išliekančią žmonių, išgirdusių ar perskaičiusių tam tikrą diskursą, atmintyje. Makrostruktūra yra viena iš diskurso suvokimo strategijų. Dar 1932 m. amerikiečių psichologas F. Bartletas knygoje *Atmintis (Remembering)* pažymėjo, kad verbalizuodami patirtį žmonės remiasi tam tikrais stereotipiniais tikrovės vaizdiniais arba foninėmis žiniomis. Jas autorius vadiną schemomis (kelionės arba išvykos schema susijusi su atvykimu į autobusų ar traukinių stotį (oro

uosta), bilieto pirkimu ir t.t.). Apie 1970 m. tokia schematizuota patirtis imta vadinti ir kitais terminais: freimu (Minsky 1975), skriptu (Shank, Abelson 1977) arba scenarijumi (Sanford, Garrod 1998). Freimas siejamas su statine struktūra, o skriptas arba scenarijus — su dinamine, nors M. Minsky'is siūlė vartoti freimo terminą abiem atvejais.

Diskurso mikrostruktūra — tai jo dalijimas į minimalias sudedamąsias dalis, t.y. predikacijas, arba *clause*¹. Sakytiniame diskurse šiems minimaliems vienetams artimi intonaciniai vienetai. Tai gi diskursas yra minimalių vienetų grandinė.

Analizuojant diskurso struktūrą svarbu aptarti ir jo struktūros sudedamųjų dalių sąsajas, kitaip sakant, diskurso prasminį rišlumą, vientisumą. Makrostruktūros lygmeny diskurso prasminį rišlumą lemia tema, arba topikas. Diskurso tema paprastai suprantama kaip propozicija arba informacijos sanakaupa. Mikrostruktūros rišlumas — tai santykiai tarp minimalių diskurso vienetų ir jo dalių. Gali būti skiriami keturi tokių santykių tipai (daugiausia būdingi sakytiniam diskursui): referentiniai, erdvės, laiko ir įvykių.

Analizuojant diskursą, svarbu aptarti ir tai, kaip diskursas veikia gramatinį, leksinį ir fonetinį kalbos lygmenis.

Gramatinėmis priemonėmis laikytina veiksmažodžio nuosakų, laikų, veikslų derinimas, žodžių tvarka, sakinių struktūra. Pavyzdžiui, žodžių tvarką lietuvių kalboje galima paaiškinti, remiantis pranešimo komunikaciniais veiksniais, pobūdžiu: „kas iškeliamas kaip pranešimo išeities taškas (tai sudaro temą) ir kaip tema apibūdinama, kas apie ją pasakoma (tai sudaro remą). Pateikiant sakinį kaip pranešimo temą bei remą, iš konteksto galima geriau išskirti tai, kas tame pranešime svarbiausia, kas labiausiai akcentuojama. Temos ir remos kaitaliojimas reguliuoja minties slinktį bei jos reikimą tolesniame tekste“ (Valeckienė 1998, p. 12).

¹ Terminas *clause* vartojamas užsienio lingvistikoje. Jis apima vientisinį sakinį ir dėmenį. Lietuvių kalbotyroje tokio termino nėra.

Diskurso kontekstas lemia ir *leksinių priemonių vartojimą*, t.y. jų referentinį pasirinkimą. Šios priemonės paprastai vartojamos teksto temos dalyje ir reiškiamos įvairiais indeksais: vardu ar pavarde, giminystės laipsniu (*sesuo*), kitomis kokybinėmis charakteristikomis (*dailininkas, kalvis, drąsuolis*), įvairiais sinonimais, konkurentais (plg. Sirtautas, Grenda 1988, p. 190), pvz., asmuo gali būti įvardytas tikriniu vardu *Jonas*, substitutais *poetas* arba įvardžiu *jis*. Indeksai tekste ne tik sieja sakinius ar didesnes teksto atkarpas, bet suteikia papildomos informacijos, pvz., substitutas *poetas* turi identifikuojamąją funkciją, nurodo ankstesnės temos tapatumą (plg. Sirtautas, Grenda 1988, p. 190). Kartais vartojama ir nulinė referencija, kai asmuo diskurse neįvardytas, pvz., *Jonas manė, kad o [= Jonas] gali dirbti šį darbą*). Tokį pasirinkimą lemia referento aktyvacija kalbančiojo atmintyje: kai referentas mažai aktyvuotas, vartojamos tikrinio daiktavardžio formos, kai referentas aiškiai aktyvuotas, vartojamos redukuotosios formos (įvardis arba nulinė referencija).

Vartojamos ir kitos leksinės diskurso priemonės – konektoriai, žymintys diskurso struktūrą, kalbėtojo, adresato mentalinius procesus, pvz., *vadinasi, taigi, kita vertus, tiksliau pasakius, žinoma, aišku, štai; suprantai, žinote, kad*. Tokiomis priemonėmis laikytini „sinonimai, konkurentai, hiponimai, hiperonimai (*beržas – medis*), antonimai, perifrazė, žodžio ir jo šaknies kartojimas, įterpiniai, modaliniai žodžiai, skaitvardžiai, prieveiksmai [...] Tiek prie leksinių, tiek prie gramatinių priemonių priklauso ir įvairūs jungikliai: įvardžiai, dalelytės, jungtukai“ (Sirtautas, Grenda 1988, p. 189). Konektoriai glaudžiau sieja teksto mintis, patį tekstą daro suprantamesnį, konkrečiau apibūdina sakinių ryšius, pavyzdžiui, įterpinių ir modalinių žodžių siejimas žymi sakytų minčių santrauką (*vadinasi, taigi*), minčių eilę (*pirma, antra*), prieštaravimo ryšį (*kita vertus, priešingai*), pasitaisymą (*tiksliau pasakius*), prisiminimą (*beje*) (plg. Sirtautas, Grenda 1988, p. 189). Leksinės diskurso priemonės palyginti mažai tyrinėtos, todėl yra

vienas iš aktualiausių diskurso analizės ir leksikografijos tyrimo objektų. Minėtini šie darbai: D. Shiffrino *Discourse Markers* (1987); U. Lenko *Marking Discourse Coherence: Functions of Discourse Markers* (1998); G. Redekerio *Ideational and Pragmatic Markers of Discourse Structure* (1990); S. W. Smitho, H. J. Andreaso *Actually and other Markers of an Apparent Discrepancy Between Propositional Attitudes of Conversational Partners* (2000); Anna-Brita'os Stenstrom *An Introduction to Spoken Interaction* (1994).

Diskursas padeda paaiškinti ir daugelį *fonetikos* reiškinių, pvz., silpnesnį ar stipresnį kirčiuoto žodžio skiemens pabrėžimą, intonacijos, pauzės ir kitų prozodijos elementų parinkimą šnekamojoje kalboje. Kiekvienas prozodijos elementas per teikia tam tikrą diskurso semantiką: pasakymo intonacija pabrėžiama nauja, svarbi informacija, kylanti intonacija žymi nebaigtą pasakymo mintį, minties tęstinumą. „Intonacija gali [...] atlikti apeliacinę funkciją (būdingas skiemenų pailginimas, kirčiuotų bei nekirčiuotų skiemenų ir priegaidžių supanašėjimas), reikšti įvairiausias emocijas (stiprus balsių ilginimas ir lepinimas rodo nuoširdų ar apsimestinį meilumą, balsių delabializacija ir priebalsių ilginimas didelį pyktį), fonosemantinę funkciją (žemu tonu tariami žodžiai reiškia didumą, auštu tonu – mažumą). Labai svarbi intonacijos paskirtis – įvairių skatinimo tipų: liepimo, prašymo, patarimo ir smulkesnių jų atmainų – raiška. Liepiamieji sakiniai dažniausiai tariami trumpiau, staigiau, kiek aukštesniu tonu; prašymą (ypač maldavimą) rodo kiek didesnis skiemeninių garsų ilgumas, žemesnė intonacija“ (Pakerys 1995, p. 310-315).

Yra įvairių *diskurso tyrimo metodų*, susijusių su skirtingomis tyrimo kryptimis. Buitinio dialogo analizė ir W. Chafe'o darbai remiasi natūralia empirine diskurso medžiaga. Analizuojant buitinių dialogą apibendrinama, remiantis pasikartojančiais, dominuojančiais modeliais. W. Chafe'o tyrimams būdingas introspekcijos metodas. R. Tomlino darbų empirinę medžiagą sudaro ne natūralūs, o eksperimentiniai duomenys, kurie apiben-

drinami, remiantis statistiniais testais. Diskurso specialistai pastebėjo, kad analizuojant sakytinių diskursą svarbi ne tik verbalinė, bet ir neverbalinė raiška: pauzės, prozodiniai elementai, juokas, nebaigtos dialogo replikos ir t.t. Sakytinio diskurso transkripcijos principai yra nagrinėjami daugelio tyrėjų darbuose (P. Have *Doing Conversation Analysis* (1999); I. Hutchby, R. Wooffitt *Conversation Analysis* (1998); E. A. Schegloff *Goffman and the Analysis of Conversation* (1988)). Dar viena svarbi metodinė diskurso tyrimo naujovė yra ta, kad tiriant diskursą vis dažniau naudojamosi tekstynais. Nuo 1970-ųjų metų diskurso tyrimus pradėta sieti su kompiuterine lingvistika. Beje, į daugumą su diskurso analize susijusių idėjų pirmieji dėmesį atkreipė kompiuterinės lingvistikos specialistai (B. Grosas, J. Hobbsas ir kt.). Reikėtų pastebėti, kad formaliosios lingvistikos atstovai ne labai domisi diskurso problemomis. Viena iš priežasčių yra ta, kad sudėtinga formaliai aprašyti diskursą. Vis dėlto kai kurie generatyvinės gramatikos (vokiečių logikas H. Kampas (Kamp, Reyle 1993)) ir formaliosios semantikos lingvistai analizuoja diskurso elementus, pvz., referencijos reišk-

inį, temos ir remos dalykus; kvantus (intonacinius vienetus), laiko kategoriją.

Apibendrinimas

Apibendrinant galima teigti, kad pastaruoju metu lingvistinė diskurso analizė vis labiau įsitvirtina kaip savarankiška mokslo kryptis. Leidžiami diskurso analizei skirti leidiniai: *TEXT & TALK: „An Interdisciplinary Journal of Language“*, „Discourse & Communication Studies“, „Discourse and Society: An International Journal for the Study of Discourse and Communication in their Social, Political and Cultural Context“, „Discourse Studies: An Interdisciplinary Journal for the Study of Text and Talk, Discourse Processes“. Daugiausia diskurso problemos analizuojamos JAV Kalifornijos universitete Santa Barbaroje (W. Chafe'as, S. Tompsonas ir kt.), Kalifornijos universitete Los Andžele (E. A. Schegloffas), Oregono universitete (T. Givonas, R. Tomlinas ir kt.), Džordžtauno universitete sociolingvistinių tyrimų centre (D. Schiffrinas), Europoje Amsterdamo universitete (T. van Dijkas).

Literatūra

- BARTELT, F., 1932. *Remembering*. Cambridge, Cambridge University Press.
- CHAFE, W., 1994. *Discourse, Consciousness and Time*. Chicago, Chicago University Press.
- Coherence and grounding in Discourse*. 1987. Ed. R. TOMLIN. Amsterdam: John Benjamins.
- DIJK, T. A., van., 1977. *Text and context. Explorations in the semantics and pragmatics of discourse*. London: Longman.
- DIJK, T. A., van., 1980. *Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition*. Hillsdale.
- Discourse Relations and Cognitive Units*. 1987. Ed. R. TOMLIN. Amsterdam: John Benjamins.
- Discourse Studies*, 1997. Ed. T. A. van Dijk. 2 vols. London: Sage.
- DRESSLER, W., 1973. *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen.
- HARRIS, Z., 1952. Discourse analysis. In: *Language* 28, 1-30.
- HAVE, P., 1999. *Doing Conversation Analysis*. London: Sage Publications.
- HUTCHBY, I.; WOOFFITT, R., 1998. *Conversation Analysis*. Cambridge: Polity Press.
- GIVON, T., (ed.), 1979. *Syntax and Semantics 12: Discourse and Syntax*. New York: Academic Press.
- GIVON, T., 1983. *Topic Continuity in Discourse*. New York.
- Handbook of Discourse Analysis*. 2001. Eds. D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton. Oxford: Blackwell.
- JOHNSTONE, B., 2002. *Discourse analysis*. Oxford: Blackwell.
- KAMP, H.; REYLE, U., 1993. From Discourse to Logic: Introduction to Model-theoretic Semantics of Natural Language, Formal Logic and Discourse Representation Theory. In: *Computational Linguistics* 21 (2), 265-268.

LENK, U., 1998. *Marking Discourse Coherence: Functions of Discourse Markers*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

LONGACRE, R.E., 1996. *The grammar of discourse*. New York: Plenum Press.

MINSKY, M. 1975. A Framework for Representing Knowledge. In: Ed. P. WINSTON. *The Psychology of Computer Vision*. New York: McGraw-Hill.

PAKERYS, A., 1995. *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Vilnius: Žara.

REDEKER, G., 1990. Ideational and pragmatic markers of discourse structure. In: *Journal of Pragmatics*, 14, 367-381.

SACKS, H.; SCHEGLOFF, E. A.; JEFFERSON, G., 1974. A Simplest Systematics for the Organisation of Turn-Taking for Conversation. In: *Language*, 50, 696-735.

SANFORD, A. J.; GARROD, S., 1998. The role of scenario mapping in text comprehension. In: *Discourse Processes* 26 (2&3), 159-190.

SCHANK, R. C.; ABELSON, R., 1977. *Scripts, Plans, Goals, and Understanding*. Hillsdale, NJ: Earlbaum Assoc.

SCHEGLOFF, E. A., 1988. Goffman and the analysis of conversation. In: Eds. P. Drew, A. Wootton. *Erving Goffman: Exploring the Interaction Order*. (Cambridge: Polity Press), 9-135.

SHIFFRIN, D., 1987. *Discourse markers*. London: Cambridge. University Press.

SIRTAUTAS, V.; GREŅDA, Č., 1988. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Mokslo.

SMITH, W.; ANDREAS, H. J., 2000. Actually and other markers of an apparent discrepancy between propositional attitudes of conversational partners. In: Eds. G. Andersen, T. Fretheim. *Pragmatic Markers and Propositional Attitude*. Amsterdam: John Benjamins.

STENSTROM, A. B., 1994. *An Introduction to Spoken Interaction*. London: Longman.

VALECKIENĖ, A., 1998. *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

ПАРШИН, П. Б.; БАРАНОВ, А. Н., 1986. Языковые механизмы вариативной интерпретации действительности как средство воздействия на сознание. In: *Роль языка в средствах массовой коммуникации*. Москва: ИНИОН, 100-143.

Современная американская лингвистика. Фундаментальные направления, 2006. Ред. А. А. КИБРИК; И. М. КОБОЗЕВА; И. А. СЕКЕРИНА. Изд. 3. Москва: Едиториал УРСС.

Saulė Juzelėnienė

Kaunas University of Technology, Lithuania
Research interests: cognitive linguistics, lexical semantics, text linguistics, discourse analysis.

Rita Baranauskienė

Vilnius University, Lithuania
Research interests: syntactic semantics, functional grammar, discourse analysis.

THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC DISCOURSE ANALYSIS

Summary

The article reveals the basic approaches to linguistic discourse analysis. Much importance is attached to specifying what makes discourse analysis different

from other approaches to language study. Topics of interest of linguistic discourse analysis include the definition of discourse, examination of the various levels or dimensions of the spoken and written discourse, such as intonation, lexicon, grammar, strategies, turns and other aspects of interaction. The attention was drawn to the ideas, stated in the works of Johnstone, Kibrik, Paršin, Chafe, Shiffrin, van Dijk, etc.

KEY WORDS: discourse, linguistic analysis of discourse, the structure of discourse, methodology of discourse investigation.

Gauta 2007 11 12
Priimta publikuoti 2008 04 08

Vilma Linkevičiūtė*Vilnius University**Kaunas Faculty of Humanities**Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva**Tel.: (370-37) 42 24 77**E-mail: l.vilma@mailcity.com**Research interests: discourse, translation, cognitive linguistics.***KIERAN O'HALLORAN'S CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS
IN NEWSPAPER ARTICLES**

Nowadays discourse is a very popular phenomenon not only in linguistics but also in other scientific and particularly social fields. Discourse analysis developed from a variety of disciplines: sociolinguistics, anthropology, sociology, and social psychology. Thus, it takes different theoretical perspectives and analytic approaches. Discourses affect our views on all things; in other words, it is not possible to escape discourse.

Discourse analysis has established many forms but currently the most important is Critical Discourse Analysis. There are many CDA methods though O' Halloran's mystification analysis is one of the most modern and original as it depicts how a lack of information affects human perception. The article presents a thorough study of newspaper articles according to the chosen method and its results.

KEY WORDS: discourse, Critical Discourse Analysis, mystification analysis, transitivity, passivisation, nominalisation.

Mystification analysis is one of the CDA methods. In this study mystification analysis is based on O'Halloran's assumptions. According to O'Halloran (2003, p. 2) there are many CDA techniques for uncovering language mystification and manipulation. "Analysis of mystification in news text is situated in the interpretation stage of CDA since the latter is concerned with the analysis of the relationship between readers and the texts being read" (2003, p. 2).

Hodge and Kress's investigations are very significant for mystification analysis in CDA. Halliday's is no less important because mystification in CDA is interpreted via use of Halliday's metalanguage.

The aim of this article is to demonstrate the importance of mystification analysis for the comprehension of facts, presented in the newspaper

texts. The methodological basis for the research is taken from the Comparative Analysis.

There are some key concepts in mystification analysis: transitivity, passivisation and nominalisation.

The first concept – transitivity "refers to the grammatical system by which ideational meaning is represented in the clause, and the type of process (for example, material action, mental, relational, verbal) and the type of participants (for example, agent, affected, senser, phenomenon, verbiage) which accompany the process" (2003, p. 17). Syntax and semantics are the central elements in this concept. Syntax defines subject and object in news texts, semantics relates specific semantic roles to the subject and object. Different semantic roles create the action in news text, they help to describe the event informatively. Usually

subject and object perform different semantic roles. If the subject and object are not clearly defined or the distribution of semantic roles is also misty, there arise misunderstandings and the mystification takes place.

The second concept is passivisation. Passives in English texts create distance between the writer and the reader. Besides they make the text more formal as human participants may be omitted. Passivisation is popular not only in news texts, it is used in scientific researches, essays, articles, reports and documents. According to O'Halloran (2003, p. 18) the textual function is also important in passivisation because it allows removing information that is implied. This function is very important in newspaper articles as it allows the journalist to be concise and at the same time comprehensive. But there are cases when information is understood by the author though the reader is not acquainted with it and cannot comprehend the information correctly. These cases lead to mystification. Another example of mystification is removal of human participants. Sometimes it becomes vague who performed some action or participated in some event.

The third concept is nominalization. It "refers to the process where a verb or another part of speech such as an adjective is changed into a noun" (2003, p. 18). In nominalization agents are removed from clauses. This concept leads to creation of absences. Like in passivisation, in nominalization it is usually impossible to determine who performed some action, who is responsible for one or another event. Nominalisation can be used to express different views upon the same event, e.g., two newspapers write about the same event but with the help of nominalization responsibility is passed over to different persons in different newspapers. This process also creates mystification. The effect of nominalization can be best envisaged in comparative investigation.

According to O'Halloran (2003, p. 18) nominalization objectifies the described event and

mystifies the nature of that event. This happens due to the fact that the nature of the event becomes absent.

Fowler and Kress (1979, p. 25) point out that there are two effects of nominalization: the first one is objectification – the rendering of a process as an object; the second – lexicalization – the provision of words and phrases to code new concepts or consolidate the existing ones.

Nominalization is close to passivisation in one more way – it creates distance between the reader and the event. According to various researches this is appreciated by the reader.

These three concepts lead to factual absences but according to O'Halloran (2003, p. 20) not all absences in a text are absences in discourse of readers. There can be superordinate goal absence, instrument absence, subordinate goal – action absence, causal consequent absence.

The mystification analysis will be carried out comparing and analyzing articles taken from the UK newspapers – *The Express*, *The Sun*, *The Observer* and *The Guardian*.

The Express and *The Sun* on 25 March 2005 describe the same tragic event – the murder of a young girl. *The Express* gives a brief review of the accident and *The Sun*, as it is a representative of tabloid press, presents a wide description of the same accident. Nevertheless, both articles are full of various absences, which lead to mystification.

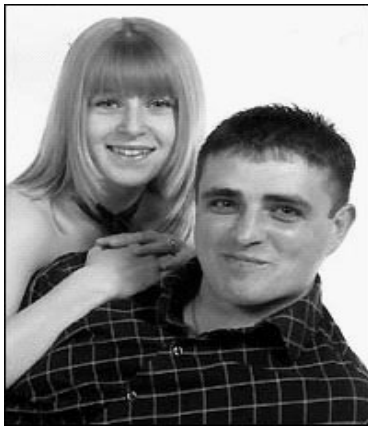
Firstly, the readers, especially those who do not know the fact that a girl is missing, may be confused by the headlines of the articles – *The Express* "Body in Joanne hunt 'was strangled'", *The Sun* "Jo's body found in woods". It is not clear what and whose body was strangled, who is Joanne, what does *The Express* mean by Joanne hunt and why if there is a name, there proceeds no surname what is approved by the etiquette.

The headline is full of absences and misunderstandings which make the understanding of the subject, described in the article, difficult and the reader, even if he is already acquainted with the

accident, does not perceive what he is going to read about.

The Sun's headline is more informative but at the same time it is more familiar because there stands abbreviation of the name – *Jo*. It is difficult to decide what the real name of the 'body' is, is it a man or a woman. Alastair Taylor, the reporter, does not present information that he knows well and he is being rude at the same time. He does not have the right to call the dead girl, as if she was his friend. Besides, such an abbreviation is an insult for her family.

The next case of mystification has been found in the photo and its description, published by *The Sun*.

Figure 1. “Tragedy ... Joanne with Dyson, who is accused of murder”, *The Sun*

In the photograph the readers see a smiling girl and a smiling man. From the description the readers find out that the girl is Joanne who is dead now, but there rises a question – what was the relationship between Joanne and Dyson – were they friends, neighbours, relatives or lovers. Only in the last lines of the article the readers find out that Paul Dyson was Joanne Nelson's boyfriend.

Another case of mystification is present in *The Express* article – it lacks the journalist name. This absence may lead to distrust on the part of the readers. If the journalist name is not written, the

readers are not sure that the information is actual, they may not know who to blame for inaccuracies or who to cite if the information is used in some other context. The first three paragraphs of “Body in Joanne hunt ‘was strangled’” are informative and comprehensive.

In “Jo's body found in woods” even the first line is full of absences – *THE body of murdered Joanne Nelson was found yesterday – after an amazing flash of instinct by a police chief*.

The first absence emerges when the readers meet the name Joanne Nelson. The lacking information is – how old she is, what she did in her life.

The second absence is the lack of information where the body was found. The readers are usually interested in the actual place of the accident. But in the beginning of the article under analysis there is not a smallest hint in what part of the world the tragic accident happened.

As a contrast to *The Sun* are *The Express* lines – *A post-mortem examination carried out on a body believed to be that of missing Jobcentre worker Joanne Nelson revealed the cause of death as strangulation*.

Detectives investigating the murder of the 22-year-old found the body concealed in woodland one mile north of the village of Brandsby, near Malton, North Yorkshire.

These lines shortly but clearly describe the situation and provide all the necessary information.

The third absence in the first line of “Jo's body found in woods” is mentioning of a police chief but again not defining his personality. The readers are not informed as to his name and surname, city or country where he works. This absence leads to distrust of presented information as the readers do not know if they can rely on the source of information or not.

The third paragraph in *The Sun's* article contains absence related to location, which again leads to mystification as to where the accident happened – *He walked 150 yards through woodland with De-*

pective Constable Phil Gadd and found the hidden body of tragic Joanne, 22.

Here the woodland is mentioned but again it is not clear in which corner of the world the action takes place. Only in the third paragraph the age of the victim is mentioned but it is not already relevant in this context.

One more case of location absence can be found in the middle of the article – *A police spokesman said last night: “They decided to take a look. They went through and walked in some woodland – and then incredibly after a few minutes found the body concealed in undergrowth.*

The name of location is not mentioned anywhere in the text but the map is given in the middle of the article, which is a big misunderstanding – what motivates the map being in the middle but not in the beginning of the article, is it easier and more economic to draw a map than just to write the name of the location?

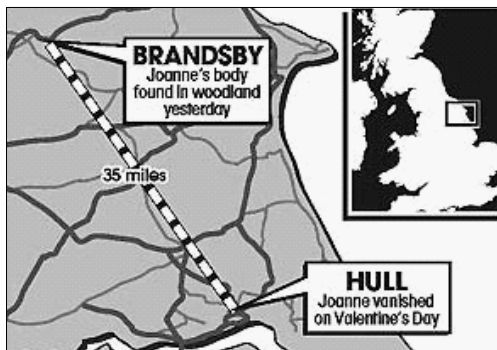

Figure 2 “Location map”, *The Sun*

Both articles – “Body in Joanne hunt ‘was strangled’” and “Jo’s body found in woods” lack names when the police spokesmen, spokeswomen and officers are mentioned – *A Humberside Police spokesman said; A police spokeswoman said (The Express), A police spokesman said; A senior officer said (The Sun).*

As it has already been mentioned above, giving just position without the name and surname

makes the readers doubt if they can trust the information presented.

According to O’Halloran, the absences may be also divided into superordinate goal absence, instrument absence, subordinate goal – action absence, causal consequent absence.

In the analysed articles, the superordinate goal may be treated from two aspects – one aspect may be that the superordinate goal was not achieved – the girl has not been found alive, but on the other hand, the goal was achieved – the body of the missing girl was found.

There is an instrument absence in “Jo’s body found in woods” because Alastair Taylor does not mention what happened to Joanne Nelson and how she was murdered. There is no instrument mentioned.

The Express article is more informative than the article presented in *The Sun* – *A Humberside Police spokesman said Professor Milroy concluded that the cause of death was manual strangulation.*

The Express “Body in Joanne hunt ‘was strangled’” also contains subordinate goal – action absence. From the previous information it is evident that the body has already been found, the performer and the way of the murder are disclosed but the subordinate actions carried out by the police lead the reader to mystification – *Police officers will now be conducting a slow and detailed search of the area and forensic officers will be examining the area also.*

The purpose of the described actions seems irrelevant but this may be caused by the journalist who left the information, he knows well, out.

Causal consequent absence is also present in both articles because it is not clear why did Paul Dyson murdered his girlfriend and the tabloid readers always want to find out even the smallest detail of every action or event.

From the point of view of transitivity there are no absences – Joanne Nelson is affected and Paul Dyson is agent.

There are more cases of passivisation in *The*

Express “Body in Joanne hunt ‘was strangled’” than in *The Sun* “Jo’s body found in woods”. The first article keeps the distance between the reader, the writer and the presented events, thus it sounds more formal. The language of the second article is a mixture of active voice and direct speech, which enables the reader to feel like participating in the presented events.

Cases of passivisation can also lead to mystification – *Miss Nelson was reported missing from her home in Hull on Valentine’s Day and a huge search has been under way since then.* (*The Express*).

The removal of human participant misleads the reader – who reported that Joanne was missing – her parents, friends, the police or the media?

There are no cases of nominalization creating mystification in these articles.

The results of analysis of these two articles present paradox. The tabloid press gives wider information and more facts about the event but at the same time, there are more cases of mystification in it, which lead to misunderstanding of the text.

Another group of articles are taken from *The Express* and *The Sun*, they present the same topic – a quarrel over EU reforms between Tony Blair and Jacques Chirac.

In this case *The Express* chooses a clear and simple headline – “Blair attacks Chirac over EU reforms”. The headline of the article published in *The Sun* is already a case of mystification – “Blair says: I’ll nail Chirac”. Looking at the latter headline, the readers face the obscurity – what are the reasons for Blair’s disfavour to Chirac and what consequences of this word fight will be.

Both articles are full of absences and misunderstandings, which make texts almost incomprehensible.

The first line of “Blair attacks Chirac over EU reforms” contains two absences – *Tony Blair has hit back at the French President, Jacques Chirac, over plans to modernise the European economy, insisting Britain has the backing in Europe to push*

through a controversial package of economic reforms opposed by the French.

Tony Blair talks about the backing in Europe but the readers are not informed who or what is this backing. Probably it is a backing consisting of one country or even more but the reader is lead into mystification by this absence. This absence is complemented by two more sentences – *Reopening a diplomatic rift with Paris, he said it would have been a “grave error” to scrap the British-backed services directive designed to open up a large part of the European economy to competition.*

Mr Blair said that no one country would have a veto on the reforms, declaring: “It is a debate in which we have allies.”

The underlined phrases add more ambiguity to the understanding of the article. Usually readers skip through the newspaper in order to find new information, thus the texts should be easy to understand, but perception and interpretation of the latter article requires some extra knowledge.

The other absence is a phrase – *a controversial package of economic reforms opposed by the French.* The political correspondent Ben Russel does not provide the reader with background information on what kinds of reforms are being introduced.

The Sun presents this information in a more mystical way – *Both face humiliating defeats in referendums on the EU masterplan. But Mr Blair can get off the hook if France votes No in May.*

The lack of extra information about the referenda and defeats would be very useful because the information presented in the sentence above is incomprehensible and misleading even for the reader who is interested in the EU apparatus, laws and actions. Another case of mystification is the phrase – *Mr Blair can get off the hook.* It is not clear what the journalist has in mind. This statement has negative connotations; besides, the readers may get confused and misinterpret Blair’s actions.

The other example of mystification emerges in *The Express* when Ben Russel introduces direc-

tives but does not explain anything about those directives does not present or even name them – *Chirac claimed victory this week after EU leaders agreed to his demand for the directive to be redrafted. But Mr Blair played down the changes, saying it was “inevitable” amendments would be made to the draft directive.*

The journalist writes that Tony Blair played down the changes and talked about the amendments but again he introduces neither changes nor amendments.

Mystification is caused by the sentence – *Downing Street insisted Britain had the support from new EU states to push the measure through, dismissing opponents as “in the minority”* as well.

There is no explanation who the opponents are – whether they are EU members or the members of Parliament.

In describing Chirac’s fear of breaking work and service barriers for other members of EU, mystifications emerge in both newspapers – *But the planned legislation is unpopular in France where it has raised fears that East European firms could undercut domestic companies (The Express); Studies show it could bring at least 600,000 new jobs in the EU and add £27billion to the European economy (The Sun).*

From *The Express* point of view, it is not clear why the East European firms would be a threat to France. It is not explained if this threat is a result of lower prices or better quality and services.

The Sun bases its information on the studies but does not indicate the source and the topic, thus the readers may distrust this information, too.

The Express reports that – *The Conservative leader Michael Howard told MPs in the House of Commons yesterday that Mr Blair was “a complete failure” in the EU negotiations and taunted the Prime Minister over M. Chirac’s call for an end to Britain’s budget rebate.*

There are neither reasons nor references in the article as to why Tony Blair is a complete failure, what PM’s actions made Michael Howard to call the head of the government so offensively.

Ben Russel in *The Express* finishes his article with one more example of mystification – *Mr Blair insisted that Britain’s rebate was not formally debated at the meeting.*

Earlier the journalist described the European Council meeting but there are no clearly expressed connections between that meeting and the meeting described in the end. Thus, the readers do not know how many meetings there were, who participated in them and what the results were.

Nic Cecil also finishes his article “Blair says: I’ll nail Chirac” with a case of mystification – *The PM also vowed to force through the laws in a battle between France and Germany against a British alliance with new EU members from Eastern Europe.*

Firstly, he introduces a new participant – Germany into the fight between France and Britain. Nic Cecil has not mentioned Germany before thus the readers have to make their own conclusions that Germany is an ally with France. Secondly, the readers meet a concept of British alliance with new EU members again and are not informed about its constitution and aims.

There is a superordinate goal absence in both articles – the readers do not know the real goals and intentions of Blair and Chirac.

The instrument is also absent in the fight between France and Britain – there are no ways indicated how Blair is going to nail Chirac and how Chirac is going to accuse Blair. The main instrument at the moment is their words.

The subordinate goal – action absence is rebate. It is not the main goal of the fight and it is not clear what measures are going to be taken.

The real consequences are not described thus the readers do not know the results of these debates. They can only predict the consequences. This means that causal consequent absence is also present in the articles.

Transitivity in these two articles may be interpreted in two ways – from the British point of view Chirac is affected and Blair is the agent but from the French point of view these roles are reversed.

In “Blair attacks Chirac over EU reforms” and “Blair says: I’ll nail Chirac” active voice prevails, thus, the passivisation has no impact on the creation of mystification.

Nominalization also does not play any part in mystification cases that have been found in the articles.

The analysis of “Blair attacks Chirac over EU reforms” and “Blair says: I’ll nail Chirac” reformulates the conclusion that there are more absences in the tabloid press because the above performed analysis indicates that there were more cases of mystification in *The Express* than in *The Sun*. Thus, the conclusion may be made that the mystifications depend not on the type of newspaper but on the style of the journalist.

Another text that been chosen for the analysis is the mystification itself. Dave Masters in *The Sun* presents the article “St Paul’s dad protest”.

From the headline it is not clear what the topic of the article is. The only idea that comes to the readers mind while looking at the photograph is that St Paul had more than one father and that they protest.

Figure 3 “Demo ... pair on famous cathedral”,
The Sun

From the first line it becomes clear that there are two fathers who protest about their rights – *TWO fathers’ rights protesters scaled St Paul’s Cathedral today in an Easter weekend stunt.*

But again it is not clear what the fathers’ rights are. The readers know the human rights, but they surely have not heard about fathers’ or mothers’ rights.

The second paragraph provides more information about the protesters – *And officials fear the pair – who are dressed as monks – plan to stay on the famous landmark until tomorrow.*

D. Masters presents the pair, describes their appearance but does not give important information – who are these men, how old are they, what are their professions. This lack of information causes one more case of mystification.

There the readers find the superordinate goal absence – they know what these men protest about but the main goal is indefinite.

The instrument is not absent in the text because it is used in a form of the protest.

There is no subordinate goal – action absence in the article because no other events or actions are described.

The causal consequent absence is present in “St Paul’s dad protest” because the readers do not know what the consequences of this protest would be; the journalist does not inform them about the actions on the part of the government.

In this case the protestors can be both – agents and affected, this is not clearly defined by the journalist and, thus, causes mystification.

The passivisation and nominalization do not play any part in creating mystification in the investigated text.

The last issue that has been chosen for the study of mystification is a sore point in Great Britain, i.e. teenager delinquency. This problem is represented by *The Observer* and *The Guardian*.

Both newspapers present the same topic but they treat it from different points of view. *The Observer’s* home affairs editor Martin Bright focuses his attention on the society’s attitude towards teenagers, whereas Sophie Goodchild from *The Guardian* describes legal actions that should be taken in order to stop the delinquency.

The first example of mystification can be observed in the headlines of both newspapers – *Crime czar: stop calling children 'yobs'* (*The Observer*) and *Youth justice chief's plea for offenders* (*The Guardian*). The reader may become confused because he/ she is not acquainted with the concepts – *crime czar*, *yobs* and does not know their definitions. Besides, it is not evident who the crime czar is and why this person declares the proposition to stop calling children yobs. Thus the topic of the article becomes incomprehensible and intriguing.

The headline presented in *The Guardian* is even vaguer – it presents no information as to who the offenders are, what and why they offended and what kind of plea is requested for them. This headline is just a trivial statement that conveys no particular sense for the reader.

The next case of mystification emerges in *The Observer's* subtitle – *Britain risks demonising a whole generation, says government adviser*. This sentence lacks specific information about the demonizing, the name and the field of interest of the government adviser. In this case when the headline is incomprehensible, the subtitle may indicate that the topic of the article is related to religion and some special rituals because *demonizing* as such is mentioned. The following assumptions may proceed from the statement – in Great Britain there exists a sect that intends to imprecate upon the British; there is a fortune – teller who is going to demonise the British Isles with the help of black magic. The misunderstanding is solved in the first paragraph of the article – it becomes evident that *demonizing* implies youth crime.

The subtitle contains another case of mystification which is related to *government adviser*. As it has already been mentioned, this phrase lacks information indicating the name of the adviser thus it is not clear if the presented information is reliable. The presented facts may be also misleading because the particular position of the adviser

is not presented – it remains a secret if he/ she is an educational, financial, foreign affairs or healthcare adviser.

Though the first paragraph of *The Observer* clarifies the topic of the article, it contains another two examples of mystification – *The government's chief adviser on youth crime has called on politicians and the media to stop calling children 'yobs' and warned that Britain risks demonising a generation of young people*.

The first example is closely related to the subtitle as it concerns the government's adviser. The first sentence provides the readers with information that the person is not an ordinary but the chief adviser. The field of his/ her interest is also introduced – *adviser on youth crime* but, despite all this information, the mystification emerges. The statement lacks the name of the adviser as the reporter is supposed to introduce names of all the described persons.

The second case presents the word – *'yobs'*. The sense of the word in conversational English is – a hooligan. Thus, it becomes evident that the main focus of the article is going to be on the delinquency but the comprehension is impeded by the inverted commas. There is a general rule that inverted commas introduce a different sense of the word or expression from the direct one. In *Crime czar: stop calling children 'yobs'* the different or the opposite sense is not presented thus the reader may become confused if the *'yobs'* is in inverted commas because it is a conversational term or because it has some other meaning.

The first paragraph of the article in *The Guardian* introduces two examples of mystification as well – *Young offenders on community service who help clean up neighbourhoods should have their names commemorated on special plaques, according to the Government's youth justice chief*.

Firstly, neither the *young offenders* are presented, nor the degree of their crimes is indicated. This fact is of crucial importance as it forms the opinion and attitudes of society towards the teen-

ager offenders. If it is not a felony, the society may be merciful and willing to welcome the teenager into their environment, but if it is a felony, the members of society may insist on a more serious punishment.

Secondly, there again no name is introduced – *the Government's youth justice chief*. The readers would profit if they were provided with information concerning the chief's name.

The second paragraphs in each of the newspapers – *The Observer* and *The Guardian* also contain cases of mystification.

In an interview with The Observer, Professor Rod Morgan, chairman of the Youth Justice Board, said this country was throwing out contradictory messages about its attitude to children (The Observer).

This sentence expresses the idea that Britain presents contradictory attitudes towards children. These attitudes are not introduced in any paragraph of *The Observer*. It becomes evident that there are various attitudes though they are not presented nor described in detail thus the reader is not provided with a thorough coverage.

Rod Morgan, who chairs the Youth Justice Board, said the public should be made aware of the "very valuable" work that young offenders carry out. In an interview with this paper, he said public confidence needed to be restored by showing people the good work that young offenders carried out (The Guardian).

Firstly, Sophie Goodchild introduces a phrase "very valuable" work that young offenders carry out. *The Guardian* introduces the phrase by inverted commas. Again the actual meaning of "very valuable" is not disclosed and the reader becomes puzzled if the reporter has the crimes or really good work of the offenders in mind. This misunderstanding is emphasised in the second sentence by containing a phrase – *the good work that young offenders carried out*. In this case the phrase – *good work* is not written in the inverted commas thus indicating that work was truly good and valuable but the mystification is not eliminated by this state-

ment as the inverted commas in the first sentence convey a different meaning of the same phrase.

The whole third paragraph of *Crime czar: stop calling children 'yobs'* is a mystification itself.

"We use the word 'yob' without distinguishing between very young children – who haven't chosen their parents, their neighbourhoods or their circumstances and can't walk away from them – and young adults", he said. "I don't think the word 'yob' should ever be used in relation to young children" (The Observer).

This paragraph provides the reader with the definition of very young children and young adults but this information is irrelevant as every person can distinguish between children and adults according to their background knowledge.

Besides, this paragraph contains another example of mystification – *"I don't think the word 'yob' should ever be used in relation to young children"*. The statement introduces the idea that only young children can not be called yobs but the article lacks explanation why this term could only be applied to young adults.

The following idea presented by Martin Bright introduces a concept of 'quick fix' policies.

He urged politicians to stop announcing 'quick fix' policies rather than getting to grips with the crisis of youth custody, which has seen a 90 per cent increase in recent years (The Observer).

Neither in this paragraph nor anywhere else in the article the concept of 'quick fix' policies is defined or explained. It is not evident for the reader what the policies are and what the relationship is between them and youth delinquency.

Michael Howard referred during the debate following the state opening of parliament last week to the need to tackle 'yob culture' and school discipline, while last year Tony Blair referred from the dispatch box in the Commons to dispersal orders which allowed action to be taken "against gangs of yobs" (The Observer).

Total confusion emerges reading the above presented paragraph. The position and the role

of Michael Howard are not obvious. On the other hand, it is obvious that this person is of a special importance because he introduced his ideas to the parliament. This episode may raise the ideas for the reader that Michael Howard is a member of parliament but these are only assumptions that may be incorrect.

The second part of the sentence presents another mystification example – *orders which allowed action to be taken “against gangs of yobs”*. The orders are introduced by the reporter and the journalist explains the reader that these orders allow actions against teenager criminals but at the same time the lack of detailed information is evident in the statement. It lacks evidence about the nature of the orders and the action, presentation of particular orders and the detailed description and explanation of the anti – delinquency actions.

Both articles – *Crime czar: stop calling children ‘yobs’ (The Observer)* and *Youth justice chief’s plea for offenders (The Guardian)* contain paragraphs introducing crackdown – *Morgan’s comments come after myriad announcements from the government aimed at showing the public that it is ‘cracking down’ on bad behaviour (The Observer); His comments follow widespread calls for a crackdown on Britain’s yobs, which have grown after a spate of violent and unprovoked attacks, including one on a father of four who suffered serious head injuries on Thursday night (The Guardian)*.

In both examples the introduction of crackdowns evokes mystification. The first impression is that both reporters – Martin Bright and Sophie Goodchild want to defend the government from the society, i.e. accusation for the outbreak of delinquency. They present the situation as if the government takes actions against this phenomenon but the information is not elaborate.

In the following paragraph of *The Observer* the reporter tries to clarify this misunderstanding by introducing one method of a crackdown technique, while *The Guardian* leaves this topic unaided.

The Education Secretary, Ruth Kelly, announced a task force last week to tackle classroom disruption (The Observer). Solution of the class disruption problem is presented as the method of crackdown. Once again, the introduction of some new concept creates a case of mystification. The goal of the method is evident though there is an information gap as to the measures which could be taken in order to tackle class disruption.

Secondly, the *class disruption* is not defined and its reasons are not explained. This evident shortage of information again leads towards mystification and hinders the comprehension of this particular article and the topic itself.

Both articles present actual teenager crimes and their consequences. These facts are comprehensively covered by *The Observer* while *The Guardian’s* article contains series of mystifications.

George Watson, aged 46, is fighting for his life after a brutal attack by a gang of five youths outside a Chinese take-away in North Shields. In another incident, police are hunting youths who hurled a lump of wood through the windscreen of a car taking women to a funeral in Cheshire on Wednesday (The Guardian).

This paragraph creates a very slight case of mystification which nevertheless is significant as well. The first victim is fully introduced – *George Watson, aged 46*. The description of the following incident lacks such kind of consistency – *a car taking women to a funeral*. In this case the women mentioned are not introduced. The reasons for such kind of incoherence are not evident and hinder the thorough reading and deconstruction of the presented text.

The other misunderstanding causing mystification describes Tony Blair’s call for action – *Earlier this month, Tony Blair called for people to show “more respect” towards others and their communities (The Guardian)*.

Once again the expression as presented in inverted commas – *“more respect”* makes obscure what Prime Minister had in mind. Naturally, the

implication is that the head of the government uttered this expression having its real sense in mind but the doubts arise, when the reader sees it in inverted commas. The Prime Minister produced these words orally and they were recorded by the reporter who added some specific shade on her own part thus creating a case of misunderstanding.

The reasons for teenager delinquency are described in *The Observer* – Morgan said: “*What children and young people are really unhappy about are the overwhelmingly negative images of them in the media*”. This statement lacks evidence, the more so that the negative influence of media is discussed very broadly in all types of media – TV, newspapers, radio but the actual information is not presented anywhere. The same happens to the phrase – *negative images of them in the media*. On one hand the reporter provides a cause for the outburst of delinquency but on the other she does not introduce nor describes those images and again, she creates mystification.

The final lines of *The Guardian* present the final cases of mystification – *He cautioned against increasingly draconian punishments that would lead to an increase in children in custody and create new “career criminals”*.

Firstly, Sophie Goodchild introduces a concept of *draconian punishments*. It is evident that the corporal punishment is discussed but the presentation of the punishment lacks particular information what kinds of punishments are disputed. This actual gap results in *Youth justice chief's plea for offenders'* incompleteness.

Secondly, a new term is presented – “*career criminals*”. This expression is ambiguous as it is not evident if it is related to career or crimes. “*Career criminals*” can be interpreted as those who can do anything in order to achieve the desired position or as those who offend constantly and the term criminal can be treated as their speciality or position.

The articles under investigation have two superordinate goals – the children must not be called jobs and the government should take immediate measures in order to prevent teenager delinquency.

The instrument absence is evident in both articles because no actual measures for the prevention of teenager crimes are introduced.

The subordinate goal – action absence indicates society's attitude towards young criminals as not a single detailed point of view is described.

The causal – consequent absence can be also traced in *Crime czar: stop calling children ‘jobs’* (*The Observer*) and *Youth justice chief's plea for offenders* (*The Guardian*) because the reasons for the crime outburst are not studied nor presented by the reporters.

After the thorough analysis has been carried out, the following conclusions can be made:

According to O' Halloran's approach to CDA, the lack of information and various absences create mystification in newspaper articles. Absences in the headlines confuse the reader because they do not perceive the actual topic of the article. Lack of journalist's name above the article causes reader's distrust as to the presented information.

Mystification analysis helps to deal with misunderstandings, which can make the comprehension of the article impossible. The removal of human participants in the article misleads the receiver of discourse.

In O' Halloran's CDA approach not only texts but also the photographs are of a crucial importance in the deconstruction of mystification. Maps, used in the article, also help to cope with mystification.

In the mystification approach CDA indicates the goal, reasons and consequences of discourse.

CDA helps to present and analyse the same events from different points of views.

Sources

The Express. Available from: www.theexpress.co.uk [Accessed 10.11.2007].

The Guardian. Available from: www.theguardian.co.uk [Accessed 10.11.2007].

The Independent. Available from: www.theindependent.co.uk [Accessed 10.11.2007].

The Observer. Available from: www.theobserver.co.uk [Accessed 10.11.2007].

The Sun. Available from: www.thesun.co.uk [Accessed 10.11.2007].

References

FAIRCLOUGH, N., 1995. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.

FOWLER, R.; KRESS, G., 1979. *Critical Linguistics*. In: R. FOWLER et al., *Language and Control*. London: Routledge.

O'HALLORAN, K., 2003. *Critical Discourse Analysis and Language Cognition*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

TITCHER, S. (ed.), 2002. *Methods of Text and Discourse Analysis*. London: Sage.

Vilma Linkevičiūtė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: diskursas, vertimas, kognityvinė lingvistika.

KIERANO O'HALLORANO KRITINĖ DISKURSO ANALIZĖ LAIKRAŠČIŲ STRAIPSNIUOSE

Santrauka

Diskurso analizė yra paplitęs reiškinys ne tik kalbotyroje, bet ir kitose mokslinėse ir ypač socialinėse disciplinose. Diskurso analizė susikūrė iš tokių disciplinų kaip sociolingvistika, antropologija, sociologija ir socialinė psichologija. Dėl šios priežasties ji gali turėti skirtingus teorinius ir

analitinius požiūrius. Diskursai daro poveikį viskam, kitaip tariant, neįmanoma išvengti diskurso.

Diskurso analizė turi įvairias formas, tačiau svarbiausia iš jų yra kritinė diskurso analizė. Taip pat KDA pasižymi įvairiais metodais, tačiau O'Hallorano mistifikacijos analizė yra viena iš moderniausių ir originaliausių, kadangi ji parodo, kaip informacijos trūkumas veikia žmogiškąjį suvokimą. Straipsnyje pateikiama išsami laikraščių analizė, atlikta šiuo metodu, ir jos rezultatai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: diskursas, kritinė diskurso analizė, mistifikacijos analizė, tranzyvumas, pasyvizacija, nominalizacija.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 21

KALBA IR VISUOMENĖ / LANGUAGE AND SOCIETY

Daiva Aliūkaitė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel.: (370–37) 42 26 04

El. paštas: daiva.aliukaite@gmail.com

Moksliniai interesai: sociolingvistika, perceptyvėnė dialektologija, liaudies lingvistika, kognityvinė lingvistika, ekolingvistika.

TARMIŲ YPATYBIŲ VERTĖ KULTŪRINIŲ POŽIŪRIU: LYDUOKIŲ ŠNEKTA

Straipsnyje tiriama skiriamųjų tarmių ypatybių vertė kultūriniu požiūriu. Skiriamosios ypatybės straipsnyje suprantamos įprasta lietuvių dialektologijoje reikšmė – tai ypatybės, skiriančios tarmes, patarmes tarpusavyje. Skiriamųjų ypatybių vertė straipsnyje apibendrinama aiškinantis rytų aukštaičių anykštėnų Lyduokių šnektos ypatybių dabartį, t. y. įvertinant rytų aukštaičių apskrėtai bei rytų aukštaičių anykštėnų skiriamųjų ypatybių esamybę, palyginant vyriausiosios ir jauniausiosios kartos garsų sklaidą. Toks indukcinis sprendimas – remtis tik vienos šnektos duomenimis – užtikrina tik pirmines prielaidas dėl tarmių ypatybių kultūrinės vertės apskrėtai, kita vertus, gauti duomenys yra pagrindas bendrosioms hipotezėms dėl tarmių ypatybių kultūrinės vertės formuluoti.

Straipsnyje, remiantis tiriamąja tarminio kalbėjimo medžiaga, daromos išvados, kad tarminis tapatumas suskaido tik vyriausiosios kartos kalbinio tapatumo teritorines ribas. Savo vartojamu kodu vyriausieji šnektos bendruomenės nariai išreiškia aiškų dialekto identitetą. Skiriamųjų rytų aukštaičių anykštėnų ypatybių nebuvimas jauniausiosios kartos kalbėsenoje: pirma, priešina šnektos bendruomenės narius tarpusavyje, antra, neleidžia patikslinti ir apskrėtai nustatyti jaunosios kartos kalbinio (taigi ir kultūrinio) identiteto, trečia, implikuoja klausimą – su kuo sietinas (kultūriniu požiūriu) jaunosios kartos dialektas, kaip esamas variantas kvalifikuotinas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: skiriamosios ypatybės, garsų sklaida, tarminis kalbėjimas, vertė, vyriausioji ir jauniausioji karta.

Įvadinės pastabos

Tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos skirtumai išryškėja, kaip pasakytų perceptyvėnės dialektologijos atstovai, jau *garsų sklaidoje* (dėl termino plačiau žr. van Bezooijen 2002, p. 14). Ir „gražios

kalbos“ konceptas pirmiausia susijęs su tarimu (žr. Kontra 2002, p. 206). Taigi kiekvienos šnektos garsų sistema yra *šnektos kuriamoji medžiaga*, ir pirmiausia garsynai skiria kalbos bendruomenes¹. Tam tikrų garsų, kurių nėra gimtosios šnektos (ar

¹ Plg. M. Saviile-Troke, apibendrinama visus *kalbos bendruomenėi* mokslinėje tradicijoje priskiriamus požymius, nurodo, kad *kalbos bendruomenės* nariais gali būti laikytini tie: 1) kurie dalijasi ta pačia kalba *ir/arba* tie 2) tarp kurių dažnos interakcijos *ir/arba* tie 3) kuriems būdingos vienodos kalbėjimo taisyklės ir kalbos aktų (kalbos rezultatų) interpretacijos *ir/arba* tie 4) kuriems būdingos vienodos nuostatos dėl kalbos vartojimo ir vertybės, susijusios su kalba ir kalbos vartojimu, *ir/arba* tie 5) kuriems būdinga vienodos sociokultūrinės sampratos ir prielaidos dėl kalbėjimo įvykių (1982, p. 17-18).

tarmės) sistemoje, reikia mokytis kaip užsienio kalbos (plg. Zinkevičius 1966, p. 20). Taigi tiek alofonai, tiek prozodiniai elementai padeda skirti ne tik gimtakalbius nuo negimtakalbių, bet ir skirtingų tarmių, šnektų atstovus tarpusavyje ir netgi tos pačios tarmės ar šnektos skirtingų kartų atstovus tarpusavyje. Taigi skirtinga garsų realizacija yra objektyvus kriterijus, siekiant lokalizuoti prabilusį subjektą gyvenamosios vietos ar kilmės požiūriu.

Šio straipsnio tikslas – patyrinti *skiriamųjų* tarmių ypatybių vertę kultūriniu požiūriu. *Skiriamosios* ypatybės straipsnyje suprantamos įprasta lietuvių dialektologijoje reikšme – tai ypatybės, skiriančios tarmes, patarmes tarpusavyje. *Skiriamųjų* ypatybių vertę straipsnyje apibendrinama aiškinantis rytų aukštaičių anykštėnų Lyduokių šnektos² ypatybių dabartį, t. y. įvertinant rytų aukštaičių apskritai bei rytų aukštaičių anykštėnų skiriamųjų ypatybių *esamybę* šnekoje, lyginant vyriausiosios ir jauniausiosios kartos *garsų sklaidą*. Pažymėtina, kad toks indukcinis sprendimas – remtis tik vienos šnektos duomenimis – užtikrina tik pirmines prielaidas dėl tarmių ypatybių kultūrinės vertės apskritai. Kita vertus, tikimasi, kad gauti duomenys gali būti pagrindas bendrosioms išvalgoms, hipotezėms dėl tarmių ypatybių kultūrinės vertės formuluoti.

Tiriamąją medžiagą sudaro 2003–2005 metais diktofonu *SONY TCM–459V* įrašyti jauniausiosios

(t. y. 12–16 metų³) ir vyriausiosios (t. y. 60 ir daugiau metų⁴) kartos Lyduokių šnektos atstovų tekstai ir pavieniai posakiai.

Kaip yra pažymėjęs P. Trudgillis, homogeniškas dialektas yra tik mitinis konceptas (1983, p. 7), tad kiekviena kad ir mažos teritorijos šnektą iš esmės yra nevienalytė. Bendruomenę galima smulkinti pagal įvairias opozicijas, pavyzdžiui, vietinis ↔ atvykėlis, jaunas ↔ senas, išsilavinęs ↔ neišsilavinęs, vyras ↔ moteris ir t. t.

Tarminių diskursą įprasta sieti su vyriausios kartos atstovais. Tokį teiginį suponuoja tiek teorinės išvalgos (plg. Zinkevičius 1966, p. 22; *Lietuvių kalbos tarmės* 1970, p. 7; Markevičienė 1999, p. 9; Chambers, Trudgill 1998, p. 29–30), tiek tekstai tarmių chrestomatijose, kituose šaltiniuose (plg. žr. *Lietuvių kalbos tarmės* 1970; Markevičienė 1999, 2001; *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija* 2004 ir t. t.), tiek atskiroms tarmėms, šnektoms tirti skirtuose darbuose naudojama empirinė medžiaga. Tačiau, kaip pažymi L. Milroy ir M. Gordonas, įvairių amžiaus grupių atstovai gali būti tiriami kaip *skirtingų laikų atstovai* (2003, p. 35).

Tradiciniai informantų parinkimo kriterijai (pavyzdžiui, NORM⁵ kriterijus), apribodami informantus pagal amžiaus, gyvenamosios vietos, socialinių kontaktų, išsilavinimo, lyties ir kt. požymius, gali užtikrinti vienodesnio šnektos varianto aprašą. Tačiau taip užfiksuojamas tik gabaliukas regione funkcionuojančio varianto. Reikia pripa-

² Lyduokių punktas žymimas 410 numeriu (žr. Zinkevičius 1966; *Lietuvių kalbos atlasas* 1982; *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija* 2004 ir kt.).

³ Toks *amžiaus kontingentas* (dėl termino žr. Prakapienė 2007, p. 46–47) pasirinktas sąmoningai – tai mokyklinio amžiaus vaikai, kurie gali būti laikytini tam tikra mokykline šnektos bendruomene bendroje šnektos bendruomenėje.

⁴ Kadangi jauniausiai šios grupės informantei 60 metų, o vyriausiam grupės informantui – 96 metai, šios grupės informantus galima būtų suskirstyti į dvi kartas: iki 70 metų (iš esmės II pasaulinio karo karta) ir virš 71 metų (tai yra XX amžiaus pradžios karta). Tarp šių kartų, vertinant galimas gyvenimo patirtis (plg. vyriausieji informantai patyrė gyvenimą prieškarinio Lietuvoje), aprioriškai tikėtini šioje tokie nevienodumai. Tačiau perklausius ir įvertinus jų tekstus, galima daryti išvadą, kad šios grupės informantai negali būti priešiniai kaip ryškesnio ir ne tokio ryškaus tarminio kodo vartotojai. Tarp vienos ir tarp kitos amžiaus grupės atstovų pasitaiko nenuoseklumų, tačiau patys vyriausi šnektos atstovai nėra statistiškai nuosekliausi šnektos ypatybių turėtojai. Ypatybių sklaida labiau atskiro ideolekto požymis. Taigi šių amžiaus grupių informantai apibendrinti kaip viena vyriausioji karta ir priešpriešinami šnektos bendruomenės objektyviai jauniausiai kartai.

⁵ Akronimas – NORM – apibendrina tokią informantų charakteristiką: *nonmobile, older, rural male* = sėslus, vyresnio amžiaus, iš kaimo vyras (žr. Chambers, Trudgill 1998, p. 29).

žinti, kad dviejų, tam tikra prasme, opozicinių kartų kalbinių duomenų lyginimas taip pat neatskleidžia visuminio šnektos vaizdo, tačiau reikšmingiausia tokia tyrime yra tai, kad atspindima *praeinanti šnektos esamybė*, taip pat paliudijama *potenciali šnektos ateitis*.

Pažymėtina, kad terminai *vyriausioji karta* ir *jauniausioji karta* straipsnyje vartojami okazionaliai. Paprastai dialektologų darbuose jaunesniaja karta gali būti laikoma ir pagal amžių nuo vyresniosios nedaug nutolusi karta (plg. Urbanavičienė 2005; Tuomienė 2005 ir kt.).

Atliekant tyrimą ir rengiant straipsnį, buvo laikomasi *Kalbotoyros projektu praktinio vadovo* (Wray ir kt. 2005, p. 156) rekomendacijų, teigiančių, kad trumpiausio vieno informanto tekstai turi būti ne trumpesni kaip 5 minutės⁶. Sukaupta medžiaga yra kur kas gausesnė, taigi vienos ar kitos ypatybės pasikartojimai tik paliudija ypatybės gyvumą.

Prieš pereinant prie garsyno analizės, pabrėžtina, kad nesiremiama objektyviais instrumentiniais ir audiciniais tyrimais, taigi apibendrinimai formuluojami remiantis empirinio klausymosi duomenimis. Transkribuojant iš kelių „girdimų“ garso variantų intuityviai pasirenkamas tinkamiausias. Teiginiai iliustruojami keliais pavyzdžiais⁷.

Iliustraciniai pavyzdžiai surinkti kompiuterinio tarminės rašybos ženklų rinkinio *Fontra* rašmenimis (Skirmantas, Girdenis 1998, p. 107-121), taip pat naudoti ir *TimesDialect*, *AkademiniLT*

Kirčiuotas, *AkademiniLT2000*, *Palemonas* rašmenys.

Skiriamųjų rytų aukštaičių ypatybių dabartis

Kiekviena izoglosė suskaido vientisą lokalinį vienetą į tam tikrus smulkesnius, vienaip ar kitaip žymėtuosius vienetus. Taigi prabilusį žmogų pagal tam tikras jo kalbos ypatybes galima lokalizuoti geografiškai, t. y. gyvenamosios vietos arba bent kilmės požimiu. Kaip pažymi V. Savoniakaitė (2003, p. 123), Aukštaitijos provincijoje matyti tam tikros visuomenės gyvenimo, bendruomenės požimio į „savąją“ kultūrą tendencijos, tarp jų ir aukštaičių kaip kalbančių aukštaitiškai suvokimas ir vertinimas⁸. Skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės Lyduokių šnektos atstovų kalboje padeda priskirti šios šnektos bendruomenės atstovus Rytų Aukštaitijai.

Iš tiriamosios medžiagos išaiškėjo, kad remiantis pagrindinėmis skiriamosios rytų aukštaičių ypatybėmis tik vyriausiosios kartos Lyduokių šnektos atstovų tapatybę galima tikslinti taip: *lietuvis* ⇒ *rytų aukštaitis*, kadangi jie: 1) mišriuosius dvigarsius *-an, -am, -en, -em* verčia *-un, -um, -in, -im*; 2) vietoje nosinių *q, ę* turi *u*; *i*: Jauniausiosios kartos atstovams šios ypatybės visai nebeįdomios (arba kol kas neįdomios⁹). Taigi, paisant vien šių ypatybių, jauniausiosios kartos atstovų jau negalima laikyti lygiaverčiais Aukštaitijos kultūros dalyviais (plg. Kavolis 1993,

⁶ Plg. A. Wray, K. Trott ir A. Bloomerio parengtame *Kalbotoyros projektu praktiniame vadove* (2005) teigiama, kad pakanka 3–5 minučių teksto vienai ar kitai kalbos ypatybei (išskyrus *pokalbių analizę*) tirti, kadangi paprastai ypatybės kartojasi.

⁷ Pažymėtina, kad straipsnyje labiau stengiamasi iliustruoti vyriausiosios kartos kalbėjimą, o parodyti jauniausiosios kartos ypatybes, ypač tais atvejais, kai garsų realizacija sutampa su bendrinės kalbos variantu, apsiribojama keliais pavyzdžiais. Taigi neišlaikoma pavyzdžių proporcija, tačiau tokia iliustravimo strategija pasirinkta tikslingai, siekiant ryškinti šnektos tarminius faktus, t. y. *objektyvius* skirtumus nuo bendrinės kalbos.

⁸ Taip pat galima palyginti Ž. B. Šaknio kartografinio tyrimo „Aukštaitijos jaunimo subregioninis tapatumas“ rezultatus. Tyrėjas teigia, kad dauguma Šiaurės ir Šiaurės rytų Lietuvos jaunų respondentų turi aiškų subregioninio tapatumo jausmą, netgi gyvenantieji ribiniuose regionuose turi aiškią aukštaičio ir Aukštaitijos gyventojų savimonę ir pabrėžia, kad svarbiausias etnografinių regionų skiriamasis ypatumas yra tarmė (2005, p. 20-22, 70, 71).

⁹ Straipsnyje daroma prielaida, kad ilgainiui minėtosios ypatybės priklausomai nuo socialinių kultūrinių aplinkybių gali išryškėti. Galimas scenarijus aptariamas toliau straipsnyje.

p. 60-68). Skiriamųjų rytų aukštaičių ypatybių išlyginimas¹⁰ tarp jaunųjų bendruomenės atstovų, viena vertus, paliudija bendrinės kalbos galią tarminio kalbėjimo atžvilgiu, kita vertus, atskiria šnektos kartas.

Taigi vyriausiosios kartos Lyduokių šnektos atstovams, kaip ir visiems rytų aukštaičiams, būdingas mišriųjų dvigarsių *-an, -am, -en, -em* vertimas *-un, -um, -in, -im*¹¹. Pavyzdžiui:

- (1) *a_dá_gi_kur_nuvažžé.va / nuvažžé.va
apsdai_re_tinóá_ape_grí_čú / ape_visùs
kuř.pus*¹² // ‘O dár gi kuř nuvažiavo,
nuvažiavo, apsdairė tenai apie grýčią,
apie visùs kampùs¹³.’ (A. K. N. –
1935 m.¹⁴);
- (2) *áš_řé_rzgundu / kó:je(s)_sutí.na_má.na
smulkei(s)_spagaís / teĩ:(p)_baĩ.su_gi
teĩp* // ‘Áš pėrs gandau (=persigandau),
kójos sutino mào smulkiaís spuogaís,
taĩp baisù gi, taĩp...’ (Br. N. B. –
1935 m.);
- (3) *tadù_kù.nigvs_par_pa--_klebanĩ_ĩi
iĩ_rĩnge_pá.maldam_lbúkiĩ_v(t)_tinó:ĩ //*
‘Tada kùnigas par po-- klebonijoje iĩ-
rengė (=ĩrengė) pamaldóm laikýt vat
(=štai, va) tenai.’ (Br. N. B. – 1935 m.);
- (4) *ĩ_gi_ky_pupĩ.ė.le_řaĩ.sti / melerá.cije
da_nebù.va_praė_jus_pa_bėřžú.kvĩs*

*lepšũ.ky_lepšũ.ky / lepšũ.ku_aĩ_davam /
prisĩ.mdavam_kó:jesna //* ‘Taĩ gi kai
Pupėlio raistė meliorácija dar nebùvo
praėjus, po beržiũkais lepšiũkai lepšiũ-
kai, lepšiũkų eĩdavom, prisėmdavom
kójasna (=ĩkojas).’ (Br. L. A. – 1941 m.).

Jauniausioji karta tautosilabinius mišriuosius dvigarsius *-an, -am, -en, -em* išlaiko sveikus, nepakitusius, pavyzdžiui:

- (1) *nù_tzi_ir_jisai_atsibũ.dó.paskui_ / visi
žmó:nes_pamá.te_ĩsigaĩ.dó. / galvó:jo.
kàš_čė_per_pabá:isa //* ‘Nà tai ir jisai
atsibũdo paskui, visi žmónės pamatė,
išsigaĩdo, galvójo, kàs čia per pabáisa.’
(G. G. – 12 m.);
- (2) *ĩ_ř_inai_bũ.vó.ĩš_tikrũ_ju_mĩ.rus /
bet_pasškaũ_inai_prisikė_lė.
su_pasvestai_seis_penkeĩs //* ‘Iř jinaĩ bũvo
iš tikrũjų mĩrus, bet paskiaũ jinaĩ prisi-
kėlė su pašvestaĩsiais penkiaĩs.’ (K. K. –
15 m.);
- (3) *kař_tais_žmó:nes_ateĩ_na / paprã.šó.
ĩškã.pĩ / ir_tai_p_namuose_ĩškepa
ant_šveĩ_čũ_řrógos / ant_sulauktũ_vũ
kó.kũ / ant_gimtá.deñu //* ‘Kařtais
žmónės ateĩna, paprãšo iřkėpt, ir taĩp
namuose ant šveĩčių řrógos, ant
sulauktũvių kokiũ, ant gimtádieniũ.’
(E. G. – 13 m.).

¹⁰ Vadinamasis dialektų išlyginimas – tai reiškinys, kai priklausomai nuo kalbos bendruomenės išsisklaidymo, kalbos bendruomenės narių mobilumo, kitų socialinių bei demografinių veiksnių supanašėja skirtingi dialektai, arba dialektai supanašėja su bendrine kalba (žr. Kerswill 1994, p. 12, 161; Williams, Kerswill 1999, p. 141-162; Kerswill 2003, p. 224-225; Hinskens ir kt. 2005, p. 11). Nors mokslinėje literatūroje terminas *išlyginimas* pirmiausia aktualizuotas tiriant dialektų kontaktų dėl migracijos ir kt. veiksnių klausimus (žr. Kerswill 1994), tačiau įvertinus per paskutiniuosius 30-50 metų išryškėjusį 1) erdvinį artumą ir realų mobilumą, kuris yra prielaida šnektų ypatybės sumišti bei 2) kvazimobilumą, – net ir niekur neišvykęs iš šnektos ploto žmogus neišvengiamai patiria kitoki kalbėjimą, pirmiausia bendrinės kalbos, per radiją, televiziją, kuris lemia šnektos ir bendrinės kalbos ypatybių sumišimą. Tad ši kategorija [*išlyginimas*] tinka ir reiškiniams lokaliuose plotuose, t. y. vienos šnektos plote, apibendrinti.

¹¹ Pažymėtina, kad siauro pirmojo dvigarsio sando kokybė gali būti kiek kitokia, pavyzdžiui, *on, en, om, em* – būdinga panevėžiškiams (apie tai tiksliau ir plačiau žr. pavyzdžiui, *Lietuvių kalbos tarnių chrestomatija* 2004, p. 173-174).

¹² Čia ir visame straipsnyje pavyzdžiai iliustruoti kalbamajai ypatybei paryškunami pusjuodžiu šriftu, kai kuriais atvejais, norint atkreipti dėmesį, kalbamasis garsas apibrėžiamas kvadratėliu.

¹³ Čia ir kitur pavyzdžiuose atkuriamas bendrinės kalbos kirčiavimas.

¹⁴ Pažymėtina, kad čia ir toliau visame straipsnyje skliausteliuose nurodoma informanto vardo ir pavardės pirmosios raidės bei gimimo metai (vyriausiosios kartos informantų) arba metai (jauniausiosios kartos informantų).

Kalbant apie vyriausiosios kartos informantus, pasakytina, kad tiriamąją medžiagą paliudijama, jog sveiki mišrieji dvigarsiai visada išlaikomi vadinamosiose išimtyse (plačiau žr. Zinkevičius 1966, p. 96-97), t. y. sąlygiškai naujuose, iš bendrinės kalbos atėjusiuose žodžiuose; intarpiniuose veiksmazodžiuose, veiksmazodžiuose, kurių šalia esamojo laiko *en*, *em* kiti laikai turi *in*, *im*; antrinės kilmės galūnėse, pavyzdžiui:

- (1) *a_bijj'jæm kat_sâkam ki_sprõ'ks tà(s) sandelī's ti_ir_murñ užgřūs ir_nerās niēkus àle e-- niēka* // 'O bijójom, kad, sâkom, kai sprõgs tās sândēlis, tai ir muñ (=mus) užgriūs, àle (=bet) ē niēko.' (Br. N. B. – 1935 m.);
- (2) *tā. ti_bérnuš bérnu(s) suprañti važã:va r'õ:zu* // 'Tai tē (=ten) bérnas, supranñti, važiãvo r'õ:zu (=kartu).' (Br. V. – 1907 m.);
- (3) *sakũ. /ã.tmiñu ka(t)_dũ.jini palikũ. kurē.nantis* // 'Sakaũ, ãtminiau, kad dũjinę palikaũ kũrēnantis.' (U. B. G. – 1925 m.);
- (4) *kzi_darbõveten sãvo. užeĩ.nu dažnãĩ /teĩ ir_nẽr jækũ. piktũ.mu /susitiñkam pã.kalbam* // 'Kai darbõvietēn (=ĩ darbovietē) sãvo užeinũ dažnãĩ, tai ir nẽr jokiũ piktũmu, susitiñkam, pãkalbam.' (A. Š. – 1936 m.).

Tačiau galima teigti, kad sveikų mišriųjų dvigarsių išlaikymas nebesusijęs tik su paminėtomis išimtimis. Taigi nors vyriausiosios kartos šnektos bendruomenės narius, fiksuojant pagrindines skiriamąsias rytų aukštaičių ypatybes jų kalboje, galima gana nesunkiai priskirti rytų aukštaičiams, pažymėtina, kad daugumos jų kalbėsenai bendrinė kalba taip pat padarėsi poveikį. Vartojami ir sveiki tautosilabiniai mišrieji dvigarsiai. Kartais net tas pats pateikėjas, pasakodamas vieną istoriją, nėra nuoseklus. Pavyzdžiui:

- (1) *tadũ ĩšminam rañ.kam* // 'Tadã ĩšminam rañkom.' (F. P. P. – 1925 m.);

- (2) *cũ.kra jĩš dũonas priževĩ.na let_jædũ. suževĩ.na kãt_ju tá.msus* (bũtu) // 'Cũkro jĩš, dũonos pridžiovĩna, lèt (=net) juodaĩ sudžiovĩna, kad jau tamsus.' (Br. N. B. – 1925 m.);
- (3) *kumelĩ's tà(ž) žvė.ņge /a_privaž'õ.va duųgũ. žinbũ. gi arklũ. ti_õnus ni kumelĩ's žvė.ņge* // 'Kumelĩs tās žvėngia, o privažiãvo daugiau, žinaĩ gi, arklũ, tai ãnas (=jis) na kumelĩs žvėngia.' (K. K. G. – 1915 m.).

Reikšminga tai, kad tokie nenuoseklumai apibendrintini ne kaip nereguliarūs pavieniai atvejai, bet jau igiję tendencijos vertę, kadangi toks maišymas būdingas tiek patiems vyriausiesiems, tiek visiems kitiems šios grupės (vyriausiosios kartos) atstovams. Vadinasi, kalbant apie šią ypatybę, galima daryti prielaidą, kad Lyduokių šnektos atstovų kalbinių priemonių repertuare pastaraisiais dešimtmečiais jau vyko tarminių ypatybių išlyginimas. Vertinant šios objektyvios skirties esamybę, galima kalbėti būtuojau laiku, kadangi šiaip ar taip vyriausioji karta atstovauja ir praėjusiam laikui. Vienoks ar kitoks kodavimas tampa savaiminiu palaiptu, o tai, kad visi informantai nuosekliai nebesiaurina kalbamųjų mišriųjų dvigarsių arba tai siaurina, tai nesiaurina ir kasdienio diskurso žodžiuose (pavyzdžiui, *la'ngu* 'langa', *va'ndeñu* 'vandeniū'), yra svarus argumentas šios ypatybės išlyginimą laikyti XX amžiaus antrosios pusės, pabaigos reiškiniu.

Antroji skiriamoji rytų aukštaičių ypatybė – šaknies ir galūnės nosinių balsių *a*, *ę* siaurinamas – taip pat būdinga tik vyriausiosios kartos atstovams. Tarp jauniausiosios kartos informantų tokių atvejų tiriamoji medžiaga nepaliudija.

Vyriausiosios kartos atstovai vietoje laukiamų šnektos [u] ar [i] taip pat dažnokai ištaria [a] ir [e]. Taigi ir šiuo atveju vyksta išlyginimas. Lyginant su mišriųjų dvigarsių išlaikymu, [a] ir

[eː] yra retesni, tačiau ir jie ne sporadiški variantai tarp šnektos atstovų. Vienos istorijos (net pagrečiui esančiuose sakiniuose) maišyta garsų sklaida leidžia įžiūrėti tam tikrų kodų maišymo¹⁵ požymių. Kiekvienu atveju, įvertinant visą informanto sukurtą tarminį diskursą (pagal garsų sklaidos visumą), kodų maišymas – tarminis kalbėjimas *versus* bendrinė kalba yra akivaizdus. Įvertinant tarminio teksto kūrimo aplinkybes¹⁶, galima pridurti, kad turimais atvejais ne *kalbinės–socialinės aplinkybės* lemia kalbėtojo maišytą kodą. Galima teigti, kad vyksta *savaiminė* kodų kaita (taip pat žr. Aliūkaitė 2006, p. 13), t. y. kalbėtojui abu kodai yra būdingi ir sudaro bendrą jo *kalbinių priemonių repertuarą*, taigi abu kodai ir reiškiasi nepriklausomai nuo aplinkybių. Turima medžiaga leidžia daryti prielaidą, kad kalbėtojai nekontroliuoja savo kalbėjimo, nepritaiko savo kodo – tiesiog jiems būdinga tokia raiška, t. y. iš dalies jau *pusiau tarminis kalbėjimas*. Tokią prielaidą galima daryti remiantis jau kalbėta tautosilabinių mišriųjų dvigarsių maišymo tendencija bei *a, e* sklaida vietoje laukiamų tarmės *u* ir *i*.

Taigi apibendrinant pasakytina, kad kirčiutoje pozicijoje vyriausiosios šnektos atstovai taria [iː] ir [uː]; kai reiškiasi bendrinės kalbos įtaka, tariami [eː] ir [aː]; nekirčiutoje pozicijoje paprastai realizuojami atitinkami trumpieji alofonai. Pavyzdžiui:

- (1) *ú·žalus nupjé·uni* / [juokiasi] *vir·šú·nes atá·veži čə vət* // ‘Ąžuolus nupjau-ni, viršūnes, atveži (=atveži) čià, vət.’ (Br. V. – 1907 m.);
- (2) *p'ė.truš bañù.lis kɔp_lē·kə par_šl.tu par_vienu skr_ė.bu* / išmušė j'omiš ruñ·ku *e_tū·šá·utuvu* ir – ir_jū ir_lēt nepabé·ga // ‘Pėtras Baniūlis kaip lėkė per šitą per

skrėbą (=pro skreba), išmušė jám iš rañkų è tã šáutuva ir ir jaū ir lēt (=vos) nepabégo.’ (A. K. N. – 1935 m.);

- (3) *aĩ·dava kavaliēris pas_meř·gu / aĩ·dava jīs aĩ·dava* // *anà jō· nekĩ·zdava / nar_ė·dava kĩ.ta* // ‘Eĩdavo kavaliēris (=kavaliēris) pas meřgą, eĩdavo, jīs eĩdavo, anà (=jĩ) jō nekėsdavo, norė-davo kito.’ (K. K. G. – 1915 m.);
- (4) *nugũ·zdina* / ju_megó·ju *kɔ_paskañ·bina* // ‘Nugąsdino, jau miegójau, kai paskañbino.’ (Br. L. A. – 1941 m.);
- (5) *nù·ju a'·š.suke_ju kaip_raĩ·ke gi_jù tío(s) sú·nařus* *g'ó·l_kaip / g'ó·l_tū ir_tū tū·tū saũ·zgislĩ* / *bintúoje* // ‘Nà jau atšukė (=atsukė) jaū kaip reĩkia gi jaū tús sánarius, gál kaip, gál tã ir tã tã tã saũsgyslę, bintúoja.’ (Br. L. A. – 1941 m.);
- (6) *nù_ti ti_tadũ šl.ta at_ė·je* / *acpr'·š.ša_ju žm'·nes* // *mat_ė_kaip kaip_bū·na giv_ė.nimi* // *kzi(p)_bū·na giv_ė.nimi* // ‘Nà tai tadà šlita at_ėjo, atsiprãšo jaū žmónės. Mataĩ, kaip kaip būna gyvė-nime. Kaip būna gyvėnime.’ (K. K. G. – 1915 m.);
- (7) *pask_ė. ir_kũ.niguš bū.va atvaž_ė.vis* // ‘Paskuĩ ir kũnigas buvo atvažiãvęs.’ (F. P. P. – 1925 m.);
- (8) *rĩ·ta* *su_patũ.mšu išvažúoji* // ‘Rýta su patãmsiu išvažiúoji.’ (Br. V. – 1907 m.);
- (9) *vienã* *r'ó·za* *m_ė.s važ'·š.vam pra_krekšlūs* // *m'·š.tam vzikũ.kvs rá·uda* // *p'·š.kluusem k_š* // *tur_ė_juų rú.bli* / *tur_ė_juų vienũ* *rú.bli* / *ir_ũ* *p'·š.meču* // ‘Vienã róza (=karta) va-

¹⁵ Bendrinė kalba ir tarminis kalbėjimas laikomi skirtingais kodais. Straipsnyje laikomasi nuostatos, kad *kodas* – neutralus, be emocijų konotacijų terminas, apibendrinantis tiek kalbą, tiek kalbos variantą (dėl tokios koncepcijos taip pat žr. Wardhaugh 2006, p. 88-96).

¹⁶ Įrašymo situacijos buvo kasdieniškos, informantai nebuvo įsitempę.

žiāvom pro Krekšliūs. Mātom, vaikiūkas rāuda. Paklāusēm kō. Turėjau viēnā rūblī, turėjau viēnā rūblī, ir tā pāmečiau.’ (A. K. N. – 1935 m.);

- (10) *piemenis pā.jēma vā.bala / i.j.kiša smi.lgu užpakaliņ / ir.palā.ižē //* ‘Pie-
menys pāima vābala, iņkiša (=ikiša)
smiļgā užpakaliņ (=i užpakali) ir pa-
lėidžia.’ (Br. N. B. – 1925 m.).

Jaunieji šnektos bendruomenės informan-
tai visada vartoja [aː] ir [eː], nekirčiuotoje po-
zicijoje realizuojami trumpieji arba pusilgiai alo-
fonai [a], [e], [aː], [eː]. Pavyzdžiai:

- (1) *šeĩp m.o.kĩ.kl.o.i labaĩ.aktiveĩ. m.e.s
daliv.ujem ir.muũĩ. ir.à s.ĩ.ligo.s.s.á.v.o. /
s.á.v.o. m.e.kstama. dalĩ.ka. pasiriĩkĩ //*
‘Šiaĩp mokỹkloj labaĩ aktyviaĩ mēs daly-
vaujā, ir mũms yrā s.álygos s.āvo s.āvo
mėgstāma d.āļk.ā pasiriĩkt.’ (R. N. – 14 m.);
- (2) *po.tĩ. d.ā.r.kĩ.ta.diēna.pam.ā.te.kziip.jiē
v.e.l.kũ.r.e.l.á.u.ž.a. //* ‘Po tō d.ār k.ĩt.ā diēn.ā
pam.ātė, kaip jiē v.ēl k.ũr.e.l.āu.ž.ā.’ (M. S. –
13 m.);
- (3) *tai.v.ā idrĩ.b.o.i.pĩena. / n.e.m.o.k.e.j.o.
jis.ĩ. plaũ.kĩ //* ‘Tai v.ā – idrĩbo i p.ĩen.ā,
nemokėjo jisai plaũkt.’ (G. G. – 12 m.);
- (4) *jis.ĩ. kekviēna.diēna.ritė.vež.ĩ.je.vaikũs
i.m.o.kĩ.kl.a. / ir.m.ā.ne.kar.tu.p.ā.j.e.m.a //*
‘Jisai kiekviēn.ā diēn.ā rytė vež.ĩ.ō.j.ā vaikũs
i mokỹkl.ā ir manė kartũ p.āima.’ (G. G. –
12 m.);
- (5) *jis.ĩ.ten.āĩs.už.visũs.daug.ė.ūsei.m.o.k.e.j.o.
tai.jĩ.pėr.ke.l.e.i.aukš.č.ė.ūse.kl.ā.se //*
‘Jisai ten.āĩs už visũs daug.ė.ū.sai mokė.j.o,
tai jĩ pėr.kė.lė i aukš.č.ė.ū.s.ĩ.ā kl.ā.sė.’ (E. G. –
13 m.);

- (6) *dabar.tė.tis aĩ.ri.j.o.i iš.v.ā.ž.ė.ves
usidĩ.rĩpi //* ‘Dabaĩ tėtis Aĩrijoj iš.v.ā.ž.ė.v.es
už.sidĩr.bt.’ (E. G. – 13 m.).

Taigi ir ši ypatybė taip pat jauniausiosios
kartos Lyduokių bendruomenės narius atskiria
nuo vyriausiosios kartos atstovų.

Skiriamosios anykštėnų ypatybės dabartis

Pagrindinės skiriamosios rytų aukštaičių ypa-
tybės padeda lokalizuoti kalbėtoją Rytų Aukštai-
tijoje, o skiriamoji anykštėnų ypatybė rotininka-
vimas / ruotininkavimas gali patikslinti kalbėtojo
tapatybę taip: *lietuvīs* ⇒ *rytų aukštaitīs* ⇒
anykštėnas. Vyriausiems Lyduokių šnektos
bendruomenės nariams būdingas ruotininka-
vimas, keliuose tekstuose užfiksuota ir rotininka-
vimo atvejų. Tarp jauniausių Lyduokių šnektos
atstovų skiriamoji rytų aukštaičių anykštėnų
ypatybė nepaliudijama. Taigi priskiriant kultū-
rinę skirties vertę šiai ypatybei, galima teigti, kad
tik vyriausiąjį kartos atstovą galima charakte-
rizuoti taip: *lietuvīs* ⇒ *rytų aukštaitīs* ⇒ *anykštė-
nas*. Kaip pastebėjo G. Massini–Cagliari:
„Kiekvienas kalbėtojas būtinai yra savo gimto-
sios kalbos „poliglotas““ (2004, p. 16)¹⁷, todėl,
atpažindamas kitaip kalbančius, juos vertina,
identifikuoja, priskiria jiems tam tikrų bruožų.
Vadinasi, žinant kalbines anykštėnų charakte-
ristikas, jauniausiosios kartos atstovų jau nebe-
galima atpažinti kaip anykštėnų.

Tarp vyriausiųjų informantų taip pat fiksuotas
nenuoseklumas. Ne visais atvejais ir vyriausio-
sios kartos informantai verčia kirčiuotą negalū-
ninį *a*. Be to, pažymėtina, kad diftongizacija taip
pat nenuosekli. Kai kuriais atvejais užfiksuota
kodų kaita. Be to, įdomu pastebėti, kad vyriausias

¹⁷ Taip rašo mokslininkė, tyrusi kalbinę situaciją Brazilijoje (analizavusi portugalų kalbos ir 200 kitų gyvuojančių kalbų, tarp kurių yra 170 vietinių kalbėlių-dialektų, santykius), kiekvienas gimtakalbis, išmokęs savo kalbą, išmoka skirti ir kalbos variantus, kiekvienas kalbėtojas būtinai yra gimtosios kalbos „poliglotas“, be to, gimtakalbis žino, kurie posakiai priklauso jauniems asmenims, kurie tinka tik neoficialioms situacijoms ir t. t. (Massini-Cagliari 2004, p. 3-23).

informantas Br. V. (1907 m.) iš esmės visai nelabializavo kirčiuoto *a*. Pridurtina, kad tais atvejais, kai pagrindinė skiriamoji ryty aukštaičių anykštėnų ypatybė nesireiškia, paprastai tariamas pusilgis [a.]. Pavyzdžiui:

- (1) *s⁴ka* / *kuřgi tavī biēsus neš³je* // ‘Sąko, kuřgi tavė biēsas (=velnias) nešioja’ (U. B. G. – 1925 m.);
- (2) *ka(t) g⁴l¹⁸ nebū.va ni tū grīču* / *nebū.va ner³da tū kur-- kur-- kur panakvót* // ‘Kad gál nebūvo nei tū grīču, nebūvo, nerádo tū, kur kur kur panakvót’ (K. K. G. – 1915 m.);
- (3) *práš⁴m séstis* [kreipiasi į klausėją ir toliau tęsia savo pasakojimą] // *vīskzs lab³. graīt bū.va* // *vīlniū gī.me* // *tik nuvaž³iva vīlnūn ir tik spē:ja nuvaž³uoť* // *ukmergė.ti acis⁴ke* / *bij³:ja* // *nu ti vīlniū ti vīskzs narmalū lab³. bū.va* // ‘Prášom séstis. Viskas labai greit būvo. Vīlniuj gímė. Tik nuvažiavo Vīlniun (=į Vīlniū) ir, tik spējo nuvažiúot. Ukmergė atsisákė, bijójo. Na tē (=ten) Vīlniuj taĩ vīskas narmalū labai būvo.’ (O. R. – 1936 m.);
- (4) *áš tiktb³. viršun* / *“š.nas tikty pí.rma manīs* / *pr⁴š.linke* // ‘Áš tiktaĩ viršun, ánas (=jis) tiktaĩ pí.rma manės, pràlenkė.’ (Br. L. A. – 1941 m.);
- (5) *a tin³:j kyp tv⁴rtas ir lunğ⁴lis* / *nū nu káip par g⁴lu ky būna lunğ⁴li* // ‘O tenaĩ kaip tvártas ir langėlis, nà na kaĩp per gálą būna langėlis.’ (Br. L. A. – 1941 m.);
- (6) *nuvaž³odava pí.rslé:sna* / *pa-- pastatí:dava “s.rkli in kiēma* / *ir inei³:dava grī:čen* // ‘Nuvažiúodavo pí.rslésna (=pirštis), pa–pastatýdavo árklį ant kiēmo ir įneĩdavo (=įeidavo) grīčion (=į gryčią).’ (A. K. N. – 1935 m.);

- (7) *ti bū.va salaf⁴anus* / *áš bú:dava kapū.stus bačkū.ten intiēsu* // ‘Tē (=ten) būvo salofānas (=celofanas), áš būdavo kopūstūs bačkūtėn (=į statinaite) intiēsiu (=įtiesiu).’ (Br. N. B. – 1925 m.);
- (8) *nu ti vót / pájime ti / š.t. va / gus⁴rase riikė:je tarná:uť / š.* // ‘Na tai vát pàemė tē, òt va, husáruose reikėjo tarnáut, ō.’ (Br. V. – 1907 m.).

Jaunieji šnektos bendruomenės nariai išlaiko bendrines kalbos *a*. Pažymėtina, kad realizuojami ilgasis [a] ir pusilgis [a.] alofonai. Net tas pats jaunasis informantas ne visada taria vienodo ilgumo garsus. Kokio nors leksinio ar morfologinio žymėtumo, kuriais atvejais tariami ilgesni balsiai, apibendrinti negalima. Tarimas labiausiai priklauso nuo informanto atsipalaidavimo, kalbėjimo natūralumo. Pavyzdžiui:

- (1) *ir teñ acir⁴.da kitū pleš³.ku gauj⁴* / *ne tik rónjes ir* // ‘Ir teñ atsirádo kitū plėšikū gauj⁴, ne tik Rónjos ir.’ (V. L. – 13 m.);
- (2) *žai.žu su k⁴m⁴pū.teŕu* / *namū dárbus daraū* / *mā:mai kař:tzis pā:dedu* // ‘Žaidžiū su kompiūteriu, namū dárbus daraū, māmai kařtaĩs pādedu.’ (M. S. – 13 m.);
- (3) *txī nū nud⁴žom smė:li. ir klj⁴uojem visz³(p) paveiksliukus* // ‘Taĩ nudāžom smėli ir klj⁴uojam visaĩp paveiksliukūs.’ (J. P. – 15 m.);
- (4) *ir jiē / tiē šeim³:s nareĩ turė:jo.jie kã:tina. vardū mú:se* // ‘Ir jiē, tiē šeim³os nariaĩ turėjo jiē kãtina, vardū Mūsė.’ (G. G. – 12 m.).

Prie skiriamųjų ryty aukštaičių anykštėnų ypatybių galima priskirti ir kamieno kirčiuoto *e* siaurinimą. Vyriausiosios kartos Lyduokių šnektos atstovai nėra absoliučiai nuoseklūs, šioje pozicijoje turimi keli alofonai. Kartais tariamas

¹⁸ Pažymėtina, kad visi informantai linkę labiau dvibalsinti tautosilabiniuose mišriuose dvigarsiuose.

[e.], tačiau dažniausiai vyriausiosios kartos atstovai linksta diftongizuoti ir realizuojamas alofonas [ʔe.]. Tačiau kaip ir aptartų garsų atveju, ir čia ryški bendrinės kalbos įtaka. Vietoje šnektos [ʔe.] ar bent [e.] turimas [e.]. Vadinasi, ir šiuo atveju galima kalbėti apie išlyginimo procesus.

Žmonės dėl įvairių socialinių veiksnių keičia savo tarties įpročius. Galima daryti prielaidą, kad lemiamos įtakos turi jau minėtas kvazimobilumas – bendrinė kalba per TV ateina į namus¹⁹. Nors kai kurių tyrėjų pabrėžiama, kad kalbiniai įpročiai kinta tik per realias interakcijas²⁰, tačiau kitais veiksniais sunku paaiškinti kad ir vyriausio, gana sėslaus informanto Br. V. realizuojamą tik dėl kirčio pailgėjusį ir nesiaurintą [e.]. Pavyzdžiui:

- (1) *bó·ba kɔ_nedʰó·re / ir_mú·še ir--iř·nù_gi ir_pě·še / ir_bá·re* // ‘Bóba ko nedārė – ir mūšė, ir iř nà gi ir pěšė, ir bārė.’ (A. K. N. – 1935 m.);
- (2) *žmónes insí·plaše de_ĩ tó. / žũ·ri kàs_če padarí·ta / bĕ·tvarkė / supjė·ustita tó_ĩ mergá·ite visà | kó·jes nupjė·utas / ruñ·kas nupjė·utas* // ‘Žmónės insíplėšė (=įsiplėšė) dėl tó, žũri kàs čia padarýta – bĕtvarkė, supjáustyta tój mergáitė visà, kójos nupjáutos, rañkos nupjáutos.’ (K. K. G. – 1915 m.);
- (3) *sargėliene da(r)_rú·sɨ sàka / rĭ--rĭ_ga garĭ·t // kxĭp_čė išėina / rĭ_ga garĭ·t / klxi--kljĭ·mus dĕ_ga* // ‘Sargėlienė dar rūsui sàko: – Ry-- Rygà garýt (=dega)! Kaip čia išėina, Rygà garýt, klai-- klotjimas dĕga.’ (Br. N. B. – 1925 m.);
- (4) *uř_trejũ. mĕ·tu vĕ_ĩ karė·va užu_žė·lvas / ti_ma(t)_tiná_ĩ pató_gi viėta kàs_ti perkúnus júo(ž) žĭ·na* // ‘Už trejũ mĕtų

vĕl kariavo užu Žėlvos, tai māt tenai patogĭ vietà, kas tĕ perkúnas júos žĭno.’ (Br. V. – 1907 m.);

- (5) *vakarĭ sutė·mus atvažė·va / du mxĭ·šu vĕ_ĩ nupĭr·ka* // ‘Vakarė sutėmus atvažiavo dũ maĩšu vĕl nupĭrko.’ (Br. V. – 1907 m.).

Jaunieji informantai *e* nesiaurina. Paprastai kirčiuotoje pozicijoje ištariamasis pusilgis arba ilgasis variantas. Pavyzdžiui:

- (1) *kxĭp_sakaũ· šĭena vĕ_žam / pař_gĭ·vulus važũojem / dar_žus nũjĭmam sɔ.dĭ·nam* // ‘Kaip sakiau, šĭeną vĕžam, pas gývulius važũojam, dar_žus nũjĭmam, sodĭnam.’ (E. G. – 13 m.);
- (2) *ɔ_pɔ_tõ_jinaĩ išvažė·vo. i_kelõ·ne sli·dinė·ti* // ‘O po tó jinaĩ išvažiavo sli·dinėti.’ (R. N. – 14 m.);
- (3) *i_da_liduokese nà·mas dĕ_gė / ir_žmɔ_gùs dar_sũ·dege* // ‘I da (=ir dar) Lyduokiuose nàmas dĕgė, ir žmogùs dar sũdegė.’ (G. K. – 14 m.);
- (4) *gĕ·ras mó·kita.jėř bú·vo. / gai·la kat_ĩvažė·va* // ‘Gėras mókytojas buvo, gaiła, kad išvažiavo.’ (V. L. – 13 m.).

Apibendrinimai ir baigiamosios pastabos

Taigi, apibendrinant pateiktą informaciją dėl skiriamųjų rytų aukštaičių ir rytų aukštaičių anykštėnų ypatybių buvimo / nebuvimo vyriausiosios ir jauniausios Lyduokių bendruomenės narių kalboje, teigtina, kad:

- 1) remiantis skiriamųjų ypatybių išlaikymu vyriausiosios kartos atstovai laikytini tikraisiais Rytų Aukštaitijos atstovais,

¹⁹ Plg. A. M. Carvalho straipsnyje „I Speak Like the Guys on TV: Palatalization and the Urbanization of Uruguayan Portuguese“ (Carvalho 2004, p. 127-151) pristatomas dvikalbiamis mieste (Urugvajaus ir Brazilijos pasienyje) atliktas tyrimas. Rašoma, kad kalbėjimo būdas yra veikiamas urbanistinės orientacijos: grupės renkasi tokį kalbėjimo modelį, kuris girdimas TV.

²⁰ Plg. L. Bauerio, P. Trudgillio sudarytoje knygoje *Language Myths (Kalbos mitai)* pateikiamas J. Chamberso straipsnis *TV Makes People Sound the Same* (Chambers 1998, p. 123-138), kuriame išsakomi argumentai prieš TV (ir kitų medijų) įtaką kalbėjimui.

tikraisiais pietų anykštėnais. Pagrindinės skiriamosios ypatybės jų kalboje paliudija geografinę kilmę ir regioninę kultūrinę informantų priklausomybę;

- 2) remiantis skiriamųjų ypatybių neišlaidymu jauniausiosios kartos atstovai negali būti laikomi tikraisiais Rytų Aukštaitijos atstovais, tikraisiais pietų anykštėnais. Vadinasi, negalima objektyviai, t. y. kalbiniais duomenimis pagrįsti jauniausiosios kartos informantų kilmės ir regioninės kultūrinės priklausomybės.

Vieta susijusi su identiteto dėmeniu, taigi ta aplinkybė, kad jaunųjų šnekos atstovų neįmanoma susieti su daugiau mažiau apibrėžta Aukštaitijos vieta, suponuoja klausimą dėl jaunosios kartos kalbinio (ir kultūrinio) identiteto vertės.

Kaip pažymima kai kurių tyrėjų darbuose

(pvz., Carvalho 2004, p. 127-151²¹; Casesnoves Ferrer, Sankoff 2003, p. 50-64²²; Underwood 1988, p. 406-427²³ ir kt.), identitetas yra lemiantis veiksnys parinkti vieną ar kitą kodą²⁴. Laikantis tokio požiūrio, galima būtų teigti, kad jaunesni informantai nelaiko savęs rytų aukštaičiais anykštėnais, tiksliau, – nemano, kad svarbu (šiuo atveju kalba) parodyti, iš kur jie yra, todėl atsisako tarminio kalbėjimo. Tačiau toks apibendrinimas būtų per griežtas ir kiek skubotas²⁵. Be to, identitetas konstruojamas, keičiamas, tikslinimas pokalbyje ir kodų kaita kaip tik liudija jo dinamiškumą, dialogiškumą (plg. Schilling-Estes 2004, p. 163-195²⁶).

Visgi remiantis kalbiniais duomenimis galima pažymėti, kad *tarminis tapatumas* suskaido tik vyriausiosios kartos *kalbinio tapatumo teritorines ribas*²⁷. Savo vartojamu

²¹ Plg. kaip pažymi mokslininkė, žmonės, siekdami susitapatinti su atitinkama grupe, renkasi jai būdingą variantą (tirtuoju atveju – variantą, girdimą per TV) (Carvalho 2004, p. 127-151).

²² Plg. tyrėjai, analizuodami kalbos parinkimo veiksnius Valencijoje, remdamiesi nuostatų tyrimu, pažymi, kad pagrindinis veiksnys parenkant ispanų ar vietinę kalbą vietovėje, yra identitetas, kuris straipsnyje labiausiai siejamas su regioniniu solidarumu (plačiau žr. Casesnoves Ferrer, Sankoff 2003, p. 50-64).

²³ Plg. mokslininkas straipsnyje anotuoja tyrimo „Teksaso identiteto indeksas“, atlikto Teksaso universitete, rezultatus. Tyrimo esmė – identifikacijos klausimais išsiaiškinti respondentų susitapatinimą su *teksasietiška bendruomene*, kuriai būdingas atitinkamas dialektas (plačiau žr. Underwood 1988, p. 406-427).

²⁴ Pirmasis mokslininkas, pasiūlęs kalbos teoriją, pagrįstą identiteto veiksniumi, buvo britas R. Le Page. Tyrinėdamas vaikų kalbą daugiakalbėse kultūrose, kur asmuo gali rinktis tarp kelių kalbos sistemų, jis sukūrė „Identiteto veiksnų teoriją“ („Theory of Acts of identity“). Bandydamas paaiškinti, kaip vaikai neklysdami pasirenka savąją kalbą vietoj kurios nors kitos, vartojamos toje visuomenėje, R. Le Page tvirtino, jog individai ieško savos tapatybės. Kiekvienas susikuria savo verbalinę sistemą, atsižvelgdamas į grupes, su kuriomis norėtų būti identifikuotas. Be to, kaip pažymėjo mokslininkas, komunikacijos dalyvių nuostatos savo kalbėjimo atžvilgiu koreliuoja su nuostatomis kitų kalbėjimų atžvilgiu; atsakingas ir adekvatus vertinimas sietinas su pastangomis tinkamai įvertinti *kitaip* kalbantį, prognozuoti *jo (kito)* tapatumą (plačiau žr. Le Page 1974).

²⁵ Kaip matyti iš pateikiamų pavyzdžių, kai kurios kitos (ne skiriamosios) tarminės ypatybės (pavyzdžiui, a) trumpinami nekirčiuotos pozicijos *i* ir *u* (plg. *mán patík.k. jōs knygà žydràsis dvìratìs* // ‘Mán patiko jōs knyga „Žydràsis dvìratìs“.’ (D. D. – 16 m.); b) trumpieji balsiai *i* ir *u* kirčiuotoje pozicijoje ilgunami (plg. *ir_tàs kar_pìs tadà jì parplukdìno.namō* // ‘Ir tàs kar_pìs tadà jì parplukdìno namō.’ (M. S. – 13 m.); c) kartais informantų realizuojami trumpieji alofonai [e] ir [a] arba pusilgiai alofonai [e.] ir [a.] vietoj *ie*, *uo* ir *é*, *o* nekirčiuotoje pozicijoje (plg. *má_ude_mes / visuř / i_ atrakcijō.nus važė.vō.m* // ‘Máudėmės visuř, i atrakcionūs važiāvom.’ (E. G. – 13 m.), *ir_ iš_kaškuř_ acirā.d. mā.ža.(ž) žmāgelū.kas / maždai.(k)kzi(p) pādē.lis gal_dar_net_māžėsnis* // ‘Ir iš kažkuř atsirādo māžas žmogeliūkas, maždaug kaip puodėlis, gal dar net mažėsnis.’ (G. G. – 12 m.) ir kt.), jaunųjų informantų kalboje išryškėja.

²⁶ Plg. Mokslininkė N. Schilling-Estes (JAV) tiria, kaip du kalbėtojai keliakalbėje aplinkoje vartoja kalbinius išteklius identitetui kurti, formuoti ir perkurti. Tyrėja neneigia, kad viena vertus, reikšmingos išankstinės kalbinės ir socialinės struktūros, tačiau, remdamasi informantų *pokalbių analizės* duomenimis, tvirtina, kad identitetas yra dinamiškas, daugiaspektis pokalbio rezultatas (žr. Schilling-Estes 2004, p. 163-195).

²⁷ Tačiau pridurtina, kad ir šiuo atveju tikslumas nebeužtikrinamas, kadangi tarminės skirtybės keičiamos bendrinės kalbos garsais.

kodu vyriausieji šnektos bendruomenės nariai išreiškia aiškų *dialekto identitetą*²⁸. Pridurtina, kad *dialekto identiteto* (ar *tarminio tapatumo*) kategorija reikšminga tik analitiniam kalbėjimui apie šnektos bendruomenės sąmoningumą, patys respondentai neabejotinai neteikia tam ypatingos reikšmės. Teiginį pagrįsti galima kad ir fiksuotais kodų kaitos atvejais tarminis kalbėjimas *versus* bendrinė kalba. Ir vyriausiosios kartos informantai yra inertiški šnektos kaitos (*išlyginimo*), nulemtos ekstralingvistinių priežasčių, „vykdytojai“, kitaip jie „palaikytų“ šnektos vienalytiškumą. Tačiau vertinant teoriniu požiūriu, vyriausiųjų Lyduokių šnektos bendruomenės narių negalima susieti su lietuvių bendrinės kalbos bendruomene. Kaip matyti iš pavyzdžių, vyriausiųjų lyduokiečių kalbėjimas akivaizdžiai *žymėtasis* (objektyviais skirtumais) bendrinės kalbos požiūriu. Kaip tautinė kalba reprezentuoja tautą, išryškindama skirtumą su kitų tautų atstovais, pabrėždama tarpusavio bendrumą, taip šiuo atveju konkreiti šnektą išryškina skirtumą su kitų šnektų atstovais, pabrėžia bendruomenės narių tarpusavio bendrumą. Pastebėtina, kad lingvistinėje perspektyvoje kiekvienas subjektas

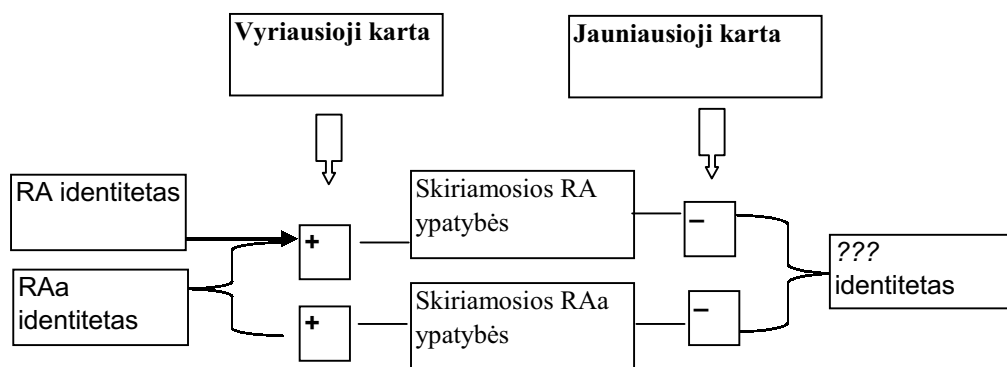
apibūdinamas kaip tam tikros kultūros narys vien todėl, kad jis kalba kaip kiti tos kultūros nariai (dalyviai). Vadinasi, *dialekto identitetą* galima vertinti kaip kultūrinį identitetą.

Apibendrinant Lyduokių šnektos *esamybę* pagal pagrindines skiriamąsias rytų aukštaičių anykštėnų ypatybes, prisimintinas E. Sapiro kalbinio identiteto modelis: „Jis kalba kaip mes“, vadinasi „Jis yra vienas iš mūsų“, kuriuo remiantis galima išryškinti vyriausiosios kartos ir jauniausiosios kartos tapatumo skirtis, ne tik kalbines, bet ir kultūrinės (žr. 1 pav.).

Pagal aptartąsias šnektos ypatybes įvertinus esamybę, galima formuluoti dvejopas prielaidas dėl skiriamųjų šnektos ypatybių išlikimo:

- 1) tiek pagrindinės rytų aukštaičių skiriamosios ypatybės, tiek skiriamoji anykštėnų ypatybė Lyduokių šnekte negrįžtamai išnyks;
- 2) ilgainiui jauniausiems šnektos atstovams *tarminė garsų raiška* galėtų tapti įprasta.

Pirmąją prielaidą galima grįsti intensyvia tarminių ypatybių *išlyginimo* tendencija, kurią lemia objektyvios ekstralingvistinės aplinkybės, t. y.:

1 pav.²⁹ Vyriausiosios ir jauniausiosios kartos kalbinis identitetas

²⁸ G. A. Martínezo terminas (žr. Martínez 2003, p. 39).

²⁹ Paveiksle naudojami šie trumpiniai: RA – rytų aukštaičiai, RAa – rytų aukštaičiai anykštėnai.

- 1) švietimo vienakalbiškumas – nekalbant apie tai, kad mokytojai dalykininkai kalba bendrine kalba (ar tik įsivaizduojama *bendrine kalba*), ir lietuvių kalbos pamokose tarminiam ugdymui dėmesys neskiiriamas³⁰;
- 2) mobilumo ir kvazimobilumo intensyvumas, kuris sudaro palankias sąlygas negimtatarnei kalbinei patirčiai. Dėl kelionių ir tarimų kelionių TV bei internetu jaunosios kartos socialinis–kultūrinis kontekstas iš esmės yra visiškai „išvietintas“. Toks kontekstas labai imperatyvus, t. y. diktuoja visas elgsenos, tarp jų ir kalbėjimo, madas.

Siekiant, kad *tarminė garsų raiška* ilgainiui jauniausiems šnektos atstovams taptų įprasta, kasdienių aplinkybių nebepakanka. Kodų (iš kartos į kartą ir t. t.) perimamumas, kaip matyti, pagrindinių skiriamųjų ypatybių nebeužtikrina. Vadinasi, sąmoningo šnektos ypatybių palaikytojo, tam tikra prasme dvikalbio – bendrinės kalbos ir šnektos – atstovo galima tikėtis sukūrus atitinkamą kalbinio prusinimo modelį, kuris apimtų ir kalbinio apskritai kultūrinio sąmoningumo ugdymą, ir tarminio, regioninio sąmoningumo diegimą, ir objektyvių konkrečios šnektos ypatybių nušvietimą lietuvių kalbos pamokose

(t. y. iš dalies integruotą mokymą). Tokių scenarijų galima interpretuoti dvejopai:

- 1) kaip dirbtinį tarmės palaikymą, savotišką konservavimą;
- 2) kultūrinės vertės aspektu – tarminio, regioninio sąmoningumo diegimas, ir objektyvių konkrečios šnektos ypatybių nušvietimas jaunajai kartai gali suteikti *antrąją langą į pasaulį* (plg. Girdenis 2001, p. 373).

Taigi, kaip kalbėta šiame straipsnyje ir atspindėta 1 paveiksle, pagrindinių rytų aukštaičių anykštėnų ypatybių nebuvimas jauniausiosios kartos kalbėsenoje:

- 1) priešina šnektos bendruomenės narius tarpusavyje,
- 2) neleidžia patikslinti ir apskritai nustatyti jaunosios kartos kalbinio (taigi ir kultūrinio) identiteto,
- 3) implikuoja klausimą – su kuo susietinas (kultūrinio požiūriu) *jaunosios kartos dialektas*, kaip esamas variantas kvalifikuotinas.

Vadinasi, skirtis *vyriausiosios kartos dialektas* / *jauniausiosios kartos dialektas* reikalauja conceptualaus patikslinimo, kurio skiriamųjų tarminių ypatybių analizė negali užtikrinti. Tam reikia atlikti kitų ypatybių išskaidą. Tai būtų jau kito tyrimo uždaviniai.

Literatūra

ALIŪKAITĖ, D., 2006. Tarminis kalbėjimas ir bendrinė kalba: kodų parinkimo aspektas. *Kalbotyra*, 56 (3), 7-14.

CARVALHO, A. M., 2004. I Speak Like the Guys on TV: Palatalization and the Urbanization of Uruguayan Portuguese. *Language Variation and Change*, 16, 127-151.

CASESNOVES FERRER, R.; SANKOFF, D., 2003. Identity as the Primary Determinant of Language Choice in Valencia. *Journal of Sociolinguistics*, 7/1, 50-64.

CHAMBERS, J., 1998. TV Makes People Sound the Same. In: Eds. L. BAUER, P. TRUDGILL. *Language Myths*. New York: Penguin Books, 123-131.

CHAMBERS, J. K.; TRUDGILL, P., 1998. *Dialectology*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.

GIRDENIS, A. 2001. *Kalbotyros darbai*. III tomas: 1988-2000. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

³⁰ Plg. universalioje kalbų teisių deklaracijoje skelbiama, kad kiekvienam turi būti garantuojama teisė vartoti gimtąją tarmę (kalbą) oficialiose situacijose, ir išmokti gerai abi, t. y. gimtąją tarmę / kalbą ir oficialiąją kalbą (žr. Phillipson 1992, p. 96).

- HINSKENS, F.; AUER, P.; KERSWILL, P., 2005. *The Study of Dialect Convergence and Divergence: Conceptual and Methodological Considerations*. 0521806879c01.xml CU1837B-Auer et al. May 27, 2005, 14:15, 1-48.
- KONTRA, M., 2002., Where is the “Most Beautiful” and the “Ugliest” Hungarian spoken? In: Eds. D. LONG; D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Volume 2. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin’s Publishing Company, 205-218.
- KAVOLIS, V., 1993. Daiktų ir reikšmių kaitynės. *Metmenys*, Nr. 64, 60-68.
- KERSWILL, P., 1994. *Dialects Converging: Rural Speech in Urban Norway*. Oxford: Clarendon Press.
- KERSWILL, P., 2003. Dialect Levelling and Geographical Diffusion in British English. In: Eds. D. BRITAIN; J. CHESHIRE. *Social Dialectology. In Honour of Peter Trudgill*. Amsterdam: Benjamins, 223-243.
- LE PAGE, R. P. et al., 1974. Further Report on the Sociolinguistic Survey of Multilingual Communities: Survey of Cayo District, British Honduras. *Language in Society*, 3, 1-32.
- Lietuvių kalbos atlasas*, 1982. Ats. red. K. MORKŪNAS. T. 2: Fonetika. Vilnius: Mokslas.
- Lietuvių kalbos tarnės*, 1970. Vilnius: Mintis.
- Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*, 2004. Sud. R. BACEVIČIŪTĖ, A. IVANAUSKIENĖ, A. LESKAUSKAITĖ, E. TRUMPA. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- MARKEVIČIENĖ, Ž., 1999. *Aukštaičių tarmių tekstai*. I dalis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- MARKEVIČIENĖ, Ž., 2001. *Aukštaičių tarmių tekstai*. II dalis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- MARTÍNEZ, G. A., 2003. Perceptions of Dialect in Changing Society: Folk Linguistics Along the Texas–Mexico Border. *Journal of Sociolinguistics*, 7/1, 38-49.
- MASSINI-CAGLIARI, G., 2004. Language Policy in Brazil: Monolingualism and Linguistic Prejudice. *Language Policy*, 3, 3-23.
- MILROY, L.; GORDON, M., 2003. *Sociolinguistics. Method and Interpretation*. Oxford: Blackwell Publishing.
- PHILLIPSON, R., 1992. *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- PRAKAPIENĖ, D., 2007. *Demografijos pagrindai*. Kaunas: Šviesa.
- SAVILLE-TROKE, M., 1982. *The Ethnography of Communication: An Introduction*. Oxford: Basil Blackwell.
- SAVONIAKAITĖ, V., 2003. Aukštaičių „ribų“ sampratos. *Lituanistica*, 3 (55), 101-112.
- SCHILLING-ESTES, N., 2004. Constructing Ethnicity in Interaction. *Journal of Sociolinguistics*, 8/2, 163-195.
- SKIRMANTAS, P.; GIRDENIS, A., 1998. Naujesni tarmių fonetinės transkripcijos rašmenys. *Kalbotyra*, 47 (1), 107-121.
- ŠAKNYS, Ž. B., 2005. Aukštaitijos jaunimo subregioninis tapatumas. Kartografinis tyrimas. *Žiemgala*, Nr. 1, 20-22, 70, 71.
- TRUDGILL, P., 1983. *Sociolinguistics: an Introduction to Language and Society*. London: Penguin Books.
- TUOMIENĖ, N., 2005. *Ramaškonių šnektos daiktavardžio kaitė: sociolingvistinis tyrimas [Rankraštis]*. Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04H). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas.
- UNDERWOOD, G. N., 1988. Accent and Identity. Methods in Dialectology. *Proceedings of the Sixth International Conference held at the University College of North Wales, 3rd–7th August 1987*. Clevedon, Philadelphia (Multilingual Matters LTD), 406-427.
- URBANAČIENĖ, J., 2005. *Svirkių šnektos (rytų aukštaičių vilniškių) fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija*. Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04H). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas.
- VAN BEZOOIJEN, R., 2002. Aesthetic Evaluation of Dutch. In: Eds. D. LONG; D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Volume 2. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin’s Publishing Company, 13-30.
- WARDHAUGH, R., 2006. *An Introduction to Sociolinguistics*. Fifth Edition. Oxford: Blackwell.
- WILLIAMS, A.; KERSWILL, P., 1999. Dialect Levelling: Change and Continuity in Milton Keynes, Reading and Hull. In: Eds. P. FOULKES; D. GERARD. *Urban Voices. Accent Studies in the British Isles*. London: Arnold, 141-162.
- WRAY, A.; TROTT, K.; BLOOMER, A.; REAY, S.; BUTLER, Ch., 2005. *Projects in Linguistics. A Practical Guide to Researching Language*. London: Replika Press Pvt. Ltd.
- ZINKEVIČIUS, Z., 1966. *Lietuvių dialektologija. Lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*. Vilnius: Mintis.

Daiva Aliūkaitė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: sociolinguistics, perceptual dialectology, folk linguistics, cognitive linguistics, ecolinguistics.

**CULTURAL SIGNIFICANCE OF DIALECTS:
THE LYDUOKIAI ACCENT****Summary**

The paper aims at the analysis of differential characteristics of dialects in the perspective of culture. The differential features are understood in the tradition of Lithuanian dialectology: they are the features that distinguish dialects and subdialects. The significance of such features has been generalized on the basis of one of East Highland Anykštėnai dialects, i. e. the Lyduokiai accent, as it is used at present. An attempt has been made at the comparison of the spectrum of sound utterance in the case of oldest and youngest generations. No doubt such an inductive solution, i. e. the concentration on a single accent, guarantees only the initial assumptions with regard to the cultural significance of dialectal characteristics in general. On the other hand, the obtained results may form

the basis for the general assumptions in the context of the cultural significance of dialectal distinctions.

The author arrived at the conclusion that the dialect identity deformed the territorial boundaries of language identity solely in the case of the oldest generation of dialect users. By the use of clear code the oldest members of the discussed dialectal community do express their distinct dialect identity. However, the absence of differential features in speech of the members of the youngest generation, firstly, it causes the confrontation between the representatives of this particular accent; secondly, it does not allow for the specification and determination of language identity and, consequently, cultural identity of the youngest generation; thirdly, it implies the question whether its language might be qualified at all and, if so, with what should be related from the cultural point of view.

KEY WORDS: differential features, spectrum of sound utterance, dialectal speech, the oldest and youngest generation.

Gauta 2007 06 01

Priimta publikuoti 2007 07 09

Lina Bačiūnaitė*Vilniaus universitetas**Kauno humanitarinis fakultetas**Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva**Tel.: (370) 61 14 37 23**El. paštas: lina.baciunaite@vukhf.lt**Moksliniai interesai: onomastika, kalbos kultūra, matematinė lingvistika.***ČEKIŠKĖS PARAPIJOS TŲ PAČIŲ GYVENAMŲJŲ VIETŲ VARDŲ
FLEKSIJŲ VARIANTIŠKUMAS IKI SUNORMINIMO IR PO JO**

Remiantis bažnytiniu archyvu, straipsnyje apžvelgiamos Čekiškės parapijos (Lietuva) gyvenamųjų vietų vardinio formavimosi tendencijos 1920-1949 m. Iki beveik visiško vardinio sunorminimo XX ir XXI a. sandūroje gyvenamųjų vietų vardų rašybos variantiškumui daugiausia įtakos turėjo tai, kad kunigai, vikarai ar raštininkai dar ir XX a. viduryje išgirstus pavadinimus užrašydavo taip, kaip juos vartodavo vietiniai gyventojai.

Nors 1920-1949 m. bažnytinių metrikų knygose užrašyti vietovardžiai ortografiškai yra jau daugiau ar mažiau taisyklingi, o jų fleksijos nurodo skaičių ir giminę, tačiau dažnai to paties oikonimo variantai būna ir moteriškosios, ir vyriškosios giminės, ir vienaskaitiniai, ir daugiskaitiniai.

Standartizuoti (sunorminti) ir dabar mūsų vartojami gyvenamųjų vietų vardai nevisada sutampa su senuose raštuose užfiksuotais ar vietinių gyventojų vartojamais oikonimais. Vieno iš kalboje turimų vietovardžių variantų įteisinimas, pripažinimas ir laikymas norminiu neturėtų prieštarauti istoriniam (kaip vartota iki sunorminimo) ir gyvosios kalbos (kaip vartojama po norminio varianto pateikimo) kriterijui. Apie kai kurių vietovardžių normas iš viso negalima kalbėti, kadangi tie oikonimų variantai nėra pateikti jokiam žinyne ar žodyne, o jų realų egzistavimo faktą įrodo tik rašytiniai šaltiniai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: vietovardis, Čekiškės parapija, bažnytiniai archyvai, norminimas, fleksijų variantiškumas.

Įvadas

Dabar pagal techninį organizacinį tvarkomąjį reglamentą GKTR 1.02.01:2004 „Geografinių pavadinimų vartoseną žemėlapiuose“, patvirtintą Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos Generalinio direktoriaus K. Maksvyčio įsakymu Nr. 1P–15, 2004–02–03, vietovardžių norminimas koordinuojamas tarptautiniu, valstybių ir institucijų lygiu. Tarptautinių vietovardžių norminimą koordinuoja Jungtinių Tautų Organizacijos Geografinių pavadinimų standartizavimo kon-

ferencijos. Valstybės lygiu vietovardžių norminimą koordinuoja Valstybinė lietuvių kalbos komisija, kuri nustato Lietuvos vietovardžių oficialias lytis ir kitų kalbų vietovardžių vartojimo principus, etninių žemių lietuviškus tradicinius vietovardžius ir jų formas. Institucijų lygiu gali būti atliekami konkretūs valstybės lygiu norminamų vietovardžių darbai, pvz.: geografinių pavadinimų vartosenos detalizavimas atsižvelgiant į žemėlapių tipą, paskirtį, oficialios kalbos (lotyniško ir nelotyniško pagrindo) rašmenis, tarptautinės kartografavimo ir lotynizacijos taisykles.

Visi onomastikos rinkimo ir norminimo darbai buvo pradėti dar tarpukaryje, kai Kazimieras Būga iš gyvosios kalbos ėmė kaupti tikrinių žodžių kartoteką (Zinkevičius 1992, p. 137-142), kuri dabar saugoma Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje. Ši kartoteka vis papildoma bei skaitmeninama pagal „Tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo 2001-2010 m.“ programą (*Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2005 m. veiklos ataskaita*).

Šio straipsnio tikslas yra suregistruoti ir identifikuoti Čekiškės parapijos (vidurio Lietuva) 1917-1949 m. tų pačių gyvenamųjų vietų vardų fleksijų variantus, surinktus iš Čekiškės Švč. Trejybės bažnyčios archyvo ir įvertinti dabartinės jų norminės lyties tikslingumą.

Toponimai Lietuvoje daugiausia yra tiriami etimologijos (Blažienė 1999; Deltuvienė 2001, 2006; Kiseliūnaitė, Simutyte 2005; Maciejauskienė 2002b; Taluntytė 2003; Vanagas 2004; Zinkevičius 2005) ir darybos (Bartkutė 2008; Bilkis 1998; Deltuvienė 2006; Endzelytė 2005; Mickienė 2001; Razmukaitė 1998, 2008) bei ortografijos (Garliauskas 2004; Palionis 2003) požiūriais. Vietovardžių norminis kirčiavimas ir rašyba atspindi vietovardžių žodynuose (*Vietovardžių kirčiavimo žodynas* 1994; *Vietovardžių žodynas* 2002; *Lietuviški tradiciniai vietovardžiai* 2002; Vanagas 2004). Toponimikos vartojimo pakeitimus skelbia Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

Standartizuoti (sunorminti) gyvenamųjų vietų vardai kartais iš viso nesutampa su senuosiuose raštuose užfiksuotais ir dabar vietinių tos teritorijos gyventojų vartojamais oikonimais. Vieno iš kalboje turimų vietovardžių variantų įteisinimas, pripažinimas, laikymas norminiu neturėtų prieštarauti šiems kriterijams: istoriniam (kaip vartota iki sunorminimo) ir gyvosios kalbos (kaip vartojama po norminio varianto pateikimo). Apie kai kurių vietovardžių normas iš viso negalima kalbėti, kadangi tie oikonimų variantai nėra pateikti jokiame žinyne ar žodyne

dėl pačių gyvenamųjų vietų dydžio bei visuotinio, kultūrinio ir pažintinio reikšmingumo (*Vietovardžių žodynas* 2002, p. 5). Ne visos bažnytinuose metrikuose užfiksuotos Čekiškės parapijai priklausiusios teritorijos (ypač buvę vienkiamiai ir mažesni kaimai) dabar yra apgyvendintos, tačiau jų vardai šnekamojoje kalboje dar yra vartojami.

Gyvenamųjų vietų vardų fleksijų variantiškumo ir norminių lyčių nustatymo tyrimas atliktas taikant istorinių duomenų analizės metodą. Tyrimui reikalingi duomenys buvo rinkti iš pirminių šaltinių ir lyginti su dabartiniais, kadangi „vienas iš pagrindinių istorinių tyrimo uždavinių yra nustatyti praeities įvykių priežastingumą“ (Kardelis 2007, p. 247).

Atlikto tyrimo pagrindu galima dar kartą peržiūrėti dabar laikomų norminiais variantais kai kurių gyvenamųjų vietų vardų lytis ir papildyti šio krašto vardyno registrą keliais gyvenamųjų vietų vardais.

Bendrieji bažnytinio archyvo bruožai

Bažnyčios metrikų knygos – tai istoriniai šaltiniai, kuriuose gausu toponimų, antroponimų, gyvenimo realiųjų, pilietinės savimonės, grožinių tekstų pavyzdžių. „Maždaug XVI a. antroje pusėje Lietuvos kanceliarijos sistemoje atsirado dar viena labai didelė šaltinių grupė – bažnyčių metrikų knygos. Tai buvo naujas dalykas LDK. Tose knygose buvo nenutrūkstamai fiksuojami lietuvių oikonimai ir antroponimai“ (Garliauskas 1998, p. 135). Kadangi Čekiškėje bažnyčia buvo pastatyta tik XVIII a. pradžioje, tai ankstesnė bažnytinių knygų analizė iš viso negalima. Atliekant tyrimą, nesinaudota tais Čekiškės parapijos kanceliariniais raštais, kuriuose užfiksuota parapijos veikla, klebonijos ūkinė plėtra, pamokslų ir politinių atsišaukimų tekstai.

Švietimo ir konfesijos sąsajos Lietuvoje yra labai glaudžios, nes būtent su Romos katalikų

tikėjimu plito raštas, kultūra, naujovės. Senąjį baltišką tikėjimą pakeitusi krikščionybė (1387 m. Lietuvos krikštas, 1413 m. Žemaičių krikštas) visam laikui tapo svarbi visuomeninė institucija. Romos katalikų tikybos išpažinėjai buvo ir yra¹ gausiausia konfesinė bendruomenė Lietuvoje, kuriai artima vakarietiška pasaulėžiūra ir pasaulėvoka.

Čekiškės parapijos tų pačių gyvenamųjų vietų vardų variantiškumo iki sunorminimo ir po jo tyrimo medžiagą sudaro septynios vien lietuviškai (1920-1949) rašytos ir dvi pramaišiu lietuviškai, vokiškai ir lotyniškai (1917-1924) rašytos knygos: krikštų (KR) gyventojų surašymo (GS), užsakų (UR), santuokų (SR) ir mirimo (MR) registracijos metrikai, Sutvirtinimo sakramento (SS) ir Pirmosios Komunijos sąrašų (PKS) knyga.

Bažnyčios knygų (metrikų) įrašai – tai trumpi tekstai, kuriuose glaustai aprašytos kokios nors bažnytinės apeigos: krikštas, tuoktuvės, laidotuvės. Šių apeigų tekstų ir metrikų formų pavyzdžiai surašyti apeigynuose, kurie vadinti agendomis (*Agenda*) arba ritualais (*Rituale Sacramentorum*) (Garliauskas 2004, p. 13).

Bažnyčios metrikuose be gyvenamųjų vietų vardų dar yra parašyti asmenvardžiai, datos, apibūdinta socialinė gyventojų padėtis, ligų, nuo kurių mirę žmonės, pavadinimai, įrašo autorius ir jo pareigos, įvairios, tačiau nedažnos, pastabos.

Lietuviškai rašyti Čekiškės parapijos metrikai

Lietuvos Respublikos tautinės savimonės raidoje galima išskirti du etapus: tautos konsolidavimo (1918-1926) ir pilietinės brandos (1926-1940).

Telkimosi apie nacionalinę valstybę laikotarpiui būdinga nepriklausomybės gynimas, kova prieš užsienio agresiją, nacionalinių visuomeninių institucijų kūrimas. Bažnyčia pritarė valstybinei politikai nacionalinių interesų klausimu ir pakeitė ne tik kanceliarijos dokumentų kalbą, bet ėmė propaguoti ir lietuviškas apeigas. Čekiškės parapijos bažnytinės knygos nuo to laiko visada pildomos tik lietuviškai.

Kiekvienoje knygoje buvo užrašytas skirtingas gyvenamųjų vietų vardų skaičius. KR 1917-1923 identifikuoti 73 skirtingi oikonimai, o jų variantų 161. Šiuose metrikuose („Geburts- und Taufregister der römisch-katholischen Kirchen gemainde in Czekiszki, Kreis Ianow“) yra 300 lapų (*dreihundert Blätter*), visi jie prirašyti. Kiekviename lape yra po tris įrašus. Metrikuose informacija pateikiama keliomis kalbomis: lotyniškai, vokiškai ir lietuviškai. Ji suskirstyta į kelias dalis. Pirmiausia rašomas eilės numeris (*Lfd./Nr.*). Kiekvienais metais numeracija pradeda iš naujo. Toliau surašoma visa informacija apie naujagimį (*Des Neugeborenen/ nati*): gimimo data (*Geburtsdatum/ dies nativitatis*); gimimo vieta (*Geburtsort/ locus nativitatis*) – iš šios grafos ir buvo išrašyta daugiausia gyvenamųjų vietų vardų; lytis (*Geschlecht/ genus*); vardas (*Vorname/ nomina*); pavardė (*Familienname/ cognomen*); ar gimė teisėtoje santuokoje (*Die Geburt war (un)ehelich/ natus (a) (il)legitime*). Kita dalis įrašo yra skirta įrašyti vaiko tėvų (*Die Eltern des Kindes/ parentes nati*) (tėvo (*des Vaters/ patris*) ir motinos (*der Mutter/ matris*)) vardams ir pavardėms (*Vor- und Familienname/ nomen et cognomen*); padėčiai ar profesijai (*Stand oder Beruf/ condicio vel professio*); gyvenamajai vietai (*Wohnort/ locus habitationis*) – šios grafos įrašai ir yra

¹ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. balandžio mėnesį pirmą kartą po Nepriklausomybės atkūrimo surengė visuotinį gyventojų ir būstų surašymą. Apdorojus šio surašymo duomenis paaiškėjo, kad Lietuvoje Romos katalikų yra 79% (2 752 447) visų gyventojų (*Lietuvos gyventojai pagal tikybą. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės informacija*).

šio darbo objektas; religijai (*Religion/ religio*). Dar viena įrašo dalis yra apie vaiko įregistravimą (*Die Anmeldung des Kindes/ relatio*): kada tai padaryta (*Wann angemeldet?/ dies relationis*) – įrašyta krikšto data; kas tai padarė (*Durch wen angemeldet?/ a quo relatum est*) – dažniausiai pasirašo (arba tik pliusiukus parašo) kūdikio tėvas; kas patvirtino dokumentais (*Durch wen beurkundet?/ a quonam recepta*) – įrašyta kunigo pavardė. Likusi informacija yra parašyta prie įrašo apie krikštynas (*Die Taufe des Kindes/ baptisma nati*): krikšto data (*Datum der Taufe/ dies baptismatis*); kur krikštynos vyko (*Wo hat die Taufe stattgefunden?/ ubinam baptisatus?*); kas atliko krikšto apeigas (*Durch wen wurde die Taufe vollzogen?/ a quonam baptisatus?*) – visada įrašyta ta pati kunigo, kuris įregistravo kūdikį, pavardė; krikštatevių vardai, pavardės, gyvenamoji vieta ir socialinė padėtis (*Der Taufzeugen Vor- und Zunamen Wohnort und Beruf/ patrinorum nomen et cognomen locus habitationis et condicio*). Šioje grafoje dažnai yra parašyta net po du skirtingus gyvenamųjų vietų vardus.

1917 m. buvo pakrikštyta 86 naujagimiai, 1918 m. – 109, 1919 m. – 137, 1920 m. – 149, 1921 m. – 176, 1922 m. – 162, 1923 m. – 76 (pastutinis įrašas yra gegužės 13 d.).

Iš SR 1917-1924 išrašyta 60 vietovardžių, o jų variantų 114. Šiuose metrikuose („Register der Eheschliungen der römisch-katholischen Kirchen Gemeinde in Czekiszki, Kreis Ianow“) santuokos registracijos įrašai taip pat rašyti ne viena kalba. Knygoje yra 150 lapų (*hundertfünfzig Blätter*), tačiau prirašyti tik 99. Kiekvieniame lape yra po tris įrašus.

Kiekvienais metais vidutiniškai buvo sutuokiamos 37 poros: 1917 m. – 21, 1918 m. – 24, 1919 m. – 45, 1920 m. – 52, 1921 m. – 37, 1922 m. – 48, 1923 m. – 41, 1924 m. – 28.

Visa pateikiama informacija yra sugrupuota. Pirmiausia buvo surašyti jaunojo (*des Bräutigams/ Sponsi*) ir jaunosios (*der Braut/ Sponsae*)

vardai bei pavardės (*Vor- und Zuname/ nomen et cognomen*). Šiam tyrimui reikalinga medžiaga buvo rinkta iš grafos, kurioje nurodyta jaunųjų gyvenamoji vieta, padėtis arba profesija (*Wohnort, Stand oder Beruf/ locus habitationis, condicio vel professio*). Taip pat gyvenamųjų vietų vardų yra ir ten, kur surašyta jaunųjų tėvų vardai, padėtis arba profesija ir gyvenamoji vieta (*Namen, Stand oder Beruf und Wohnort der Eltern/ nomina, condicio vel professio, locus habitationis parentum*). Kiti įrašai yra apie tuoktuves (*Die Trauung/ celebratio matrimonii*). Čia parašyta, kada buvo skelbti užsakai (*Wann wurden sie aufgeboten?/ quando proclamati?*), kada įvyko jungtuvės (*Tag der Eheschliessung?/ dies celebrationis matrimonii*), kur įvyko jungtuvių ceremonija (*Wo fand die Eheschliessung statt?/ locus celebrationis matrimonii*), kieno buvo sutuokti (*Durch wen wurde sie vollzogen?/ a quonam copulati?*).

SS 1920-1929 buvo rasti 72 vietovardžiai, iš kurių tik trys turėjo po du variantus. Šioje knygoje yra suregistruoti tie, kurie priėmė Sutvirtinimo Sakramentą 1920 m. birželio 3, 4 ir 5 dienomis, 1924 m. rugpjūčio 16 ir 17 dienomis, 1929 m. birželio 14 ir 15 dienomis. 1920 m. buvo įregistruotas 1231 žmogus. Registracijos metu buvo nurodyta pavardė, vardas, iš kur jis ir kokio amžiaus (jauniausiam 5 metai, o vyriausiam – 46). 1924 (įregistruoti 175 žmonės) ir 1929 (įregistruoti 87 žmonės) metų registracijoje dar buvo nurodyti tėvų vardai ir pavardės bei sutvirtinimo tėvai.

KR 1923-1939 skirtingų identifikuoatų vietovardžių užrašyti 84, o jų variantų 148. Šioje knygoje („Krikšto metriku juodraštis nuo 20/ V 1923 m.“) iš viso yra 226 lapai, iš jų prirašyti – 182. Kiekvienais metais vidutiniškai buvo 149 krikštai: 1923 m. – 97 (numeracija pradėta nuo 77), 1924 m. – 175, 1925 m. – 182, 1926 m. – 156, 1927 m. – 157, 1928 m. – 180, 1929 m. – 154, 1930 m. – 151, 1931 m. – 162, 1932 m. – 145,

1933 m. – 133, 1934 m. – 121, 1935 m. – 130, 1936 m. – 132, 1937 m. – 116, 1938 m. – 111, 1939 m. – 8 (paskutis įrašas yra padarytas sausio 18 dieną).

GS 1927 užfiksuota 60 gyvenamųjų vietų vardų, o jų variantai buvo 69. Šioje knygoje yra 137 lapai, kuriuose surašyti Čekškės parapijos gyventojai: nurodoma, kiek šeimų gyvena tame kaime; miestelyje, dvare, surašomi visi šeimai priklausantys žmonys (vyras, žmona, vaikai, tarnai); nurodoma gyventojų tautybė (be lietuvių dar gana daug buvo lenkų šeimų).

MR 1927-1939 skirtingų oikonimų buvo 70, o variantų 95. Šie metrikai yra mirimų registracijos juodraščiai. Metrikų lapai nenumeruoti. Juose kiekvienais metais buvo įregistruojama beveik po tiek pat mirusiųjų: 1927 m. – 37 (pirmasis įrašas padarytas liepos 1 dien¹), 1928 m. – 78, 1929 m. – 108, 1930 m. – 76, 1931 m. – 76, 1932 m. – 66, 1933 m. – 54, 1934 m. – 72, 1935 m. – 75, 1936 m. – 66, 1937 m. – 72, 1938 m. – 57, 1939 m. – 1 (įrašas padarytas sausio 4 dieną).

UR 1931-1949 47 skirtingi gyvenamųjų vietų pavadinimai turėjo 61 variantą. Šioje knygoje puslapiai nenumeruoti, daugelis užsakų įrašų išbraukta (dėl to galima manyti, kad tai yra juodraštis), prie kai kurių įrašų yra pažymos: sutuokta, surišti, atestatas, sugriuvo.

Iš 120 lapų, iš kurių 80 buvo prirašyta, GS 1933 po vieną kartą užrašyti 37 gyvenamųjų vietų vardai, kadangi puslapio viduryje parašius oikonimo pavadinimą, jis prie kiekvienos šeimos nebuvo kartojamas. Šioje knygoje suregistruoti Čekiškės parapijos gyventojai (2347 vyrai ir 2343 moterys). Čia nurodoma: pavardė, vardas, amžius, ar vaikai priėję pirmosios išpažinties ir Komunijos, ar suaugusieji yra praktikuojantys katalikai, kokiom nekatalikiškom organizacijom priklauso (*šaul. org.* (Šauliai – aut.), *Taut. org.* (Tautininkai – aut.), *J. ūk.* (Jaunasis ūkininkas – aut.), *Ūk. rat.* (Ūkininkų ratelis – aut.)), kokioms katalikiškoms organizacijoms ir brolijoms pri-

klauso (*M. dr.* (Marijos draugija – aut.), *K. Centro* (Caritas – aut.), *Tret. org.* (Tretininkai – aut.), *Ang. S.* (Angelų Sargų draugija – aut.), *At. org.* (Ateitininkai – aut.), *Mot. dr.* (Moterų katalikių draugija – aut.), *Šv. Sakr.* (Šv. Sakramento – aut.), *Mot. Tt. dr.* (Moterų Tretinikių draugija – aut.)), kokie šeiminiai santykiai, kiek žemės turi.

Iš PKS 1938-1948 išrinkti 58 vietovardžiai, kurie turėjo 71 variantą. Šie metrikai nėra knyga, bet segtuvas, kuriame susegti atskiri lapai su vaikų, priėmusiųjų Pirmąją Komuniją, sąrašais. Pirmasis sąrašas įsegtas apačioje, o vis naujesni segami ant senesnio. Čia parašytos vaikų pavardės, vardai, gyvenamosios vietos vardas, iš kurios jie kilę, amžius, mokymosi įvertinimas.

Lietuviškai rašytų metrikų gyvenamųjų vietų vardai atskleidžia pagrindines oikonimų norminimo ir užrašymo tendencijas.

Gyvenamųjų vietų vardų rinkimas ir norminimas

Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus kartotekai pradžia davė K. Būgos ir jo pagalbininkų vardyno duomenų rinkimas iš gyvosios kalbos. Per pirmąjį vardyno duomenų rinkimo tarpsnį buvo surinkta apie 16 700 iš visų dabar kartotekoje esančių daugiau nei 600 tūkstančių vietovardžių (Maciejauskienė 2002a, p. 57).

Antrasis vardyno rinkimo etapas prasidėjo su „1934 m. išleista K. Alminauskio sudaryta instrukcija vietovardžių rinkėjams. 1934 m. sausio 28 d. įvykusiame Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Pavardžių ir vietovardžių komisijos posėdyje (dalyvavo A. Salys, I. Šeinius, A. Survila, kun. P. Veblaitis ir J. Talmantas, pirmininkavo J. Balčikonis) buvo nutarta, jog būtinai surašyti visos Lietuvos gyvenamųjų vietų vardus, nustatyti bendrinės kalbos vartosenai tinkamas autentiškas jų formas“ (Bilkis, Daračkaitė). Vietovardžių rinkimo, kuris labai intensyvus buvo nuo 1935 iki 1938 m., tvarka ir nurody-

mai rinkėjams iš esmės nepakito iki mūsų dienų. Visi surinkti vietovardžiai vėliau buvo sutvarkyti – sukurčiuoti, nustatytos gyvenamųjų vietų vardų norminės lytys – ir įtraukti į būsimą daugiatomį norminamąjį „Lietuvos vietovardžių žodyną“ (Maciejauskienė 2002b, p. 104). Dėl istorinių aplinkybių Vilniaus krašto vietovardžių rinkimu rūpinosi Lietuvos mokslo draugija kartu kaupusi ir tautosakos, ir etnografijos medžiagą. Šią surinktą kartoteką tikrino lituanistai, kurie nustatinėjo lietuviškas žemėvardžių lytis ir parengė spaudai „Vilniaus srities vietovardžius“, kurie taip ir nebuvo išleisti (Sinkevičiūtė 2006, p. 497-498).

Trečiasis vietovardžių rinkimo etapas sietinas su XX a. šeštojo dešimtmečio pabaiga, kai ypač aktyviai rinkti Klaipėdos krašto ir Pietryčių Lietuvos gyvenamųjų ir negyvenamųjų vietų vardai. Tiek trečiojo, tiek ketvirtojo (nuo 1976 iki 1986 m.) vietovardžių rinkimo etapų metu Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus kartoteka buvo ne tiek gausinama naujais joje neegzistavusiais vardais, kiek tikslinama, papildoma tų pačių gyvenamųjų vardų variantais. Tai buvo paskutinis masinis vardyno rinkimas iš gyvosios kalbos.

Dabar sukauptos kartotekos medžiaga yra apdorojama taikant moderniąsias technologijas ir dar kartą įvertinama norminimo požiūriu. Visi šie pakeitimai atsispindi Lietuvių kalbos instituto kaskart vis atnaujinamame „Vietovardžių žodyne“ internete.

Gyvenamosios vietos vardo norminimas – tai vieno iš kalboje turimų vietovardžių variantų įteisinimas, pripažinimas, nustatant bendrinės kalbos vartosenai tinkamas autentiškas jų formas.

Autentiškos gyvenamosios vietos vardo formos (kirtis, ilgieji/ trumpieji balsiai, giminė, skaičius) nustatymas iš gyvosios kalbos dabar beveik neįmanomas, nes dažnai dėl globalizacijos procesų toje teritorijoje gyvenantys žmonės nėra vietiniai gyventojai, o priešingai, yra pakankamai neseniai apsigyvenę atvykėliai ne tik iš kito regiono, bet ir priklausantys kitai tarmei. Šie eks-

tralingvistiniai dalykai taip pat labai svarbūs, atsižvelgiant į vietovardžių norminimą, remiantis gyvojoje kalboje vartojama lytimi.

Norint įvertinti dabar jau norminės oikonomo lyties autentiškumą, galima remtis senaisiais raštais, kuriuose gausu tos gyvenamosios vietos vardų užrašymų. Tyrimui pasirinkti tik lietuviškai rašytų metrikų vietovardžiai, nes jų jau nebereikia adaptuoti, tai yra perrašyti lietuviškais rašmenimis pagal apytikslį tarimą iš lotyniškų rašmenis vartojančių kalbų (lotynų, lenkų) su lietuviška galūne, arba transkribuoti, tai yra perrašyti lotyniškais rašmenimis pagal apytikslį tarimą su lietuviška galūne nelotyniško pagrindo rašmenimis vartojančių kalbų (senoji slavų, rusų).

Taip pat labai svarbu yra tai, kad iš lietuviškai pildytų ar rašytų bažnytinio archyvo metrikų rinkti gyvenamųjų vietų vardai buvo užrašyti kaip tik tuo metu, kai pradėti pirmieji vardyno norminimo darbai. Tikėtina, kad vardyno standartizavimas ne iš karto galėjo įsitvirtinti rašytinėje Bažnyčios kalboje, kadangi ši institucija pasižymi konservatyvumu, todėl daugelis inovacijų jos nepasiekė arba pasiekė žymiai vėliau. Be to, kanceliarinė Bažnyčios raštų kalba buvo labai susijusi su gyvąja šnekamąja kalba, nes raštininkai, vikarai ar klebonai užrašydavo tą informaciją, kurią jiems suteikdavo dėl apeigų į juos kreipėsi gyventojai, pavadinantys vieną ar kitą teritoriją taip, kaip buvo įpratę vartoti kasdienėje savo kalboje.

Dėl jau minėtų priežasčių, kai kurių Čekiškės parapijos bažnytinio archyvo tų pačių gyvenamųjų vietų vardų fleksijų variantai skiriasi gimine ir skaičiumi.

Tų pačių gyvenamųjų vietų vardų fleksijų variantiškumas

Lietuvių kalboje „vienaskaitos ir daugiskaitos reikšmės formaliai žymimos daiktavardžių linksnių galūnėmis“ (DLKG 1994, p. 65), o „daiktavardžių priklausymas prie vienos kurios giminės reiškiamas morfologiškai – kamieno ypatumais, linksnių galūnėmis“ (DLKG 1994, p. 63). Tas

pats gyvenamosios vietos vardas po sunorminimo gali būti tik vienaskaitos (Sg.) arba tik daugiskaitos (Pl.) formos, tik vyriškosios (m) arba tik moteriškosios (f) giminės. Dabar lietuviškame vadyne yra pateikiama keletas norminių to paties kamieno variantų, tačiau tie vietovardžiai tikrai yra skirtingose Lietuvos vietose arba už dabartinės Lietuvos Respublikos ribų (egzonimai).

Ki dabartinio vadyno standartizuotų lyčių buvo vartojama keletas skirtingų vardų toms pačioms gyvenamosioms vietoms pavadinti, todėl, renkant vadyno duomenis, neaišku, kuris iš tuo metu gyvoje kalboje vartojamų variantų galėjo būti užrašytas. Iš 105 skirtingų nuo 1917 iki 1948 m. Čekiškės bažnyčios metrikuose užrašytų gyvenamųjų vietų vardų 17 (16%) iš jų turėjo po keletą fleksijų variantų: *Bagdonišk-īs* (GS 1927; KR 1923-1939; MR 1927-1939) – *Bagdonišk-ė* (PKS 1938-1948); *Baltrišk-ė* (SS 1920-1929) – *Baltrišk-īs*, *Baltrišk-ės* (KR 1923-1939) – *Baltrišk-iai* (KR 1923-1939); *Burbišk-iai* (SS 1920-1929; KR 1923-1939; PKS 1938-1948) – *Burbišk-īs* (MR 1927-1939) – *Burbišk-ės* (UR 1931-1949); *Burlokyn-ė* (SS 1920-1929; GS 1927; KR 1923-1939; UR 1931-1949) – *Burliokišk-iai* (SS 1920-1929); *Butvilon-iai* (SS 1920-1929) – *Butvilon-īs* (KR 1923-1939); *Gegužėn-ai* (KR 1923-1939; UR 1931-1949; GS 1933; PKS 1938-1948), *Gegužyn-ai* (MR 1927-1939; UR 1931-1949) – *Gegužin-ė* (KR 1923-1939); *Gučkamp-īs* (KR 1917-1923; SR 1917-1924; SS 1920-1929; GS 1927; KR 1923-1939; MR 1927-1939; UR 1931-1949) – *Gučkamp-iai* (KR 1917-1923; SR 1917-1924; SS 1920-1929; MR 1927-1939); *Juodmišk-īs* (KR 1917-1923; MR 1927-1939; PKS 1938-1948) – *Jodmišk-iai* (KR 1917-1923; KR 1917-1923), *Jodemišk-iai* (SR 1917-1924); *Jurdišk-iai* (SS 1920-1929; PKS 1938-1948) – *Jurdišk-īs* (MR 1927-1939); *Lelervišk-īs* (KR 1917-1923, GS 1927) – *Lelervišk-iai* (SR 1917-1924; MR 1927-1939; PKS 1938-1948) – *Lelervišk-ės* (SS 1920-1929; GS 1933; PKS 1938-1948), *Le-*

liarvišk-ės (SS 1920-1929); *Peslišk-iai* (KR 1917-1923; SS 1920-1929; KR 1923-1939; MR 1927-1939; PKS 1938-1948), *Pieslišk-iai* (KR 1923-1939; MR 1927-1939) – *Peslišk-ės* (SR 1917-1924) – *Pieslišk-īs* (GS 1927; GS 1933); *Radvilišk-iai* (SR 1917-1924; SS 1920-1929; KR 1923-1939; PKS 1938-1948) – *Radvilišk-īs* (SS 1920-1929; GS 1927; KR 1923-1939; MR 1927-1939; PKS 1938-1948), *Radvylišk-īs* (PKS 1938-1948); *Raudon-ė* (SS 1920-1929; GS 1927; KR 1923-1939; MR 1927-1939; UR 1931-1949; PKS 1938-1948) – *Raudon-īs* (KR 1917-1923; KR 1923-1939) – *Raudon-iai* (KR 1917-1923); *Uždulinsk-īs* (GS 1927) – *Uždulinskyn-ė* (KR 1923-1939) – *Uždulinsk-iai* (MR 1927-1939); *Vaičiulišk-iai* (KR 1917-1923), *Vaičiulišk-iai* (MR 1927-1939) – *Vaičiulišk-ės* (SS 1920-1929), *Vaičiulišk-ės* (GS 1933); *Venclavišk-īs* (SS 1920-1929; GS 1927, MR 1927-1939; GS 1933) – *Venclavišk-iai* (KR 1917-1923; SS 1920-1929; KR 1923-1939), *Venslavišk-iai* (KR 1923-1939) – *Venclavišk-ės* (PKS 1938-1948), *Venclovišk-ės* (PKS 1938-1948); *Zabelišk-iai* (KR 1917-1923; SR 1917-1924), *Zabielišk-iai* (SS 1920-1929; KR 1923-1939; PKS 1938-1948), *Zubielišk-iai* (PKS 1938-1948) – *Zabelišk-ė* (KR 1917-1923) – *Zabielišk-īs* (GS 1927, MR 1927-1939).

4 (25%) gyvenamųjų vietų vardų (iš 16 identifikuotų su skirtingomis fleksijomis) dabartinė norminė lytis nei karto nebuvo užrašyta nuo XX a. antrojo dešimtmečio pabaigos iki XX a. vidurio Čekiškės parapijos bažnyčios archyve. Tai įrodo, kad vietiniai gyventojai vartojo kitokią oikonomo lytį nei dabar yra pateikiama žodynuose ar žinynuose. 6 (37%) standartizuotų oikonomų užrašytos lytis sutampa su rastomis metrikuose. Pirmojoje lentelėje pateikti gyvenamųjų vietų vardų norminiai kirčiuoti variantai ne visada sutampa su vietinių gyventojų ir dabar vartojama lytimi, kadangi per Čekiškės parapiją eina kirčio sąlyginio atitraukimo izofona (Zinkevičius 1994, p. 26).

1 lentelė. Tų pačių gyvenamųjų vietų fleksijų variantai

Sg., m	Pl., m	Sg., f	Pl., f
<i>Bagdōnišk–is</i> (!) ²		<i>Bagdōnišk–ė</i>	
<i>Bal̃trišk–is</i>	<i>Bal̃trišk–iai</i>	<i>Bal̃trišk–ė</i>	<i>Bal̃trišk–ės</i> (!)
<i>Būrbišk–is</i>	<i>Būrbišk–iai</i>		<i>Būrbišk–ės</i> (!)
<i>Butvilón–is</i>	<i>Butvilón–iai</i> (!)		
	<i>Gegužėn–ai</i> (!) <i>Gegužyn–ai</i>	<i>Gegužin–ė</i>	
<i>Gūčkamp–is</i> (!)	<i>Gūčkamp–iai</i>		
<i>Juodmišk–is</i> (!)	<i>Jodmišk–iai</i> <i>Jodemišk–iai</i>		
<i>Jūrdišk–is</i> (!)	<i>Jūrdišk–iai</i> (?) ³		
<i>Lelėrvišk–is</i>	<i>Lelėrvišk–iai</i>		<i>Lelėrvišk–ės</i> (!) <i>Leliarvišk–ės</i>
<i>Pieslišk–is</i>	<i>Peslišk–iai</i> <i>Pieslišk–iai</i>		<i>Peslišk–ės</i> <i>Pėslišk–ės</i> (!)
<i>Radvilišk–is</i> (!) <i>Radvylišk–is</i>	<i>Radvilišk–iai</i>		
<i>Raudōn–is</i>	<i>Raudōn–iai</i>	<i>Raudōn–ė</i> (!)	
<i>Uždulinsk–is</i>	<i>Uždalinsk–iai</i>	<i>Uždulinskỹn–ė</i> (!)	
	<i>Vaičiulišk–iai</i> (!) <i>Vaičiulišk–iai</i> (?)		<i>Vaičiulišk–ės</i> <i>Vaičiulišk–ės</i>
<i>Venclavišk–is</i> (!)	<i>Venclavišk–iai</i> <i>Venslavišk–iai</i>		<i>Venclavišk–ės</i> <i>Venclovišk–ės</i> (!)
<i>Zabiėlišk–is</i>	<i>Zabelišk–iai</i> <i>Zabielišk–iai</i> (!) <i>Zubielišk–iai</i>	<i>Zabelišk–ė</i>	

² (!) – vietinių gyventojų dabar šnekamojoje kalboje vartojamas variantas.³ (?) – neužrašyta Lietuvos TSR administracinio–teritorinio suskirstymo žinyne (I dalis) 1974 ir Lietuvos TSR administracinio–teritorinio suskirstymo žinyne (II dalis) 1976, tačiau rastas Lietuvos apgyvendintos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys 1925, p. 62-65.

14 skirtingų gyvenamųjų vietų vardų buvo surinkta su vienaskaitos vyriškosios giminės fleksijomis, iš jų 3 (21%) dabar laikytini norminėmis. 4 (29%) oikonimų pavadinimai vartojami šnekamojoje kalboje būtent šia lytimi ir tik 2 (14%) vietovardžių užrašyti variantai, norminės lytys bei vartojimas šnekamojoje vietinių gyventojų kalboje sutampa. Tikėtina, kad oikonimas *Butvilonis* galėjo būti užrašytas vienaskaita tik dėl tarpei būdingo ilgųjų balsių trumpinimo.

15 skirtingų gyvenamųjų vietų vardų buvo surinkta su daugiskaitos vyriškosios giminės fleksijomis, iš jų 6 (40%) dabar laikytini norminėmis. 4 (27%) oikonimų pavadinimai vartojami šnekamojoje kalboje būtent šia lytimi ir tik 2 (13%) vietovardžių užrašyti variantai, norminės lytys bei vartojimas šnekamojoje vietinių gyventojų kalboje sutampa.

Po 6 skirtingus gyvenamųjų vietų vardus buvo surinkta su vienaskaitos ir daugiskaitos moteriškosios giminės fleksijomis. Rasta tik po 1 vienaskaitos ir daugiskaitos moteriškosios giminės vietovardį, kurio užrašytas variantas, norminė lytis bei vartojimas šnekamojoje vietinių gyventojų kalboje sutampa.

Tik 1 oikonimas (*Baltrišk-is*, *Baltrišk-iai*, *Baltrišk-ė*, *Baltrišk-ės*) buvo parašytas ir su vienaskaitos, ir su daugiskaitos vyriškąja bei moteriškąja fleksija. 7 skirtingų gyvenamųjų vietų vardų variantus sudaro užrašymai ir su vienaskaitos, ir su daugiskaitos vyriškosios giminės galūnėmis bei su vienaskaitos moteriškosios giminės (3 oikonimai) arba daugiskaitos moteriškosios giminės (4 oikonimai) lytimis. „Nėra aišku, ar oikonimų perėjimas į kitą paradigmą yra dėsningas, ar tai yra oikonimų norminimo klaidos“ (Razmukaitė 2008, p. 67).

Tų pačių gyvenamųjų vietų vardų fleksijų va-

riantiškumas, atsiskleidžiantis renkant egzistavusių arba tebegyvų oikonimų lytis iš bažnyčios archyvo, patvirtina, kad vardyno norminimo darbai trunka ilgai, o standartizuotos lytys gali būti keičiamos dėl autentiškesnės formos arba vietinių gyventojų vartosenos.

Išvados

Remiantis Čekiškės parapijos bažnyčios archyvo 1917-1949 m. medžiaga, buvo surinkta ir identifikuota 16 skirtingų gyvenamųjų vietų vardų fleksijų variantų (nuo dviejų iki keturių skirtingų galūnių: vienaskaitos vyriškoji giminė, daugiskaitos vyriškoji giminė, vienaskaitos moteriškoji giminė, daugiskaitos moteriškoji giminė). Tarpukariu visoje Lietuvoje iš gyvosios kalbos pradėtų rinkti ir vėliau dar keliais etapais rinktų oikonimų lytys sudaro Lietuvos kalbos instituto Vardyno skyriaus kartoteką, kuria remiantis ir buvo standartizuojami gyvenamųjų vietų vardai, dabar jau paskelbti žinyuose ir žodynuose. Rašytinių šaltinių medžiaga rodo, kad tiek iki vardyno norminimo, tiek ir po jo gyvenamųjų vietų vardai dar buvo vartojami įvairiai, tačiau vyravo vyriškosios giminės lytis, kurios ir tapo normine lytimi, nors vietinių gyventojų iki šių dienų (tik 6 vietovardžių gyvojoje kalboje vartojama forma sutampa su standartizuota lytimi) gali būti kalboje vartojama ir moteriškosios giminės forma. Kadangi vardyno norminimo darbai vyksta nuolat, tai galima dar kartą įvertinti esamų (o ypač nebeegzistuojančių) oikonimų standartizuotas lytis ir nuspręsti, ar palikti dabartinį variantą. Tačiau bet kokie keitimai yra susiję su daugeliu ekstralingvistinių dalykų (naujų planų ir žemėlapių rengimas, pakoreguotų žinytų ir vietovardžių žodynų perleidimas, kelio ženklų keitimas, etc.).

Šaltiniai

DLKG – *Dabartinė lietuvių kalbos gramatika*, 1994. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

GS 1927 – *Gyventojų surašymo knyga*. Čekiškės Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

GS 1933 – *Gyventojų surašymo knyga*. Čekiškės Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

KR 1917-1923 – *Krikštų registracijos metrikai*. Čekiškės Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

KR 1923-1939 – *Krikštų registracijos metrikai*. Čekiškės Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

MR 1927-1939 – *Mirčių registracijos metrikai*. Čekiškės Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

PKS 1938-1948 – *Priėmusiųjų Pirmąją Komuniją sąrašai*. Čekiškės Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

SR 1917-1924 – *Santuokų registracijos metrikai*. Čekiškės Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

SS 1920-1929 – *Priėmusiųjų Sutvirtinimo Sakramentą sąrašai*. Čekiškės Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

UR 1931-1949 – *Užsakų registracijos metrikai*. Čekiškės Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

Literatūra

BARTKUTĖ, N., 2008. *Joniškio rajono teritorijos toponimija: daryba ir raidos polinkiai*. Daktaro disertacijos santrauka: humanitariniai mokslai, filologija (04H). Vytauto Didžiojo universitetas, Šiaulių universitetas.

BILKIS, L., 1998. *Lietuvių priešaginės darybos helonimai*. Daktaro disertacijos santrauka: humanitariniai mokslai, filologija, baltų kalbos (H591). Lietuvių kalbos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas.

BILKIS, L.; DARACĶAITĖ, J. *Lietuvos vietovardžių geoinformacinės sistemos duomenų bazės sukūrimas: projekto pristatymas*. Prieiga: http://www.eki.ee/knn/ungegn/vilnius2004/pran12_LBilkis_JDarackaite.doc [Žiūr. 2008-05-07].

BLAŽIENĖ, G., 2002. Sembos vietų vardai – istorijos šaltinis. In: *Istorija: Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslų darbai*. T. 53, 5-26.

BLAŽIENĖ, G., 1999. Zu den altpreussischen Ortsnamen des Samlandes. *Darbai ir dienos*, Nr. 10 (19), 59-68.

DELTUVIENĖ, D., 2001. *Mažosios Lietuvos oikonomai (XIV-XVIII a.)*. Daktaro disertacijos santrauka: humanitariniai mokslai, filologija, kalbotyra (H350). Vilniaus universitetas.

DELTUVIENĖ, D., 2006. *Baltiški Mažosios Lietuvos XIV-XVIII a. oikonomai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

ENDZELYTĖ, R., 2005. *Šiaurės vidurio Lietuvos vietovardžiai*. Daktaro disertacijos santrauka: humanitariniai mokslai, filologija (04H). Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas.

GARLIAUSKAS, V., 1998. Lietuviškos oikonomų lytys nelietuviškuose XVI-XIX a. šaltiniuose. In: *Lietuvių kalbotyros klausimai*. T. 40, 123-197.

GARLIAUSKAS, V., 2004. *XVII a. Molėtų bažnyčios krikšto ir santuokos metrikų knyga*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Geografinių pavadinimų vartoseną žemėlapiuose. Pirmasis leidimas. Prieiga: http://www.nzt.lt/index.cfm?fuseaction=displayHTML&attributes.file=File_285.cfm&langparam=LT [Žiūr. 2008-03-26].

KARDELIS, K., 2007. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.

KISELIŪNAITĖ, D., SIMUTYTĖ, L., 2005. *Kuršių Nerijos vietų vardai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. *Lietuviški tradiciniai vietovardžiai*, 2002. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Lietuvos apgyvendintos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys. 1925. Kaunas.

Lietuvos gyventojai pagal tikybą. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vėriauisybės informacija. Prieiga: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=302> [Žiūr. 2008-05-02].

Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas. 1974. I dalis. Vilnius: Mintis.

Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas. 1976. II dalis. Vilnius: Mintis.

MACIEJAUSKIENĖ, V., 2002a. Lietuvių vietovardžiai – visuomenei ir mokslui. *Kalbos kultūra*, Nr. 75, 56-64.

MACIEJAUSKIENĖ, V., 2002b. „Lietuvos vietovardžių žodynas“: pobūdis ir sandara. *Lituanistica*, Nr. 2 (50), 102-117.

MICKIENĖ, I., 2001. *Telšių rajono toponimų daryba*. Daktaro disertacijos santrauka: humanitariniai mokslai, filologija (04H). Vytauto Didžiojo universitetas.

PALIONIS, J., 2003. *XVII a. antrosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

RAZMUKAITĖ, M., 1998. *Lietuvos priešaginiai oikonomai*. Daktaro disertacijos santrauka: humanitariniai mokslai, filologija (04H). Lietuvių kalbos institutas.

RAZMUKAITĖ, M., 2008. Pirminiai, daugiskaitiniai ir galūninės darybos Lietuvos oikonomai iš hidronimų. *Lituanistica*, T. 54, Nr. 1 (73), 60-72.

SINKEVIČIŪTĖ, D., 2006. Sociolingvistinė situacija šiaurės rytų Lietuvoje tarpukario anketų duomenimis. *Baltistica*, Nr. 41 (3), 497-506.

TALUNTYTĖ, N., 2003. *Kauno regiono oikonomai: struktūriniai semantiniai tipai*. Daktaro disertacijos santrauka. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2005 m. veiklos ataskaita. Prieiga: <http://www.vlkk.lt/i/news/229.doc> [Žiur. 2008–03–09].

VANAGAS, A., 2004. *Lietuvos miestu vardai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Vietovardžių kirčiavimo žodynas. 1994. Vilnius: Kultūra.

Vietovardžių žodynas. 2007. Internetinis leidimas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga: <http://lkz.mch.mii.lt/Vietovardziai/> [Žiur. 2008–04–05].

ZINKEVIČIUS, Z., 1992. *Lietuvių kalbos istorija*. T. 5. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

ZINKEVIČIUS, Z., 1994. *Lietuvių kalbos dialektologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

ZINKEVIČIUS, Z., 2005. *Lietuvių tautos kilmė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Lina Bačiūnaitė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: onomastics, culture of the Lithuanian language, mathematical linguistics.

VARIANTS OF FLEXIONS OF THE SAME PLACE NAMES OF ČEKIŠKĖ PARISH UNTIL STANDARDIZATION AND AFTER IT

Summary

Based on church annals, the article unfolds the tendencies of place-name onomastics in development of the Čekiškė Parish (Lithuania) from 1920 to 1949. Before the standardization of onomastics orthography of place-names, titles were mainly influenced by the fact that priests, vicars or scribes recorded data from the primary sources without any intermediaries.

Even though place-names written down in church annals are more or less regular and their flexions in-

dicating number and gender, however, the variants of the same oikonym are often found both feminine and masculine, singular and plural.

Standardized place-name titles are not always the same as indicated in the old annals and as used in the form of oikonyms by local people. Legitimizing, accepting, standardizing of one of the place-name variants in the language should not come into conflict with the following criteria: historical (application before the standardization) and colloquial (application after providing the standardized variant). It is impossible to talk about any place-names standards since those oikonym variants are not provided in any manual or dictionary and their real existence is proved only by written sourcebooks.

KEY WORDS: place-names, Čekiškė Parish, ecclesiastical annals, standard, variants of flexions.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 25

Danguolė Satkauskaitė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel.: (370) 68 63 87 20

El. paštas: satkauskaite@gmail.com

Moksliniai interesai: leksikologija, semantika, pragmatika, žiniasklaidos diskursas, tekstynų lingvistika, verbalinė ir neverbalinė komunikacija.

LEKŠINIAI-SEMANTINIAI VOKIEČIŲ KALBOS POKYČIAI PO 2001 m. RUGSĖJO 11-osios

2001 m. rugsėjo 11-ąją JAV įvykdyti teroro išpuoliai sukretė visą pasaulį, pakeitė ne tik pasaulio politiką bei ekonomiką, bet ir kalbą. Straipsnio tikslas – atskleisti, kokius leksinius pokyčius šis įvykis lėmė vokiečių kalboje. Tyrimo objektas – lingvistinis rugsėjo 11-osios diskursas ir jo reikšminiai žodžiai bei žodžių junginiai: „der 11. September“ („Rugsėjo 11-oji“), „Antiterrorkrieg“ („karas su terorizmu“), „Schläfer“ („potencialus teroristas“), „Dschihad“ („džihadas“), „Mudschahed“ („mudžahedas“) bei „Gotteskrieger“ („Dievo karys“). Jų pasirinkimo kriterijai: teminė svarba, tipiškumas bei vartojimo dažnumas nagrinėjamame diskurse. Šie leksiniai vienetai analizuojami remiantis tekstynu, sudarytu iš vokiškos spaudos, bei lyginant vokiečių kalbos žodynuose pateiktą informaciją.

Arabų kilmės žodžiai „Dschihad“ ir „Mudschahed“ vokiečių kalboje buvo ir anksčiau, tačiau įsigalėjo tik po rugsėjo 11-osios įvykių. Be to, susiaurėjo ir supaprastėjo jų reikšmė. Sudurtinis žodis „Antiterrorkrieg“ – neologizmas, sukurtas po rugsėjo 11-osios. Nagrinėjant jo vartojimą pastaraisiais metais pastebėta, kad jo reikšmė išsiplėtė. Leksemai „Schläfer“ būdinga verstinė reikšmė. Savaip žodyną praturtina „der 11. September“ – iš bendrinių žodžių junginio tapęs tikriniu vardažodžiu.

Dėl objektyvaus aktualumo rugsėjo 11-osios diskurso reikšminiai žodžiai vartoti labai dažnai ir neretai kritiškai, todėl šie nauji žodžiai bei naujos reikšmės labai greitai įsitvirtino vokiečių kalboje. Ypatingą vaidmenį čia atliko žiniasklaida.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: lingvistinė diskurso analizė, reikšminiai žodžiai, rugsėjo 11-oji, vokiečių k. leksika.

Įvadas

Apie 1980-uosius metus iš sąvokų analizės metodų kritikos bei Michelio Foucault darbų (1971, 1973, 1974) išsirutuliojo lingvistinė diskurso analizė, kuri papildo ir išplečia sąvokų analizę. Diskurso tyrėjų pagrindinis tikslas – analizuoti didesnius semantinius darinius, neapsiriboti vieno žodžio ar vienos sąvokos raidos tyrimu (Busse, Hermanns, Teubert 1994, p. 7). Pati sąvoka *diskursas* šiame metode reiškia tekstyną, sudarytą remian-

tis semantiniais kriterijais ir reikalingą praktinei analizei atlikti.

Po Antrojo pasaulinio karo Vokietijoje pasirodė nemažai darbų, skirtų dviem diskursams: nacionalsocialistų kalbai bei buvusių VDR ir VFR kalbos skirtumams tirti. Vėlesniems lingvistinio diskurso tyrimams įtakos turėjo aplinkosaugos, feminizmo bei taikos judėjimai: migracijos diskursas, moterų lygių galimybių, atominės energijos, NATO, aplinkosaugos ir kiti diskursai. Rugsėjo

11-osios diskursas iki šiol dar nebuvo nagrinėtas lingvistiniu aspektu, todėl šis tyrimas naujas ir aktualus.

Stripsnio **tyrimo objektas** – rugsėjo 11-osios diskurso reikšminiai žodžiai ir jų junginiai, kurie šiame diskurse atlieka ypatingą vaidmenį. Nagrinėjamų leksinių vienetų pasirinkimo kriterijai: teminė svarba, tipiškumas bei vartojimo dažnumas nagrinėjamame diskurse. Be to, svarbus kriterijus yra ir metakalbiniai pasakymai, aprašantys žodį ar jo vartoseną. Skiriant didesnę dėmesį autentiškiems metakalbiniais pasakymams, galima pasiekti objektyvesnių diskurso analizės rezultatų (Burkhardt 1998, p. 105).

Tyrimo tikslas – atskleisti 2001 m. rugsėjo 11 dieną JAV įvykdyto teroro išpuolio poveikį vokiečių kalbos leksikai. Analizuojamą tekstyną sudaro Manheimo vokiečių kalbos instituto sudarytas „Cosmas II“ (versija 3.4.1.4)¹. Kadangi šis tekstynas šiuo metu apima tekstus iš spaudinių, išleistų dar iki 2001 m. rugsėjo 11 d. (tik Šveicarijos laikraščio „St. Galler Tagblatt“ numeriai įtraukti iki 2001 m. gruodžio mėn. bei Vokietijoje leidžiamo „Mannheimer Morgen“ iki 2003 m. birželio mėn.), taip pat buvo analizuojamas ir Leipzigo universiteto sudarytas tekstynas², kuriame yra pavyzdžių daugiausia iš spaudos, leistos po 2001 m. Šių tekstynų medžiaga buvo papildyta pačios autorės surinktais pavyzdžiais iš Vokietijoje, Austrijoje bei Šveicarijoje leidžiamos periodinės 2001–2006 metų spaudos³.

Rugsėjo 11-osios diskursas

2001 m. rugsėjo 11 d. kaip manoma Al Qaeda vadėivos O. bin Ladenio suorganizuoti teroristai pagrobė keturis civilinius lėktuvus su keleiviais ir,

pasinaudoję jais kaip bombomis, susprogdino svarbiausius JAV pastatus: Pasaulio prekybos centro dangoraižius Niujorke bei Pentagono pastatą Vašingtone. Žuvo daugiau kaip 3000 žmonių. Reaguodami į šiuos teroristų išpuolius, JAV ir jos sąjungininkai pradėjo du karus: Afganistane bei Irake.

Diskursas šiame tyrime suvokiamas kaip temos požiūriu susijusių tekstų visuma (Busse, Teubert 1994 p. 14). Rugsėjo 11-osios diskursas traktuojamas kaip sudėtinė terorizmo diskurso dalis. Analizuojamas tekstynas sudaro atskirą rugsėjo 11-osios diskurso dalį. Šis diskursas svarbus todėl, kad jo atsiradimą lėmė įvykis, kuris dėl savo masto, žuvusiųjų skaičiaus ir ekonominių bei politinių pasekmių priskiriamas aktualiausiems ir opiausiems tūkstantmečių sandūros įvykiams. Be to, rugsėjo 11-osios teroro aktai buvo tartum kitų teroro išpuolių įžanga (pavyzdžiui, Madride 2004 m. kovo 11-ąją ar Londone 2005 m. liepos 8-ąją). Todėl šis diskursas bei jame vartojami reikšminiai žodžiai nepraranda savo aktualumo ir šiandien.

Be to, istorinę šio diskurso reikšmę papildė ir visuomenės diskusijų šia tema intensyvumas. Dėl visuotinio susidomėjimo šiuo įvykiu ir ypatingo minėtos temos aktualumo tampa svarbu išanalizuoti rugsėjo 11-osios diskurso reikšminius žodžius ir lingvistiniu požiūriu.

Rugsėjo 11-osios diskurso reikšminiai žodžiai

Pagal tam tikras temas sudarytų diskursų kontekste didžiulę reikšmę turi svarbiausi žodžiai (Böke 2002, p. 265). Žodžiai, kurie istorinėje raidoje atlieka svarbiausią vaidmenį, vadinami žodžiais-šūkiiais (vok. *Schlagwörter*), reikšminiais žodžiais

¹ Prieiga: <http://www.ids-mannheim.de/kt/projekte/korpora/archiv.html>

² Prieiga: <http://www.wortschatz.uni-leipzig.de>

³ „St. Galler Tagblatt“, „Frankfurter Rundschau“, „Züricher Tagesanzeiger“, „Mannheimer Morgen“, „Die Zeit“, „Stern“, „Frankfurter Allgemeine“, „Der Spiegel“, „Tiroler Tageszeitung“, „Kleine Zeitung“, „Salzburger Nachrichten“, „Neue Züricher Zeitung“, „Neue Kronen-Zeitung“, „Die Presse“, „Vorarlberger Nachrichten“, „Oberösterreichische Nachrichten“, „Die Welt“.

(vok. *Schlüsselwörter*), reikšminėmis sąvokomis (vok. *Schlüsselbegriffe*) arba pagrindiniais žodžiais (vok. *Leitvokabeln*). Jie traktuojami kaip diskurso struktūrą sudarantys bei diskursų kryptis nurodantys elementai (Busse, Teubert 1994, p. 22). Reikšminiais žodžiais (*Schlüsselwörter*) vadinami žodžiai, kurie itin būdingi tam tikram istoriniam laikotarpiui, krypciai arba judėjimui, ir socialinėje arba dvasinėje istorijos raidoje atlieka svarbų vaidmenį (Fritz 1998, p. 97).

Tirti pasirinktų rugsėjo 11-osios diskurso reikšminių žodžių svarbą skatina ir tai, kad kai kurie jų yra įtraukti į „2001 Metų žodžių“ („Wörter des Jahres 2001“) sąrašą: *der 11. September, Antiterroorkrieg* und *Schläfer* arba neteiktinų, kritikuotinių žodžių sąrašą („Unwörter des Jahres 2001“): *Gotteskrieger*. Kiti du straipsnyje nagrinėjami žodžiai – *Dschihad* ir *Mudschahed* – taip pat reikšmingi rugsėjo 11-osios diskurse. Leksma *Dschihad*, ir kaip jos atitikmuo dažnai vartojamas žodžių junginys *Heiliger Krieg* (*Šventasis karas*), tapo žodžiais-šūkiiais, tai atspindi jų dažnas vartojimas laikraščių straipsniuose bei jų antraštėse, taip pat apeliuojanti ar polemiška vartosena. Tačiau šių svetimos kilmės leksemų semantika ir vartojimas daugeliui vartotojų, kalbančių vokiečių kalba, dar nėra visai aiški. Tai dar kelios priežastys, skatinančios išsamiau ištirti šias leksemas.

Rugsėjo 11-oji (der 11. September)

Der 11. September vokiečių kalboje, *September the 11* arba *9/11* anglų kalboje arba *Rugsėjo 11-oji* lietuvių kalboje jau šešerius metus nebėra vien tik data. Šis bendrinis žodžių junginys tapo tikriniu, įvardijančiu istorinį įvykį. Žinoma, tam galima prieštarauti, argumentuoti, kad vokiečių *der 11. September* neatitinka daugelio tikriniamis daiktavardžiams keliamų reikalavimų. Jis sudarytas iš

kelių leksemų, turi denotacinę reikšmę, nes vartojamas (ir) kaip bendrinis daiktavardis, o gramatinės apibrėžtumo bei skaičiaus kategorijos čia neatlieka skiriamosios funkcijos (pavyzdžiui, palyginti vokiečių kalbos žodį *die Wende*).

Tačiau išvardytos gramatinės savybės nėra būdingos ir visiems kitiems įvykių pavadinimams. Pavyzdžiui, nors ir sudaryti iš kelių leksemų, žodžių junginiai *der Dreißigjährige Krieg* (*Trisdešimtmetis karas*), *die Französische Revolution* (*Prancūzijos revoliucija*), *der Westfälische Frieden* (*Vestfalijos taika*) ir kiti yra tinkami įvykių pavadinimų pavyzdžiai. Jie taip pat kilę iš bendrinių daiktavardžių, todėl vis dar išlaiko denotacinę informaciją. Skirtumas tik tas, kad jų tikrinės savybės lengvai pastebimos, nes šie junginiai beveik nebevartojami bendrine reikšme. *Der 11. September*, priešingai, vartojamas ir kaip įvykio pavadinimas, ir kaip bendrinis daiktavardis, nurodantis datą.

Nustatant *der 11. September* funkcijas, labai svarbus substitucijos metodas. Kai žodžių junginį *der 11. September* (*Rugsėjo 11-oji*) galima pakeisti fraze *Terroranschläge in den USA* (*teroro išpuoliai JAV*) ar panašiomis frazėmis, tada kalbama apie įvykio pavadinimą, pavyzdžiui, sakinį „Die Welt ist nach dem 11. September 2001 kein sicherer Ort mehr, so viel ist gewiss“⁴ (Welt 14.09.2001) galima pakeisti į „Die Welt ist nach den Terroranschlägen vom 11. September in den USA kein sicherer Ort mehr...“⁵. Vien datos funkciją turi tik junginys *am 11. September* (*2001*) (*(2001-ųjų rugsėjo 11-ąją)*), reiškiantis konkretų tam tikro įvykio laiką. Šiuo atveju galima substitucija junginiu *am Tag der Terroranschläge* (*teroro išpuolių diena*). Tekstyne pasitaiko panašios substitucijos atvejų, kai sinonimiški junginiai vartojami tame pačiame sakinyje, pvz.: „Allein am Tag der Terroranschläge, dem 11. September, war die Swiss-Re-Aktie um 17,3% getaucht“⁶ (St.GT 18.09.2001).

⁴ Po 2001 m. rugsėjo 11-osios pasaulis jau nebėra saugi vieta, tai aišku. (Pavyzdžius vertė autorė).

⁵ Po rugsėjo 11-osios teroro išpuolių JAV pasaulis jau nebėra saugi vieta...

⁶ Vien jau teroro išpuolių dieną, rugsėjo 11-ąją, Swiss-Re akcija nukrito 17,3%.

Žinoma, *der 11. September* nėra vienintelis pavadinimas 2001-ųjų metų teroro išpuoliams Amerikoje įvardyti, nors daugelis istorinių įvykių pavadinimų turi šią išskirtinę savybę. Rugsėjo 11-osios įvykiams pavadinti vartojama ne tik data, bet ir kiti žodžiai: (*Terror*)*anschlag/ anschläge*, (*Terror*)*angriff(e)*, *Ereignis(se)*, *Attentat(e) des/ vom 11. September (2001) – (2001 m.) Rugsėjo 11-osios išpuolis/ išpuoliai, įvykiai, pasikėsinimas* ir kiti. Tačiau yra ir kitų istorinių įvykių, kurių referencijai vartojama keletas pavadinimų, pvz.: vietoj datos *der 17. Juni (Birželio 17-oji)* dažnai pasakoma *Juniauufstand (Birželio sukilimas)*, vietoj *der 20. Juli (Liepos 20-oji)* vartojami *Attentat auf Hitler (Pasi-kėsinimas į Hitlerį)* bei *Staatsstreich (Valstybinis perversmas)*.

Kitas požymis, rodantis, kad *der 11. September* yra įvykio pavadinimas, – aiški referencija be metų, vietos ar įvykio pobūdžio nuorodų. Iš 185 pavyzdžių, išrinktų iš 2003 m. dienraščio „Manheimer Morgen“ (t.y. po dvejų metų nuo teroro išpuolių JAV), tik 80 pavyzdžių paminėti ir metai (*11. September 2001*), daugiau kaip pusėje visų pavyzdžių (105) metų nėra. Tačiau tai netrukdo suprasti tekstą. Be to, daugeliu atvejų apskritai nėra nurodyta jokių kitų aplinkybių – vietos, būdo ar panašiai, kurios padėtų suprasti, apie ką kalbama, pvz.: „Der Senatsvorsitzende, der den Prozess souverän und verbindlich im Ton, aber hart in der Sache geführt hat, lässt am letzten Tag keinen Zweifel daran, dass das Verfahren mit dem Netzwerk der El Kaida ebenso wenig zu tun hat wie mit dem **11. September**“⁷. Zugleich lobt er die ruhige und sachliche Gerichtsatmosphäre, die auch auf die pflichtbewussten Verteidiger zurückgehe“⁸ (MM 11.03.2003). Kontekstas pa-

kankamas, bet neteikiantis papildomos informacijos. Tą referuoja junginys *dem 11. September*. Todėl galima teigti, kad junginys kaip įvykio pavadinimas jau visiškai įsitvirtinęs vokiečių kalboje.

Dar vienas indikatorius, rodantis leksemos ar sintagmos įsitvirtinimą kalboje, yra jos vartojimas palyginimuose. Jei kalbos vartotojai kokį nors kalbos elementą vartoja kitam paaiškinti, tai akivaizdu, kad pirmąjį jie laiko visiems suprantamu, nes paprastai tai, kas nežinoma, aiškinama tuo, kas žinoma (Beckmann 2001, p. 142). Itin daug palyginimų su *rugsėjo 11-oja* atsirado po 2004 m. kovo 11-ąją įvykdytų teroro išpuolių Madride, pvz.: „Die Bombenanschläge von Madrid sind Europas Version des 11. September in Amerika“⁹ (Welt 22.03.2004). Nors buvo bandymų ir šiuos teroro išpuolius pavadinti data (juolab, kad jie įvykdyti taip pat vienuoliktą, nors ir kito mėnesio, dieną), tačiau *der 11. März* kaip įvykio pavadinimas vokiečių kalboje nepriėjo. Minėti įvykiai labiau žinomi *die Anschläge von Madrid (Madrido išpuoliai)* pavadinimu. Tačiau, išsamiau panagrinėję pavadinimus *die Anschläge vom 11. September in den USA (Rugsėjo 11-osios išpuoliai JAV)* ir *die Anschläge vom 11. März in Madrid (Kovo 11-osios išpuoliai Madride)* arba *die Anschläge von Madrid am 11. März (Madrido išpuoliai kovo 11-ąją)*, pastebime, kad pirmajame pavadinime didžiausią semantinį svorį turi data, o antrajame – vietovardis, be to, mažesnę semantinį svorį turinčio elemento dažnai visai atsisakoma, plg.: „In Italien dürften die **Anschläge von Madrid** größere Auswirkungen auf den Index zum Verbrauchervertrauen gehabt haben als die **Terroranschläge vom 11. September 2001**, berichtete das Isae-Institut“¹⁰ (FAZ 26.03.2004).

⁷ Čia ir kituose pavyzdžiuose išryškinta autorės.

⁸ Senato pirmininkas, procesui vadovavęs nešališkai ir draugišku tonu, bet tvirtai laikėsis pozicijos, paskutinę dieną net neabejoja, kad procesas nei su Al Qaeda, nei su rugsėjo 11-oja nieko bendra neturi. Kartu jis giria ramiai ir dalykiškai teismo atmosferą, kurią be kita ko kuria ir atsakingi gynėjai.

⁹ Madrido išpuoliai – tai europinė rugsėjo 11-osios Amerikoje versija.

¹⁰ Italijoje Madrido išpuoliai turėjo labiau paveikti vartotojų pasitikėjimą negu 2001 m. rugsėjo 11-osios išpuoliai, pranešė Isae institutas.

Vokiečių kalboje yra daugybė įvykių pavadinimų, turinčių savo struktūroje vietovardžių. Vietovardis gali eiti sudurtinio žodžio (įvykio pavadinimo) dalimi (*der Vietnamkrieg – Vietnamo karas, das Berlinabkommen – Berlyno sutartis*), pažyminiu (*der Wiener Kongress – Vienos kongresas, das Schengener Abkommen – Šengeno sutartis*) arba prielinksnine konstrukcija (*der Vertrag von Rapallo – Rapalo sutartis*). Taip pat pasitaiko įvykių pavadinimų, sutampančių su toponimu (*Pearl Harbor – Pearl Harboras, Hiroshima – Hiroshima, Nagasaki – Nagasaki, Tschernobyl – Černobilis*). Tik nedaugelis įvykių pavadinimų sudaryti su data (plg. jau minėti *der 17. Juni 1953* ir *der 20. Juli 1944*). Tikriausiai šiuo principu buvo remtasi ir pavadinant Madrido įvykius. O rugsėjo 11-osios atveju datos pasirinkimą galima paaiškinti nebent tuo, kad tą dieną buvo įvykdytas ne vienas teroro išpuolis, o pagrobti keturi lėktuvai, kurie visi nukrito ir sudužo skirtingose vietose. Vadinas, nėra vienintelio miesto ar vietovės, galinčios „suteikti“ įvykiams savo pavadinimą.

Antiterrorkrieg (Karas su terorizmu)

Leksema *Antiterrorkrieg* sukurta jau po 2001 m. rugsėjo 11-osios įvykių, JAV atsakomiesiems karo veiksams prieš talibus ir Al Qaeda Afganistane įvardyti. Šia reikšme *Antiterrorkrieg* vartojamas 2001-2002 metais. Kai JAV pradėjo karo veiksmus Irake, žodžio *Antiterrorkrieg* referencija išsiplėtė, juo vadinami jau nebe su konkrečiu priešu susiję karo veiksmai, t. y. veiksmo objektas nebėra fiksuotas. Pastebimas reikšmės išsiplėtimas ir karo pobūdžio atžvilgiu. Randama nemažai pavyzdžių, kuriuose kalbama ne tik apie ginkluotą kovą, bet ir apie kovą su terorizmu ekonominėmis, diplomatinėmis, teisinėmis ir kt. priemonėmis, pavyzdžiui: „Die USA und Großbritannien weiten ihren Anti-Terror-Krieg an der Finanzfront

aus. Sie wiesen alle Banken in den beiden Ländern an, das Vermögen von 25 Terrororganisationen einzufrieren“¹¹ (St.GT 05.11.2001).

Taigi galima išskirti dvi leksemos *Antiterrorkrieg* reikšmes. Siaurąja prasme ji žymi po 2001 m. rugsėjo 11-osios teroro išpuolių Jungtinių Amerikos Valstijų vykdomus karinius atsakomuosius veiksmus prieš teroro organizaciją Al Qaeda, vadovaujamą Osamos bin Ladeno, bei prieš Talibų režimą Afganistane. O plačiąja prasme leksema *Antiterrorkrieg* pavadinama kovą su teroristinėmis organizacijomis bei juos remiančiais režimais ne tik ginklu, bet ir diplomatinėmis, ekonominėmis, juridinėmis priemonėmis (Der Brockhaus in drei Bänden 2004, p. 111; Der Brockhaus in einem Band 2003, p. 43; Meyers Großes Handlexikon A-Z 2003, p. 41).

Spaudoje ši leksema dažniau rašoma su brūkšneliu, t. y. *Anti-Terror-Krieg*, nes taip aiškiau matoma morfeminė jos struktūra. Tačiau šiam sudurtiniam daiktavardžiui vis labiau įsitvirtinant vokiečių kalboje, ryškėja tendencija abu daiktavardžius rašyti kartu, t. y. *Antiterrorkrieg*.

Nepaisant dažnos minėto sudurtinio žodžio vartojimo kritikos, ypač dėl komponento *Krieg (karas)*, šis reikšminis žodis neįtikėtina greitai prigijo vokiečių kalboje. Galima netgi teigti, jog jis tapo nauju terminu, įvardijančiu naują karo rūšį, panašiai kaip terminas *der Kalte Krieg (šaltasis karas)*.

Schläfer (potencialus teroristas)

Didžioji dauguma vokiečių žodynų nurodo tik dvi šios leksemos reikšmes: *miegantysis* ir *miegapėlė*. Tačiau iš daugelio analizuoto tekstyne pavyzdžių galima matyti, kad šiuolaikinėje vokiečių kalboje vartojamos ir kitos leksemos *Schläfer* reikšmės: *mirusysis, tingus, pasyvus; nekompetingas žmogus* bei *potencialus pirkėjas*,

¹¹ JAV ir Didžioji Britanija karą su terorizmu plečia finansų fronte. Visiems abiejų šalių bankams liepta išaldyti 25 teroristinių organizacijų turtą.

todėl šias reikšmes vertėtų įtraukti į dabartinės vokiečių kalbos žodynus.

Rugsėjo 11-osios diskurse ypač svarbi reikšmė – *potencialus teroristas*. Kaip teigia *Oksfordo anglų kalbos žodynas* (The Oxford English Dictionary 1989, p. 681), anglų kalboje nuo XX a. pradžios slaptam agentui ar dar laukiančiam savo užduoties šnipui pavadinti buvo vartojama leksema *sleeper*. Kaip skolinys *Sleeper* netrukus pradėtas vartoti ir vokiečių kalboje. Beveik tuo pat metu vokiečių kalbos žodis *Schläfer*, iki tol vartotas tik reikšmėmis *miegalius* bei *miegapelė*, pradėtas vartoti minėta skolinine reikšme, taigi abi leksemos kurį laiką ta pačia reikšme vartotos paraleliai, pavyzdžiui: „Vor allem aber hatten sie sich selbst sowie ein reichhaltiges Arsenal an Semtex und an anderen Explosivstoffen für den Tag X in England installiert. Als sogenannte „Sleepers“, als unerkannte Bereitschaftstrupps, hielten sie sich bereit, um im Herzen der britischen Hauptstadt zuzuschlagen [...]“¹² (ZT 13.02.1996). „Hasi war ein „Schläfer“. Er war von seinem arabischen (libyschen?) Auftraggebern nach Berlin eingeschleust worden, für den „Fall der Fälle“, zu einem damals noch nicht festgesetzten Zeitpunkt. [...] Hasi ist ein Mitglied der palästinensischen Terrorgruppe von Abu Nidal, die an vielen Orten im Nahen Osten und in Westeuropa ihre Attentäter postiert hat“¹³ (Zeit 25.04.1986).

Vokiečių kalbos vienakalbiuose žodynuose pirmiausia pasirodė skolinys *Sleeper*, kuriam priskirtos dvi reikšmės: *pirmosios klasės miegui atverčiama lėktuvo sėdynė* ir *kur nors pasiūstas ir ilgą laiką neaktyvus agentas* (Duden Fremdwörterbuch 1990, s. 724). Vokiškasis *Schläfer* reikšme *agentas* žodynuose pasirodė taip pat dar iki 2001 m. rugsėjo

11-osios (Duden. Deutsches Universalwörterbuch 1996, s. 3363). Įdomu pastebėti, kad abu žodžius žodynai priskiria žargonui.

Naujesniuose žodynuose leksema *Schläfer* jau tiesiogiai siejama su rugsėjo 11-osios įvykiais, aiškinama, kad ji nuo 2001 m. rugsėjo 11-osios žymi teroro organizacijos narį, kuris gyvena nekrentantį į akis gyvenimą ir rengia teroro išpuolį (Paul 2002, p. 846).

Leksemą *Schläfer* pradėjus vartoti metaforine reikšme *šnipas, agentas, potencialus teroristas*, reikėjo ją kaip nors paženklinti, atkreipti skaitytojų dėmesį į kol kas dar neįprastą reikšmę bei ją paaiškinti. Siekiant šio tikslo, pasitelkta ortografinė priemonė – kabutės, taip pat leksinės-sintaksinės priemonės: prieveiksmai, pažyminiai, aiškinančią funkciją atliekantys priedėliai. Iki 2001 m. rugsėjo 11-osios bei visus 2001 metus *Schläfer* spaudoje rašomas beveik vien tik su kabutėmis. Panašią funkciją atlieka ir būdvardis *sogenannt* (*vadinamasis*), kuris arba pakeičia kabutes, arba vartojamas kartu su jomis – taip dar labiau sustiprinamas rašančiojo atsargumas, tam tikras atsiri-bojimas, kritiškas taip žymimo žodžio vertinimas, pvz.: „Italien gehört zu den bevorzugten Ländern für verdeckt operierende Terrorzellen und Rückzugsräume für sogenannte „Schläfer““¹⁴ (St.GT 06.11.2001).

Tačiau ir kabutės, ir būdvardis *sogenannt* tik parodo, kad jais žymimas žodis vartojamas neįprasta, kalboje dar neįsitvirtinusi reikšme. Žodžio *Schläfer* semantikai atskleisti pasitelkiami sinonimai, parafrazės, kurie sakinyje eina priedėliu, šalutiniu pažyminio sakiniu arba net atskiru sakiniu, pvz.: „Die, die ihn kannten, charakterisieren ihn als durchschnittlichen und wenig

¹² Pirmiausia jie Anglijoje įsikūrė patys bei sukaupė didžiulį Semtex ir kitų sprogmenų arsenalą. Kaip vadinamieji „sleeperiai“, neatpažinti budintys būriai, X dieną jie buvo pasirengę atakuoti pačią britų sostinės širdį [...].

¹³ Hasi buvo potencialus teroristas. Arabų (libių?) užsakovai jį dėl visa ko tuomet dar nenumatyta datai atsiuntė į Berlyną. [...] Hasi – palestiniečių Abu Nidal teroro grupuotės, daugelyje Artimųjų Rytų ir Vakarų Europos vietų laikančios savo teroristus, narys.

¹⁴ Italija – viena mėgstamiausių slaptai veikiančių teroristų grupuočių šalių bei vadinamųjų „sleeperių“ atsitraukimo vietų.

auffälligen Menschen – typisch für einen Schläfer, einen Terroristen im Wartestand“¹⁵ (Welt 18.09.2001). „Die Täter waren nicht, wie zunächst da und dort vermutet worden war, autonom handelnde „Schläfer“, die jahrelang ein unauffälliges, gut integriertes Leben geführt hatten, bis sie eines Tages von aussen den Auftrag zum Handeln erhielten“¹⁶ (NZZ 09.09.2002). „Das größere Problem sind die „Schläfer“. Dies sind Extremisten, die sich zur Tarnung dem hiesigen Lebensstil angepasst haben, um irgendwann als Terrorist „aktiviert“ zu werden“¹⁷ (MM 26.09.2001).

Tokių kalbos indikatorių, žyminčių, kad leksema *Schläfer* vartojama neįprasta, kalboje neprijusią reikšmę, bei ją paaiškinančių, itin gausu vartojimo pradžioje, t. y. maždaug iki 2002 metų. Minėtų indikatorių nebuvimas pastaraisiais metais rodo, kad metaforinė reikšmė visiškai įsitvirtino vokiečių kalboje. Taip pat akivaizdu, kad vokiškasis *Schläfer* visiškai išstūmė anglų kalbos skolinį *Sleeper*. Galima sutikti su Peterio Brauno teiginiu, kad saviems žodžiams pirmenybė teikiama pirmiausia dėl jų aiškumo, o skolinių morfologinė bei semantinė struktūra daugeliui kalbos vartotojų atrodo nemotyvuota (1998, p. 192).

Dschihad (džihadas)

Arabų kilmės leksema *Dschihad* į vokiečių kalbos žodynus įtraukta jau XIX a. pabaigoje (Meyers Konversations-Lexikon 1895, Brockhaus' Konversationslexikon 1898), ir tai turėtų rodyti, jog ji prijusį vokiečių kalboje. Tačiau nors šis žodis vartojamas ilgai, jo rašyba ir semantika nevienoda.

Žurnalistai stengėsi kuo tiksliau perteikti fonetinių aspektą, tačiau nežinojo, kaip tai atlikti. Dažniausiai pasitaikantys rašybos variantai: *Dschihad*, *Jihad* ir *Djihad*.

Semantiniu požiūriu pažymėtina, kad daugelis musulmonų skiria dvi džihado rūšis: mažąjį ir didįjį džihadą. *Didysis džihadas* suprantamas kaip visiškas savęs nugalėjimas, taurėjimas ir dvasinis pakilimas. *Mažasis džihadas* reiškia ginkluotą kovą ir gali būti taikomas tik tam tikrais atvejais (Pohly, Durán 2001, p. 18-19).

Vokiečių kalboje leksema *Dschihad* dažniausiai verčiama junginiu *Heiliger Krieg* (*Šventasis karas*). Tekstyno pavyzdžių analizė leidžia teigti, kad dažnai abu pavadinimai vartojami tame pačiame sakinyje, kuriame žodis *Dschihad* yra pagrindinis, o *Heiliger Krieg* eina priedėliu arba atvirkščiai, pvz.: „Die radikalislamische Untergrundorganisation Jihad (Islamischer Heiliger Krieg) hatte sich am Samstag zu dem Anschlag bekannt“¹⁸ (TT 09.11.1998). „Die radikalislamische Untergrundorganisation „Islamischer Heiliger Krieg (Dschihad)“ hatte sich am Samstag abend zu dem Attentat bekannt“¹⁹ (SN 09.11.1998).

Daugelis vokiečių kalbos žodynų *Dschihad* taip pat aiškina kaip ir *Heiliger Krieg* (Duden in zehn Bänden 1999, s. 875; Duden. Deutsches Universalwörterbuch 2001, s. 402; Duden. Deutsches Universalwörterbuch 2003, s. 402), bet dažnai žodynuose kabutėmis (Wahrig Universalwörterbuch Rechtschreibung 2003, s. 303; Das neue Wissen.de-Lexikon 2002, s. 211), būdvardžiu *sogenannt* (*vdinamasis*) (Meyers neues Lexikon in

¹⁵ Jį pažinoję apibūdina kaip vidutinį, į akis nekrintantį žmogų, tai būdinga potencialiam, savo užduoties belaukiančiam teroristui.

¹⁶ Nusikaltėliai nebuvo, kaip iš pradžių manyta, savarankiškai veikiantys potencialūs teroristai, puikiai prisitaikę prie visuomenės ir metų metus gyvenantys nekrintantį į akis gyvenimą, kol vieną dieną gavo įsakymą veikti.

¹⁷ Didesnė problema – potencialūs teroristai. Tai ekstremistai, kad nekristų į akis - prisitaikę prie vietinių gyvenimo būdo, o kada nors „aktyvuojami“ kaip teroristai.

¹⁸ Radikalų islamistų pagrindinė organizacija Jihad (islamiškasis šventasis karas) šeštadienį vakare prisiėmė atsakomybę už išpuolį.

¹⁹ Radikalų islamistų pagrindinė organizacija „Islamiškasis šventasis karas (džihadas)“ šeštadienį vakare prisiėmė atsakomybę už išpuolį.

acht Bänden 1962, p. 741) arba įvairių kalbinių priemonių deriniu atsiribojama nuo žodžių grupės *Heiliger Krieg*.

Diskusijos dėl *Dschihad* ir *Heiliger Krieg* sinonimiškų santykių vyko dar iki 2001 m. rugsėjo 11-osios. *Heiliger Krieg* kaip ekvivalentas neretai kritikuojamas, kartu pateikiamos alternatyvos, pvz.: „Dschihad bedeutet nicht Heiliger Krieg, sondern islamischer Widerstand oder Kampf“²⁰ (SN 19.08.1993). „«Dschihad» ist erst durch Terrorgruppen jüngster Vergangenheit auf seine Bedeutung „Heiliger Krieg“ eingeengt worden. Der Islam bezeichnet „Dschihad“ ursprünglich mit der «umfassenden Anstrengung und dem Bemühen für den Glauben»“²¹ (Presse 07.01.1998).

Taigi junginys *Heiliger Krieg* tik tada gali būti žodžio *Dschihad* sinonimas, kai kalbama apie ginkluotą džihadą (t.y. apie mažąjį džihadą). Tačiau šiuo metu *Dschihad* tradiciškai klaidingai tebeverčiamas arba tebeaiškinamas žodžių junginiu *Heiliger Krieg*. Abu pavadinimai reiškia radikalių islamistų teroro išpuolius. Todėl galima teigti, kad vokiečių kalboje šio žodžio reikšmė susiaurėjo.

Mudschahed (mudžahedas)

Pirmieji pavyzdžiai iš vokiškos spaudos, kuriuose pavartota leksema *Mudschahed*, pasirodė 1985 m., o į žodynus ji įtraukta dar vėliau. Dėl neilgos vartojimo trukmės ir vokiečių kalbai nebūdingos foneminės struktūros šio arabų kilmės žodžio rašyba labai įvairuoja (*Mudschaheddin*, *Mudjaheddin*, *Mujahedin*). Taip pat nevienodos ir gramatinės formos – vienaskaitos kilmininko linksnis sudaromas be galūnės arba su galūne -s. Taip pat įvairuoja ir daugiskaitos formos. Kadangi kai kurie vartotojai, kalbantys vokiečių kalba, dažniausiai vartojamą daugiskaitos formą *Mudschaheddin* klaidin-

gai supranta kaip vienaskaitinę, atsiranda daugiskaitos variantų, sudarytų pridodant galūnę -s, pavyzdžiui: *Mudjahedins*, *Mudschaheddins*. Tačiau, įsitvirtinant taisyklingoms formoms, pastarieji nyksta iš vartosenos. Tekstyne tokių formų pasitaiko iki 1999 m.

Kaip matyti iš vokiškos spaudos pavyzdžių, sąvoka *Mudschaheddin* dažniausiai aiškinama arba verčiama žodžiu *Gotteskrieger* (*Dievo kariai*), kuris *Cosmas* tekstyne pasirodo dar vėliau negu *Mudschaheddin* – 1992 m. Dažniausi leksemos *Mudschaheddin* sinonimai: *Gotteskrieger*, *Dschihadi* ir *Dschihadisten*. Kitos leksinės priemonės, aiškinančios šį arabų kilmės žodį bei išreiškiančios rašančiojo vertinimą, yra šios: *Heilige Krieger* (*šventi kariai*), *Widerstandkämpfer* (*pasipriešinimo kovotojai*), *Freiheitskämpfer* (*laisvės kovotojai*), *Glaubenskämpfer* (*tikėjimo kovotojai*) ir kt.

Žodis *Mudschahed* vokiečių kalboje išpopuliarėjo per Afganistano ir Sovietų Sąjungos karą (1979-1989). Mudžahedais vadinti musulmonų kovotojai, kovoję su 1979 m. sovietų invazija į Afganistaną. Juos morališkai, taip pat ir ginklais rėmė JAV, nes Afganistano kovotojai buvo jų sąjungininkai, kovodami prieš bendrą priešą per šaltąjį karą. Mudžahedai buvo vertinami kaip laisvės kovotojai, ginantys savo tėvynę nuo užgrobėjų. Teigiamą *Mudschahed* konotaciją žymi anaforiškai vartojami sinonimiški žodžiai, pvz.: „Seit dem Abzug der Roten Armee 1989 und dem Sturz des kommunistischen Regimes [...] waren in Afghanistan die **islamischen Freiheitskämpfer** unter sich. Die Machtkämpfe zwischen den verschiedenen Fraktionen **dieser „Mudjaheddin“** [...]“²² (VN 29.04.1998).

Nuo JAV karo su Afganistanu (2001 m. pabaigoje) nagrinėjamos leksemos konotacija Vaka-

²⁰ Džihadas reiškia ne šventąjį karą, o islamišką pasipriešinimą arba kovą.

²¹ Džihadu kaip „šventojo karo“ reikšmę tik neseniai susiaurino teroristų grupuotės. Islamas džihadu tradiciškai vadina visapusiškas pastangas tikėjimui.

²² 1989 pasitraukus Raudonajai armijai ir nuvertus komunistų režimą [...], islamo kovotojai už laisvę Afganistane kovojo tarpusavyje. Kovos tarp skirtingų mudžahedų frakcijų [...].

rų spaudoje įvairuoja. Didžiausia dalis tuometinių Osamos bin Ladeno vadovaujamų mudžahedų, kuriems karinį išsilavinimą suteikė bei ginklais rėmė JAV, stojo prieš savo rėmėjus. Per JAV karą su Afganistanu, o vėliau ir su Iraku šie mudžahedai tapo priešais, tiksliau – teroristais. Aiškiai neigiamą žodžio *Mudschahed* konotaciją parodo kontekstas, pvz.: „Die Sicherheitsbehörden gehen davon aus, dass „Deutschland im Zielspektrum des **islamistischen Terrorismus**“ steht und nicht mehr nur als Rückzugs- oder Ruheraum für Mitglieder Al Qaidas und der Netzwerke **arabischer Mudschaheddin** gilt. Deutsche Innen- und Sicherheitsexperten fordern deshalb neue Konzepte für den Kampf gegen die **terroristische Bedrohung**“²³ (Welt 18.01.2004).

Ankstesnė teigiama leksema *Mudschahed* konotacija greičiausiai perimta iš arabų kalbos, nes pirmiausiai taip save vadino patys mudžahedai. Teigiamą konotaciją šis žodis kaip referencija į save patį ar savo grupės narius išlaikė iki šiol, plg.: „Diejenigen, die die Operation durchführten, waren wohl bekannte junge Männer aus den Reihen unserer Brüder, der Mudschaheddin. [Ein Vertrauter Osama bin Ladens]“²⁴ (Welt 23.08.2004).

Taigi galima teigti, kad leksema *Mudschahed*, kaip ir morfologiškai bei semantiškai susijęs *Dschihad*, įsitvirtino vokiečių kalboje. Tą rodo vieno dėjanti rašyba, nusistovėjusios morfologinės formos bei aiški semantika.

Gotteskrieger (Dievo kariai)

Kaip jau minėta, leksema *Gotteskrieger* dažnai vartojama kartu su arabų kilmės leksema *Mudschahed(din)*, kad paaikšintų pastarąją. Pavyzdžiai iš

vokiškos spaudos rodo, kad sudurtinis žodis *Gotteskrieger* dažniausiai eina minėtojo *Mudschaheddin* priedėliu ir išskiriamas kableliais arba brūkšniais. Kartais leksema *Gotteskrieger* rašoma skliausteliuose arba kabutėse.

Panagrinęjus leksemą *Gotteskrieger* „Cosmas“ tekstyne, matyti, kad ji pradėta vartoti tik 1992 metais. Be to, pažymėtinas labai dažnas jos vartojimas kabutėse: iš 239 pavyzdžių „Cosmas“ tekstyne 78 atvejais vartojamos kabutės, tai sudaro 33 %. Viena iš priežasčių galėtų būti ta, kad šis žodis iš pradžių buvo traktuojamas kaip neologizmas. Neologizmai gana dažnai rašomi kabutėse, jomis pažymimi leksikone dar neįsitvirtinę žodžiai. Kalbant apie kitus neologizmus, pastebima tendencija, kad dažniau vartojant leksemą, kabučių atsisakoma (pavyzdžiui, aptartos leksemos *Schläfer* vartojimas reiškė *šnipas, agentas, potencialus teroristas*). Todėl keista, kad vartojant žodį *Gotteskrieger* yra atvirkščiai – kabučių maždaug nuo 2001 m. vis daugėja. Greičiausiai kabutėmis norėta parodyti, kad rašantys ne visiškai sutinka su šiuo žodžiu ir lyg atsiriboja nuo jo. Juk po rugsėjo 11-osios įvykių įsiplieskė karštos diskusijos dėl šios leksemos tinkamumo. Kaip jau minėta įžangoje, žodis *Gotteskrieger* netgi buvo ištrauktas iš 2001 m. neteiktinų žodžių sąrašą argumentuojant, kad joks tikėjimas negalės pateisinti karo ar teroro išpuolių (Unwort des Jahres 2002.02.25.).

Įdomu pažymėti, jog *Gotteskrieger* vartotas ir anksčiau, t. y. dar iki 2001 m. rugsėjo 11 d. (ypač dažnai 1998-1999 m.), tačiau tada nesulaukė nei ypatingo kalbininkų dėmesio, nei kritikos. Tik po rugsėjo 11-osios teroro išpuolių suabejota šios leksemos tinkamumu. Tikriausiai dėl šios kritikos *Gotteskrieger* pradėtas vartoti rečiau ir kol kas dar neištrauktas iš vokiečių kalbos žodynus.

²³ Saugumo tarnybos mano, kad į Vokietiją nusitaikė islamistų teroristai ir ji jau nebėra vien Al Qaedaos narių ir arabų mudžahedų prieglobsčio šalimi. Todėl Vokietijos vidaus reikalų ir saugumo ekspertai reikalauja naujų priemonių kovoti su teroro grėsme.

²⁴ Operaciją vykdė gerai žinomi jauni vyrai iš mūsų brolių, mudžahedų, gretų. [Artimas Osamos bin Ladeno draugas].

Išvados

Atsakyme į klausimą, kokius vokiečių kalbos žodyno pokyčius lėmė rugsėjo 11-oji, galima konstatuoti keletą tendencijų.

Savitai žodyną praturtino *der 11. September*, iš bendrinio žodžių junginio tapęs tikriniu. Kitaip nei kiti įvykių pavadinimai (pvz., Trisdešimtmetis karas, Prancūzų revoliucija), kurie jau nebevertjami kaip bendriniai žodžių junginiai ir lengvai atpažįstami kaip pavadinimai, *der 11. September* vartojamas ir kaip bendrinis, t. y. datą žymintis žodžių junginys, ir kaip tikrinis.

Leksema *Antiterrorkrieg* sukurta tik po rugsėjo 11-osios įvykių ir pirmiausia reiškė JAV bei jos sąjungininkų karinius veiksmus prieš Afganistaną. Išsiplėtus kovai su terorizmu, kai antruoju taktiniu tapo Irakas, išsiplėtė ir *Antiterrorkrieg* reikšmė. Šiuo metu šis žodis reiškia ne tik konkrečius karinius veiksmus, bet ir įvairias kitas kovos su terorizmu formas, pavyzdžiui, kovą ekonominėmis ar teisinėmis priemonėmis.

Rugsėjo 11-osios įvykiai padėjo greičiau įsivertinti leksemos *Schläfer* reikšmei *agentas*, *šni-*

pas, *potencialus teroristas*. Skolinį iš anglų kalbos *Sleeper* ir vokiečių kalbos žodį *Schläfer* paraleliai šia reikšme anksčiau vartojo tik saugumo tarnybų darbuotojai. Po rugsėjo 11-osios vokiečių kalboje nebevertojamas skolinys *Sleeper*, o leksemos *Schläfer* reikšmė *potencialus teroristas* plačiai paplito ir įtraukta į naujausius žodynus.

Rugsėjo 11-osios įvykiai ir kova su terorizmu paspartino iš arabų kalbos kilusių žodžių *Dschihad* ir *Mudschahed* įsivertinimą vokiečių kalboje. Nors šios leksemos vokiečių kalboje buvo jau prieš 2001 m. rugsėjį, bet dėl reto vartojimo daugeliui kalbos vartotojų buvo paprasčiausiai nežinomos. Pažymėtina, kad *Dschihad* ir *Mudschahed* įgijo neigiamą konotaciją.

Sudurtinis žodis *Gotteskrieger* vartotas dar iki 2001 m. rugsėjo įvykių, tačiau tada nesulaukė ypatingo kalbos vartotojų dėmesio. Po rugsėjo 11-osios leksema pradėta vertinti kritiškai, argumentuota, kad joks tikėjimas negalės pateisinti karo ar teroro išpuolių. Neigiamą vertinimą rodo metakalbiniai komentarai spaudoje bei tai, kad žodis vartojamas rečiau, neįprastai dažnai žymimas kabutėmis, jo nėra žodynuose.

Šaltiniai

FAZ – dienraštis „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, Frankfurtas (Vokietija).

MM – dienraštis „Mannheimer Morgen“, Manheimas (Vokietija).

NZZ – dienraštis „Neue Züricher Zeitung“, Tageszeitung, Ciurichas (Šveicarija).

Presse – dienraštis „Die Presse“, Viena (Austrija).

SN – dienraštis „Salzburger Nachrichten“, Zalcburgas (Austrija).

St. GT – dienraštis „St. Galler Tagblatt“, St. Galenas (Šveicarija).

TT – dienraštis „Tiroler Tageszeitung“, Insbrukas (Austrija).

VN – dienraštis „Vorarlberger Nachrichten“, Forarlbergas (Austrija).

Welt – dienraštis „Die Welt“, Hamburgas (Vokietija).

Zeit – savaitraštis „Die Zeit“, Hamburgas (Vokietija).

ZT – dienraštis „Züricher Tagesanzeiger“, Ciurichas (Šveicarija).

Literatūra

BECKMANN, S., 2001. *Die Grammatik der Metapher: Eine gebrauchstheoretische Untersuchung des metaphorischen Sprechens*. Tübingen: Niemeyer.

BÖKE, K., 2002. Wenn ein Strom zur Flut wird. Diskurslinguistische Metaphernanalyse am Beispiel der Gastarbei-

ter- und Asyldebatte in Deutschland und Österreich. In: Sud. O. PANAGL, H. STÜRMER. *Politische Konzepte und verbale Strategien: brisante Wörter – Begriffsfelder – Sprachbilder*. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Oxford; Wien: Lang, 265-286.

- BRAUN, P., 1998. *Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache: Sprachvarietäten*. 4 leidimas. Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer.
- Brockhaus' Konversationslexikon*. 1898. 14 pataisytas leidimas. 5 tomas. Leipzig; Berlin; Wien: Brockhaus.
- BURKHARDT, A., 1998. Deutsche Sprachgeschichte und politische Geschichte. In: Sud. W. Besch. *Sprachgeschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Berlin; New York: de Gruyter, 98-122.
- BUSSE, D.; HERMANN, F.; TEUBERT, W., 1994. *Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte*. Opladen: Westdt. Verl.
- BUSSE, D.; TEUBERT, W., 1994. Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der historischen Semantik. In: Sud. D. BUSSE; F. HERMANN; W. TEUBERT. *Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte*. Opladen, Westdt, 10-28.
- Das neue Wissen.de-Lexikon*. 2002. Gütersloh: Wissen.de-Verl.
- Der Brockhaus in drei Bänden*. 2004. 3 papild. leidimas. Leipzig; Mannheim: F. A. Brockhaus.
- Der Brockhaus in einem Band*. 2003. 10 papild. leidimas. Leipzig; Mannheim: F. A. Brockhaus.
- Duden Fremdwörterbuch*. 1990. 5 patais. ir papild. leidimas. Mannheim; Wien; Zürich: Dudenverl. (Der Duden, Bd. 5).
- Duden in zehn Bänden = Duden: Das große Wörterbuch der deutschen Sprache: in zehn Bänden*, 1999. 3 patais. ir papild. leidimas. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl.
- Duden. Deutsches Universalwörterbuch*. 1996. Sud. G. DROSDOWSKI. 3 patais. ir papild. leidimas. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag.
- Duden. Deutsches Universalwörterbuch*, 2001. Sud. A. AU-BERLE; A. KLOSA. 4 patais. leidimas. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl.
- Duden. Deutsches Universalwörterbuch*, 2003. Sud. A. AU-BERLE; K. RAZUM. 5 patais. leidimas. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverl.
- Cosmas II tekstynas*. Prieiga: <http://www.ids-mannheim.de/kt/projekte/korpora/archiv.html> [Žiūr. 2006-03-26].
- FOUCAULT, M., 1971. *Die Ordnung der Dinge: eine Archäologie der Humanwissenschaften*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- FOUCAULT, M., 1973. *Archäologie des Wissens*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- FOUCAULT, M., 1974. *Die Ordnung des Diskurses*. München: Hanser.
- FRITZ, G., 1998. *Historische Semantik*. Stuttgart; Weimar: Metzler.
- Leipcigo universiteto tekstynas*. Prieiga: <http://www.wortschatz.uni-leipzig.de> [Žiūr. 2006-03-26].
- Meyers großes Handlexikon A-Z*. 2003. 22 papild. leidimas. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Meyers Lexikonverlag.
- Meyers Konversations-Lexikon: ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens*. 1895. 5 patais. leidimas. 5 t. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Meyers neues Lexikon in acht Bänden*. 1962. Leipzig: VEB. 2 t.
- PAUL, H., 2002. *Deutsches Wörterbuch: Bedeutungsgeschichte und Aufbau unseres Wortschatzes*. 10 patais. ir papild. leidimas. Sud. H. HENNE; H. KÄMPER; G. OBJARTEL. Tübingen: Niemeyer.
- POHLY, M.; DURÏN, K., 2001. *Osama bin Laden und der internationale Terrorismus*. München: Ullstein.
- The Oxford English Dictionary*, 1989. Antrasis leidimas. Sud. J. A. SIMPSON; E. S. C. WEINER. Volume XV: Ser-So-oy. Oxford: Clarendon press.
- Unwörter des Jahres 2001*. Prieiga: <http://www.unwortdesjahres.org/> [Žiūr. 2002-02-25].
- Wahrig, Universalwörterbuch Rechtschreibung*, 2003. Sud. R. WAHRIG-BURFEIND; P. EISENBERG. Gütersloh: Wissen-Media-Verl.
- Wörter des Jahres 2001*. Prieiga: <http://www.gfds.de/woerter.html> [Žiūr. 2002-02-25].

Danguolė Satkauskaitė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: lexicology, semantics, pragmatics, the discourse of the media, corpus linguistics, verbal and non-verbal communication.

LEXICAL-SEMANTICAL CHANGES IN THE GERMAN LANGUAGE AFTER SEPTEMBER 11, 2001

Summary

The terror attacks of September 11th, 2001 have shocked the world and changed not only the politics and

economics but also the language. The aim of this paper is to discuss lexical changes that were determined by these terror acts. The research object is the discourse of September 11th and its keywords: *der 11 September* (September 11th), *Antiterrorkrieg* (war on terror), *Schläfer* (sleeper), *Dschihad* (jihad), *Mudschahed* (mujahid) and *Gotteskrieger* (God's fighters). The criteria of choosing them were thematic significance, typicality and frequency of usage in the analyzed discourse. For the analysis of the above mentioned lexical items, the corpus of German press was used comparing to the information of various dictionaries and lexicons.

The words of Arabic origin *jihād* and *mujahid* have been used in the German language before September 11th. However, they have been established only in consequence of the discourse of the September 11th. Besides, the meaning of these words has been contracted and got a pejorative connotation. The compound *Antiterrorkrieg* is a neologism that appeared after the September 11th. Its meaning has been expanded in the short period of its usage. The lexeme *Schlāfer* is a loan-translation from English. The function of the phrase *der 11 Sep-*

tember has changed from an appellative to a proper name.

The keywords of the discourse of September 11th were used very frequently and sometimes critically. Therefore, these new words and new meanings have been established in the German language very quickly. The mass media played a leading role in this process.

KEY WORDS: linguistic discourse analysis, keywords, September 11th, German lexis.

Gauta 2007 11 12
Priimta publikuoti 2008 02 07

Věra Barandovská-Frank*Institute of Cybernetics**Kleinenberger Weg 16**D-33100 Paderborn, Deutschland**Tel.: (49-5251) 64 200**E-mail: vera.barandovska@uni-paderborn.de, barandov@mail.uni-paderbon.de**Research interests: Latin, Romance languages, planned languages, interlinguistics generally.***LINGUISTICS IN AN INTERDISCIPLINARY PERSPECTIVE –
‘HOBBY LINGUISTICS’**

Language-construction has a long history in science fiction. As early as 1518, the language and alphabet of Utopia, by Thomas More, were well known; more recently, Elfish by J.R.R. Tolkien and Klingon from Star Trek, the latter actually attaining the status of a real language. In avant-garde poetry, the language creations of Dadaism and Futurism are well known. Psychiatrists take an interest in the language-play of children and mentally ill adults, who often invent private worlds (e.g. Thetis in the novel Daughter of Science by Car Osten). The same activity, though, has been for many years an intellectual pastime of perfectly sane people too. The publishing opportunities offered by the Internet have made the hobby of language-construction both easier and more widespread: ‘conlanging’ has achieved great popularity and a large following. There are, as well as the Conlang sites of individuals and families, internet communities of private languages, with their own republics, empires, even settlers, emigrants and refugees.

Linguistics views these language-creations in various ways. On the one hand, they do not belong alongside to live ethnic languages, because in fact they do not aspire to compete with them; on the other hand, however, they enrich literature, theatre, film and internet culture. Hobby linguistics, clearly, is an interdisciplinary phenomenon, involving linguistics, literature, cultural studies, psychology, perhaps religion and other fields. It helps to develop an interest in world languages and cultures, history and geography, and contributes to better understanding of the interface between language and civilisation.

KEY WORDS: language-construction, fiction, language-play, conlanging, interdisciplinarity.

Introduction

“Some people build model airplanes, some craft model trains and some ... well, they invent model languages. Model languages can be everything from a few words of made-up slang to a rigorously developed system of interrelated imaginary tongues.” This is a quotation from an internet magazine, ‘An introduction to the hobby of model languages’ by Jeffrey Hennings ([http://](http://www.langmaker.com/ml0101.htm#bm1)

www.langmaker.com/ml0101.htm#bm1). His portal ‘Langmaker’, containing half a million pages of text with about 3000 constructed languages, is one of many that serve hobby linguists. A number of internet-users mention in their web-biographies that their hobby is language-construction. It is considered an entirely natural pastime: typically they present their invented languages to fellow hobbyists, discuss, criticise, improve, as well as destroy and redesign them.

Hobby-linguaging is clearly a widespread phenomenon, nowadays accepted as unexceptional. Does it belong only to the ordinary, *consumerist* internet culture (which, for the most part, is not highly regarded), or does it have some value for linguistics, literature and perhaps other disciplines?

It should be understood that the pastime of creating languages is not an invention of the Internet Age; it has long been a feature of utopian and science fiction literature, among others. As early as 1518, the language and alphabet of 'Utopia', by Thomas More, were famous; in 1564 *Gargantua and Pantagruel* (François Rabelais) encountered the languages of the *Antipodeans*, *Alternans*, *Utopians* and *Fidentians*; in 1726 Jonathan Swift had Lemuel Gulliver learn several fictional languages; in 1806 the land of 'Albur' and the language of the *Alburians* were discovered in the centre of the Earth ..... there are dozens of examples. In the twentieth century there appeared, among others, *Interkosmo*, used from 1961 in the science fiction series 'Perry Rhodan', *Nadsat* in the book 'A Clockwork Orange' by Anthony Burgess (1962, film 1971), and a current hit is *Simlish* of the Sims in the computer game by Will Wright (2000). The best-known examples of made-up languages are the *Elfish* language and alphabet of J.R.R. Tolkien in the novel 'Lord of the Rings' (1954-1955, films 2004-2005) and the *Klingon* language, created in 1985 by Marc Ockrand for the film series 'Star Trek'. None of these languages, although created by language experts, were intended for use by people, but by fantasy creatures in fantasy worlds. The Sims clubs or Elfish clubs, the textbooks, dictionaries and institutes of Klingon language, which in the meantime have been operating across the world, came into existence almost accidentally, spontaneously, unintentionally, and became part of a self-sustaining cult and hobby. These examples are however only one of the places where hobby-languages are to be seen.

Paolo Albani and Berlinghiero Buonarroti (Albani-Buonarroti 1994), authors of the most recent encyclopaedia in book form of invented languages, provide in a detailed overview (p. 12-13) a vast array of hobby languages, as a distinct category of invented languages, for purposes of play or simply self-expression. In this category belong *children's* languages (for example, twins sometimes invent their own quasi-language, incomprehensible to others), the language of *writer-eccentrics* (e.g. Raymond Queneau, André Blavier), languages invented by *spiritualist mediums* (for example, Hélène Smith was famous around 1897), languages of *extra-terrestrials* (e.g. *Antipodean*, *Dragorian*, *Mercurian*, *Lingua Selenitica*, *Venusian*, *Ylané* and others), and finally hundreds of *art-languages*, which have an even vaster range of subdivisions, especially *literary* (in fantasy, science-fiction, puzzles and experimental literature), *poetry*, *picture*, *cinema*, *theatre* and *comic* categories. Let us examine some examples of such creations from the past and in present-day websites to find their connection with linguistics and other sciences.

1. From language-play to fictional worlds

The usual psychological-psychiatric term for a tendency to construct languages is 'language-play'. It can include a wide range, from pure language-play for artistic, especially poetic, purposes, to semantically meaningful expressions. Psychologists like to explain it as, among other things, the effect of the subconscious and of euphoria. Play elements were used in avant-garde poetry by, for example, Christian Mongernstern, Velimir Chlebnikov, Vladimír Holan, and most of all among the dadaists and impressionists in the first quarter of the last century: Tristan Tzara, Hugo Ball, Richard Huelsenbeck, Francis Picabia, Marcel Duchamp et al. Here is at least one typical

example of a purely playful creation, a fragment from a poem by Hugo Ball (1886-1927), founder of the poetic ‘Cabaret Voltaire’ in Zurich, 1916

(<http://www.peak.org/~dadaist/English/Graphics/gadjiberi.html>):

Gadji Beri Bimba
 gadji beri bimba glandiri laula lonni cadori
 gadjama gramma berida bimbala glandri
 galassassa laulitalomini
 gadji beri bin blassa glassala laula lonni
 cadorsu sassala bim
 gadjama tuffim i zimzalla binban gliga
 wowolimai bin beri ban
 o katalominai rhinozerossola hopsamen
 laulitalomini hoooo...

In the case of Velimir Chlebnikov and Aleksei Kruščonych, out of play emerged a futuristic language called ‘Zaum’ (zaumnyj jazyk, 1913): it escapes from grammatical rules, syntactic prescriptions, semantic conventions and stylistic norms, to express emotions and natural feelings. According to Zaum-adepts, emotional and poetic language corresponds to primitive, original human experiences and become the subject of an autonomous, fantasy philology. It follows that such inventions cannot be considered merely as linguistic creations, amenable to linguistic analysis; rather, they belong to the province of psychology, aesthetics and literature.

In the Czech literature of past centuries, for example, renowned for his strange word-creations was prof. *Jakub Hron Metánovský* (1840-1921), who taught mathematics and physics but was at the same time poet, philologist (particularly of Slav languages), scientist and inventor. His language creations were not merely artistic, but had their own particular meaning. Best known was his philosophical work ‘Libomudrovna’ (= philosophy) which appeared in three volumes in the years 1910, 1914 and 1920, and his patented invention, the unspillable inkwell, ‘Buňát nezkotitelný’. His

works are full of *language experiments* – he really was a master of Latin and Greek terminology, but created his own Czech expressions, for example ‘*čujba*’ for aesthetics. The noun-cases in his translation are: *zovák* (nominative), *plodák* (genitive), *dajec* (dative), *žalák* (accusative), *volák* (vocative), *místák* (locative), *stroják* (instrumental). We see that in the case of Hron, it wasn’t a matter of simply play, but of a proposed linguistic terminology, created in accordance with language conventions (<http://www.atuka.org/index.php/article/articleview/22/1/>).

Perhaps the most complex example of hobby linguistics, touching on both language and literature, is the work of the ‘Czech Tolkien’, *Dr. Jan Lukeš* (1912-1977), doctor, writer, designer, composer, neolinguist and author of 16 artificial languages, known by the pseudonym ‘Car Osten’ (<http://lege.cz/toCP1250.en/osten.htm>). Lukeš studied medicine in Prague, worked as a doctor, in 1952 was officially declared mentally ill and in the medical literature became known as ‘the mysterious patient of prof. Stuchlík’. He himself diagnosed his hobby as mental illness, which he called ‘cosmophrenia’. He wrote poetry and prose from childhood, about the year 1925 began to construct artificial languages, of which the most elaborate was *Ishi*, said to have 10,000 words and its own script, written from right to left. Lukeš described his own beloved language as “the creation of a mentally ill wonder-child” (*výtvor psychopatického wunderkinda*). He himself translated into this fictional language, during his military service, part of the ‘Czech Instructions for Junior Officers’ (*Československý služební řád pro poddůstojníky*) and the driving instruction book (*Učebnice pro autoškoly*). One can imagine how much he enjoyed his brand of mockery of such tedious, humourless, compulsory reading. From his (as yet unpublished) planned language there have survived fragments of grammar, textbooks

and dictionaries, as well as the texts of mythological and religious works from the fictional planet Thetis. As well as other languages from this planet (*Quad*, *Barnum*, *Rish* and others) he also proposed, in 1945, a political language, 'PRAGUE' as the future language of a *Peace International* and a numeral pasigraphy 'Kodo'. He wrote dozens of epics, novels and poems, technical works in psychology, operas and symphonies. His works are full of delicate paradoxical humour, satirising the communist regime (for example, his last symphony is called 'Communitica' and opens with the shooting of Aurora). So it may be taken that the author's mental illness at that time served as a protective device.

Lukeš's greatest work, for which he is compared with Tolkien, is the 11-volume epic 'Daughter of Science' (*Dcera vědy*), describing the last decades of existence of the planet Thetis, which exploded in the year 1934. Professor Chwich Milhar decided, after collision with a comet was forecast, to leave Thetis in a spaceship, taking with him his assistant and daughter, Dahorjane Sedeno. The spaceship crashes on Earth near the summerhouse of Lukes/Osten. Only Dahorjane survived the disaster. Osten saves and later marries her. Dahorjane not only learns Czech, but teaches her husband her language, *Ishi*, which was on Thetis as important as English on Earth, and tells him all about her homeland.

Ishi was used in *Ishuria* and in the Empire of both Hesperides, situated in the northern hemisphere of Thetis. Similar to *Ishi* is the *Minekar* language, spoken in the most industrially advanced state in the southern hemisphere, the Minekar Union. There was also a dialect *Nishi*, similar to *Ishi* and spoken on the Banquet Islands (*Maimatefia wades*), on the sea-route from Hesperides to Minekar. All three languages used the standardised *Ishi* script. This script was used also for *Tobol*, which had evolved from the ex-

tinct *Quad*. In the north of Thetis were used *Barnum* and *Stehut*, in the south *Kimbel* and *Sumout*, each with its own script. Among Eastern languages the best known was *Alamirr*; among the native languages used on the continent Wurfean, most prominent was the *Ĥalim* language. *Likifsačel* was spoken on the northern island Patka and, among the Minekawa natives in Idawa, *Liĥer*. The dead language *Rish*, preserved for religious reasons by the scattered *Rish* peoples, was the language in which was written the holy book *Ashrat*, which prof. Milhar has brought in the spaceship along with many other documents, for example manuscripts of old poems, mythic tales and the like. Also preserved were maps, geographical and political, coins, stamps, tickets and routes from Thetis – all this Lukeš elaborated for his novels. As well as the 'Daughter of Science' already mentioned, a novel '*Pěšky napříč Marmokojem*' ('On foot through Marmokoj') and a story '*Chaverazoljane*' were also located on Thetis. In the case of Lukes, we are talking about highly complicated creativity and inventiveness. At the time, his work was considered the work of a psychiatric patient, which today seems mistaken, even absurd. On the internet are to be found many similar, often less well worked-out creations, deliberately, confidently and self-evidently the work of hobby-linguists.

I should also mention the best-known Czech fictional language, Ptydepe, from the satirical comedy by Václav Havel '*Vyrozumění*' ('Memorandum'), 1965. The author of the language is Václav Havel's brother, Ivan. It's about a bureaucratic language, into which all official documents must be translated. The teacher of this language explains: "Ptydepe, as you know, is a synthetic language, constructed on a strictly scientific basis, with a completely logical grammar and an exceptionally comprehensive vocabulary. It is a language absolutely precise, capable of expressing far more pre-

cisely than any ordinary language, the subtle nuances of important official texts. The result of this precision is of course the exceptional complexity and difficulty of Ptydepe". The meaning of words in a natural language is often pliable, while in Ptydepe every word has strictly one meaning, there are neither homonyms nor words differing by only one or two letters. The fundamental characteristic of Ptydepe is redundancy, achieved through the fact that 60% of the letters in every word must be totally different. The alphabet has 26 letters. There exist 11,881,376 combinations of five letters, and of combinations with 60% differentiation (i.e. 3 unalike letters) there are 432. For example the word 'sand-martin' in Ptydepe consists of 329 letters. By contrast, the more general a word, the shorter. For example, 'something' in Ptydepe is 'gh'. The shortest word of all is 'f', which has no meaning and is held in reserve for the expression 'anything at all', if this were ever to appear in official documents. The word 'hurrah' in Ptydepe is *fmygko jefr dabux altep dy savarub goz terexes*. Other examples: "*Hayfazut gyp andaxe. Ejch tu zep. Notut. Lagorys nabarof dy Ilja Breisky cef o abagam*"; "*Ra ko hutu ely trebomu emusche, vdegar yd, stro renu er gryk kendy...*" (<http://www.theaterleitertheater.org/index.php?site=3p>), (<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/ptydepe>). This language is quite consciously created as satire, criticising socialist bureaucracy. Its value thus lies more in the field of social critique, sociology and political science, than in the field of linguistics, particularly as it doesn't involve an independent, functioning literary text.

2. Hobby-languages in the Age of the Internet

As stated at the outset, language-construction as a hobby moved on to an altogether different scale with the advent of the internet. The oldest internet

list of artificial languages, "Constructed Languages List", dates from 1998. During the relatively short life of the internet not only have there appeared dozens of specialist portals for hobby linguistics (*Geofiction Club, Elfling, Ideolengua, Slaviconlang, Romance Conlang, Zompist, Uchronia, Kalusa, World-Building, Sampa, Aleppe, Artificial Language Forum, Invisible Lighthouse, Conculture List*, among others), but there has evolved a detailed terminology, published among other places in Wikipedia (<http://en.wikipedia.org/wiki/conlangs>). The general expression conlangs (constructed languages) embraces all constructed languages, including languages primarily auxiliary (Auxlangs, Auxiliary Languages). This is well captured by the following description from <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/language>:

An artificial or constructed language (known colloquially as a conlang among aficionados), is a language whose vocabulary and grammar were specifically devised by an individual or small group, rather than having naturally evolved as part of a culture as with natural languages. Some are designed for use in human communication (usually to function as international auxiliary languages), but others are created for use in fiction, linguistic experimentation, secrecy (codes), or for the experience of doing so. Conlangers differ on whether linguistic creation of the latter kind is to be considered an art or a hobby. These languages are sometimes associated with constructed worlds.

Hobby-languages belong to a conlangs-subgroup artlangs (artistic languages), which are subdivided thus:

fictional – alternative – micronational – personal – jokelangs – language games.

2.1 Individual language hobbyists on the internet

The fabulous planet Thetis with ten languages, conceived by an unknown Czech author more than fifty years ago, would be a commonplace in the

age of the internet. For example, http://www.graywizard.net/Conlinguistics/amman_iar/amman_iar.htm is the website of a US mathematician and computer scientist David Bell, who explains that for several years he has been working on his make-believe country *Ámman* and its two main languages. First of all came the map of *Ámman* with rivers, forests and mountains, but without names, because they were to get their names from a language yet to come. Then four groups of people took up residence in *Ámman*. *Aeárhost* lived on the coast in the north-west and were sea-folk. *Áldrost* lived in the woods. *Nárdhost* lived on a great plain in the south-east and *Órdhost* in the mountains. The fifth group *Rándhin* were nomads, living in the southern desert. Their language remained closest to the old language *Vulányal*. The author first planned to develop from the old tongue five independent languages, conforming to the lifestyles of the five peoples. Later he constructed only one language, that of the *Nárdhost* people, which spread throughout the west and serves as an international language, like English in our world. Some time in the middle ages, there arrived on the coast of *Ámman*, seafarers from *Dunedain*, and their language influenced the local standard language, *Ámman iar*. The second, as yet not completely worked out main language is called *Forendar*:

Ámman iar (Amman language) is relatively simple, agglutinative and consisting of computer-generated words. It has nouns, adjectives, pronouns, verbs, adverbs, particles, interjections and qualifiers. The nouns have nine cases. Verbs have two tenses (past and not-past) and are transitive or intransitive. They have two conjugations. The syntax is simple (subject-verb-object). There is still no complete text, but there is a detailed *Ámman iar* - English dictionary. Here is part of it:

adar <ADAR> [n] (pl edair) (1) *parent*; (2) *patron, protector, guardian*; (3) *an owl, considered*

to be a bird of good omen; adradel <ADAR-del> [n] (pl edraidel) *uncle/aunt (epicene)*; adradelan <ADAR-del-an> [n] (pl adredilan) *maternal uncle*; adradelíel <ADAR-del-íel> [n] (pl adradilil) *paternal aunt, more commonly amilil* (see under AMIL); adran <ADAR-an> [n] (pl edrain) *father*; adrannis <ADAR-an-is> [n] (pl adrennis) *paternal uncle if younger than father*; adrannon <ADAR-an-ron> [n] (pl adrennöin) *paternal uncle if older than father*; adrar <ADAR-ar> [n] (1) *parenthood*; (2) *the characteristics, condition of a parent*; adrellis <ADAR-íel-is> [n] (pl adrilis) *maternal aunt if younger than mother*; adrellon <ADAR-íel-ron> [n] (pl adrilöin) *maternal aunt if older than mother*; adriél <ADAR-íel> [n] (pl edril) *mother, more commonly amil ...*

On the internet are to be found many such sites with fictional countries, planets and societies, at various stages of development. Some contain a fully detailed description of fictional countries and their inhabitants, others only basic information about the users, but a thoroughly worked-out language, e.g.: <http://www.frontiernet.net/~scaves/teonaht.html> of Sally Caves, a professor of English in the State University of New York. Having learned several languages and discovered websites about fictional languages, she launched the language *Teonaht*. It is a language of Teons from the country *Teonea* (*Teon* + *hea*, 'land'), which from time to time emerges from the sea, most often the Black Sea or Caspian Sea. The Teons may come from the Caucasus. Etymologists surmise that the name 'Teon' derives from the verb 'to flee', because they flee and distrust other people. They are 'somewhat different' from us, having each twelve fingers and toes. For that reason, their number system is based on 24. The Teons can change the colour of their eyes. In the painting by Ms Caves they are in traditional 17th-century costume. Their favourite heraldic animal is a rampant cat.

Teonaht includes many dialects but there is a standard form, used in daily papers, which is presented in detail on the page in question. NB: the

language isn't static, i.e. it evolves continually. In principle it has an Indo-European character, but it has OSV (object-subject-verb) word-order, which is extremely rare. Invariably, the verb is at the end of the sentence. There are definite and indefinite articles, which precede the noun: *blar lihhohza; ilhhohza ryttepron* ('loud the wind; the wind I feel'). Nouns have two kinds of nominative: 'agent' (A) and 'experiencer' (E). The former is found mainly with transitive verbs: *Il mabbamba(O) le betō* (S) *htesa* ('The ball (O) the boy (S) chases'). The latter occurs most often with intransitive verbs: *Li betō* (S) *tabllysan* ('The boy (S) weeps'). *Tamol* (O) *li betō* ('A child (O) the boy (S) [is]'). The object may be either direct or indirect (prepositional): *Kyam* (DO) *euil zef* (IO) *le betō* (S) *vergo* ('A book (DO) to the man (IO) the boy (S) gives') ['The boy gives a book to the man']. Other cases are analytical. The plural ending is *-n*: *ytanney*, *ytanneyn*, 'foot, feet'; *fanttear*, *fanttearn*, 'dance, dances'; *pyttela*, *pyttelan*, 'colour, colours'. The possessive ending is *-id*: *tohda betōid*, 'cat of a boy, a boy's cat'. The language originally had a gender category but this disappeared in the course of evolution and there remains only natural gender. The male and female names of animals are specially listed. There are also ancient nouns *Nenddeylt*, from a traditional dialect, which have special classes to indicate things, animals etc. They are irregular and have special endings. The system of pronouns, including reflexive pronouns, is worked out in similar detail: *Le nantry la mesōl elyke*, *send etsa il ouar ely traltrama* ('The mother saw her daughter and greeted her' – each greeted the other). Even more complex is the system of verbs. There are three main categories: *-rem*, *-ned* and *-ndi*, each in volitive, involitive and ambivolitive form. Present, past and future tenses have both simple and continuous forms, in ordinary, perfect and inchoative aspects; there are semi-pas-

sive, reflexive and possessive aspects, alienating and non-alienating. There are modal verbs and auxiliary verbs, as well as gerundive constructions, progressive, passive, potentive and aptitive. The verbs express tense and aspect by prefixes added to the pronoun, for example 'I ate', *Ry ennyvel* becomes *Elry ennyve*.

As well as a detailed grammar, there is also a Tonaht-English dictionary:

abbya, -n, /a'bi@/; n. DIVINE WILL, GOD'S WILL, GOD'S WAY; DIVINE PATH; PREDESTINATION. *aco*, -n, /'atSo/; n. FAULT, VICE, BAD HABIT; SIN; SHAMEFUL THING. *acodel*, /'atSodEI/; adj. SHAMEFUL, VICIOUS, FAULTY. *ad*, /ad/; 3rd pers. plur. *acc/dat. pron. THEM. adwe*, /'adwe/; alternative form: 3rd pers. plur. *acc/dat. pron. THEM. adme*, /'adme/; *stat. prep. AMONG, WITHIN, IN THE MIDDLE OF. admy*, /'admi/; *mot. prep. AMONG, WITHIN, INTO THE MIDST OF. ahdken*, /'aδkEn/; verb, ni, abs. form of *-ndi*. *DIE. La nantry dely ahdken*, "her mother died, her mother is dead." *ahdkkendi*, /aδ'kEnd@/; verb, ni inf. BE DEAD. *ahdkkendo*, /aδ'kEndou/; verb. nom. A DYING, A DEATH, DEMISE. *ahdkent*, /'aδkEnt/; verb. *adj., DEAD, MUTE. ahstaf*, /'aStaf/; n. RAISIN, CURRENT. *ahuo!*, /'ahjou/; *expl., takes voc., HAIL; a greeting used ordinarily with or by God or ods: ahuo Yrlo*, "Oh Lord"; *Ahuo Marua*, "Hail Mary." *ai*, /ai/; 3rd pers. sing. nom. *inan. pronoun. IT. aiba*, /'aib@/; *sing. dem. adj. THIS. aibba*, /ai'ba/; *sing. dem. adj. THIS. aid*, /aid/; 3rd pers. sing. *neuter inan. poss. pron. ITS.*

As is apparent from these two examples, the hobby-linguist authors, who often have considerable linguistic expertise, display linguistic creativity, resulting in a 'complete', usable language. More often than not, it is constructed not for use among people but from the outset intended as the language of a fictional people. In this case, the language itself is a minor element, necessary to fully characterise the invented world, to the description and functioning of which the author usually devotes even more care and energy than to the lan-

guage itself. The quality of such creations, then, is not only linguistic but also artistic, aesthetic and literary.

2.2 *Languing communities on the internet*

Thanks to the internet, any user may launch their created language, including its virtual user-community. If other internet-users so choose, they join and further develop, whether just the language, or the language community as well.

This, to cite an example, is the case with *Jameld*, constructed in 1982, “for personal amusement and education” by James Campbell, as a new Germanic language, cognate to Dutch, Frisian and German, alongwith a fictional neo-German culture and community:

Jameld jist an artalangui, an langui tes wā dessini – int te kase eri, vor personlauk yanohit und birightafɛ, und vor untersoken was jist maklauk und wau langui funkton int an familiari böyayibin (wj. és an wénsemi lith ew te Germaniɛɛ languifamil, biwandi met Nederaz, Frisɛɛ und Détfɛɛaz). T’artalangui jist jund an ram vor an embrioniɛɛ fiktivi kultür und ans rēzlaami humör tes wā bui böya iet.

(Original translation: ‘Jameld is a constructed language, which has been designed – in this case for personal amusement and enlightenment, and to explore the possibilities and workings of language within a familiar environment – viz. as an imaginary member of the Germanic language family, related to Dutch, Frisian and German. It is also the framework around which an embryonic fictional culture and some astonishingly lame humour have been assembled.’)

In 2001 appeared a ‘Jameld Microphrasebook’, as well as a Jameld-English and English-Jameld dictionary of around 6000 words, a grammar and phonetics, republished in 2005. Between 1992 and 1997 there was an internet magazine, *Zolid Matters*, whose name is preserved in the name of the homepage (www.zolid.com/zm/), of the approximately thirty-strong language community *te*

Binertglobakläi Jameld Zolidaton (the World Jameld Association). The back numbers of the magazine, minutes of meetings, notices of meetings and gatherings of *Jameldans* are to be found in the internet archive, as well as blogs, photo-galleries, travel journals and advertisements in or about Jameld (the search engine Google gives 651 results).

The most famous example of collective internet language-fiction is the *Talossan* language (from Glheɸ Talossán, see for example http://en.wikipedia.org/wiki/Talossan_language), created about 1980 by the American Robert Ben Madison for the kingdom founded by him. The word ‘Talossa’ comes from Finnish and means ‘in the house’, because it was born in Madison’s bedroom. About the development of the language: the *Archaic Period* of the language was 1980-1981. This was a sort of pidgin with a basic vocabulary (nouns, pronouns, numbers, conjunctions) from French and Spanish, with an influence from Portuguese grammar. A specimen of the language from this period: “*Talossa nostreu c’estas almostemente uneu noveu landeu,*” said *Kingeu Robert I todayeu. Uneu noveu Mapeu d’Talossa c’estas in “l’Libreu d’Talossa,” a showar qu’l’s-changeux in Talossa haveu estescu muy mucheux. “Havemos reachescu nostreu goaleu nationaleu, i estamos happyeux,” said l’Kingeu.*

In 1981 began the *Pre-classical Period*. The language received some exotic traits from the finno-ugrian languages (a case system) and from northern European languages. A specimen: “*Qiñeu Diktatga, Talossaux Armeux havè changeascù c’ks. L’Qiñeu c’è pensescù l’ideaga plâcescù c’Armeux över l’flageu anstatt l’Symboleu Ben’u. C’armeux sà più bueneu lookînd als l’primeu.*”

The *Classical Period* of Talossan was 1981-1983, when the language was freed from finno-ugrian influences and strove to be more of a romance language. There appeared a grammar and

dictionary with 1700 words. A specimen: *Sverðeu d'Kérénzt fâçara os ideologiî formâus. L'Dûceu dëllâ Partiâ Sverðeu d'Kérénszt, Ben Madison, començara în viensâs ziuâs lâ discertação formâl d'"L'Vej d'Sverðeu d'Kérénszt," l'plân formâl és ofiçiâl dëlla noastrâ Partiâ. Acest llibriteu estara l'aşinmêteu grült pëlla Claşeu regesc "Ðistoriâ Mondial."*

In the *Post-classical Period*, 1983-1985, the language's romance character was reinforced by the addition of elements from Rumanian and Romansch. The archaic ending, *-çau*, for example, from Portuguese, changed to *-ziun*. CÚG, *La Comitâ përl'Útzil del Ghlîmbâ* ('Committee on the Use of the Language') was created: "*Bunâ, aici-st noastrâ pîmalaiset 'ezitoriâl' illa ghlîmbâ Talossân, come comandescû par l'Regeu. Zespâts la nataschâ-d CÚG, pâ-l 29 Novîmbâr 1983, la CÚG rescherscheva l-problîm phonetic Talossân, és est prideascâ ànonçar l-list sovînd della phoneticâ dellâ ghlîmbâ.*"

The kingdom had more inhabitants, so they began to create historical studies, discovering that the ancestors of the Talossans lived in Europe, in the Gaulish town of Tolossa (Toulouse). But later, archaeologists discovered that the proto-Celtic inhabitants of western Europe came from north Africa, where there is a Berber tribe, Talesinnt, the most ancient ancestors of the Tolossans. For that reason, the language too crossed into the *Celto-Berber Period*: the word for 'language' became the celtic *el glhep*. A specimen: "*Açest editoriâl promptescû isch par âis evînts reçînts în an Oriînt-Çentrâl. Come voi săpetzi d'osprêi an Zeclaraziun à shinistrâ, eu sînt contra an idéa da therorizim*".

In 1985-1986 followed the *Pre-modern Period*, the language returned to a classic form inspired by Romansch and Occitan. The English-Talossan dictionary was published with 4300 words and a book 'History of the Kingdom of Talossa'. The 'Talossa National Party' was founded, and started

cultural and political activity for national identity: "*Ûc, c'è vrâts, el Talossân entra 'l atx del fütür. És sâ rapidamînt, acest entréia!*"

The *Modern Period* lasted 1986-1990, when a two-volume English-Talossan and Talossan-English dictionary was produced, and a textbook for self-learners. Robert Madison wrote long articles and poems in Talossan. The literary period began. The Talossan province of Vuode acquired its anthem, to the tune of the *Marseillaise*:

'N regeu xhust és volînd ben përl dToct,
O tent creat 'n provîncù.
Acest pâts c'esteva liv'rescù,
Mâs vuit-séifet vid'va 'n cînch
Mâs vuit-séifet vid'va 'n cînch
Citaxhiéns, videtz qê' paşa!
Prîndetz përl zefençar tú pâhts
L'Apîntat o fâts'ci qêt o volt,
Contrâ bhen és contrâ tradiziuns
Vuode volt vivar, ár pâhts â liverar!
Avînt, avînt, la vhoce cînt':
El vell, eða la mhoart!

The period 1990-1994 is named *Neo-classical*: at that time the language tended to return to its ethnic origins, the two-volume *Treisoûr del Ghetg Talossân* ('Treasure of the Talossan Language') was published, several poems appeared, articles and translations, such as this from the Bible: "*Txec, iîn servesc da Dièu és del Segñhòr Iésu-C'hriost, àls dudësch tribâs dal tvistrazium: Dièu t'alegra! En consideretz come la pür aleretzâ, quândevri dals diviârsen tentaziuns voi ec'hperistent.*"

In 1994 the dominant political party of progressive conservatives changed its name to *els Tamorâes da Fiâl* ('Warriors of Destiny'). The word *tamorâes* comes from the Berber and in fact soon a group of citizens launched an initiative which culminated in an official state declaration that Talossans are a nation related in some way to Berbers. An historical work 'The Berber Project' recounted the entire genealogy, how Talossan had

split away from Latin during the Roman colonisation of north Africa and how the inhabitants later fled to America.

In the final, *Stabilisation Period*, dominated by the internet, Talossan became a living (spoken and written) language. In 1996 appeared the second, revised edition of the grammar *La Scúrznîâ Gramaticâ del Glheþ Talossán*. The first speakers of the language formed a group, *Ladintschen*. As well as several websites, there was established *Telaragñhâ Mondial*, an internet radio channel in Talossan. Two others followed, *Las Penetrontâs* by Robert Madison and *Râdiu Ladintsch* by Thomas Leigh. In 1998 appeared the second, enlarged edition of *Treisoûr del Glheþ Talossán* and *Corpus Scriptionum Talossanarum*, documenting the entire development of the language. In 1999 was published a work on the history of the country, *Ár Pâts* ('Our Country'). CÚG, *La Comitâ përl'Útzil del Glheþ* ('Committee on the Use of the Language') continued to look after the language. Its most famous members, in Talossan Rôibeard Donatüs, Chirischtôval Lauramáintsch and Tomás Gariçéir, write many articles in and about Talossan.

The language is used in the Kingdom of Talossa (*El Regipâts Talossán*), founded by enthusiasts from Wisconsin, later joined by sixty citizens from Canada, Europe, South America, Asia and Africa (<http://starship.python.net/crew/manus/talossa/>). The constitutional monarchy is ruled by King Louis I¹. Because he is a minor, the Regent is Dr. Gregory Rajata, appointed in 2005 in accordance with Talossan law. For the legislative, judicial and executive functions, royal appointments have been created. All citizens are nobles, eminent citizens receive honours and special titles (Cnecht, Barôn, Conta, Düc). They 'serve their nation', using and

developing the language, creating literature and culture. Information about important events, especially political, diplomatic and cultural occasions, is distributed through the internet.

As can be seen on the website <http://www.kingdomoftalossa.net/>, the country sits by the Talossa Sea, consists of the provinces *Atatürk* (where the capital Abbavila is located), *Cézembre*, *Mussolini*, *Vuode*, *Florenciâ*, *Maricopa* and *Maritiimi Maxhestic*. Each province has its own constitution, flag, administration and all such specifics, all events in particular provinces are described in detail on the internet, and updated. Also in the empire is the Antarctic penguin-province *La Teritôriâ Antárctic da Pengöpâts*. It too has its own flag, coat of arms and customs. Because this province is very big and has no neighbours, one can more easily practise there the national sport, car-skating, which occurs every year on the 25th of February.

In addition one finds precise information about the state flag, coat of arms, anthem, motto, popular customs and traditions, national songs, national holidays, famous places of pilgrimage (for example, a Greek restaurant in the province of Florenciâ), major historical events, official sports clubs, especially basketball, national cinema and television, famous people, customary dishes and specialities (couscous) etc. The major political parties are the conservative *Parti Conservatiu Fidistâ*, the unilateralist *Parti del Movamáintsch Fortúpt és Vienslaterál* and the revolutionary *La Mha Nheagrâ* ('Black Hand') – their composition, aims, ideology and activities are described in detail. In the same detail one can read about the history of the state, become acquainted with its constitution, laws etc.

---

¹ His full title is: 'Louis by the Grace of God, King of Talossa and of all his Realms and Regions, King of Cézembre, Sovereign Lord and Protector of Pengöpâts and the New Falklands, Head of the Unorthodox Church, Defender of Faith, Leader of the Armed Forces, Viceroy of Hoxha and Vicar of Atatürk.

Alas, the Talossans don't live in total peace. After twenty years, during which the Talossan language, culture, civilisation, politics and diplomacy were developed, there occurred ideological and political quarrels and differences of opinion. The discontents simply emigrated from the website of the Kingdom and in 2004 founded the Republic (La República Talossán), with its own website (<http://www.talossa.com/>), no less detailed than that of the Kingdom. Their national project is a web-based Talossan-English and English-Talossan dictionary, with already 28,000 words. There also exists *La Icastolá*, a school of Talossan at the Talossan Academy of Arts and Sciences, founded in 2005 by decision of the parliament of the Republic. Their very professional internet magazine *Qator Intrins*, carries news of life in the Republic, including drawings and photographs. In addition there are several websites of other émigré Talossans, living in diaspora, for example the conservative 'Talossan Émigré Community' at <http://my.execpc.com/~talossa/>, and in exile preparing the restoration of the old empire.

Communal *hobby-languageing* is a new cultural phenomenon, unique to the internet. The Elfish languages of J.R.R. Tolkien were known, from 1955, only to readers of his novels: the web-based organisation 'Elvish Linguistic Fellowship' (<http://www.elvish.org>), founded in 1990, has several hundred members throughout the world, subscribers to the periodicals 'Vinyar Tengvar' and 'Parma Eldalamberon'. There one reads: "Everything began with a leaf caught in the wind, and it became a tree, and the tree grew, putting out numerous branches and spreading the most fantastical roots." This poetic description applies to web communities generally, whether Talossa mentioned above or, for example, the virtual community *The Láadan Language Community* (<http://www.sfwa.org/members/elgin>), who use the language Láadan, created by the 'internet icon', Suzette

Haden Elgin for her literary series 'Native Tongues'. She also founded a Science Fiction Poetry Association and publishes two web-magazines.

Discussion and Conclusions

At the outset we posed the question, whether language-construction as a hobby belongs in the field of interest of Linguistics which, broadly defined, studies languages. Linguists will no doubt object, that their discipline is really concerned with 'natural human languages'; however one standardises, regulates or shapes them, it is about means of communication between people. For that reason, one should treat the phenomenon known as 'language', of which there are hundreds of definitions, with great care. In old linguistics textbooks (e.g. Erhart 1984, p. 7) it is stated explicitly that "linguistics studies natural languages, constructing artificial languages or mathematical codes is no part of its remit". Even contemporary definitions from Wikipedia say the same: "Linguistics is the scientific study of the systematic qualities of natural languages" (<http://de.wikipedia.org/wiki/Linguistik>).

On websites about linguistic topics, however, there are links which lead to 'constructed languages'. The English Wikipedia (http://en.wikipedia.org/wiki/Constructed_language) offers an historical overview without taking the trouble to differentiate their purposes, speaking in the same breath about Klingon as about modern Hebrew and Esperanto, all peppered with the Sapir-Whorf Hypothesis. To clarify matters, it is drawn to our attention that "the synonym 'planned language' is sometimes used to refer to international auxiliary languages, and by those who may disagree with the more common term 'artificial' ", and adds: "Outside the Esperanto community, the term 'language planning' refers to prescriptive measures taken regarding a natural language. In this regard,

even natural languages may be artificial in some respects”, noting that, on the internet “... a community of conlangers has developed, which has its own customs”. No distinction is therefore made between planned languages, artificial languages and international auxiliary languages but, on the other hand, hobby linguists are deemed a separate category. To avoid total confusion, I propose to leave planned languages (artificial languages/ auxiliary languages/ universal languages/ ‘conlangs’ serving or intended for human intercommunication) in the field of interest and research of ‘Interlinguistics’, which has already for some time been avidly engaged with them. One should try and find a home for hobby languages.

Certainly there is plenty on the internet. Not only a definition of fictional languages: “Fictional languages are invented for the most part for artistic purposes, usually as part of a fictional world. They are found in literature or film, sometimes in role-play and computer games” (http://de.wikipedia.org/wiki/Konstruierte_Sprache#Fiktionale_Sprachen); but also a definition of world-building as a hobby: “Within world-building as a hobby, belong inventing languages, creating geographical maps, description of peoples and races, establishment of laws and much more” (http://de.wikipedia.org/wiki/Fiktive_Welt#Weltenbasteln)².

Inventing languages for purposes of play, experimenting or amusement is a current phenomenon, whose prestige has grown enormously with the advent of the internet. This offers hobby-linguists three basic advantages. First: it serves as an *archive and distribution point for historic materials*. If one is interested in particular material from past centuries, almost certainly one will find information through wikipedias or special archives.

Even if one doesn’t know particular languages, projects or persons and is only searching for general information, there is much of interest to be found which, without the internet, one would not know about, because it has never been published in book form, or never published abroad. Thanks to the efficacy of search engines and of links from particular websites, not only useful information, but also historic documents are readily available. Second: the internet serves as a *personal store and publishing house*. An individual, launching a project, need search for neither publisher nor customers and readers. He can, according to need and wish, develop, amend, improve and distribute his work and, if he is lucky, receive reactions from readers, praise, advice, suggestions, also criticism, of course - in any case, evidence that his work is being read, discussed, accepted or rejected. Furthermore, even those who might hesitate to lecture or debate in public can, even anonymously, publish and discuss on the internet. Third: the internet is a *meeting-place for people with the same hobby*, who can swap notes in chat-rooms and discussion-lists, they can join this or that group, help one another, complete, criticise, develop joint projects, undertake joint research, discover shared fictional worlds, find fellow-thinkers throughout the world and enjoy a communal live.

The majority of hobby linguists live in USA. This may be explained not only by the technical advancement and mass use of the internet in that country, but also by other facts. The Americans feel no need to learn and use any language other than English, which has served them well across a continent for centuries and across the world for decades. While in multilingual Europe, following the demise of the active use of Latin, people sought some means of international communication, in-

---

² In both cases, the German version of the Wikipedia is more precise than the English.

venting a series of languages to that end, Americans never had such problems. In the pre-internet age, there were only a few European clubs to promote language-construction³. Now there are worldwide websites specifically to give instruction in language-construction, and internet galleries in which are published more than two thousand hobby-languages, developed over the past ten years. According to ‘Langmaker’, there are about quarter of a million internet hobby-linguists.

Language-construction is a noble hobby. It enhances interest in world languages and cultures, in history and geography, it helps the better to understand the relationship between languages and civilisation. For that reason it deserves a degree of special attention within HOBBY LINGUISTICS: it should be an interdisciplinary specialism, in whose establishment might collaborate:

Linguistics, because first and foremost it is about languages, albeit not ‘natural’ languages. Hobby languages are in various states of development; the major ones have grammar, vocabulary, texts, magazines, literature and speakers, one can even detect language development, so nothing differentiates hobby-languages from ‘normal’ minor languages. Further, many authors of languages are themselves linguists or are acquainted with several foreign languages: in the statistics about the internet project ‘Auxilingua’ (Barandovská 2003) it is apparent that a quarter of all members are either teachers or students of languages, the majority of them knowing two or more foreign languages, even some who use 11 or 14 languages.

Literature and Art (theatre, film, comics, songs...) because many fictional languages are consciously produced for these purposes, whether as experiments with beautiful or ugly syllables, words, verses and texts (for example Oulipo =

Ouvroir de littérature potentielle, circa 1960), or as languages characterising invented people, groups, societies or planets (Utopians, Selenids, Enterans...), or for other artistic purposes (for example, word pictures, onomatopoeia, song-syllables...).

Psychology and Psychiatry, because they already have an interest in pathological language-creation, in glossolalia, children’s pseudo-languages and in language-play, explaining them by the various psychological traits of the authors. For example, the book ‘Lunatic Lovers of Languages’ by Marina Yaguello (1991) – “a brilliant and original study examining the creation of imaginary languages”, as one reads on the cover - puts into one pot philosophical, science-fiction and mystical languages with Volapük and Esperanto, and explains their occurrence by the mental abnormality of the author: “Megalomania, obsession, thirst for power, and persecution mania, linked with a love of playing around with language ... are the dominant characteristics of the language inventor” (p. 26).

Sociology, Political Science, Ethnography, because the authors of the languages are often aiming at: critique, satire of existing human society (e.g. Ptydepe), an idealised picture or alternative form of such, imaginary life in a fictional, virtual world, often extra-terrestrial (Star Trek), a mythical society as regards human examples and traditions, and so forth. Users of some hobby languages form real language communities and micro-nations, including native speakers (Klingonans, Talossans) with their own particular life culture, mores and customs.

Hobby linguistics might possibly be of interest also to Philosophy, Cultural Studies and Religion, because as it happens there are also languages invented by prophets, sages and shamans, not to

³ For example, until 1992 there existed in the Netherlands *Nederlands genootschap voor Linguafictie*, which later transferred to the internet.

mention cryptic languages, shorthand, universal philosophical languages and the like, which are explained not by reason of hobby or play, but are created for particular purposes. They belong nevertheless in the general category of invented/artificial languages, as do planned languages intended

as auxiliary languages, which belong to the research domain of *Interlinguistics*. A degree of reciprocal interdisciplinary information-exchange, collaboration and specialist curiosity would certainly be fruitful in such an interdisciplinary linguistic scene.

References

- ALBANI, Paolo; BUONARROTI, Berlinghiero, 1994. *Aga magéra difūra. Dizionario delle lingue immaginarie*. Bologna: Zanichelli, 478 p.
- Artificial Language*. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Constructed_language [Accessed 18.04.2007].
- BALL, Hugo. *Gadji Beri Bimba*. Available from: <http://www.peak.org/~dadaist/English/Graphics/gadjiberi.html> [Accessed 17.04.2007].
- BARANDOVSKÁ-FRANK, Vera, 2003. Archiv- und Werkstattseiten für Plansprachen im Internetz. In: BLANKE, Detlev (Hrsg.), 2003. *Plansprachen und elektronische Medien*. Berlin: GIL, 9-39.
- BELL, David. *Amman iar*. Available from: http://www.graywizard.net/Conlinguistics/amman_iar/amman_iar.htm [Accessed 17.04.2007].
- Car Osten*. Available from: <http://lege.cz/toCP1250.en/osten.htm> [Accessed 17.04.2007].
- CAVES, Sally. *Teonaht*. Available from: <http://www.frontiernet.net/~scaves/teonaht.html> [Accessed 17.04.2007].
- Conlangs*. Available from: <http://en.wikipedia.org/wiki/conlangs>, <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/language> [Accessed 17.04.2007].
- El Glheþ Talossán*. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Talossan_language, <http://starship.python.net/crew/manus/talossa/>, <http://www.talossa.com/> [Accessed 17.04.2007].
- Elvish Linguistic Fellowship*. Available from: <http://www.elvish.org> [Accessed 17.04.2007].
- ERHART, Adolf, 1984. *Základy jazykovedy*. Praha: SPN.
- HAVEL, Ivan. *Ptydepe*. Available from: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/ptydepe>, <http://www.theaterleitertheater.org/index.php?site=3p> [Accessed 17.04.2007].
- HENNINGS, Jeffrey. *Langmaker*. Available from: <http://www.langmaker.com/ml10101.htm#bm1> [Accessed 17.04.2007].
- METÁNOVSKÝ, Jakub Hron. *Libomudrun a zpyták*. Available from: <http://www.atuka.org/index.php/article/articleview/22/1/> [Accessed 17.04.2007].
- The Láadan Language Community*. Available from: <http://www.sfwa.org/members/elgin> [Accessed 17.04.2007].
- YAGUELLO, Marina, 1991. *Lunatic Lovers of Language. Imaginary languages and their inventors*. London, Rutherford etc.: The Athlone Press.
- Zolid Matters*. Available from: www.zolid.com/zm/ [Accessed 17.04.2007].

Věra Barandovská-Frank

Kibernetikos institutas Paderborne, Vokietija
Moksliniai interesai: lotynų ir romanų kalbos, dirbtinės kalbos, bendroji interlingvistika.

LINGVISTIKOS TARPDISCIPLININĖ PERSPEKTYVA – LINGVISTIKA KAIP HOBIS

Santrauka

Kalbos kūrimas turi senas tradicijas mokslinėje fantastikoje. Jau 1518 metais Thomo Moro *Utopijos* kalba ir abėcėlė buvo gerai žinomi, o šiais laikais J. R. R. Tolkieno *Elfishas* ir ypač *Klingonas* iš

Žvaigždžių takų vis labiau įgauna tikros kalbos statusą. Avangardinėje poezijoje kalba kuriama dadaistiškai ir futuristiškai. Psichiatrai domisi vaikų kalbos žaismu ir psichiškai neįgalių suaugusiųjų, kurie susikuria savus pasaulius (pvz. Thetis Caro Osteno romane *Mokslo dukra*), kalba. Ši veikla jau daug metų yra visiškai sveikų žmonių laisvalaikio leidimo būdas. Internetas leidžia lengviau ir laisviau kurti kalbą: „kalbos konstravimas“ (*conlanging*) tapo labai populiarius ir įgijo daug pasekėjų. Susikūrė gausybė individualių ir šeimyninių „kalbos konstravimo“ tinklalapių, internetinių individualių kalbų bendruomenių, turinčių savas respublikas,

imperijas, netgi gyventojus, emigrantus ir pabėgėlius.

Lingvistika įvairiai vertina šiuos kalbos kūrimus. Viena vertus, jie nepriklauso gyvoms etninėms kalboms, kadangi jos iš tiesų nesiekia varžytis su jomis. Kita vertus, jos vis dėlto praturtina literatūrą, teatrą, filmus ir interneto kultūrą. Lingvistika kaip hobis yra, be abejonės, tarpdalykinis reiškiny, apimantis lingvistiką, literatūrą, kultūros studijas, psichologiją, netgi religiją ir kitas sritis. Ji padeda

populiarinti susidomėjimą pasaulio kalbomis, kultūromis, istorija, geografija, leidžia geriau suprasti kalbos ir civilizacijos sąveiką.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kalbos kūrimas, grožinė literatūra, kalbos žaismas, „kalbos konstravimas“, tarpdalykiškumas.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 16

Tatyana Solomonik-Pankrašova

Vilnius University

Kaunas Faculty of Humanities

Muitinės g. 8, LT-42280 Kaunas, Lithuania

Tel.: (370–37) 42 26 04

E-mail: rebecca_solo@yahoo.com

Research interests: historical lexicography, lexicology, etymology, history of the English language, culturology, semantics.

THE ANGLO-SAXON 'MIND' VOCABULARY: THE SEMANTIC CHANGE FROM 'MŌD' TO 'MINDE'

*This paper focuses on drawing a semantic picture of the Old English word *gemynd*, which exhibits a complicated pattern of semantic development. The study aims at revealing the internal structure of the concepts of mind and memory in the Early Middle Ages by means of etymological, semantic and conceptual analysis.*

The paper extends an interdisciplinary approach embracing the fields of historical linguistics, semantics, etymology, and culturology.

Meanwhile, one of the fascinating features of Anglo-Saxon and Pagan Germanic evidence for the significance of the mind is the image of Odin, King of the God, who is accompanied by two black ravens Huginn and Muninn. The ravens have the 'telling' names that refer to the intellectual and emotive qualities of the mind or the intellectual and emotive soul.

*Meanwhile, in the Old English period the distinct concepts of mind and memory were embedded in the Old English word *gemynd*. However, in the fourteenth century, *mynd*/*minde* underwent a significant shift from the conceptual field of memory to the conceptual field of mind, its semantic space in the conceptual field of memory being occupied by a new word, derived from the Old French *memorie*.*

KEY WORDS: *concept, soul, mind, memory, etymology, semantic development, inclusion, metonymy*

The Anglo-Saxons had two distinct traditions of thought about *mind*. Hence, according to Malcolm Godden (1987, p. 271),

There is a classical tradition, which exhibits the gradual development of a unitary concept of the inner self, identifying the intellectual mind with the immortal soul and life-spirit. Secondly, there is a vernacular tradition that preserved the ancient distinction of soul and mind, associating the mind at least as much with passion as with intellect.

Meanwhile, the conceptual field of mind in Anglo-Saxon was constituted by the following words: *gemynd* 'mind, memory', *mōd* 'mind, soul, heart, spirit, mood', *hyge* 'thought, mind', *gewit(t)* 'mind, intellect', *þoht* 'thought, mind'.

Old words are disappearing and new words are coming into being throughout the history of a language; the relations of *sense* that hold between the words in the system are continually changing through the time. Any *broadening* in the sense of

one word evokes a corresponding *narrowing* in the sense of one or more of its neighbours. Hence, the words *gewit(t)* and *þoht* entered the conceptual field of *intellect*.

Towards the end of the Old English period *mōd* is being gradually replaced by *gemynd/minde* in the sense of ‘memory’, ‘remembrance’ and ‘commemoration’ that is overtly presented nowadays in the adjective *mindful*. Therefore, the expressions ‘to keep in mind’, ‘to bring something to mind’ retain the otherwise obsolete meaning ‘memory’. In the course of its semantic development, *mōd* underwent a significant shift from the conceptual field of *mind* to the conceptual field of *affection* (emotion). Modern English *mood* refers to the emotional mind or a specific state of mind at one given time.

Yet this paper focuses on drawing a semantic picture of the Old English word *gemynd*, which exhibits a complicated pattern of semantic development. The study aims at revealing the internal structure of the concepts of *mind* and *memory* in the Early Middle Ages by means of etymological, semantic and conceptual analysis.

Let us consider the etymology of the Old English word *gemynd*. Some etymologists (cf. Julius Pokorny *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch* 1959, p. 897) claim that etymologically the Old English *gemynd* possesses the Indo-European stem **men-* ‘thought, mind, reason; think, remember’, (consider also *mon-*, *mn-*), and define OE *gemynd* as ‘mind, memory, remembrance’; consider the Germanic cognates of *gemynd*: Goth *muns* ‘thought, opinion’, *gamunds* ‘memory’, ON *mynd* ‘image, model’, *munr* ‘thought, wish’, OHG *gimunt* ‘memory’, PrGmc **gamundī-z* ‘memory’. Also consider the Indo-European cognates of OE *gemynd*: Skt *manas-*, *manman-* ‘mind, perception’, *mati*, *mānah* ‘thought, design’, Gr *mévos* (*ménos*) ‘strength, might’, *μάντις* (*mántis*) ‘prophet, diviner’, Lat *mēns*, *mentis* ‘mind’, *menas* ‘memory, understand-

ing’, Lith *mintis* ‘thought’, *atmintis* ‘remembrance’, *menas* ‘remembrance, understanding’, OS1 *umī* ‘mind’, *paṃēfī* ‘memory’, Russ *ум*, *разум* ‘mind’, *память* ‘memory’.

In the ancient Indo-European tradition, the ability to think, cogitate, and experience was identified with speech, which humans have and animals do not. The semantic distinctive feature of *speaking/non-speaking*, which is the basis for *the human/animal opposition*, suggests that the same two groups contrast in the feature *rational/non-rational*, since the capacity for speech implies sagacity. This conclusion follows from the etymological identity of the words for *speak*, *think* and *remember* in various Indo-European dialects (Gamkrelidze, Ivanov 1995, p. 394). Consider the following cognates: Lith *manyti* ‘have in mind, intend’, *atminti*, *atsiminti* ‘remember’, *menu* ‘think’, *minti* ‘call, name, guess’, OS1 *mēniti* ‘speak’, *pomīnēti* ‘remember’, *mīnjo* ‘think’, Russ *помнить* ‘remember’, *упомянуть* ‘mention’.

Meanwhile, one of the fascinating features of Pagan Germanic evidence for the significance of the mind is the image of Odin, King of the Gods and the patron of the slain warriors in Valhalla. Four animals, i.e. two wolves Geri and Freki, and two black ravens *Huginn* and *Muninn*, accompany him. *Huginn* and *Muninn* flew forth daily to gather tidings of events all over the world. We can wonder why ravens have been considered the prototypes of mind. One possible interpretation is that the ravens are very vocal and can sometimes mimic human speech, and this distinctive feature (ability to speak) drove the ravens out of the semantic group of non-rational into the semantic group of rational. Besides, the ravens of Odin could fly away and, hence, could be considered the prototypes of the human *soul* that wanders away. Therefore, in Old Norse the saying “swift as thought” corresponds to *fljótr sem hugr manns* “flies as man’s hugr” (Kiricsi 2005, p. 21-26).

The ravens have the 'telling' names: *Huginn* is derived from *hugr*, and *Muninn* – from *munr*, the two Old Norse words for the mind, akin to the Old English words *hyge* 'mind, thought, heart and soul', and *myne* 'mind, purpose, and desire'. Both words refer to the intellectual and emotive qualities of the mind or the intellectual and emotive soul.

Furthermore, in the Old English period the distinct concepts of *mind* and *memory* were embedded in the Old English word *gemynd*. Hence, *An Anglo-Saxon Dictionary* (Bosworth and Toller 1954, p. 419) defines *ge-mynd* as follows: **1.** *Mind, memory, memento, remembrance, commemoration.*

Consider the example of the Anglo-Saxon piece of writing, i.e. *Baedae Historia Ecclesiastica a gloriosissimo veterum Anglo-Saxonum rege*, in the context of which *gemynd* appears in the sense of *mind*:

He hæste on *gemynde* hæfde *he had fast in mind; memoriter retinuit*, Bd. 4, 24; S. 597, 26.

Consider also the example of King Alfred's Anglo-Saxon version of Boethius' *de Consolatione Philosophiae*; wherein *gemynd* is related to the meaning of *memory*:

Gecerre hine to his *gemynde*...*let him have recourse to his memory*, Bt. 35, 1; Fox. 156, 10.

In the following line from the *Ælfric Homilies* (late tenth century, West Saxon, Ælfric works), Old English *gemynd* in the meaning of *memory* is similar to its Latin cognate *menas* 'memory, understanding':

Dæs mannes sâwl hæfþ on hire þreô þing, dæt is gemynd and andgit and willa. Ðurh dæt gemynd se man geþencþ ða þing ðe gehyrde odðe geseah odðe geleornode man's soul has in it three things, that is memory and understanding and will. By the memory a man recollects the things that he has heard or seen or learned, Homl. Th. I. 288, 18-21: 28.

Furthermore, the Latin word *mēns* could be identified with the human *soul* in the sense of the Old Eng-

lish word *mōd*. Hence, *mōd* designates the soul as the source of conscious life, feeling, thought and volition, abstraction being made from the vegetative functions. Consider the example from the *Blickling Homilies* (late tenth century, West Saxon, Ælfric works):

Seô sâwl is animus dæt is mōd, ðonne heô wât; heô is mēns, dæt is môd, ðonne heô understent, Homl. Skt. I, 184; Blickl. Homl. 229, 14, 18. The soul is 'animus' that is môd when it knows, whilst it is 'mens', that is môd, when it understands (Translation mine. – T. S.-P.).

Towards the end of the Old English period and the beginning of the Middle English period the Old English *ge-mynd* had lost its prefix *ge-*. Hence, the corresponding Middle English word *mynd*/*minde* appears in the sense of *memory* and *though*. Consider the following entry from the *Oxford English Dictionary Online*:

c1397 TREVISA Higden (Rolls) II. 191 He was so mygty of *mynde* [L. *tanta memoria viguit*] þat he rehersed two þowsand names arewe by herte.

Mynd pertained to the state of being remembered; remembrance, recollection. c1000 – c1520, in phrases, such as **a.** *to be in mind, to come in mind*, etc. **b.** *to have, bear, keep (hold) in mind*. **c.** *to come, fall, run (to a person) to mind*. *Obs.* **d.** *to bring, to call to mind*. **e.** *to be (go, pass) out of mind; to set out of mind*. *Obs.* exc. in the proverb, 'out of sight, out of mind'.

Thus in the following line from *De Imitatione*, the Middle English piece of writing, *mynd* acquires the meaning of *remembrance, recollection*:

c1450 tr. *De Imitatione* I. xxiii. 30 Whan man is oute of sigt, sone he passip *out of mynde*.

In the above-mentioned example, the concept of *perception*, i.e. *sight, out of sight* is closely interconnected with the concept of *memory*, i.e. *out of mind*.

The distinction could also be made among the following entries of *mynd*: **3.** *to put in mind*: to

remind; **4.** That which is remembered *of*; the memory or record *of*. Also in phr. *of good mind* = ‘of happy memory’. *Obs.*; **5. a.** The action or an act of commemorating; something, which serves to commemorate; a commemoration, a memorial; cf. the following line from WYCLIF *Luke*:

1388 WYCLIF *Luke* xxii. 19 Do ge (?) this thing
in mynde of me.

Moreover, the *Oxford English Dictionary Online* distinguishes among the senses of the commemoration of a *departed soul*, esp. by a *requiem* said or sung on the day of the funeral in any month or year following; also, in Old English, as the annual commemoration of a saint, in MONTH’S MIND, TWELVE-MOINTH’S or YEAR’S MIND. Consider the example from Old English *Martyrol*:

a900 *O.E. Martyrol*. 2 May 70 On þone æfteran
dæg þæs monðes bið þæs halgan bisceopes
gemynd sancta Athanasi.

Among the entries of *mynd* marked *Obsolete* in the *Oxford English Dictionary Online* there could be found the following one:

II. Thought; purpose, intention. **7. a.** The action or state of thinking about something; the thought of (an object). Chiefly in phrase *to have mind of*; to think of, give heed to. Similarly *to take mind to, upon*. *Obs.* **b.** *to put* (a person) *in mind*: to suggest an idea to (him). *Obs.* Consider the following line from PALSGR.:

1530 PALSGR. 674/2 Within this syxe dayes I
wyll *put him in mynde* of his promesse.

In the fourteenth century, *mynd/minde* underwent a significant shift from the conceptual field of *memory* to the conceptual field of *mind*, its semantic space in the conceptual field of memory being occupied by a new word, derived from the Old French *memorie*.

Julius Pokorny (1959, p. 969) maintains that etymologically the Old French *memorie* (*memoire*,

memore) possesses the Indo-European stem **(s)mer-* *memory*; cf. also the Indo-European cognates of the Old French *memorie*: Skt *smàrati* ‘he remembers’, *smaraṇa-*, *smṛti-* ‘memory’, Gr *μῆμερος* (*mérmeros*) ‘mourning’, Lat *memor* ‘mindful’, *memoria* ‘memory’, *Morta* ‘the Roman deity of fate (the Fate) who cuts the thread of *life*; counterpart of Greek *Atropos*’.

Let us now consider the Latin cognate of the Old French *memorie*, i.e. *Morta* ‘the Fate’. One can assume that *Morta* who cuts the thread of *life* is *Death*. Whereas *memory* is metaphorically connected with *life*, when one is deprived of *life*, one is deprived of *memory*. Therefore, *memory* could be used metonymically in the sense of *life*, i.e. LIFE IS MEMORY.

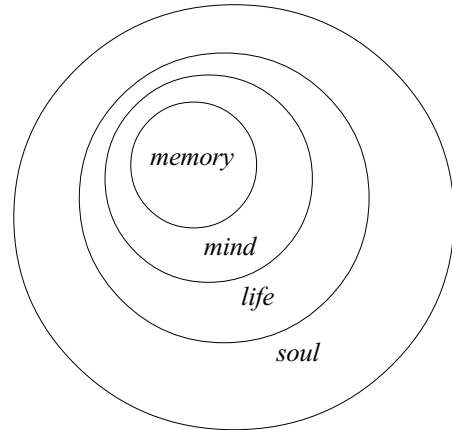
Furthermore, the Germanic cognates of the Indo-European stem **(s)mer-* are as follows: the Proto-Germanic **murnan*, ‘to remember sorrowfully’, Goth *maúrnan*, OHG *mornēn*, Old English *murnan* ‘to mourn’. The *reduplicated form* of the Indo-European stem **(s)mer-*, i.e. **me-mor-*: a. *Mimir*, from Germanic **mi-mer-*, from Old Norse *Mimir*, ‘a giant who guards the well of wisdom’, OE *mimorian* ‘remember’. **b.** memorable, memorandum, memory; commemorate, remember, from Latin *memor* ‘mindful’.

Meanwhile the Old Norse cognate of the Old French *memorie* is *Mimir*. In Old Norse mythology, *Mimir* was a giant of superhuman strength who stood half-immersed in the *Waters of Ultimate Wisdom*, supporting the Kjolén Mountains on his powerful shoulders. He was said to have been at his post since the world came into being and to have become part of the mountain itself. In ancient times, oracles would bring vessels and retrieve water from the pool in order to learn the secrets of the earth. From this it follows that *the water is a prototype of wisdom*. Moreover, according to the *gestalt* principle of *similarity*, WISDOM IS MEMORY.

In the following *Figure*, the metonymical connection between the concepts of *soul*, *life*, *mind* and *memory* is being revealed. Consider *Fig. 1*.

In sum, the internal structure of the concepts of *mind* and *memory* exhibits conceptual hierarchy, i.e. establishes the sense relation of *inclusion*. The concepts of *mind* and *memory* could be used metonymically for the concepts of *soul* and *life*. Lexicalised concepts impose restrictions on possible ways of thinking; hence, the distinct concepts of *mind* and *memory* were embedded in the semantic picture of the Old English word *gemynd*.

Figure 1. Metonymical connection between the concepts of soul, life, mind and memory.

References

- BOSWORTH, Joseph; TOLLER T. N., 1954. *An Anglo-Saxon Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- GAMKRELIDZE, Thomas V.; IVANOV, Vjačeslav V., 1995. *Indo-European and the Indo-Europeans*. Berlin. New York: Mouton de Gruyter.
- GODDEN, Malcolm R., 1985. Anglo-Saxons on the Mind. In: Eds. Michael LAPIDGE; Helmut GNEUSS. *Learning and Literature in Anglo-Saxon England*: Cambridge: Cambridge University Press, 271-289.

- KIRICSI, Ágnes, 2005. *Semantic Rivalry of Mod/Mood and Gemynd/Minde in Old and Middle English Literature*. PhD dissertation. Budapest.
- Oxford English Dictionary Online*. 2002. Oxford University Press.
- POKORNY, Julius, 1959. *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*. Bern, München: Francke Verlag. Bd. I-II.

Tatjana Solomonik-Pankrašova

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: istorinė leksikografija, leksikologija, etimologija, anglų kalbos istorija, kultūrologija, semantika.

SEMANTINĖ KONCEPTO „PROTAS“ RAIDĀ ANGLOSAKSŲ KALBOJE: NUO „MŌD“ PRIE „MINDE“

Santrauka

Straipsnio tikslas – aprašyti komplikuoatą žodžio *gemynd* semantinę raidą anglosaksų kalboje. Šis tarpdalykinis straipsnis apima istorinės lingvistikos, semantikos, etimologijos bei kultūrologijos sritis.

Proto sąvoka buvo itin svarbi anglosaksams-pagoniams. Apie tai byloja Dievų Karaliaus Odino

įvaizdis ir jo pagalbininkų varnėnų *Hugino* ir *Munino* „kalbantys“ vardai, kurie įkūnija dvi proto savybes, t.y. intelektą ir emocijas.

Jei senosios anglų kalbos laikotarpyje skirtingos *proto* ir *atminties* sąvokos buvo reiškiamos vienu žodžiu *gemynd*, tai XIV amžiuje į anglosaksų kalbą atėjęs normanų kalbos skolinys *memorie* pakeitė žodžio *mynd/minde* semantinę raidą. Kuomet *mynd/minde* persikėlė į konceptualųjį „proto“ lauką, jo vietą konceptualiajame lauke „atmintis“ užėmė *memorie*.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: konceptas, siela, protas, atmintis, etimologija, semantinė raida, įtraukimas (inkliuzija), metonimija.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 04

Algis Braun

Vilnius University

Kaunas Faculty of Humanities

Muitinės 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel.: (370–37) 42 24 77

E-mail: braun.algis@gmail.com

Research interests: cognitive linguistics, sociolinguistics, language acquisition, multicompetence, American literature.

IT SOUNDS CLUMSY IN ENGLISH: CONCEPTUAL BLENDING AND LITHUANIAN–ENGLISH TRANSLATION¹

This paper reviews an experiment on the translation of jokes from Lithuanian to English. Jokes were divided into three types, based on the method of humor employed: frame-shifting, conceptual blending, or wordplay. The jokes which employed conceptual blending were significantly more difficult to translate, indicating that the translation task is complicated by the necessity to successfully unblend the source language joke prior to re-blending it in the target language. As expected, attempts to translate jokes word-for-word met with mixed results, and it was often the case that apparently easy jokes could not be translated in this way. The results of the study indicate that extra-linguistic knowledge and grammatical form are both factors influencing the difficulty of translation. Familiarity with the target language is another important factor. Translation is discussed as a form of conceptual blending in itself, in which the concepts of the source text are blended with the forms of the target language. It is suggested that crosslinguistic influence may be an effect of conceptual blending.

KEY WORDS: conceptual blending, frame-shifting, translation, humor, crosslinguistic influence.

Background

Translation is a routine activity in the modern world. From global advertising campaigns which translate the same slogan into tens or hundreds of languages, to the internal affairs of the European Union, which, while recognizing 23 official languages (Europa 2007), still conducts the majority of its official business in either English or French, it would be safe to say that millions of words are translated on a daily basis, very often

without any particular knowledge of translation theory or the findings of linguistics research.

This is a remarkable accomplishment. Mandelblit (1997, p. 177), for example, has shown that translating even simple sentences – based on language universals and requiring no special background or contextual knowledge – is a very complicated cognitive process involving several stages and forcing the translator to choose between competing principles. As all advertisers are aware,

---

¹ I am grateful to Assoc. Prof. Dr Ala Likhachiova (Vilnius University) for her comments and suggestions on parts of this text. Needless to say, full responsibility for any errors is mine alone.

word-for-word translation is seldom the ideal choice, although it may be cognitively the least demanding. However, the solutions arrived at by translators do not always reflect the elegance of form achieved in the original text – a real problem when translating advertising slogans in particular.

This paper looks at the theory developed by Mandelblit (1997) and applies it to the translation of jokes from Lithuanian to English. Jokes were chosen as the source text for several reasons. First, jokes present a particular challenge to translators. Since Aristotle, humor has been analyzed as a kind of harmless incongruity or misunderstanding. Something incongruous or unexpected must occur in a joke or it simply won't be funny. This implies that jokes violate expectations, and when expectations are violated there is always the possibility for confusion. Laughter, therefore, is only one of the possible reactions to humor; other reactions include "fear, pity, moral disapprobation, indignation, disgust... and problem-solving" (Archakis & Tsakona 2005, p. 44). In order to translate a joke, naturally, one must first understand it and, more importantly, understand why it might be funny.

Obviously, jokes depend not only on incongruity, but also on a listener's sense of humor. Sense of humor has been defined (in Apte 1987, p. 29) as the ability to be amused by a large variety of situations, even at one's own expense. However, good a translator's sense of humor may be, however, there is always the chance that she simply won't be amused by a joke. This could, of course, be attributed to the possible non-humorousness of a joke, which can fail for various reasons including its inappropriacy in context (Porcu 2001). However, it is also possible that the translator, coming from one cultural background, may be unable to fully understand all the implications of a joke from a different background. (For this reason, students in this experiment were asked to

translate jokes from Lithuanian, their native language, into English. As shall be seen, the success of their translations was to some extent dependent on their familiarity with Anglo-American culture.)

The Common Underlying Conceptual Base (CUCB), as described by Kecskes & Papp (2000), is the storehouse of the multilingual's sociocultural background knowledge. Two aspects of the CUCB are important for the purposes of this paper: a) it contains only preverbal concepts, not words; b) it "consists of mainly culture-specific rather than universal and neutral concepts" (p. 49). Because the concepts are culture-specific, it stands to reason that translation equivalents (which are concepts expressed as words) will not always be concept equivalents. As an example consider the Lithuanian phrase *balta duona*. Literally translated it would be "white bread." However, *balta duona* is made with rye flour, emphatically not an ingredient of the food product meant by the English phrase "white bread," so the concept *balta duona* would be better translated as "light rye bread." In the case of jokes, the humor often depends on culture-specific concepts that can be very difficult to translate, rendering the task all the more complicated. This will be seen in the discussion below.

Another reason jokes were chosen for this experiment is that jokes represent a specific type of polysemy, as most jokes *could*, in fact, be taken literally. Consider example (1):

(1) I'm naturally blond - please speak *slowly*.

This example, taken from a pin I gave to a blond friend many years ago, derives no small part of its humor from the fact that the target of the humor – blondes and their supposed intellectual limitations – can be imagined as actually asking for such a service. Any sentence which may thus be interpreted in more than one way will require the translator to choose among the possible in-

terpretations before attempting to translate. Translators have, of course, developed techniques to deal with problems of polysemy at the word-level (e.g., transformations such as replacement or insertion; Armalytė & Pažūsis 1990), but when an entire sentence or utterance is polysemous – as is usually the case with jokes – such techniques may fall short.

The final reason to consider jokes as the translation material was the nature of the subject group: 53 first-, second-, and third-year students of the Department of Foreign Languages at the Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities (VU KHF). As discussed in Scovel (2001, p. 127), working memory is adversely affected by anxiety, and it was assumed that jokes would cause less anxiety among the subjects than other translation material. In addition, many of the jokes were truly funny, and in all groups the students spent several minutes reading, laughing, and relaxing before beginning to translate.

Following Coulson (2001), the jokes represented examples of both *frame-shifting* and *conceptual blending*. Frame-shifting is the reanalysis process a listener undergoes when faced with the punch line of a joke. Consider example (2):

- (2) Everyone had so much fun diving from the tree into the swimming pool, we decided to put in a little water.

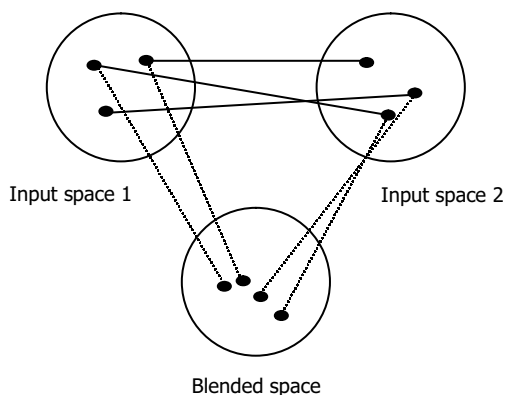
Until encountering the word “water,” most readers are likely to assume that the pool was full of water to begin with. This is only natural, as the frame associated with backyard swimming pools certainly contains a value slot for water that is automatically activated by the verb “diving.” The final word of the joke, then, forces a reanalysis of the entire utterance to accommodate the absurd (not to mention dangerous) assertion that someone was diving from a tree into an empty pool. Clearly, such a joke does not depend for its humor on the intricacies of any one language, and it could be predicted that frame-shifting jokes should be easier to translate than conceptual blends.

Of the 11 jokes given to students to translate in this experiment, seven depend on frame-shifting for their humorous effect. Two more are rather simplistic plays on words, force no reevaluation of the original assumptions, and were criticized by students in the experiment as being “not funny.” The remaining two are examples of conceptual blending, a process in which two *mental spaces* (Fauconnier 1994) are selectively combined to yield a blended space that contains new, emergent meaning not present in either of the input spaces.

In mental spaces theory, any utterance invites the listener to create a mental space to accommodate that utterance. *Space builders* are used to help the listener determine what type of space to create, be it hypothetical, predicative of a future or past event, or a joke. Some common English joke space builders (compiled by myself) are listed in (3):

- (3) a. Have you heard (the one) about the _____?
 b. What do you get if you cross a _____ and/with a _____?
 c. What do you call a _____ that (does) _____?
 d. Knock, knock!
 e. How many _____ does it take to _____ (e.g., screw in a light bulb)?
 f. A _____ walks into a bar....
 g. Do you want to hear a joke?

The joke in (2), which depends on frame-shifting, achieves its humorous effect by surprise. However, any listener who hears the space builders in (3) will immediately be prepared to encounter a joke. It should be noted that “dead-pan jokes” (Attardo 1993) are presented without the use of space builders, often in the midst of otherwise serious, non-humorous discourse, occasionally resulting in failure to notice the joke – failure to notice a joke, incidentally, being further proof of its polysemous nature. However, in this experiment, all the jokes were presented as such, and

Figure 1. A schematic conceptual blending network.

the very context of the experiment could be considered a kind of space builder in itself.

As discussed in Evans & Green (2006), conceptual blending is crucial to understanding many jokes. In order to briefly examine the blending process, consider example (4):

- (4) Q: What do you get if you cross a kangaroo with an elephant?
 A: Holes all over Australia. (p. 441-2)

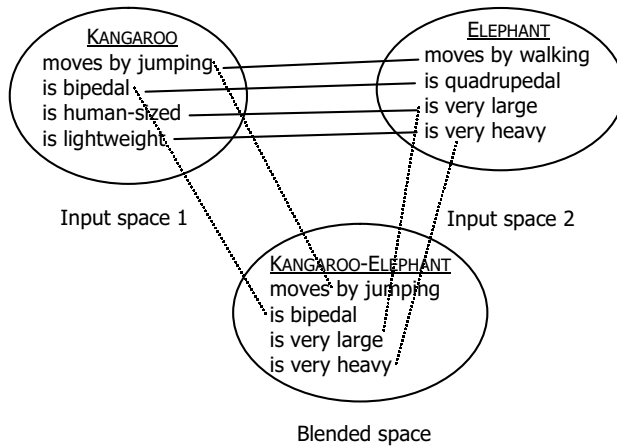
In this joke, the listener is invited to construct, simultaneously, several mental spaces. First, the space builder seen in (3b) appears, effectively announcing the approach of a joke. Within this “joke” space, two new spaces are set up: one for the kangaroo, and one for the elephant. These two spaces in themselves contain nothing humorous; indeed, they contain only the most prototypical, default representations of the animals in question. Clearly it is not the point of the joke to imagine either animal in great detail, so extremely general characteristics are sufficient. In any case, until the punch line is heard, it is not clear which aspects, exactly, are going to be focused on. Will it be the elephant’s trunk? The kangaroo’s pouch? Because of this uncertainty, elaboration of either input space is unnecessary.

At this point the listener begins *mapping* between the input spaces (the two animals),

looking for possible points of comparison (Fauconnier & Turner 2002, p. 41). By finding a relationship such as Disanalogy, a *vital relation* (Fauconnier & Turner 2002, p. 92) is established between the two spaces that enables them to be *compressed* into the final, blended space, often forming a new relation altogether. The Disanalogy relation is chosen in this case because the joke invites the listener to focus on what is different between the two animals. However, at the same time the listener is also asked to imagine a new creature altogether, something that would be able to embody properties of both a kangaroo and an elephant. No such animal exists in nature, of course, so this imaginary creature will automatically be one-of-a-kind.

In the punch line of the joke, the Disanalogy relation becomes compressed into one of Uniqueness, as the answer to the question involves a single, unique, heretofore unknown chimera that contains elements of both inputs. In the blended space, certain features of kangaroos and certain other features of elephants are *selectively projected* to create the image of an elephant-sized kangaroo that, while able to bounce across the countryside, is so heavy it leaves a trail of craters in its wake.

Conceptual blends are typically represented by a blending network, as shown in Figure 1.

Figure 2. The “holes all over Australia” blend.

In such a network, the solid lines represent the vital relations between the two input spaces, the dotted lines represent the selective projection from inputs to blend, and the dots represent elements to be blended. Now consider the network for the joke in (4), represented² in Figure 2.

The punch line of (4) completes (or *runs*) the blend by showing the listener which features of these animals map onto each other across the input spaces. Clearly, trunks and pouches are not part of the joke; rather, the fact that a kangaroo jumps is coupled with an elephant’s size and weight to produce an absurd image. Jokes such as these require no sudden frame-shifting in order to be funny. Instead, the humor arises from the incongruity between the blend and the original inputs (Coulson, in press).

A joke can thus depend on either frame-shifting or conceptual blending for its humorous effect. In order to translate a joke into another language, a translator must be keenly aware of the conventions of frame-shifting and conceptual

blending in her own language. More broadly, Mandelblit (1997 p. 206) provides the following list of “generic principles of translation”:

1. Stay as close as possible to the *form* of the source text (and the particular aspects of the communicated event *highlighted* in the source text).
2. Keep the *communicative function* (or *goal*) of the source text (i.e., both its semantics and its pragmatic-rhetorical effect).
3. Create a sentence which sounds natural in the target language.

These principles are competitive, in the sense that focusing on one is likely to cause some disharmony in another. Attardo (2002 p. 175) looks specifically at the translation of humor (within the GTVH framework), and determines that translation should establish “a correspondence between two texts T1 and T2, such that the meaning (M) of T1 (M_{T1}) and the meaning of T2 (M_{T2}) are similar (approximate): $M_{T1} \approx M_{T2}$ and/or the pragmatic force (F) of T1 (F_{T1}) and the pragmatic force of

² Actually, the final blend is more complicated than depicted here, as the blended kangaroo-elephant is further blended with its effect on the environment. This process will be discussed in more detail below.

T2 (F_{T2}) are similar/approximate: $F_{T1} \approx F_{T2}$." This formula, too, contains an element of competition between M and F. Translation is clearly a process of choosing between competing options.

This experiment was designed to determine whether translators would employ different strategies depending on which type of joke was being translated. As shall be seen, this was indeed the case. In addition, it was of interest to determine whether different types of jokes were "easier" or "harder" to translate.

Experiment

The experimental subject group comprised 53 students of VU KHF: 19 from the first year, 18 from the second year, and 16 from the third year. Courses in translation are included as part of their study program beginning in the second year. The jokes were collected in October and November 2006 from *Kauno diena*, a daily newspaper published in Kaunas, and *Savas*, a bi-weekly newspaper for students. All 11 jokes can be found (in the original Lithuanian, untranslated) in the Appendix.

The experiment was conducted with no prior preparation. Students were instructed to translate as many of the 11 jokes as they could without using a dictionary. They were not required to translate all of them. In terms of translation technique, no special instruction was given. Students were simply told that they should try to make the jokes sound funny in English.

The translated jokes were collected, quantified, and analyzed. A translation was considered to be successful if it would be comprehensible to a native speaker of English who has no knowledge of Lithuanian. While some jokes were translated by many or even all of the students, a great number of them were unsuccessful. The most common reasons for "mismatch" (Mandelblit 1997, p. 176) were code-switching, syntactic errors, and lexical gaps.

Figure 3 shows, for each joke, the total number of translations compared to the number of successful translations as an average across all three years of study.

Jokes 1, 3, 4, 5, 7, 8, and 11 are examples of frame-shifting. Jokes 2 and 9 are plays on words, and Jokes 6 and 10 are conceptual blends.

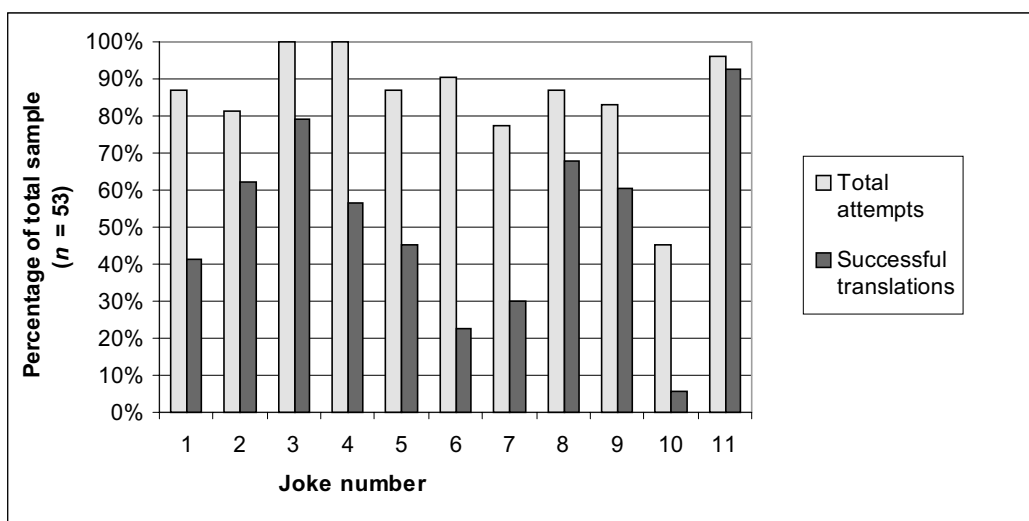

Figure 3. The translation sample.

Jokes 3, 8, and 11 were clearly the “easiest” jokes to translate. All 53 students translated Joke 3, 42 of them (79%) successfully. Joke 8 was translated by 46 students (87%), of which 36 (68%) did so successfully. And Joke 11, translated by 51 students (96%), was successfully translated by 49 – a difference of only 4%. All three of these jokes are frame-shifting jokes.

The most difficult jokes were 6 and 10. Both of them are conceptual blends. Although 48 students (90%) attempted to translate Joke 6, only 12 (22%) did so with any success. Joke 10 was translated by only 24 students (45%), and of these, only two (4%) produced translations that could be considered successful. The nature of their “success” will be discussed in more detail below.

It is not possible to discuss every joke in this paper, so space will be limited to one example of each type. Table 1 provides the number of successful translations expressed as a percentage of the total number of students in the experiment ($n = 53$), shown with each joke’s corresponding type.

Joke 11 stands out immediately as the “easiest” joke: the difference between the total number of translations and the number of successful translations is only 4%. Indeed, only four students were unable to translate this joke. Actually, as this was the last joke in the list they were given, it is quite possible that they simply ran out of time. Example (5) presents the joke in the original Lithuanian, followed by a typical student translation.

- (5) a. Iš ko buvo padaryta pirmoji moteris?
Iš pirmos mergaitės.
b. From what was made the first woman?
From the first girl.

This joke is a clear example of frame-shifting. It can be assumed that most listeners are familiar with the Biblical account of Creation and thus know that the prototypical answer to the question should be some version of “From the first man” or “From Adam’s rib.” As in example (2), however, upon encountering the final word the listener is forced to reevaluate the entire utterance.

The success of the translation, then, depends in large part on word order. As could be expected, “girl” is the final word in every translation of this joke. Example (6) shows two unsuccessful translations:

- (6) a. Who was the first woman? The first girl.
b. What was made of first woman? She was made of first girl.

In (6a), by choosing the verb “be” instead of “make,” the student loses all connection with the original “Biblical Creation” frame. There is thus no frame-switching triggered by the answer, which in turn becomes, not funny, but confusing. In (6b), the verb “make” has been correctly chosen, but the preposition has been changed to “of” instead of “from.” In addition, the subject of the question, “first woman,” has been moved to the end. Unlike Lithuanian, English cannot tolerate such

Table 1. Percentage of successful translations from total sample (100% = 53 students).

	Joke 1	Joke 2	Joke 3	Joke 4	Joke 5	Joke 6	Joke 7	Joke 8	Joke 9	Joke 10	Joke 11
frame-shifting	42%		79%	57%	45%		30%	67%			92%
conceptual blending						22%				4%	
play on words		62%							60%		

movement operations and still retain the original meaning of the question. Compare (6b) with (7):

(7) What was the first woman made of?

(6b) is a subject question which implies that the first woman (or parts thereof) was used to make some other entity or object, about which the questioner is curious. (7) is an object question which implies that some other entity or object was used to make the first woman. (6b), then, is a syntactic mismatch and cannot be considered comprehensible to anyone without some knowledge of Lithuanian-sanctioned movement operations.

Returning to Figure 3, the next joke that stands out from the chart would be the most “difficult”: Joke 10. Only 43% of the subjects (23 students) even attempted to translate it, and of those, only two students were in any sense successful. It is worth noting that one second-year student even admitted that she didn’t understand this joke in Lithuanian—her native language. Example (8) presents Joke 10 in Lithuanian, together with my own unsatisfactory translation (in the absence of any sort of “typical” student translation):

- (8) a. Ėjo ežys mišku ir baigėsi papildymas.
 b. Hedgehog was walking in the forest. Suddenly... his credit ran out.

This translation is unsatisfactory because the joke depends on extralinguistic knowledge that simply cannot be translated within the context of the joke itself (recall the discussion of the CUCB, above). First, the phrase “ėjo ežys/ežiukas mišku” is a Lithuanian space builder like those in (3). A series of jokes have been constructed on the premise that Hedgehog (the “hero” of the jokes) goes walking in a forest, where something ridiculous happens to him, usually something that proves how incongruously he acts and makes him the butt of the joke. Example (9) is a typical joke of this category:

- (9) a. Ėjo ežiukas mišku ir pamatė statinę.

Eina aplink ją ir galvoja: Kokia ilga tvora...

b. Hedgehog was walking in the forest when he saw a barrel. Walking around it, he kept thinking, “What a long fence...” (translation mine).

As can be seen, this joke is readily translated into English, even though no English jokes using this space builder exist. What makes (8) more difficult than (9) is the fact that (8) is a conceptual blend—a particularly complicated one. The first input space of this “ežys” blend contains the hedgehog. However, this hedgehog, as in all the “ežiukas” jokes, is itself already a blend of a real hedgehog and a human being, in the sense that it is imagined as walking, talking, and having human feelings (cf. Turner 2005, p. 23). Such a blend of blends is called a *megablend* (Fauconnier & Turner 2002, p. 153). The second input space contains information about an actual Lithuanian mobile telephone service provider, a company called “Ežys.” This input, too, is already a blend: the company providing the service and the service itself have been compressed. In addition, the word used to name the animal is yet another blend: in the traditional jokes of this kind, he is referred to as *ežiukas* “hedgehog (*dim.*)”, whereas in (8) his name has been blended with that of the phone company to produce “ežys,” not diminutive, but with a lower-case “e”.

What kind of vital relations can be mapped between these two inputs? Disanalogy, certainly, and also Representation, in the sense that both the company name and logo (a stylized drawing of a hedgehog) represent the animal. However, this mapping is not immediately obvious (which may explain the second-year student’s inability to get the joke), as the key word *papildymas* “a refill ? a credit limit” (from the service provider input) is the last word in the sentence.

The verb *baigtis* “to finish, end, run out” is a reflexive verb formed by adding the particle -s to the verb *baigti*, thereby changing it from an

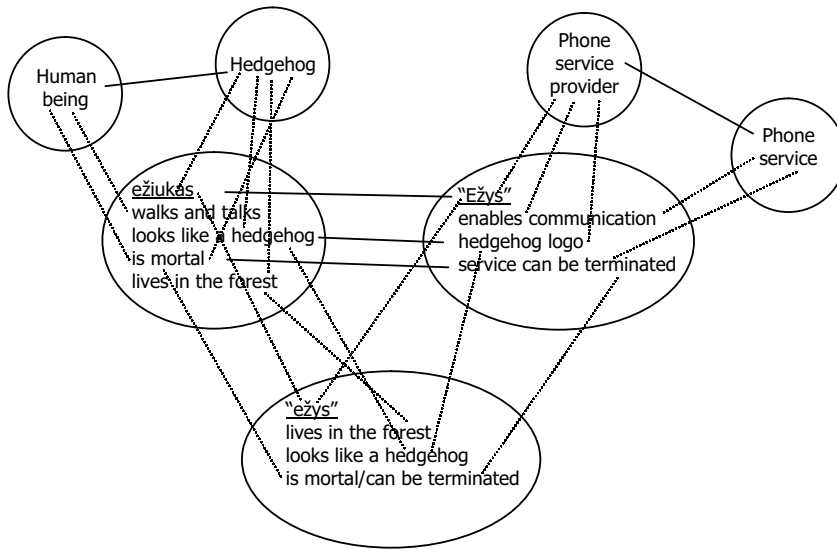

Figure 4. The “Ežys” blend.

active, transitive verb (in which an AGENT “finishes” a PATIENT) to an intransitive verb whose AGENT “finishes” itself (Paulauskienė 1994, p. 289). In order to understand the joke, a listener is required to project, from the service provider input, the idea of a telephone conversation being suddenly terminated when the pre-paid phone card’s credit limit runs out (it therefore terminates itself); and, from the hedgehog input, the death of a small mammal. Whether this particular blend makes a funny joke or not, of course, is a matter of personal opinion. This blend is illustrated in Figure 4.

The wonder of conceptual blending is that so many compressions and blends can take place simultaneously and in the blink of an eye. The problem for translation is that the blends-within-blends nature of this joke means that some of the information must be “un-packed” (Mandelblit, 1997, p. 176) and made explicit for the English speaker. Students who failed to do so created incomprehensible translations.

Example (10) shows just two of many unsuccessful attempts:

- (10) a. “Ežys” was walking in the forest and his credit has ended.
 b. A small animal with needles was walking in the forest and completeness suddenly finished.

After the analysis of Joke 10, example (10a) is almost understandable. However, leaving the word “Ežys” untranslated and unexplained leaves the native English speaker clueless as to the subject of the sentence. In (10b), the student didn’t know the word “hedgehog” and attempted to describe the animal instead. Such detailed description, however, destroys any mappings between the hedgehog and the service provider, and even between the hedgehog and the human being: it reverts to being a real hedgehog. Similarly, the word “completeness,” apparently coined to translate *papildymas*, has no comprehensible meaning in the context of a real hedgehog walking in a real forest.

The two “successful” translations are presented in (11):

- (11) a. (“Fox” is a mobil phone bill) One upon

- a time a “fox” was walking through the forest and the bill ends.
 b. Credit card was walking and lost her money.

By providing a brief explanation (even though the type of animal has been changed), the author of (11a) successfully un-packs the blend and enables comprehension of at least that part of the joke. However, it is worth considering whether this explanation doesn’t ruin the joke. Any joke which has to be explained to the listener could be considered a failure. In addition, it is still not clear (from an English listener’s point of view) why the “fox” should be walking through a forest in the first place, because the student still hasn’t explained the Hedgehog space builder.

(11b) can only be considered “successful” by a large stretch of the imagination. The core of the joke – the blend of the hedgehog and the service provider of the same name – has completely disappeared. However, the translation creates its own blend, that of a credit card and a careless human being, to create the concept of a careless credit card – not a direct translation, but potentially humorous on its own.

Joke 11 is a frame-shifting joke, and Joke 10 is a conceptual blending joke. Joke 2, on the other hand, makes no use of either frame-shifting or conceptual blending. The joke is a wordplay³, and is presented in example (12) along with three typical student translations:

- (12) a. Silpnoji lytis stipresnė už stipriąją dėl stipriosios lyties stiprios silpnybės silpnajai.
 b. Weak sex is stronger than stronger sex because of strong sex weakness for weak sex.
 c. Women are stronger than men, because of men’s strong weakness to women.

- d. Female is stronger than male because male feels weakness for female.

In the Lithuanian version Joke 2 plays with the words *silpnoji* “the weak (f) one” and *silpnybė* “weakness,” and also exploits the contrast between *silpnoji lytis* “the weaker sex” and *stiprioji lytis* “the stronger sex.” This contrast is becoming uncommon in English, where the term “the weaker sex” has long been considered dated and chauvinistic.

The translation in (12b) was the most common. Students who chose this option attempted to stay as close as possible to the letter of the source text (cf. Mandelblit’s first principle, above). Unfortunately, in such translations the sentence becomes long and unwieldy. Lithuanian nouns and adjectives are marked for gender and case, which helps the listener keep track of the sequence of ideas in the sentence. In English, however, the morphology of the words themselves provides no such assistance. Examples (12c) and (12d), by reducing the cognitive burden, sound more natural (cf. Mandelblit’s third principle). It is of interest to note that, comparing across the three years tested, only one first-year student (of 16 who attempted to translate Joke 2) wrote a version like (12c), and none wrote anything like (12d). In the second-year group, 14 students wrote translations for this joke; of these, two wrote a version like (12c) and one wrote a version like (12d). Looking at the third-year students, 13 translated the joke, and of these, five wrote a version like (12c) and two wrote a version like (12d).

These results suggest that the third-year students’ greater familiarity with English language norms (due to a longer period of time studying) and/or Anglo-American cultural norms may have helped them make better choices in translating and arrive at more successful translations. At the same time, the third-year students were the most

³ Delabastita (1996, p. 128) defines *wordplay* as “the general name for the various *textual* phenomena in which *structural features* of the language(s) used are exploited in order to bring about a *communicatively significant confrontation* of two (or more) linguistic structures with *more or less similar forms* and *more or less different meanings*.”

critical of their own translations. Apparently they are frustrated by the gap between what they can understand and what they can create themselves: their own efforts sound wrong to them, but they aren't sure how to improve them yet. It was a third-year student who wrote of her translation of Joke 2, "It sounds clumsy in English!"

Discussion

The results of this experiment can certainly be further analyzed. Very little comparison has been done across the three groups of students within the sample. No attempt was made in this study to examine the length of time students had spent studying English prior to the experiment. An informal survey of 20 first-year students revealed that the majority began studying English in the second form, meaning that most of them had 11 years of school English instruction before entering university. However, there is great individual variation even assuming this number applies to the majority of the total sample. Some students have been taught by native speakers, others have attended private lessons at language schools or with private tutors (where, again, some of the teachers may be native speakers). In general, teachers vary in the amount of Lithuanian they allow in the classroom. The textbook used is another factor, and those students whose textbooks were written for a foreign audience (i.e. entirely in English) may be at a different level of acquisition than those whose books were bilingual. Finally, individual differences in terms of working memory span and attention (Skehan 1998), anxiety (Scovel 2001), perceived social difference (Butler & Hakuta 2004), motivation (Scovel 2001; Skehan 1998; Wood 1998), multilanguage aptitude (Herdina & Jessner 2002), and so forth were not examined, although these are important factors that certainly play a role in a given student's ease of or success in translation.

Students' sense of humor is another variable in the translation process which was not studied here. Similarly, differences in the appreciation of humor between Lithuanian and Anglo-American culture should surely affect the translation procedures used. In a recent article on the Lithuanian sense of humor, comedienne Asta Baukutė claims that "Lietuviškas humoras yra ir jis yra paveiktas kultūros, klimato, šalčio, žemės ūkio. / There is such a thing as Lithuanian humor, and it is affected by our culture, climate, cold, and agriculture" (Klimčiauskaitė 2007, p. 4; translation mine) – a view that implies that in order to fully appreciate the sense of humor of another culture, one would need to live in that culture for some time, something that the students in this experiment have not had the opportunity to do.

In a recent article, Bell (2006, p. 4) notes that, while "humor itself is a universal phenomenon, its instantiations within cultural groups can be very particular, involving culturally specific topics, forms and styles of language, and contextualization cues." Her study examined the ways that American native speakers (NSs) of English reacted to and marginalized a non-native speaker (NNS) from Thailand. One reaction involved explicit instruction as to what the NNS should consider humorous, though it should be noted that such instruction was apparently unsuccessful. My experiment asked NNSs to translate jokes into English in such a way that NSs would find them amusing. On the evidence of Bell (2006), it seems this may have been too much to ask.

This experiment was also highly biased in favor of frame-shifting jokes. It would be interesting to redesign the experiment with a more balanced blend of joke types, including also some non-joke sentences as controls.

Finally, almost none of the translations were completely native-like. In other words, almost all of them exhibited some signs of crosslinguistic influence from Lithuanian (and/or Russian). As an example, consider (5) again:

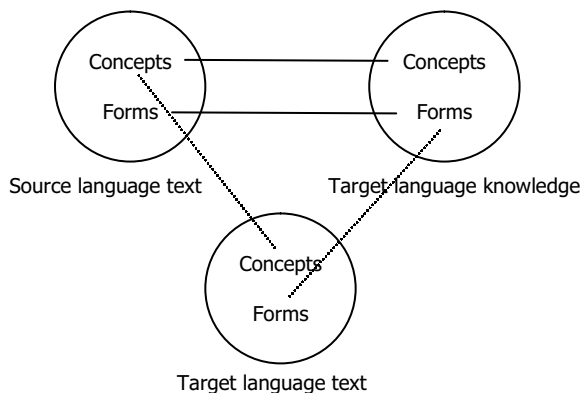
- (5) a. Iš ko buvo padaryta pirmoji moteris?
Iš pirmos mergaitės.
b. From what was made the first woman?
From the first girl.

To be a grammatically correct, English-like sentence, the translation should read, “What was the first woman made from?” or, possibly, “How was the first woman made?” (5b) is a direct, one-to-one translation of (5a). There are at least two ways to explain this fact. First, the student may have resorted to word-for-word translation simply to reduce the cognitive load of the assignment, knowing that she still had nine more jokes to translate. However, it could also be that the Lithuanian structure “iš ko” is being transferred into English, obscuring the more natural-sounding English constructions that are certainly part of the student’s passive knowledge. According to the competition model, “everything that can transfer will” (MacWhinney 2005, p. 55). Interlanguage phenomena such as transfer (described elsewhere in this paper by the more inclusive rubric “crosslinguistic influence”, as discussed in Herdina & Jessner 2002) are well known in language acquisition studies. Their relevance for translation studies, however, does not seem to be a popular area of research.

It has been demonstrated in this paper how translation of a conceptual blend can require that

blend to be un-packed and reformulated in the target language. Which morphosyntactic structure to choose for this reformulation also depends on conceptual blending. Both Fauconnier and Turner (1996) and Mandelblit (1997) have shown that grammatical structures are themselves conceptual blends. The conclusion to draw, it seems to me, is that translation is a sophisticated act of conceptual blending. Creating a target language sentence that satisfies the general principles of translation and is understandable by a native speaker requires blending the concepts expressed in the source language sentence with one’s knowledge of the target language forms. (Recall that more advanced students created more natural translations of Joke 2, indicating that their greater familiarity with English forms allows them to blend more freely and creatively.) Many examples of unsuccessful translations may thus be studied as failed conceptual blends. Consider, for example, the coinage “completeness” in the discussion of Joke 10: a nonce blend, perhaps, of one possible translation of the verb *papildyti* “to refill; to replenish ? to complete” with a typical English noun suffix, -ness. Such an error can be taken as an example of cross-linguistic influence, of course, but I now suggest that cross-linguistic influence may also be studied as conceptual megablending.

Such translation-blends (successful or other-

Figure 5. A schematic translation-blend.

wise) would be no less complicated than the “ežys” megablend discussed above. One input space would contain the source language text, itself a blend of concepts and grammatical forms. The other space would contain the concepts and forms of the target language. A successful translation would thus harmoniously project elements from both inputs to a blend that successfully conveys the concepts of the source language text in the forms of the target language. Figure 5 is a highly simplified attempt to portray such a translation-blend as a conceptual integration network.

In the CUCB, according to Kecskes & Papp (2000, p. 46), concepts originally specific to one language can become *neutralized*, or made available through other language channels without reconceptualization. Such neutralization depends on two variables: the nature of the concept itself (skills, for example, learned in the context of one language, are almost immediately neutralized; p. 50), and environmental pressure. One will not try to express a concept in another language until the need arises, naturally, and those concepts that are used least frequently are the most “opaque” (p. 51). Jokes, of course, and especially those which are conceptual blends, are not frequently expressed, and even more rarely translated. The jokes in this experiment were new to almost all of the students who translated them, and were therefore non-neutralized concepts. Neutralization, in the terms developed in this paper, is the successful translation-blending of source language concepts into the target language.

I would further suggest that all communication in a second language requires such translation-blending. In essence, every utterance produced in a foreign language is a conceptual blend. This is not to deny the existence of universal concepts or semantic primes (cf. Wierzbicka 1998). However, as Wierzbicka (1998, p. 115) writes, “the great majority of words in any language are language specific in their meaning.” The Natural Semantic Metalanguage and the “close to 60” (p. 114) universal concepts therefore cannot account for the millions of possible translations that can be imagined, especially when such translations involve conceptual blending or frame-shifting as in the jokes examined above. Similarly, the *cultural scripts* approach described in Goddard (2004) is a useful way of describing what certain key concepts might mean to a given culture, and could potentially be used to explain what a given culture understands by “humor” and “joke.” But jokes themselves are far beyond the descriptive powers of such scripts.

Conclusion

The experiment has shown that, while the translation of jokes is possible, the success of such translation depends on the type of joke. Jokes based on conceptual blending, especially where such blending involves culture-specific concepts, may be prohibitively difficult to translate. Research into translation as a form of conceptual blending is only beginning, yet it seems possible that translations may be highly sophisticated megablends.

References

- ARCHAKIS, A.; TSAKONA, V. 2005. Analyzing conversational data in *GTVH* terms: A new approach to the issue of identity construction via humor. *Humor* 18 (1), 41-68.
- ARMALYTĖ, O.; PAŽŪSIS, L. 1990. *Vertimo teorijos pradmenys*. Vilnius: Vilnius universiteto leidykla.
- ATTARDO, S., 1993. Violation of conversational maxims and cooperation: The case of jokes. *Journal of Pragmatics* 19, 537-558.
- ATTARDO, S., 2002. Translation and humour: An approach based on the General Theory of Verbal Humour, *GTVH*). *The Translator* 8 (2), 173-194.

- BELL, N. D., 2006. Interactional adjustments in humorous intercultural communication. *Intercultural Pragmatics* 3 (1), 1-28.
- BUTLER, Y. G.; K. HAKUTA, 2004. Bilingualism and second language acquisition. In: T. K. BHATIA; W. C. RITCHIE (eds.). *The handbook of bilingualism*. Oxford: Blackwell, 114-144.
- COULSON, S., 2001. *Semantic leaps: Frame-shifting and conceptual blending in meaning construction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COULSON, S. (in press). What's so funny: Conceptual blending in humorous examples. In: V. HERMAN (ed.). *The poetics of cognition: Studies of cognitive linguistics and the verbal arts*. Cambridge: Cambridge University Press. Available from: <http://cogsci.ucsd.edu/~coulson/papers.htm> [Accessed 11 November 2007].
- DELABASTITA, D. (ed.), 1996. *Wordplay and Translation*. Manchester: St. Jerome.
- EVANS, V.; GREEN, M., 2006. *Cognitive linguistics: An introduction*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Europa. Education and Training web site, updated 18 July 2007. Available from: http://ec.europa.eu/education/policies/lang/languages/index_en.html [Accessed 11 November 2007].
- FAUCONNIER, G., 1994. *Mental spaces: Aspects of meaning construction in natural language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FAUCONNIER, G.; TURNER, M., 1996. Blending as a central process of grammar. In: A. E. GOLDBERG (ed.). *Conceptual structure, discourse and language*. Stanford: CSLI Publications, 113-130.
- FAUCONNIER, G.; TURNER, M., 2002. *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
- GODDARD, C., 2004. "Cultural scripts": A new medium for ethnographic instruction. In: M. ACHARD; S. Niemeier (eds.). *Cognitive linguistics, second language acquisition, and foreign language teaching*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- HERDINA, P.; JESSNER, U., 2002. *A dynamic model of multilingualism: Perspectives of change in psycholinguistics*. Clevedon: Multilingual Matters, Ltd.
- KECSKES, I.; PAPP, T., 2000. *Foreign language and mother tongue*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- KLIMČIAUSKAITĖ, A., 2007. Iç ko juokiasi Lietuva? *TV Panorama* 39 (51), 2-4.
- MACWHINNEY, B., 2005. A unified model of language acquisition. In: J. F. KROLL; A. M. B. De GROOT (eds.). *Handbook of bilingualism: Psycholinguistic approaches*. Oxford: Oxford University Press, 49-67.
- MANDELBLIT, N., 1997. *Grammatical blending: Creative and schematic aspects in sentence processing and translation*. Ph.D. dissertation. University of California, San Diego.
- PAULAUSKIENĖ, A., 1994. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- PORCU, L., 2001. Fishy business: Humor in a Sardinian fish market. *Humor* 18 (1), 69-102.
- SCOVEL, T., 2001. *Learning new languages: A guide to second language acquisition*. Boston: Heinle & Heinle.
- SKEHAN, P., 1998. *A cognitive approach to language learning*. Oxford: Oxford University Press.
- TURNER, M., 2005. Compression and representation. *Language and Literature* 15 (1), 17-27.
- WIERZBICKA, A., 1998. The semantics of English causative constructions in a universal-typological perspective. In: M. TOMASELLO (ed.). *The new psychology of language: Cognitive and functional approaches to language structure*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- WOOD, D., 1998. *How children think and learn: The social contexts of cognitive development*. 2nd edn. Oxford: Blackwell.

Appendix: List of jokes used in the experiment

1. Mįslė: Koks gyvūnas šliaužia lubomis ir čiulpia lempas? Atsakymas: Lubinis lempačiulpys.
2. Silpnoji lytis stipresnė už stipriąją dėl stipriosios lyties stiprios silpnybės silpnajai.
3. Kalbasi dvi blondinės:
  - Mane vakar užpuolė maniakas.
  - Seksualinis?
  - Nelabai.
4. Kalbasi du draugai. Vienas klausia:
  - Ką reiškia "I don't know"?
  - Nežinau.
  - Nesuprantu, ko tik paklausiu, niekas nežino.
5. Studentas baigęs universitetą sugrįžta pas tėvus namo ir klausia mamos:
  - Gavau inžinieriaus diplomą, tik niekaip nesuvokiu, kaip iš tos algos pragyventi?
  - O mama atsako sūnui:
  - O tu vok vok ir suvoksi...

6. Internetas labai primena internetą – iš abiejų labai sunku ištrūkti.
7. Pažeidus saugumo technikos reikalavimus ne tik mirštama, bet ir gimstama.
8. Baltarusijos prezidento rinkimai. Balsavimo biuletenis:
Ar Jūs neprieštarautumėte, kad prezidentu taptų A. Lukašenka:
  1. Taip, neprieštarauju.
  2. Ne, neprieštarauju.
9. Jeigu vakarėlyje atsiras mergina praradusi saiką, būtinai atsiras vaikinai, kuris praras sąžinę.
10. Ėjo ežys mišku ir baigėsi papildymas.
11. Iš ko buvo padaryta pirmoji moteris?
Iš pirmos mergaitės.

Algis Braun

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: kognityvinė lingvistika, sociolingvistika, kalbų mokymasis, multi-kompetencija, Amerikos literatūra.

PRASTAI SKAMBA ANGLŲ KALBA: KONCEPTŲ BLENDINGAS IR LIETUVIŲ- ANGLŲ KALBŲ VERTIMAI

Santrauka

Straipsnyje analizuojama konceptų blendingo įtaka anekdotų vertimui iš lietuvių kalbos į anglų kalbą. Anekdotai buvo suskirstyti į tris grupes pagal humoro būdą (freimų poslinkis, konceptų blendingas, žodžių žaismas). Anekdotus, kuriuose buvo panaudotas konceptų blendingas, versti buvo žymiai sudėtingiau. Vertimo procesą apsunkino būtinybė

sėkmingai „atmaišyti“ anekdotą kalboje, iš kurios verčiama, po to jį iš naujo „sumaišyti“ vertimo kalboje. Kaip ir tikėtasi, anekdotų vertimo pažodžiui rezultatai buvo įvairūs. Daugeliu atvejų pakankamai paprastų anekdotų taip išversti nepavyko. Tyrimo rezultatai rodo, kad vertimo sudėtingumą veikia ir ekstralingvistinės žinios, ir gramatinės formos. Dar vienas svarbus veiksnys yra vertimo kalbos žinių gilumas. Vertimo procesas vertinamas kaip konceptų blendingo rūšis, kai verčiama teksto konceptai yra „maišomi“ su vertimo kalbos formomis. Daroma išvada, kad konceptų blendingas veikia abiejų kalbų sąveiką.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: konceptų blendingas, freimų poslinkis, vertimas, humoras, tarplingvistinė įtaka.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 25

KULTŪRA IR IŠSILAVINIMAS: LAIKO IŠŠŪKIAI / CULTURE AND EDUCATION: TIME CHALLENGES

Michael Cwik

Forum for Language Rights and Cultural Diversity in Brussels

Sijsseslaan 22

B 3080 Tervuren, Belgium

Tel./fax: (32-2) 76 74 021

E-mail: Michael@Cwik-online.net

Research interests: Cultural diversity and non-discriminatory in communication, common strategy for a non-discriminatory multi-lingual education system.

HOW TO ACHIEVE NON-DISCRIMINATION IN “INTER-ETHNIC, INTER-CULTURAL AND INTERNATIONAL COMMUNICATION” IN THE LONG RUN?

A Theoretical and Practical Approach for Multilingual Communities and International Organisations

Discrimination in “inter-ethnic, inter-cultural and international communication” exists in our daily life in all circumstances, in private exchanges, public meetings, professional conversations, bilateral and multilateral negotiations, in international associations and organisations, and, finally, also between the civil servants and people working in the European Institutions.

Due to the educational system in our schools, we do not have a communication problem, but we have a language problem, which consists in the fact, that, in most cases, one person can speak in his/her mother tongue and the other not; if this happens in the professional and competitive field of daily life, this objective disadvantage for the non-mother tongue speaker becomes an element of discrimination and can influence his daily life and career in a considerable way.

Do we need universal and non-discriminatory solutions in communication? The situation within the European Union and its institutions can be used as a good example. At least three different universal solutions for the target of non-discrimination in communication: all languages, one (non-discriminatory, auxiliary) language and two languages for maintaining diversity in language instruction.

KEY WORDS: inter-ethnic, inter-cultural and international communication, language, non-discriminatory solutions.

1. Starting point: Definitions and some conclusions of a symposium in 2003 on language policies in the European Union¹

Communication between people means, in the first place, language use for the exchange of feelings and ideas. In the case of persons having a different linguistic background, the use of one's mother tongue plays an important role for mutual comprehension.

In order to facilitate the discussion about discrimination or non-discrimination in communication between people having different mother tongues, it might be useful to refer to the conclusions of a one-day symposium in May 2003 in the European Parliament about "citizens' communication rights and duties in a future Constitution of the multilingual European Union.

Under the chairmanship of the MEP, Michael Gahler, the participants adopted the following eight principles to be applied in language policies in the European Union and to be subject of rights and duties in communication within a multilingual community:

1. Everybody is free in the choice of the language for communication with others, **but**, in the communication with public services and authorities, everyone has to conform to the legal and linguistic provisions that are applied at the place concerned (**territorial principle**).
2. In the private sphere, everybody has the right to communicate in the language of his/her choice, **but**, those standing for election to public office should master communication in the local language(s) and recognise the legal and linguistic provisions of the place concerned (**principle of integration**).
3. In the field of private activities, everyone can organise his/her communication in the language of his/her preference, **but**, in dealing with public authorities, everyone's language use (communication) has to be in conformity with the legal and linguistic provisions in force at the place concerned (**principle of local self-government**).
4. In the internal organisation of one's own business, everyone is free to determine the language of communication, **but**, in applying for a job, everyone has to meet the professional requirements including the necessary linguistic qualification for communication required for the activity concerned by the employing firm, association or institution (**principle of professional qualification**).
5. Communication within public services and administration in Member States depends on the legal and constitutional framework of the country concerned (**principle of subsidiarity**).
6. Communication of the Institutions of the European Union should be non-discriminatory, rational and efficient; therefore, as general guideline it can be said that external communication towards the citizen and within the framework of a political mandate has to cover all official languages of the Union, while internal communication needs a common means of communication; as long as such a working language consists of a national language, discrimination in communication persists (**distinction between external 'citizen' communication and internal 'professional' communication**).

¹ Brussel/Bruxelles, 6.5.2003, European Parliament, Symposium on "What language policies for a multilingual European Union? – Do we write citizens' communication rights and duties into a European Constitution?" published on the website <http://www.europe-citizen.net/symposium.html>

7. As long as discrimination in the internal communication of the institutions of the Union does exist, the competent bodies at the Union level and the education authorities in the Member States should undertake research in the field of a non-discriminatory system such as a universal language model (planned language), its conditions, capacities and limits, to support feasibility studies and to facilitate language experiments with view to ultimately resolving the remaining discrimination in internal and inter-ethnic communication (**principle of equality and non-discrimination**).
  8. Finally, it is in the responsibility of the competent authorities in the Member States and of the competent bodies at the European level to co-ordinate best practices in this field, to organise the necessary language instruction in schools, to offer and guarantee diversity in language learning, and, finally, to safeguard the cultural and linguistic identities within this multilingual Union (**principle of diversity in unity**).
2. Multilateral communication:
    1. When more than two persons speak, work and debate in their respective mother tongues, and, every participant has, at least, a sufficient passive language knowledge of the used languages.
    2. When more than two persons of different cultural and linguistic background speak, work or debate in a third, common, for all participants ‘neutral’ language (this can be a natural or planned language).
  3. Voluntary, non-competitive and territorial legally linked communication:
    1. When a person, for private, educational and cultural purposes, uses another language than his/her mother tongue, and, communicates in a non-competitive environment (leisure time meetings, sport associations).
    2. When a person has to communicate in another language than his/her mother tongue with a public administration or authority which belongs, for the person concerned, to a foreign legal territory for him or her (other Commune, Municipality, Canton, Region, Land, or, State).

2. When can we consider inter-ethnic, intercultural and international communication as non-discriminatory?

- In general, one can say: When a person can speak, work and debate in his/her mother tongue.
- In particular:
  1. Concerning bilateral communication:
    1. When two persons of different cultural and linguistic background can speak in their respective mother tongues and each of them can understand the language of the other.
    2. When two persons of different cultural and linguistic background speak, work or debate in a third common language (a natural or planned language).

3. What does discrimination in communication, that is “language use”, then mean in a multilingual community?

- In general, discrimination in communication can be considered:
  1. When a person, at his/her place of origin, is obliged to use, for administrative and employment purposes a language which is not his/her mother tongue, while others, at the same place, on the same territory, can use their mother tongue (minority aspect).

2. When a person cannot use his/her mother tongue in professional, competitive and public relations, while others can do (transnational aspect).
  - Discrimination exists, because:
    1. a mother tongue speaker knows best his language, its idioms and cultural specificities;
    2. a mother tongue speaker has objective advantages in speaking, working and debating in his own language, when it comes, in particular, to competition and legal interpretation of words and expressions;
    3. a mother tongue speaker can better master the whole range of possible legal interpretations of official and public texts;
    4. a mother tongue speaker can thus have objective advantages in his professional career, in particular, when he has to work in an transnational enterprise or in an international organisation.
    - In particular, discrimination in communication exists, due to the fact in a multilingual environment, that one can speak, work and debate in his/her mother tongue and the other not!
      1. If the language of the mother tongue speaker is at the same time used as a national or international language, a mother tongue speaker can meanwhile specialise in non-linguistic matters, while a non-mother tongue speakers have to invest time and money to learn and master a communication language which is the mother tongue of a professional 'competitor', for example.
      2. Speakers of local and regional languages who are obliged to learn the national language of their country or state, while their fellow citizens whose mother tongue is the national language, can qualify already elsewhere.
      3. In multinational enterprises, those who

cannot work in their mother tongue must often have specific knowledge or experience in order to compete in their professional career with mother tongue speakers of the working language(s).

4. In European and international organisations, those who do not have the working language(s) as their mother tongue, are mostly not only discriminated in relation to mother tongue speakers of one language, but even are discriminated twice or more times; because they have not only to master one, for them, foreign working language, but need also to have, at least, a passive knowledge of the other national working languages.

4. Where do we have concrete cases of discrimination in communication?

- At the local and regional level:

When the language of a group of persons, living since centuries or generations in a specific area or region, is not recognised as an official language of the country or state, these persons cannot communicate with the administration and the public authorities in their mother tongue (examples: historic cultural or linguistic communities, national minorities).

- At the national level:

When legal texts or official decisions taken by local, regional, national, European or international authorities are not published in the languages of those persons who are concerned.

- At the European and international level:
  1. When staff members of multinational associations and international organisations, like the European Institutions, are obliged to use national working languages which are not their mother tongues.
  2. When a politically mandated person, in his/her official function, is obliged to commu-

nicate in a language which lies outside of his personal preference.

3. When a citizen of the European Union has a mother tongue which does not belong to the 23 official languages of the Union and when he wants to write to the European Institutions or the Ombudsman (regional and minority languages).

5. Why the subject of language use and non-discriminatory communication is more and more discussed ?

- The situation and conditions:
  1. There is an increasing need for inter-ethnic, inter-cultural and international communication because of a number of global factors, like the increase of trans-national trade, exchanges and contacts, the technical development in the field of transport and the internet, the need for trans national cooperation and supra-national decision making and, finally, for peace keeping conferences and missions.
  2. The daily experienced discrimination in communication within the institutions of the enlarged European Union with 27 Member States and 23 official languages, makes more and more people aware that, besides the safeguard of language diversity for official purposes, for bilateral and multilateral meetings without interpreters, a common communication language is needed, and, an increasing number is looking for a neutral and non-discriminatory auxiliary language.
  3. Through global-wide information and trans-border television, there is also an increased conscienceness of one's own specificities, concerning, in particular, the belonging to specific cultural, linguistic, ethnic or religious identities.

4. Thus we are becoming witness of an increased linguistic and cultural confrontation, not only within the voluntary and peaceful integration process in Europe, but also world-wide through fundamentalistic movements.

- Targets:

1. Showing the theoretical options which exists for non-discriminatory communication within a multilingual community.
2. Looking at the practical solutions which can lead, in the medium and long-term, from the present discriminatory cases to an ideal situation of non-discriminatory communication.
3. Taking the present unsatisfactory cases of communication practices within the European Union, in particular, concerning language use and language instruction in school, as a challenge for being resolved in the long run.
4. Trying to develop communication practices between people with different language background on an equal footing, in a peaceful and voluntary way with the aim of realising a democratic community founded on the ideal "Diversity within unity!"

6. Where are the major concerns in the European Union as to discrimination in communication and language instruction?

- a) The communication practices of and in the EU institutions

- External communication aspects:
  - Relationship between the public authorities and the citizen;
  - Ombudsman;

1. Legal texts and official decisions of multinational associations, European institutions or international organisations;

2. Publications;
3. Internet;
4. Correspondence.
  - Internal communication aspects:

Staff members of these multilingual institutions, associations and organisations are obliged to use national working languages which are not their mother tongues.

b) How language learning and diversity in instruction in schools could be organised?

- Model: Mother tongue plus two foreign languages at school.
- Propedeutical language aspects.

7. What kind of theoretical options do exist for non-discrimination in communication in a multilingual community and for language instruction in schools?

- All official languages.
- One common language (natural or planned/auxiliary language).
- Two languages, one common planned or auxiliary language for non-discriminatory inter-ethnic and international communication, and, one obligatory foreign language at school for private and professional purposes.

a. Are these options conform with the principles guiding the European integration process?

1. Equality and non-discrimination,
2. diversity and efficiency,
3. democracy and political subsidiarity.

b. Which of the language options would fit best into each of the detected fields of concern?

External communication aspects:

- Towards the citizen in the member states (external relations), communication of the EU institutions has to be done in all official languages of the Union, because everybody has to under-

stand legal and official texts in his/her mother tongue, and, ministers and Members of the European Parliament (MEPs) have to be allowed to speak in their mother tongue and to receive documents in their mother tongue, when they act in their official political functions; here, the universal solution in communication is “all official languages” of the European Union must be used!

Internal communication aspects:

- In particular, for time, cost and efficiency reasons, in the internal relations, one common non-discriminatory working or communication language within the EU institutions, there is a great gap between the present situation and the ideal situation in the future. The European Commission and the Council of the Union have three working languages, the European Court has one, others are using, in practice, two languages etc. The main question is: How can we conceive a transition from the today’s discriminatory situation to the future ideal solution?

In the field of language instruction and learning

As to language instruction and language learning in schools of the member states (and elsewhere) English is mostly accepted as first foreign language.

Even the “big” languages in Europe, like French, German, Italian and Spanish, are lesser and lesser chosen by parents for their children in school, because the fact that one national language, in fact, English, is considered as being the only key for international communication.

Therefore, for guaranteeing diversity in language instruction in schools in the medium and long term, only the option “two languages” can be taken!

The concept of “mother tongue plus two” promoted by the European Commission and adopted by the Ministers for Education in the Council of the Union opens the door, in the long run, for realising diversity in language instruction and non-

discrimination by having, at the disposal of everybody, a common, non-discriminatory language. If such an auxiliary language can be used, as Latin was often used in schools, as a propedeutical means for quicker and easier learning a specific national (target) language, diversity in language instruction and efficient professional and internal communication could be realized at the same time. Thus, the universal solution would be one common auxiliary language for non-discriminatory inter-ethnic, inter-cultural and international communication, and, one other language obligatory for everybody for his/her private or professional purposes.

If the selected auxiliary language, because of its regular structure and pedagogical value, would also be used as an instrument in school (propedeutical means for 100 to 120 hours, which would be around one year) for better and quicker learning a specific “target language”, this can be an international one like English, a national or regional one, for private or professional purposes, then, in the medium term, or, the next generation could dispose one neutral, non-discriminatory language for inter-ethnic, inter-cultural and international communication and one foreign language, besides one’s mother tongue, for communicating, with his/her neighbour. Diversity in language instruction would increase and the language of each cultural and linguistic community would have become the chance and attractiveness being learned by the neighbours.

The conclusions of this examination are:

- All languages for the external communication aspects of the European Institutions.
- One language for the internal communication aspects of the European Institutions.
- Two languages besides the mother tongue for language instructions in schools².

As the official external communication aspects (publication of legal texts and decisions in all official languages of the Union, correspondence with the citizen and the right to write in one of the official languages to the Ombudsman and to receive a reply in the same language) are largely fulfilled, two major fields of concern remain where practical and convincing steps have to be taken in order to achieve the envisaged universal and non-discriminatory target.

8. How we can achieve non-discrimination and diversity in these two crucial fields of communication in a multilingual European Union? (practical approach)

A) In the field of internal professional communication in a multilingual environment (multinational enterprises, European Institutions, international associations and organisations)

The target is one working language. As long as this working language is a national one, like in the European Court, the French language, discrimination in communication persists. Therefore, from a theoretical and non-discriminatory point of view, in this field of communication, the universal solution in language use has to be a non-discriminatory auxiliary language in the long run.

The following practical steps can lead to a non-discriminatory long-term solution:

1. Common declaration of placing communication in the European institutions on a non-discriminatory basis in the long run and adopting a calendar of preparatory work.
2. Mandating scientific feasibility studies about capacities and limits of planned or auxiliary languages.
3. Concluding the feasibility studies and selecting the best placed auxiliary language

² See also the publication on the web-site http://www.europe-citizen.net/documents_symposium/lang-options.html

for voluntary communication experiments with staff members of the EU institutions under scientific control.

4. Concluding the communication experiments with view to present a proposition introducing the concerned auxiliary language from a specific date as an additional official working language besides the existing one(s), especially for those staff members who cannot work in the mother tongue and who feel discriminated by the working language(s) of the concerned EU institution.

Staff members can, but are not obliged, to use the selected non-discriminatory working language; thus, this process remains voluntary, and, it depends of the persons concerned, whether they switch or not over to the auxiliary working language, because they feel discriminated in relation to those colleagues who can work in their mother tongue.

5. If the use of a national working language in the EU institutions approaches the share of its mother tongue speakers, the concerned national language could and should be phased out as a working language of the EU institution.

Thus, on the basis of a voluntary process, in the long run, the possibility exists in the EU institutions that all national working languages could be phased out by a non-discriminatory auxiliary language. It will only happen, if those persons who are working in the EU institutions consider the present practice in the EU institutions for them and others as sufficiently discriminatory and therefore switch over to the universal auxiliary solution in inter-ethnic, inter-cultural and international communication.

In the field of human and political rights, in particular, concerning the relationship “citizen and its public employer”, such as, information rights, legal defence rights, political mandates in multilingual common institutions, everybody

should have the right to express him/herself in his/her mother tongue. This does not touch the duties of every EU citizen to respect the legal provisions, the public traditions in culture, language and religion of democratic elected political entities in the Member States of the EU.

B) In the field of language instruction and learning in schools

In order to assure diversity in language instructions in schools in the future, the following steps can lead to break the present monopoly of English in language learning in schools in the long run:

1. Agreement between the responsible authorities for schools and education in the EU about introducing, on a voluntary basis, and, in a limited number of schools in each of the member states, a new instruction method for learning the first foreign language consisting of a language orientation course of a limited number of hours (100 to 120 hours, one school year) based on a logical structured auxiliary language and used as a propedeutical means for quicker and better learning actual first target language of the school or class.
2. Only schools are selected which organises the experiment in parallel classes, one class is learning directly the actual first foreign language (target language), the experimental class learns first (about one year) the structures and specificities of languages (grammar) on the basis of a logically structured planned language and then starts with the learning of the target language.
3. Already, after the first year, scientific controls and practical comparison can be made between classes of different schools and countries, as to the communication capacity in the target language and in the language orientation course (auxiliary language).

4. After the second, third and fourth year, practical tests and comparisons can be made in multinational meetings or holiday camps between the classes participating in the EU experiment.
  5. After the normal time of the instruction in the target language (normally 4 to 5 years), final tests should be made, a) in the knowledge and capacity of expression in the target language, and, b) in the communication capacity of the language orientation course (auxiliary language), which was only taught one year, but which should be offered, on a voluntary basis, in the experimental schools for practice and exercising for those pupils who want to continue to communicate with speakers in other countries.
  6. Until this step, the present educational systems in the member states of the EU, especially the instruction of the first foreign target language at school would not have changed; but if more and more participants of the experiment conclude that they can use also the language orientation course (the auxiliary language) as an international communication means like English, than the schools could offer more and more other languages than English as first target language, for example the neighbours' languages.
  7. This language and communication experiment in the Member States should be integrated and facilitated through language programmes (LINGUA and others) within the European Union and should cover at least some full "vintages" of school leavers (5 to 8 years). Furthermore, the same kind of experiment for diversifying language instruction in school could be subject of bilateral agreements of the EU with main trade partners, like Russia, China, Japan and the Arabic countries, in order to make, in the long run, also other languages of the EU than English attractive to learn.
  8. Also local and regional languages could profit in the long run from this approach for more diversity in language learning and language instruction. On the basis of this language instruction method, they could even get a direct access to international communication when learning the obligatory national language by means of the common language orientation course.
- In the medium and long term, therefore, the strategy of introducing an auxiliary language besides the existing working language (s) in the EU institutions, and of using that language as a propedeutical means for learning the first foreign language at school, would open the way for non-discrimination in communication, and, at the same time, for diversity in language instruction, thus making everybody's language more attractive to be learned by his/her neighbour.
- It needs only the political will and courage to make such a voluntary process reality!

Michael Cwik

Kalbos teisių ir kultūrinės įvairovės forumas
Bruselyje, Belgija

Moksliniai interesai: kultūrinė įvairovė ir nediskriminacinė komunikacija, bendra strategija nediskriminacinėje daugiakalbėje švietimo sistemoje.

KAIP PASIEKTI, KAD NELIKTŲ DISKRIMINACIJOS „TARPETNINĖJE, TARPKULTŪRINĖJE IR TARPTAUTINĖJE KOMUNIKACIJOJE“?

Santrauka

Mūsų gyvenime pastebima diskriminacija „tarp-etninėje, tarpkultūrinėje ir tarptautinėje komunikacijoje“. Ji dažna įvairiausiomis aplinkybėmis: asmeniniuose pokalbiuose, viešuose susirinkimuose, profesionalų pokalbiuose, dvikalbėse ar daugiakalbėse derybose, tarptautinėse asociacijose ir organizacijose ir, galiausiai, tarp tarnautojų ir žmonių, dirbančių Europos institucijose.

Mes nesusiduriame su komunikacijos pro-

blemomis, nes gauname išsilavinimą savo šalies mokyklose, tačiau susiduriame su kalbos problema, kurios esmę galima nusakyti taip: daugeliu atveju žmogus kalba savo gimtąja kalba, o kitas ja nekalba. Jei tai atsitinka profesinėje ir konkurencinėje kasdieninio gyvenimo srityje, negimtąja kalba kalbančiam žmogui šis objektyvus trūkumas tampa diskriminacijos elementu ir gali stipriai paveikti jo kasdieninį gyvenimą bei karjerą.

Ar mums reikalingi nediskriminaciniai sprendimai komunikacijoje? Situacija Europos Sąjungoje ir jos institucijose gali būti geras pavyzdys. Siūlomi mažiausiai trys skirtingi ir universalūs sprendimo būdai, kad išvengtume diskriminacijos komunikacijoje: visos kalbos, viena (nediskriminuojanti, papildoma) kalba ir dvi kalbos tam, kad palaikytume įvairovę mokydami kalbų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: tarpetninė, tarpkultūrinė ir tarptautinė komunikacija, kalba, nediskriminuojantys sprendimo būdai.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2007 04 03

Yuri V. Stulov

Minsk State Linguistics University
 Department of World Literature
 Zakharova st. 21, 220034 Minsk, Belarus
 Tel.: (375-17) 28 82 563
 E-mail: stulov@yahoo.com
 Research interests: American literature.

ALEXANDER PUSHKIN'S AFRICAN LINEAGE AND CONTEMPORARY INTERPRETATIONS: CONNECTING TIME AND CULTURES

John Killens's novel The Great Black Russian is a rare example of African American reading into Pushkin. The paper analyzes how Alexander Pushkin's African origin and its influence on the development of his personality and creative work are interpreted by a contemporary African American writer. Killens presents the figure of the greatest Russian poet playing on the mythological and Freudian concepts, the focus being on Pushkin's love-hate relationship with his homeland. The most important aspect of Killens's revisiting Pushkin's life is the poet's painful self-identification process. He insists that the poet's integrity is always at stake because of the conflicting ethnic components of his identity. The feeling of alienation, "otherness" will be forever torturing Pushkin. Only when he manages to combine the two aspects of his ethnic origin destroying the wall of alienation, does he acquire a poetic voice.

KEY WORDS: *African American historical novel, identity, multiculturalism, the Other.*

Over the last twenty or thirty years, African American literature has become a major factor in the development of American literature demonstrating new powerful tendencies, which have greatly changed the U.S. literary map and directly affected mainstream literature.

The historical novel occupies a special place among the literary genres that have been most popular during this period. Since the publication of Alex Haley's novel *Roots: The Saga of an American Family* in 1976 and the enormous popularity of the film sequel based on the book it has proven to be one of the most dynamically developing genres that have attracted writers of different generations. The reason for this is obvious enough:

at the time of the Black Revolution, which signified a turning point in the relationship between the whites and the blacks in the U.S.A., history became a vehicle for developing group consciousness. At the same time, under the influence of various postmodernist tendencies it stopped being regarded as something solid, thus challenging the traditional concept of history. Instead, there came an understanding that "History is written out not in linear terms, as a monolith, but as myriad – changing, contingent, related to states of being, habits of narration. It is seen, in short, as inextricable from power, its truth dependent on whose story manages to be told." (Gray 2004, p. 684). Just as Haley's personal histories made

the African American historical quilt, other black writers turned to stories about the roots of African Americans, their ancestry, and their steep road to visibility. In their attempt to re-evaluate the contribution of various ethnic groups to the making of America, they bravely started revisiting history, as there was an urgent need to reconnect with the past in order to be able to have a future. Exploring African roots, they look for icons that could ensure hope. There had been too much misery and despair in the past; the most important concerns of the protest novel had been victimization and discrimination of African Americans. In the epoch of multiculturalism, which “acknowledges the existence of various human communities” (TuSmith 2001, p. 9), history had to turn into a channel of coming to terms with life and accepting it, however tragic it might be. Black writers of the end of the 20th century focus on the positive insisting that life is a chain of events that lead to celebration through suffering. In the past, they look for people who managed to overcome prejudice, subjugation, humiliation, and hardships and became winners in the battle for life in spite of oppression and desolation. Therefore, history becomes an empowering force helping the new generation of African Americans look at their past not only as a history of suffering and frustration but also as a self-sustaining force.

20th century culture tends to revisit the past, often to challenge the established norms and attitudes. African American fiction of the 1980-90s has produced a number of novels that deal with the life of people of African descent who have made a great contribution to humankind defying the racist myth of the inferiority of people of color. Among them is the greatest Russian poet and writer Alexander Sergeievich Pushkin who, along with Alexander Dumas, is regarded by African Americans as a symbol of black brilliance, ingenuity, and liberating spirit.

It used to be considered that only Pushkin's

compatriots can understand his poetry. John Oliver Killens, an outstanding African American novelist (1916-1987), proves otherwise. Being an ardent black activist, he along with other black intellectuals is concerned with the question, “Can America survive and thrive without coming to terms with its roots in slavery, its expansion in Jim Crow and conquest, and its prosperity alongside discrimination and devaluation of people of color?” (Gates, West 2000, p. xv). He looks at the life and writings of the father of contemporary Russian literature in the politically charged novel *Great Black Russian: A Novel on the Life and Times of Alexander Pushkin* (1989) trying to find an answer to this burning question. Though Pushkin belongs to a different civilization, Killens regards him as an icon epitomizing freedom and resistance to oppression. However, not of least importance for the writer are the African roots of Russia's genius who, according to A. M. Gorky, “is the beginning of all beginnings” in Russia (qtd in Killens 1989, p. 14). Pushkin then becomes a symbol of the talent and creativity of a person of African descent. Killens who had a long academic career teaching at Columbia University and the Medgar Evers College of the City University of New York could not but use the chance of giving his own version of the life of a black European whose influence on the consciousness of the biggest European nation was so enormous. His efforts to popularize Pushkin in the United States were of great importance, but the point of departure for him is the poet's lineage, which connects Africa and Europe, Europe and America, past and present.

It is well known that to his dying day, Alexander Pushkin had retained profound interest in his ancestry. Often confused by his ethnicity and African looks, the poet had to take an insight into his own identity reconciling the ancestry of his African roots (his mother's line) with the centuries-old traditions of Russian aristocracy to which

his father belonged (he would introduce his boyar ancestor into *Boris Godunov*). The dramatic story of his great grandfather who had been captured and brought to Constantinople at the age of 8 and was later freed and sent to St. Petersburg to become a godson of the Russian tsar was a valuable source of Pushkin's poetic inspiration. During the last years of his life Pushkin had been working on the historical novel *Arap Petra Velikogo* (*Peter the Great's Black Man*; other translations: *The Moor of Peter the Great*, *The Negro of Peter the Great*), which remained unfinished. In the novel, Pushkin looks at Russian history during the climactic period of the enormous and excruciating reforms started by Peter I who wanted to transform the patriarchal Russia steeped in tradition and obsolete ways into a powerful Eurasian country. The poet was sure that Russia could benefit from her multiple identities and become integrated into a family of world nations. This could also mean Pushkin's attempt to reconcile with his African past and to acquire a sense of integrity, which he had been desperately lacking in a society divided by class and race.

Killens's insightful novel was published posthumously. It started as a film project, which was enthusiastically supported by Harry Belafonte who intended to play the title role. The writer spent over ten years collecting materials for the book, made a trip to the Soviet Union where he visited Moscow and Mikhailovskoye and participated in the Pushkin festivities there, but the film never came out. Instead, an interesting controversial novel appeared. Killens, who was the founding father of the Harlem Writers Guild and one of the most important figures of the Black Aesthetics movement, showed the greatest Russian poet in a somewhat unusual way departing from the traditional interpretation of the facts of Pushkin's life to draw a litigious portrait of the Russian genius of African descent. The writer makes an abundant use of various sources con-

cerning Pushkin's biography, some of which are well-known, but his approach to the events in Pushkin's short dramatic life is quite challenging. It is revealed in the subtitle of the novel where he emphasizes the historical background against which the poet's drama develops. Starting as an "I"-narration giving authenticity to Pushkin's voice on the tragic day of his duel, it revolves around the most significant episodes in his life reflecting his links with his family, milieu, and Russia.

Killens's concern is very much in line with what other black writers of the 1980s tried to explore – "the relationships of the protagonist, whether to lover, wife, brother, family generally or community or the interlocking of all these" (Hilfer 1992, p. 49). However, his focus is Pushkin's self-identification through his love-hate relationship with his father, mother, and homeland, which in Russia is associated with mother – Motherland. This explains why the author so intensely plays on the mythological and Freudian ideas that are intended to support his concept of an artist who will "feel rapture in harmony, shed tears of joy at the creation of [his] fantasy" (Pushkin 1999, p. 61). The artist will observe no canons; the sources for his inspirations are various and are akin to articulation of sexuality while "poetry is the highest creative manifestation of the human spirit" (Fennell 1999, p. xix-xx). His is a free spirit that transcends borders, divisions, and conventions. However, the main condition for the free spirit to express itself is complete freedom, which Pushkin so anxiously tried to achieve, – freedom from circumstances, censorship, limitations of his environment, material tensions, and antagonisms of society.

The problem of identity that has been focal for generations of African American writers is particularly important for Killens who makes Pushkin go through a painful self-identification process. The poet's integrity is always at stake because of the conflicting ethnic components of his identity. He seldom feels complete and ful-

filled as those fragments of his “P” that make him whole also tear him apart. “It was a time when he was constantly taking inventory of himself. Who was he? A Russian with the royal blood of Africa in his veins? An African who was born in Russia? What was he all about? What was he worth to himself? To his family? To his friends who conspired behind his back to keep him out of a revolutionary conspiracy? <...>He had to know what he was worth, what his life meant”¹. The feeling of alienation, “otherness” will be forever torturing Pushkin. All his life he will be trying to break the barriers between himself and the others insisting that his African blood “makes all the difference in the world. Whatever I am today, whatever I have given the Russian people, I owe to Africa and to Russia” (153). Only when he manages to combine the two aspects of his ethnic origin destroying the wall of alienation does he acquire a poetic voice. It is clear, therefore, why he is drawn to the freedom-loving tribes of the Gypsies who connect him with his ancient past. “He felt a kinship with these almost-brown complexioned people reminding him of his African ancestry, and thought seriously of joining them and losing or finding himself amongst these people whose country had no borders. Citizens of all the earth” (153). In an attempt to understand the very magic of Pushkin’s poetry, Killens deeply analyzes the roots of the poet’s alienation. This conflict in his soul is a source both of his frustration and despair and of his creativity and exceptional sensitivity.

The novel clearly demonstrates that for Killens the personal is truly political. Like his other books, *The Great Black Russian* plunges the readership into the intricacies of Pushkin’s family and social life articulating the great values of freedom and human dignity, which the poet managed to express

with such brilliance and forcefulness. Family is of special importance for him because, according to Killens, a person best expresses him/herself in two spheres – family and community. It is in these two that Pushkin feels his alienation most strongly. The family seem not to understand him and his calling. Killens dramatizes the conflict between the poet and his father who refuses to recognize his son’s talent and freedom-loving spirit and who is involved in spying after his “prodigal” son. Pushkin’s drama is intensified by the complexity of his relationship with his mother who is torn apart by her desire to protect the most gifted of her children and by her sense of shame for his African features. Killens offers a Freudian interpretation of their relations emphasizing the poet’s desperate love for his handsome, elegant but moody “mulatto” mother and his inability to build up communication with her. He remains as lonely in his father’s house as he is in the wide world, which refuses to take him as he is. His mother’s ambivalence in her attitude to him also explains his bursts of passion and his longing to be accepted by her accounting for the unusual degree of lyricism in his love poetry.

Women play a special role in Pushkin’s life. Killens claims that women are a major source of Pushkin’s poetry giving it a peculiar lightness, refinement, elegance, and depth. However, Killens’s Pushkin is quite different from the charming Mozart-like womanizer of the Russian literary tradition. He is different with different women: with those who love him for himself he is gentle, impulsive, and caring; with those who are excited by his Africanness he may be crude and callous because he feels he is being treated as a sex object, and objectification is abhorrent to him as it deprives him of his dignity. “He realized now he’d always sought in the arms of women assurance

¹ KILLENS, John Oliver, 1989. *Great Black Russian: A Novel on the Life and Times of Alexander Pushkin*. Detroit: Wayne State University Press. P. 174. Pages of this edition will be further given in the text.

that he was likable, perhaps even lovable. But it had never been enough for him. He wanted to be loved for himself and not for his poetry or the popularity it has provided him. Sometimes he didn't know what he wanted" (170).

Sexuality is a source for understanding the creative process, and the writer looks at it from the psychoanalytical perspective showing that his protagonist is a self-reflexive artist who is continuously involved in the study of his own self. He is tortured by doubts, despair, and inability to come to terms with himself. Self-reflection becomes both an obstacle in his creative work and its driving force. The poet needs an object to love and idealize that can put an end to his loneliness and aloneness. Love is interpreted as one of the greatest gifts given to humankind, and the poet with his unique sensitivity and sense of the beautiful finds inspiration in a woman's soul and body. Describing his exile in Mikhailovskoye, Killens describes it as a very fruitful period in his life: Pushkin was in love and was loved. He felt fulfilled, and this sense of unity with the world and of harmony with himself became a forceful stimulus for his creative work. "At night when Pushkin left them [the Wulf-Osipova house. – *Yu. St.*], he felt inebriated with their love, as if drunk from the headiest of wines. As elevated as the pine trees surrounding his estate on possibilities and creative expectations. Nothing was beyond his capturing artistically, creatively. <...> In times like these he knew a God-like feeling of omnipotence, he felt close to God even though he wasn't sure he believed there was a God. Sometimes, in those rarified euphoric moods, he felt like he was, in fact, a Creator. And he would create a new world. A really new world" (234). At such moments, transcending the earthly and the ordinary, Killens's Pushkin acquired the powers to express the impossible. The writer emphasizes the poet's naturalness, his indivisible links with the organic world of which he is an integral part. Only when he man-

ages to combine the two aspects of his ethnic origin destroying the wall of alienation does he acquire a poetic voice, but this can happen only under the influence of a loving woman who sharpens his perception, elevates his spirit and becomes his Muse. However, such moments are rare, and the feeling of alienation, or "otherness" will be forever tormenting Pushkin.

Killens does not always stick to facts, emphasizing some, omitting or neglecting others. His mosaic of Pushkin's life is inaccurate but powerful, for, as Addison Gayle puts it, "He is, like Pushkin, "the people's poet," for whom concern with people is more important than wealth or fame. It is this concern which enables both him and the subject whose life he carefully researched and ably presented in fiction to remain vibrant forces in the daily lives of revolutionaries/romantics everywhere" (Gayle 1989, p. 13). Chapter 1 describes the meeting of little Sasha with Emperor Paul I when "the brutal tyrant" "knocked the lad's cap off with his riding crop, scolded the old woman [Arina Rodionovna. – *Yu. St.*] and threatened to have them both jailed for treason and sedition" (29), which could hardly take place for the boy to remember it. Killens introduces it along with the scene of a serf being flogged (reminding of L. Tolstoy's famous story) to emphasize the sources of Pushkin's fortitude and his resistance to any forms of dehumanization. Though these are purely fictitious scenes, they help to understand his links with the *muzhiks*. Common people with their wisdom, high moral principles and stoicism inspire Pushkin's creativity. His close relations with ordinary people and his deep understanding of their psychology, aspirations and hopes account for his unsurpassed aptitude to render the "Russian spirit" in the language of his nation, which, according to the writer, is one of Pushkin's greatest contributions to the Russian world.

The question of the vernacular is topical for African American authors. Though there can be

no direct parallels between the Russian of Pushkin's times and Black English, the poet's responsiveness to the vernacular underlines Killens's stand on the issue of language. The vernacular expresses the soul of the people revealing their perception of the world in the "subliminal culture of fairy tales, songs, and folk beliefs – the original ethnic (völkisch) subsoil of the common people's art forms that may culminate in the highest artistic achievements" (Sollors 1995). At the time when Russian aristocracy hardly knew Russian and used only French insisting on the universality of French, Pushkin's use of the vernacular as a vehicle for poetry revolutionized Russian literature as he introduced local idioms, showed the possibilities of modern Russian syntax to express ideas adequately and precisely and made everyday speech the language of poetry. In the novel, the boy learns the beauty of the Russian language from his nurse and his grandma and challenges his elders' attitude to the vernacular: "And – and – and it's equally absurd for us to write in French. Russians are as universal as anybody else." <...> "When I become a writer, I'm going to write in Russian for every literate Russian to read, and the devil take the universal French!" (37). In his description of Pushkin's creative process Killens repeatedly returns to the question of the vernacular showing what resources it has for poetic creation and emphasizing the role of the common people in shaping the language and manipulating its possibilities to achieve precision, tension, and beauty.

From the start, the novel is based on the juxtaposition of the Russia of the tsar and the Russia of the common people. Pushkin identifies himself with his people and takes upon himself the mission of a precursor of a future free Russia. For him "the muzhik is the pure and unadulterated Russian. He is the most human of us all. And I love him for it. I love his invincibility. I love his instinct for survival" (186). The aristocracy represents an alien class, which has forgotten Russian

and separated itself from the rest of the country. Killens constantly emphasizes that although Pushkin belonged to one of the oldest boyar families, he was never at ease with those people who had lost their national identity. The writer shows Pushkin's links with the Decembrists that have to point out his dedication to the cause of the people. It is generally acknowledged that the poet shares with the Decembrists the desire to put an end to despotism and build up a new Russia. At the same time, his poetry after 1825 indicates that he gradually loses the illusions of his youth. The ardor of protest is replaced by wisdom and profound philosophical depth. Killens ignores the evolution of Pushkin's political views and emphatically shows him as a radical who is ready to fight against injustice and all forms of oppression. He is not only the "bard of the Decembrists"; he is the one who makes the young romantic revolutionaries act. One of the most dramatic scenes in the novel is the oath, which they give to sacrifice their lives for the better future for the Russian people. For Killens this is a rare moment in Pushkin's life because he feels accepted, but though he shares the enthusiasm of his friends the poet sees further than even the most radically minded of them, for he knows how difficult the road to freedom can be. Paraphrasing some of the lines from Pushkin's *Exegi Monumentum*, Killens makes the poet explicitly state the tasks of a Russian revolution in front of a group of his admirers: "Take the future by the scruff of the neck and change the country. But go all the way! Make a people's revolution. Don't be content with a coup d'état of the elite, which is so fashionable today in Europe. Liberate the Tadjik, the Finn, the Kalmuk, Tartar, Uzbek, the Don Cossack, the Jew, especially the muzhik, as well as the so-called Great White Russian! Rally every Russian to the cause. Even the Caucassians. It is left entirely up to you!" (203) However, the revolt failed; many of his closest friends were exiled, and Pushkin did what only

a poet could “having roused noble thoughts with [his] lyre, <...> having glorified Freedom in [his] harsh age and called for mercy for the fallen” (Pushkin 1999, p. 75). Part 6 “Captivity” of Killens’s novel deals with the drama of the great poet who was imprisoned in a golden cage out of which there was no exit.

It is at this period that Pushkin begins to take a closer look at his great ancestor. The writer gives a broad, though naïve historical background, focusing on the role of Ibrahim Hannibal in forming Pushkin as a person and a poet. Abram (or Ibrahim) was probably the son of a ruler in Africa: he might have come from Abyssinia though contemporary scholars suggest that it could be Chad. In Russia Abram became one of Peter I’s close aides after receiving a brilliant education in France. It is hardly a coincidence that the name he chose was that of Hannibal, a Carthaginian military genius who defied the power of Rome. Killens insists that it is from him that Pushkin inherited not only some of his looks, which often the poet feel miserable, but, what is more significant, his unusual sense of freedom, which accounts for Pushkin’s hatred of all forms of discrimination and oppression. For Killens Pushkin is a born revolutionary who activates the energy of the people defying the absolute power of the tsar.

Pushkin’s great ancestor helps to mould the boy’s character and formulate his stand on Russia’s most important issue – serfdom, which inevitably connects itself to slavery and accounts for the poet’s special interest in America. Killens claims that Pushkin knew only too well what it means to be different in an oppressive system and could not but become a rebel. His great grandfather with his sense of human dignity and perseverance was a beacon that illuminated the poet’s road to freedom. Killens introduces a scene when the poet tells his sister-in-law what his great grandfather meant to him: “He was a great man, Alexandrina. A proud African in this Great White

Russian world. And I know it wasn’t easy for him. Right here in this same Saint Petersburg. They say my so-called savage temper and my sensuality come from him, but they refuse to give him credit for my genius. Somehow I know it comes from him>” His voice choked off. “I’ve always felt the African in me very deeply” (342).

The novel abounds in scenes of Pushkin’s dreams and meditations in which the poet speaks with Hannibal looking for answers not only to the urgent political questions but also to major existential problems that worry him. Hannibal proves to be the man who teaches him to come to terms with his double consciousness and accept his great poetic mission. Emphasizing the poet’s acknowledgement of his African heritage, Killens displays pride in the fact that a man of African descent became the greatest Russian poet who managed to express the unfathomable Russian soul with its pain, suffering, longing for harmony and a romantic belief in Russia’s destiny. Henry Louis Gates, Jr., one of the most influential black literary critics, considers the creation of a multidimensional character of the poet among the great achievements of Killens. A Russian reader might not recognize this Pushkin. But in spite of understandable flaws connected with cultural differences, inaccuracy in detail Killens manages to create a commanding portrait of the Russian genius. The writer displays a new understanding of the historical novel where the objectivity of his story is combined with the truthfulness and authenticity of situations that make the historical novel one of the most required literary genres today. Showing Pushkin as a product of several cultures, he follows F. Dostoyevsky’s idea that the poet’s exposure and responsiveness to the world are his chief contribution to world culture.

According to Killens, Pushkin’s ticket to the pantheon is his deep humanity. The writer creates an unorthodox picture of the poet. He often suits his concept of the great black Russian to his

artistic needs overstretching Pushkin's revolutionary spirit. Killens creates a desperate, troublesome and nervous Pushkin who, however, is granted a divine poetic gift, which allows him to become the greatest Russian poet.

Regretfully, Killens did not live to see his book published. Nevertheless, time has shown that, as Gwendolyn Brooks said, *Great Black Russian* is "magnificent testimony to the size of Pushkin".

References

FENNELL, John, 1999. Introduction. In: A. PUSHKIN. 1999. *Selected Verse*. With introduction and prose translation by John Fennel. London: Bristol Classical Press.

GATES, Henry Louis, Jr.; WEST, Cornel, 2000. *The African American Century: How Black Americans Have Shaped Our Country*. New York et al.: The Free Press.

GAYLE, Addison, 1989. Introduction. In: KILLENS, John Oliver, 1989. *Great Black Russian: A Novel on the Life and Times of Alexander Pushkin*. Detroit: Wayne State University Press,

GRAY, Richard, 2004. *A History of American Literature*. Malden, MA, USA – Oxford, UK – Carlton, Victoria, Australia.

HILFER, Toni, 1992. *American Fiction Since 1940*. Harlow: Longman Group UK Ltd.

PUSHKIN, A., 1999. *Selected Verse*. With introduction and prose translation by John Fennel. London: Bristol Classical Press.

SOLLORS, Werner, 1995. Ethnicity. In: *Critical Terms for Literary Study*. Ed. By Frank LENTRICCHIA and Thomas MCLAUGHLIN. Chicago: the Univ. of Chicago Press.

TUSMITH, Bonnie, 2001. The Significance of the "Multi" in "Multiethnic Literatures of the US". *MELUS*, Vol. 26, Number 2, Summer, 5-14.

KILLENS, John Oliver, 1989. *Great Black Russian: A Novel on the Life and Times of Alexander Pushkin*. Detroit: Wayne State University Press.

Yuri V. Stulov

Valstybinis Minsko lingvistikos universitetas,
Baltarusija
Moksliniai interesai: Amerikos literatūra.

ALEKSANDRO PUŠKINO AFRIKIETIŠKA KILMĖ IR ŠIUOLAIKINĖS INTERPRETACIJOS: LAIKO IR KULTŪRŲ SAŠAJOS

Santrauka

Johno Killenso romanas *Didysis juodaodis rusas* yra retas pavyzdys, kaip afroamerikiečiai supranta Puškiną. Darbe analizuojama, kaip šiuolaikinis afroamerikiečių rašytojas interpretuoja Aleksandro Puškino afrikietišką kilmę ir jos poveikį asmenybei bei kūrybai. Killensas perteikia žymiausio rusų poeto

asmenybę, žaisdamas mitologija, Freudo sąvokomis bei pabrėždamas Puškino meilės ir neapykantos savo šaliai santykį. Killensas naujai vertina poeto gyvenimą. Svarbiausiu aspektu tampa skausmingas poeto savivokos procesas. Vertintojas teigia, kad poeto identiteto vientisumas yra abejotinas dėl prieštaringų etninių aspektų. Puškiną nuolat kamuoja susvetimėjimo jausmas, „kitoniškumas“. Tik tada, kai sugeba suderinti du savo etninės kilmės aspektus sugriaudamas susvetimėjimo sieną, jis įgyja poeto balsą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: istorinis afroamerikiečių romanas, identiškumas, daugiakultūriškumas, Kitas.

Gauta 2007 07 01

Priimta publikuoti 2007 07 09

Laura Gilda Paccagnella*University of Padua**Dept. Pure and Applied Mathematics**Via Trieste 63, 35121 Padova, Italy**Tel.: (39-049) 82 71 417; (39-049) 82 71 406**E-mail: laurap@math.unipd.it**Research interests: natural language processing, mathematical data bases.***Carlo Minnaja***University of Padua**Dept. Pure and Applied Mathematics**Via Trieste 63, 35121 Padova, Italy**Tel.: (39-049) 82 71 417; (39-049) 82 71 406**E-mail: minnaja@math.unipd.it**Research interests: history of mathematics, etymology of mathematical words, planned languages.***A MATHEMATICAL DICTIONARY FOR ESPERANTO,
ACCORDING TO WORDNET***

*WordNet is a database started in 1985 at Princeton, where the search of a word is based on psycholinguistic theories. In WordNet, information is stored according to syntactic categories and is linked through different types of relations. Both synonyms and polysemous words appear; synonyms are collected in sets called synsets. The database is organized by hierarchies between concepts. Later, EuroWordnet was born, a multilingual WordNet with nine different European languages, and some specific domains have been added to get different WordNets, one for each language and for each subject. We arranged a mathematical WordNet for Esperanto, which is at present limited to nouns, where connections among words are classed as follows: 1) synonym – when two words are synonyms; 2) antonym – when two words have opposite meanings, e. g. *adicio* (addition) and *subtraho* (subtraction); 3) hypernym/hyponym – when a concept is more or less general of another, e.g. *formulo de Taylor* (Taylor's formula) is a hyponym of *formulo*; 4) holonym/meronym – when an object has another as its part, or, on the contrary, it is a part of another one, e.g. *adiciato* (addend) is a part of *adicio*, and *adicio* has *adiciato* as one of its parts; 5) relation – when two words are related, either because they occur in the same situation, or they have the same holonym or hypernym, like *adicio* and *divido* (division), both having *operacio* as a hypernym.*

*The database is stored at the URL: <http://www.math.unipd.it/~minnaja/WORDNETESP/vortaro.html> where a slot is offered. Typing in the word to be sought one gets its antonyms, hypernyms, hyponyms, etc. Hypernyms and hyponyms can be nested: *funkcio* (function) has *funkcio kontinua* (continuous function) as its hyponym, which has in turn *funkcio derivebla* (function with derivative) as its hyponym. We added a link to definitions, formulae and more extended comments; when it deals with a name of a mathematician, the link points to his/her biography (The Mac Tutor History of Mathematics Archive, in English).*

KEY WORDS: WordNet, mathematical dictionary, Esperanto, word taxonomies.

---

* The authors thank Prof. F. Sullivan for helping with the English version.

1. Dictionaries in Esperanto: a short introduction

Esperanto was launched in 1887 through the first book in Russian, with title and author as follows:

Др ЭСПЕРАНТО
МЕЖДУНАРОДЫЙ
ЯЗЫКЪ

and in the same year the versions in Polish, French and German came out; the edition in English was issued in the following year. The name of the author, Dr. Esperanto, was the pseudonym of Lejzer Ludwik Zamenhof, a Polish ophthalmologist.

So, the very first Esperanto dictionary was attached to the first grammar in Russian: it was printed on a unique large page and had 917 roots with their translations. We speak about roots, because many words can be regularly formed from just one root, and the regularity of making words was, at the beginning, the main argument for the easiness of an “artificial” language, as it was called at that time, or a “planned” language, as we would say today.

At the end of 1888 the *Plena vortaro Rusa-Internacia* (Full Russian-International Dictionary) came out: it is the first dictionary *from* an ethnic language *into* the international one. The name “Esperanto” was not yet generally used: its first appearance was in some Russian announcements in the review ҚҫӇӇ in 1888 written by Zamenhof himself, where he calls his language “Всемирный Языкъ Эсперанто”, in order to distinguish it from other projects also having the epithet “international”. This dictionary included nearly 500 new roots, mainly of international origin; but precisely because it was from Russian into Esperanto, it remained not very widely known, and subsequent dictionaries did not incorporate all the words it listed.

Finally, in 1893 (with date of issue 1894) the so called *Universala vortaro* (Universal Dictionary) in five languages (German, French, English, Russian, Polish) proposed 1710 more roots, so at that time the whole corpus was of 2627 roots. Of

course, roots in Esperanto were translated by complete words into the different ethnic languages, according to the morphological meaning of each root. This dictionary became the standard, as the first General Congress of Esperantists, which took place in 1905 at Boulogne-sur-Mer, considered it as an essential part of the fundamental texts and stated that it would not be changed. The language was to develop like an ethnic language, by way of neologisms and archaisms, but these words will never change their meanings or their spelling.

Some dictionaries devoted to specific subjects began to appear in the first years of the 20th century; the first papers on mathematics appeared in France (Bardellé 1901) and in Italy. In particular, Dr. Ceretti (1903) wrote a small Italian-Esperanto mathematical dictionary: just a few pages, but with some interesting insights. The first sufficiently rich text of mathematics fully in Esperanto appeared a couple of years later (Bricard 1905): a 60-page booklet with sections concerning arithmetic, algebra, analysis, geometry and mechanics, involving 472 specifically mathematical words.

Then, further dictionaries were issued, especially for mathematics or for general science. Some specific dictionaries for different subjects used to appear as the second part of the Yearbook of the Universal Esperanto-Association, at that time, and even now, the greatest association of the Esperanto-speaking community. In such a series, a 1031-word mathematical dictionary appeared in 1954 (Bean 1954).

A very interesting effort was made in 1980, when a mathematical lexicon in eight languages, with Esperanto as the leading one, was issued in Germany (Hilgers and Yashovardan 1980). It was a significant initiative, not so much for the number of words, just 460, but for the fact that the other seven languages were the languages of the European Community of that time: Danish, Dutch, English, French, German, Italian, Portuguese. Some words had their equivalents also in Irish,

Greek, Spanish and Turkish, announcing in advance the coming of other countries into the European Community. Concise, but precise, definitions were in Esperanto.

Further dictionaries became bigger and bigger: the *Matematika Vortaro Esperanta-Ceha-Germana* (Esperanto-Czech-German Mathematical Dictionary), by Jan Werner (1990), issued by the International Academy of Sciences San Marino, has 3722 words, and it is up to now the most extensive mathematical dictionary in Esperanto. Its second edition can be downloaded for free at: rasmus.uib.no/~st01490/esperanto/JanWerner.pdf.

At present the most modern and really the best such dictionary is the *Matematika vortaro kaj oklingva leksikono* (Mathematical Dictionary and 8-languages Lexicon) by Marc Bavant (2003), a French engineer, published in the Czech Republic. It is not so rich in entries, only 1328, but many words can be found through the examples. In addition, there are several plates with the names of symbols, curves and other specific situations. The eight languages are Esperanto as the leading one, and then Czech, German, English, French, Hungarian, Polish and Russian. There are also some very interesting historical comments about previous dictionaries and the evolution of the meanings of the words.

This brief look at the mathematical dictionaries in Esperanto has considered both traditional alphabetically-ordered dictionaries and some types of small encyclopedias, where words are explained by their use in texts. Two of these dictionaries, namely those of Bricard and Bavant, also arrange a sort of hierarchy among terms.

2. WordNet and its Extensions

2.1 General principles

Let us now have a look at the way WordNet is arranged. A traditional dictionary is based on historical procedures for the classical ways to organ-

ize information: words are listed alphabetically, in order to facilitate searches. Their meanings are usually listed in order of their frequencies of use, or, less often, in order of the historical use, or, sometimes, in a nested order: the most general is registered first, and more and more particular meanings come afterwards.

Another way to organize information is to collect words in different groups according to their meanings: synonyms and similar meanings are put together; the list is no longer alphabetical, so the search must be done a different way.

An elementary way to classify words is to divide them according to their morphological categories. This looks to be easy, but it involves strong differences depending on the different languages. In English, for instance, the difference between nouns and adjectives is very weak: a lot of nouns behave like adjectives when they are put in some positions, or at least they should be translated into other languages by adjectives. In similar cases, German or Esperanto make a frequent use of compound words; French and Italian prefer the use of adjectives or development of the couple of neighboring nouns into a noun and a genitive phrase.

WordNet is a system of lexical search for English, based on up-to-date psycholinguistic theories. It has been developed at the Cognitive Science Laboratory of Princeton University (Miller *et al.* 1990). This is not the first attempt in this field, of course, several dictionaries having been constructed with this goal. The Duden Wörterbuch, for instance, is of this type, and it has the Esperanto version by Rüdiger Eichholz (1988); another good example just for Esperanto is Mariano (1980). There are also dictionaries listing both synonyms and antonyms.

Ontology is usually thought of as a philosophical discipline, far away from the world of Information Technology. In philosophy it is a branch of metaphysics and it concerns the study of being or existence and their fundamental categories.

In Information Technology an ontology is the attempt to formulate an exhaustive and conceptual scheme in a specific domain. The net and the communication through it have made the ontological aspects of information strategic. In order to organize information, the contents become fundamental. The most widely accepted definition of ontology is that of Tom Gruber (1993): “ontology is an explicit specification of a conceptualization”.

We will deal now with lexical ontologies, which mark a language or more than one language, or one of its parts. A lexical ontology is independent of the domain and expresses the semantics of linguistic constructions. We would like to express two features:

- a lexical knowledge, constituted by a set of words (strings of characters);
- a semantic knowledge, collecting the word meanings and the relations between them.

WordNet fulfils these features, as it allows one not only to take in the meaning of a word, as in a dictionary, but, above all, it gives relations with other words based on their meanings.

At first glance, WordNet may look like an on-line dictionary, but it is really used as a lexical ontology (WordNet, without date¹). As we said before, in a traditional dictionary words are listed alphabetically, and their meanings are listed in accordance with their frequencies. The search can get tedious. In WordNet, information is stored in accordance with both the syntactic categories and the meaning, and there is a connection through different types of hierarchical relations.

WordNet classifies words via two concepts: the Word Form, i. e., the written form, and the Word Meaning, i. e., the concept expressed. So the initial point of the WordNet classification of the words is the relations between the headword and the meaning. For instance, the word *function* can have several meanings, as *mathematical relation*,

subroutine, *religious ceremony*, and it can be a verb, too. On the other hand, in mathematics it has some synonyms, like *application*, *map* and so on.

A Lexical Matrix can be constructed this way: the meanings are put in the rows and the headwords in the columns. When a word matches a meaning, the square of the matrix is filled; when there is no match, it remains empty. Squares filled in the same column indicate that a word has some different meanings; squares filled in the same row indicate that a concept can be expressed by various different words. In this last case, the words are collected in a unique family, called “synonym set”, or, briefly, *synset*.

2.2 Extensions for WordNet: Multilingualism and Specific Domain

A linguistic ontology should have all meanings arising from the different fields of knowledge, and this is very complex. Extensions are of two types: multilingualism and domain-specific.

2.2.1 Multilingualism

The project “EuroWordNet” (Vossen 2001), financed by the European Community (1996-1999), aimed at constructing a consistent and reliable multilingual lexical database and to maintain the diversity and richness of the different languages.

There were nine languages involved in this project: Dutch, English, Italian and Spanish from its beginning, with Czech, Estonian, French, German and Swedish being added in 1998. Big databases were established, nearly 30.000 concepts and 50.000 word senses. Such databases have been very useful for subsequent dictionaries made outside the program itself; e. g., the biggest Lithuanian-English dictionary is based on the WordNet database.

¹ The most recent Windows version is 2.1, released in March, 2005. Version 3.0 for Unix/Linux/Solaris was released in December, 2006.

Each database is structured following the same guidelines as Wordnet, i. e., synonyms are gathered in synsets, which are associated to the synsets of the Princeton WordNet, in order to create a multilingual database.

The equivalence relations among synsets of different languages are realized by a structure called an Inter-Lingual-Index (ILI). An ILI uses essentially the English WordNet with the addition of specific concepts from other languages. In Diagram 1 we have an example of the architecture, dealing with the word “drive”. This word in English is compared with Spanish, Dutch and Italian words having the same meanings. As the diagram shows, the word is linked to the general ontology about traffic, which is independent of the language. The ethnic languages refer, in turn, to the ILI.

ILI is in English, but its function is just for the connection among the different databases: further extensions of the database use ILI as a set of concepts.

The Top-Concept Ontology is a common structure for the most important concepts of all wordnets in the different languages. It consists of 63 basic semantic groups and 1610 fundamental concepts common to all languages.

The Domain Ontology is important in order to separate specific words from generic ones; this is important for solving problems of ambiguity.

Sometimes a concept does not exist in a specific language, while it exists in another. For instance the Italian word *dito* and the Spanish word *dedo* have both the meaning of *fingers* and *toes*, having a more general meaning than the corresponding English word. The inverse happens for

Architecture of the EuroWordNet Data Structure

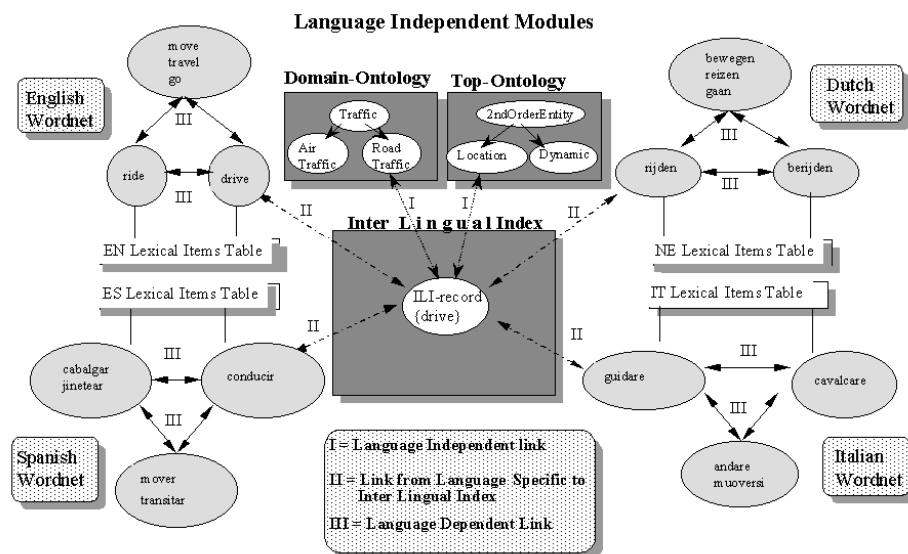
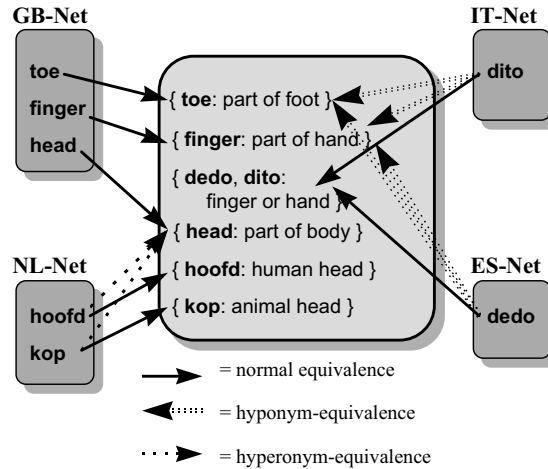

Diagram 1. Scheme of EuroWordNet for word “drive”²

² The diagram is taken from <http://www-ksl.stanford.edu/onto-std/eurowordnet.pdf>

Inter-Lingual-Index Unstructured Superset of Concepts

Diagram 2. Record for a new word in ILI³

the Dutch words *kop* and *hoofd*, which are more specific than the English *head*. In both cases the relation will be realized by adding a new (non-English) record to ILI (look at Diagram 2).

Multilingualism plays an important role in this case, as different languages do not behave in the same way; feelings are not interpreted with the same sense, and often a word in one language needs several terms to be expressed in another language. Although for mathematics this phenomenon is reduced to the minimum, it is, nevertheless, present.

2.2.2 Specific Domains

Generic lexical ontologies have lexical databases containing a knowledge level without specific coverage. Specific databases gather specific concepts, and provide lexical hierarchies. The synsets collected this way have the form of compound words and the co-operation of an expert is crucial in or-

der to establish the right connections among them.

Several specific lexical dictionaries have been developed, mostly for English which now has dictionaries for medicine, art, architecture and geography. Some specific databases also exist for other languages. For Italian, e. g., specific databases have been implemented for the maritime domain and for economics, architecture and law; in particular, a mathematical database has been developed at the Department of Pure and Applied Mathematics of the University of Padova (Giunta, Minnaja and Paccagnella 2005).

3. Architecture of Wordnet

3.1 Hierarchical and semantic relations

WordNet was born in 1985. The most evident difference between WordNet and an ordinary dictionary is that the former divides the lexicon into five syntactic categories: nouns, verbs, adjectives,

³ The diagram is taken from <http://www.ercim.org/publication/ws-proceedings/DELOS3/Vossen.pdf>

adverbs and function words. At present WordNet does not deal with the last category. Nouns are arranged in a lexical memory as hierarchies (hypernyms/hyponyms); verbs are structured in a hierarchy of troponymy (a verb is a troponym of another when it expresses a specific action in comparison of a more general one, e.g. to walk/to move himself/herself). Adjectives, in turn, are arranged as n -dimensional hyperspaces.

WordNet is based on the semantic relations among concepts; among these relations, synonymy plays a fundamental role, but it is not the only one employed. We will deal with the following main classification:

- Synonymy,
- Antonymy,
- Hyponymy/hypernymy,
- Meronymy/holonymy,
- Morphological relations.

Synonymy has a very rigid definition (attributed to Leibniz):

Two concepts are synonymic if the truth value of the sentence does not change when one concept is substituted by the other.

According to this definition, synonyms would be very rare. So a weaker definition is used, not connected to the sentence, but to the relevant context:

Two concepts are synonymic in a linguistic context C if the substitution of one concept by the other in the linguistic context C does not change its truth value.

With this definition, *function* and *map* are synonyms in mathematics, but not in cartography.

Antonymy is a type of relation, which cannot be defined easily and in the same way for all situations, but it is quite common. Usually the antonym of a word x is defined as *not-x*. For instance *rich* and *poor* are usually classed as antonyms, although a person can be not rich, but also not poor.

Hyponymy/Hypernymy is a relation defined as follows:

a concept represented by the synset $\{x_1, x_2, x_3, \dots\}$ is called hyponym of the concept represented by the synset $\{y_1, y_2, y_3, \dots\}$ if we can accept a sentence constructed this way: An x is a type of y .

Hyponymy is transitive and antisymmetric; it generates a hierarchical semantic structure where hyponyms (concept: *son*) are under their hypernyms (concept: *father*).

Meronymy/Holonymy is a semantic relation, and expresses the concept of *part of*:

$\{x_1, x_2, x_3, \dots\}$ is a meronym of a concept expressed by $\{y_1, y_2, y_3, \dots\}$ if we can accept sentences like x is a part of y

The meronymy/holonymy relation is transitive (with the reservations we will explain later) and antisymmetric, and it can be used to construct hierarchical relations. E. g. *beak* and *wing* are meronyms of *bird*, *eagle* is a hyponym of *bird*. So, because of the hierarchical system, *beak* and *wing* are themselves meronyms of *eagle*.

3.2 Developing WordNet

WordNet uses some symbols in its coding; they are pointers which are recognized by the program, which will organize the words in a chart. We list some of them, not all of which will be useful in mathematics.

The symbols for nouns are:

!	Antonym
@	Hypernym
@i	Instance hypernym
~	Hyponym
i	Instance hyponym
#m	Member holonym
#s	Substance holonym
#p	Part holonym
%m	Member meronym
%s	Substance meronym
%p	Part meronym
=	Attribute
+	Derivationally related form

- ;c Domain of synset – TOPIC
- c Member of this domain – TOPIC
- ;r Domain of synset – REGION
- r Member of this domain – REGION
- ;u Domain of synset – USAGE
- u Member of this domain – USAGE

For instance, let us look how the word “Lithuania” is treated:

Lithuania

Noun

1. a republic in northeastern Europe on the Baltic Sea

(synonym) Republic of Lithuania, Lietuva

(hypernym) Baltic State, Baltic Republic

(member-meronym) Lithuanian

(part-meronym) Klaipėda, Memel

As is easy to guess, the category “substance meronym” is useless in mathematics, as well as “substance holonym”. Also the different types of domain are not meaningful in our field.

We do not provide the complete list of the pointers for other morphological categories; here we mention just a few of them: for verbs, an interesting relation is the one indicating cause, for adjectives, pertaining to a noun or being a participle have a specific pointer, as well as the relation of similarity; the derivation from an adjective is pointed out for an adverb.

Many pointers have the reflexivity property, so in the following list we find the relation at left and its reflected one at right, and vice versa.

Antonym – Antonym,

Hyponym – Hypernym,

Hypernym – Hyponym,

Holonym – Meronym,

Instance Hyponym – Instance Hypernym,

Instance Hypernym – Instance Hyponym,

Meronym – Holonym,

Similar to – Similar to,

Attribute – Attribute,

Verb Group – Verb Group,

Derivationally Related – Derivationally Related,

Domain of synset – Member of Domain.

The *source files* have to contain the lexical database, which is the kernel of WordNet, and can be increased with time. WordNet works associating four characteristics to a single word:

- its orthographic form,
- the syntactic category (noun, adjective, verb, adverb),
- the semantic field,
- the sense number, i. e. the number identifying the meaning.

WordNet arranges the words following a deep semantic and morphological analysis, dividing nouns from adjectives and verbs; nouns and verbs are, in turn, divided into semantic fields. Adjectives are divided into two categories: descriptive adjectives and relational adjectives. “Glossa” is a commentary, usually the definition or an example sentence, and it must be included in any synset. In the source file every synset occupies one line. The general syntax is as follows:

{word pointer (glossa)}

Every synset must have at least one headword and the *glossa*; our mathematical WordNet has for every headword at least the semantic field, too.

4. A mathematical database for Esperanto

The aim to create a lexical resource for mathematics which does not give only definitions led us to choose the principles of WordNet as a base for the construction of the dictionary. In addition, such a scheme allows interfacing it with other databases. The mathematical WordNet deals with nouns and has the semantic fields.

A Specific Domain for mathematics has never been established and usually mathematical dictionaries have no taxonomies.

In the present work we show both the most recent changes to the structure of the database and the Esperanto version of the mathematical WordNet. In order to make it easy to enrich the database we have introduced some new structures

and organized a new part, which deals with biographies of mathematicians and formulae, and which has no analogue in other specific dictionaries. In particular, nothing for Esperanto was done in WordNet.

4.1 The source files

Our mathematical WordNet deals only with nouns and organizes them by semantic fields; for instance *bazo* (base) has different meanings in geometry, arithmetic and linear algebra. It is founded on a source file, which is a text file containing a set of strings consisting of four fields:

- identifier of the entry (the headword itself),
- identifier of the subject (e.g. geometry, functional analysis, probability, ...),
- pointer to semantic relations,
- identifier of the definition.

The identifier of the entry deals only with singular nouns, or compound nouns joined by an underscore character. The subject indicates which branch of mathematics is involved; if the word is involved in more than one branch, the main branch is indicated, and the other fields can be found in the definition. The pointer to semantic relations is essential in the construction of the structure; the symbols and the taxonomy are those of WordNet. We made just a couple of changes: in our mathematical WordNet the synonymy relation is marked by symbol S; actually, there are few synonyms in mathematics, but they are not completely absent. In addition, we introduced a new relation R with the meaning “in relation with”. Other relations have the same pointer symbols as WordNet. Finally, the identifier of the definition is the *glossa*.

The subject identifies the concept uniquely. The classification of the mathematical subjects follows the Dewey classification used in libraries. The subjects are:

#1 Mathematics (in general) and Biographies,

- #2 Algebra,
- #3 Arithmetic,
- #4 Topology,
- #5 Analysis,
- #6 Geometry,
- #9 Applied mathematics.

The scheme is hierarchical, so, for instance, we indicated algebra (general) by #2, rings, groups and modules by #21, algebraic equations, logarithms, exponentials by #23; general analysis is indicated by 5, real analysis by #51, theory of functions by #55; applied mathematics is indicated by #9, operational research by #96 and so on.

This dictionary is for students and for novices of mathematics, so the *glossa* plays a crucial role. Therefore we created a file devoted just to the *glossa*, so it can be enriched without burdening the other source files.

Every line of the noun file is structured this way:

```
{headword identifier_subject [f1,pointer]
[f2,pointer],..., [fn, pointer] (identifier_glossa)}
```

where the square brackets indicate that the fields included are optional.

The variables in the line can take the following values:

- *headword* is the form of the word to which the synset represented by the line is related, and it is its main key;
- *identifier_subject* is given by the key of the subject to which the headword refers; it has the numerical value of the mathematical subject according to the classification mentioned above;
- the pairs *f_i,pointer* are constituted as follows: *f_i* is another headword, *pointer* is a symbol which connects *f_i* to the main headword and is one of the symbols mentioned in Section 3;
- *identifier_glossa* is the headword itself and points to the corresponding definition, which can be enriched by examples, formulae and comments.

In mathematics some relations do not happen; e. g., distinctions between part meronyms, substance meronyms and member meronyms are meaningless; so pointers have been restricted to the following types:

- ! Antonym
- @ Hypernym
- ~ Hyponym
- #p Part holonym
- %p Part meronym
- S Synonym
- R Relation

Our *identifier_glossa* is merely a string included between round brackets. It points to another file, apart from the main source file of the nouns, so it can be managed autonomously. This *glossa* file describes the headword itself: it is a definition, or an explanation, or a formula with a comment or an example, or a complete biography when it deals with a mathematician. Everything is in Esperanto, except the last case, where the biography is obtained by a link to a specific URL in English.

4.2 Examples

Let us show, as an example, how the source file with headword *operacio* (operation) appears:

```
{operacio 2 operacio_binara,~
operacio_ekstera,~ operacio_interna,~
inversigo,~ adicio,~ subtraho,~ multipliko,~
divido,~ konjugo,~ radikado,~ potencigo,~
transpono,~ malvastigo,~ kunligo,~ kunfaldo,~
logaritmo,~ derivado,~ integrado,~ operatoro,R
elemento_neutra,R operaciato,%p rezulto,%p
strukturo_algebra,R (operacio)}
```

In the *glossa* the definition, or a useful comment, or a biography are registered.

The programs operating on these files have been created and improved over the years (Croin 2004, Giunta, Minnaja and Paccagnella 2005, Niero 2007).

The word search must be done at the following URL: <http://www.math.unipd.it/~minnaja/WORDNETESP/vortaro.html>

A screen opens with directions (in Esperanto) for the word search, and with a slot to insert the word. If a full expression is searched, the single words must be joined into only one word by use of the underscore character, and the adjective follows the noun. The spelling used for the word being sought in Esperanto is the x-system, and the breve over “u” must be omitted. Clicking on “sercxu” (search), one gets the result.

For instance, let us apply the procedure to the example above. We type “*operacio*” in the slot and we get the screen for “*vorto: operacio*” (word: operation) with the following result (“*rezulto*”):

Vorto: operacio

Rezulto:

TEMO: Algebro (gxenerala)

DIFINO

regulo au aro da reguloj asociantaj al n elementoj donitaj en difinita ordo alian elementon (au aliajn elementojn) nomata(j)n rezultato de la operacio
HIPONIMOJ DE operacio

operacio_binara

operacio_ekstera

operacio_interna

inversigo

adicio

subtraho

multipliko

divido

konjugo

radikado

potencigo

transpono

malvastigo

kunligo

kunfaldo

logaritmo

logaritmo_dekuma

logaritmo_de_Briggs

ogaritmo_natura

logaritmo_kompleksa

ogaritmo_nepera

modulo_de_logaritmo

derivado

integrado

HIPERNIMOJ DE operacio

Neniu elemento

MERONIMOJ DE operacio

operaciato

rezulto

HOLONIMOJ DE operacio

Neniu elemento

SINONIMOJ DE operacio

Neniu elemento

ANTONIMOJ DE operacio

Neniu elemento

EN RILATO KUN operacio

operatoro

elemento_neutra

strukturo_algebra

As is easily seen, the definition comes at the beginning; then the various relations to the headword (hyponyms, hypernyms, meronyms, holonyms, synonyms, antonyms and relation in general) are represented by nests, and every entry of the nest has, in turn, its synset. When no entry matches a specific relation, the result offers: *neniu elemento* (no elements). We remark that a hyponym (son) of *operacio* is *adicio* (addition), and if we go back to the URL and type in *adicio* we find that *operacio* is its hypernym (father):

Vorto: adicio**Rezulto:**

TEMO: Aritmetiko

DIFINO

operacio kiu aldonas kvantojn unu al la alia kaj

kunigas ilin en unu solan, nomatan sumo

HIPONIMOJ DE adicio

Neniu elemento

HIPERNIMOJ DE adicio

operacio

MERONIMOJ DE adicio

adiciato

sumo

HOLONIMOJ DE adicio

Neniu elemento

SINONIMOJ DE adicio

Neniu elemento

ANTONIMOJ DE adicio

subtraho

EN RILATO KUN adicio

multipliko

divido

Another example is *funkcio* (function), which has several hyponyms and hypernyms:

Vorto: funkcio**Rezulto:**

TEMO: Analitiko (gxenerala)

DIFINO

bildigo, precipe kiam la fonta kaj cela aroj

konsistas el nombroj;

vd. ankaŭ korespondo

HIPONIMOJ DE funkcio

funkcio_abela

funkcio_barita

funkcio_kontinua

funkcio_derivebla

funkcio_de_klaso_Cn

funkcio_holomorfa

funkcio_elvolvebla_en_serion_de_Taylor

funkcio_analitika

funkcio_de_Bessel

funkcio_de_Diricxlet

funkcio_fucxsia

funkcio_integralebla

funkcio_integrala

funkcio_kunligita

funkcio_meromorfa

funkcio_monotona

funkcio_kreskanta

funkcio_kreskanta_strikte

funkcio_malkreskanta

funkcio_malkreskanta_strikte

funkcio_perioda

funkcio_trigonometria

sinuso

kosinuso

tangento

funkcio_inversa

funkcio_plurvalora

funkcio_unuvalora

HIPERNIMOJ DE funkcio

rilato_binara

rilato

MERONIMOJ DE funkcio

argumento

celo-aro

fonto-aro

valoro

HOLONIMOJ DE funkcio
Neniu elemento
SINONIMOJ DE funkcio
apliko
korespondo
bildigo
transformo
ANTONIMOJ DE funkcio
Neniu elemento
EN RILATO KUN funkcio
vastigo
malvastigo

As seen in the previous example, in the noun
“`funkcio_elvolvebla_en_serion_de_Taylor`”
(function which can be expanded
in Taylor’s series)

the name of a mathematician appears. At the School of Mathematics and Statistics of the University of St. Andrews (Scotland) an URL collecting biographies of mathematicians (in English) is available on line: The MacTutor History of Mathematics Archive (<http://www-gap.dcs.st-and.ac.uk/~history/BiogIndex.html>). The Mathematical WordNet has been extended to these mathematical biographies. When looking at the word “Taylor” we have the following result, where the link points to the biography of Taylor:

Vorto: Taylor

Rezulto:

TEMO: Gxenerala matematiko kaj Biografioj
DIFINO
Brook Taylor 1685-1731, anglo
HIPONIMOJ DE Taylor
    `funkcio_elvolvebla_en_serion_de_Taylor`
    `funkcio_analitika`
    `formulo_de_Taylor`
HIPERNIMOJ DE Taylor
Neniu elemento
MERONIMOJ DE Taylor
Neniu elemento
HOLONIMOJ DE Taylor
Neniu elemento
SINONIMOJ DE Taylor
Neniu elemento

ANTONIMOJ DE Taylor
Neniu elemento
EN RILATO KUN Taylor
Neniu elemento

If we go back to the URL and search for
“`formulo_de_Taylor`” we get the following result:

Vorto: `formulo_de_Taylor`

Rezulto:

TEMO: Kompleksa analitiko
DIFINO
formulo; gxi estas utila por aproksimi funkcion
havantan derivaxojn en cxirkaujxo de punkto
pere de polinomo
HIPONIMOJ DE `formulo_de_Taylor`
Neniu elemento
HIPERNIMOJ DE `formulo_de_Taylor`
    formulo
    Taylor
MERONIMOJ DE `formulo_de_Taylor`
    `resto_de_formulo`
HOLONIMOJ DE `formulo_de_Taylor`
Neniu elemento
SINONIMOJ DE `formulo_de_Taylor`
Neniu elemento
ANTONIMOJ DE `formulo_de_Taylor`
Neniu elemento
EN RILATO KUN `formulo_de_Taylor`
`formulo_de_MacLaurin`
`serio_de_Taylor`

where “formulo” is a link for a definition of the formula. A click on it gives the following text, which is an extended definition with a short comment:

This mathematical WordNet can be easily extended with new terms and new morphological categories.

Ĉe funkcio $f(x)$ havanta derivaxojn sinsekvajn oni nomas *formulo de Taylor* la egalajon

$$f(x+h) = f(x) + hf'(x) + \frac{h^2}{2!}f''(x) + \frac{h^3}{3!}f'''(x) + \dots + \frac{h^{n-1}}{(n-1)!}f^{(n-1)}(x) + R_n(h)$$

kiun oni povas skribi pli kompakte

$$f(x+h) = \sum_{i=0}^{n-1} \frac{h^i}{i!} f^{(i)}(x) + R_n(h)$$

kie la 0-orda derivaĵo koincidas kun la funkcio mem, kaj laŭ konvencio oni metas $0! = 1$. La lasta termo nomiĝas *resto de Taylor* kaj ĝi estas infinitezimo kun h de ordo pli granda ol $n-1$.

References

- BARDELLÉ, CH., 1901. L'Esperanto et les Mathématiciens. *L'Enseignement mathématique*, 444-445.
- BAVANT, M., 2003. *Matematika vortaro kaj oklingva leksikono*. Dobujichovice: Kava-Pech.
- BEAN, C. M., 1954. Matematika terminaro. In: *Jarlibro – Dua parto*. Rotterdam: UEA, 39-77.
- BRICARD, R., 1905. *Matematika terminaro kaj kres-tomatio*. Paris: Hachette.
- CERETTI, U., 1903. Matematica ed Esperanto. *Rivista di Fisica, Matematica e Scienze Naturali*, IV, 45, Sett. 1903, 1-16.
- CROIN, S., 2004. *Sviluppo di un dizionario matematico nella struttura di WordNet* (Development of a mathematical dictionary in the WordNet structure). Thesis (MA). Univ. Padova, Engineering, Academic Year 2002-2003.
- EICHHOLZ, R., 1988. *Esperanta Bildvortaro*. Mannheim: Bibliographisches Institut.
- HILGERS, R.; YASHOVARHDAN, Hrg., 1980. *EG-Wörterbuch mathematischer Begriffe*. Alsbach: Leuchtturm.
- GIUNTA, A.; MINNAJA, C.; PACCAGNELLA L. G., 2005. Extending the Italian WordNet with the Specialized Language of the Mathematical Domain. *Grundlagenstudien aus Kibernetik und Geisteswissenschaft*, 46, 3: 3-12.
- GRUBER, T. R., 1993. A Translation Approach to Portable Ontologies. *Knowledge Acquisition*, 5(2): 199-220.
- MARIANO, M., 1980. *Esperanto-Vortaro per temo-tabeloj* (Esperanto-dictionary by subject tables). Ascoli Piceno: Gabrielli.
- MILLER, G. A.; BECKWITH, R.; FELLBAUM, C.; GROSS, D.; MILLER, K., 1990. WordNet: an On-line Lexical Database. *International Journal of Lexicography (special issue)*, 3 (4): 235-312.
- NIERO, F., 2007. *WordNet e sue applicazioni. Revisione e implementazione di un database di termini matematici* (WordNet and its applications. Revision and implementation of a database of mathematical terms). Thesis (MA). Univ. Padova, Engineering, Academic Year 2005-2006.
- VOSSSEN, P. ed., 2001. *EuroWordNet* [online]. Available from: <http://www.illc.uva.nl/EuroWordNet/> [Accessed 27 May 2007].
- WERNER, J., 1990. *Matematika Vortaro Esperanta-Ceha-Germana*, Poprad: Akademio Internacia de la Sciencoj (AIS) San Marino.
- Wordnet*. Available from: <http://www.cogsci.princeton.edu/~wn/> [Accessed 27 May 2007].

Laura Gilda Paccagnella

Padujos universitetas, Italija

Moksliniai interesai: natūraliųjų kalbų apdorojimas, matematinės duomenų bazės.

Carlo Minnaja

Padujos universitetas, Italija

Moksliniai interesai: matematikos istorija, matematinė žodžių etimologija, dirbtinės kalbos.

MATEMATIKOS TERMINŲ ŽODYNAS ESPERANTO KALBA PAGAL WORDNET

Santrauka

WordNet yra duomenų bazė, veikianti nuo 1985 metų Princetono universitete. Joje žodžio paieška grindžiama psicholingvistinėmis teorijomis. Bazėje WordNet informacija yra saugoma pagal sintaksines kategorijas ir yra sujungta įvairiais santykių tipais. Yra ir sinonimų, ir poliseminių žodžių; sinonimai yra

skirstomi į grupes, vadinamas sinonimų eilėmis (*synsets*). Visi konceptai duomenų bazėje yra hierarchiškai struktūruoti. Vėliau buvo sukurta duomenų bazė EuroWordNet. Tai daugiakalbis WordNet, parengtas devyniomis Europos kalbomis. Be to, jis buvo papildytas tam tikromis sritimis, kad atsirastų skirtingi WordNet, po vieną kiekvienai kalbai ir dalykui. Mes sukūrėme matematikos terminų duomenų bazę WorNet esperanto kalba. Bazėje šiuo metu yra tik daiktavardžiai, o santykiai tarp žodžių yra klasifikuojami taip: 1) sinonimas – kai du žodžiai yra sinonimai; 2) antonimas – kai du žodžiai turi priešingas reikšmes, pvz., *adicio* (*sudėtis*) ir *sutraho* (*atimtis*); 3) hiperonimas/hiponimas – kai konceptas yra daugiau ar mažiau bendresnis nei kitas, pvz., *formulo de Taylor* (*Tayloro formulė*) yra *formulo* hiponimas; 4) holonimas/meronimas – kai vienas objektas turi savyje kito objekto dalį ar, atvirkščiai, jis yra kito objekto dalis, pvz., *adiciato*

(*dėmuo*) yra dalis *adicio*, o *adicio* turi *adiciato* kaip vieną iš savo dalių; 5) santykis – kai du žodžiai yra susiję tuo, kad jie yra toje pačioje situacijoje, ar tuo, kad jie turi tą patį holonimą ar hiperonimą, pvz., *adicio* ir *divido* (*dalinimas*) hiperonimas yra *operacio*. Šios duomenų bazės prieiga: <http://www.math.unipd.it/~minnaja/WORDNETESP/vortaro.html>. Įrašius norimą žodį, jums bus pateikti antonimai, hiperonimai, hiponimai ir kt. Hiperonimai ir hiponimai gali būti įterpti – *funkcio* (*funkcija*) hiponimas yra *funkcio kontinua* (*tęstinė funkcija*), o šio hiponimo hiponimas yra *funkcio derivebla*

(*išvestinė funkcija*). Visa tai mes papildėme nuoroda į definicijas, formules ir išsamius komentarus. O tais atvejais, kai užklausa siejama su matematikų vardais, pateikiama nuoroda į jų biografiją (The Mac Tutor History of Mathematics Archive, anglų kalba).

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: WordNet, matematikos terminų žodynas, esperanto, žodžio taksonomijos.

Gauta 2007 11 12
Priimta publikuoti 2008 04 09

Vaiva Zuzevičiūtė*Vytautas Magnus University**Faculty of Social Sciences**Department of Education**Donelaicio 52-304, LT-44244 Kaunas, Lietuva**Tel. / fax: (370–37) 32 78 21**E-mail: v.zuzeviciute@smf.vdu.lt**Research interests: learning strategies of students in tertiary education.***Edita Butrimienė***Vytautas Magnus University**Faculty of Social Sciences**Department of Education**Donelaicio 52-304, LT-44244 Kaunas, Lietuva**Tel. / fax: (370–37) 32 78 21**E-mail: e.butrimiene@smf.vdu.lt**Research interests: education, ICT based education.*

**INTERPRETATION OF E-LEARNING IN THE FRAMEWORK
OF SOCIO-CULTURAL SYSTEM: ADEQUACY BETWEEN
THE OPPORTUNITIES AND STUDENTS AND LECTURERS' NEEDS**

The increased economic and social role of knowledge changes patterns of learning. This article aims at analyzing the e-learning as a socio-cultural systemic model, which depends on congruent processes that take place within it. This e-learning systemic model has been designed with the consideration of literature and documents analysis. Methods of literature, document analysis and empiric research (aimed at finding out students' and lecturers' approach towards E-learning) were employed for the development of this article. This preliminary research paper aims at: 1) The concept of the e-learning socio-cultural system is addressed in the first part of the article. 2) The prerequisites for a systemic analysis of e-learning are highlighted in the second part. 3) In the third part of the article results of an empiric research aimed at finding out students' and lecturers' approach towards e-learning.

The research findings disclosed that: 1) It can be stated that e-learning is possible to investigate as a socio-cultural system collected from many objects. Key components of each object are: participants; technologies (ICT); processes, relationship; materials (information). The surrounding system of all of them is knowledge society. All these systems differ one from another in regard to time and place dependently on applied ICT. 2) Under the outcome of empiric exploratory research, more than one third of students and lecturers think that they exploit possibilities that ICT provides in learning insufficiently. Students identify search for information on the internet and work with text edit software to all ICT possibilities provided to learning. 3) Lecturers think that they exploit possibilities that ICT provides in their work sufficiently. 4) Students exploit possibilities that ICT provides in learning not as regularly as it is expected by lecturers.

KEY WORDS: *e-learning, blended learning, Information and Communication technology, education.*

Introduction

A rapid and continuous change of ICT as well as its diversity influences both social order and modern teaching and learning process. It is indicated in the possibility study project under the European scientific research space context of Lithuanian humanitarian and social science concerning infrastructural expansion (Lietuvos humanitarinių... 2005) that “the increased economic and social role of knowledge changes patterns of modern scientific research. The boundaries of traditional disciplines are likely to disappear; their evaluation criterion is to be not as much their scientific novelty and acknowledgement in the academic society as the applicable innovation and effectiveness of knowledge”. The application of information and communication technologies in the educational process is namely valuable under this approach.

Problem. In a recent university, at the same time there exist traditional as well as qualitatively new educational environments enriched with information and communication technologies that create prerequisites for e-learning. The research issue, for the analysis of which, the article pays the most attention is related to “what the e-learning structure is”?

Object of the Article. Interpretation of the socio-cultural system under the e-learning context.

Aim of the Article. To reveal perspectives of the e-learning analysis as a socio-cultural system.

Methodology of the Article. It is based on the theoretical paradigm of structuralism (Levi-Strauss (1908) (Bitinas 2005; Glazer 1994)) and the branch of the cognitive theory – constructionism (Piaget (1896-1980) (Huitt, Hummel 2003)).

Method of research. There were applied analysis of scientific literature and documents as well as empiric exploratory research and qualitative research (questionnaires). The statistic descriptive analysis was carried out for the

indication of interaction performers’ (students’) attitudes.

The concept of the sociocultural system in e-learning

Analyzing e-learning as a concept of the socio-cultural system, the concepts of information and communication technologies, e-learning and socio-cultural system have to be defined too.

In the literature there are a lot of definitions concerning information and communication technologies. Thus, after having summarized various authors’ thoughts (Heeks 1999, Wentling *et al.* 2000), it can be stated that information technologies are computers and information that is controlled with computers (operational systems, applied software), and communicational technology involve local net/intranet, internet, mobile connection, a telephone net allocated to general purposes and any radio net for data transferring.

According to Castells (2005, p. 87), the social dimension of the revolution in information technologies is made to obey the law of technological and social intercourse under Kranzberg: „*the technology is neither good nor bad nor neutral*”. Shields and Behrman (2000) notice that *equality of digital opportunity* (quality of information and communication technologies, author), becomes a synonym to *equality of educational opportunity*. Then the main aim of integration of information and communication technologies into educational process, would be to design a new informative dynamic model that is suitable for the development of students’ skills that are related to communication, critical thinking as well as to independent and responsible performance. Due diverse authors (Conole 2004, Kompiuterinės leksikos... 2001-2005, Osguthorpe, Graham 2003, Wentling *et al.* 2000): e-learning is learning for the efficiency of which there are applied information and communication technologies (computers, local area networks,

internet, mobile technologies, etc.). E-learning may have several models: from traditional learning, enriched with information and communication technologies, to one that is completely based on information and communication technologies and is going on in the virtually designed environment. E-learning also emphasizes the interactivity of learning and the learner's activity. E-learning may be synchronous or asynchronous as well as unlimited in regard to place and time.

The title of the socio-cultural system (Ščedrovskij, Lefevr, Mamardašvili) consists of two words – socium and culture. Socium (mankind and people) involves the most different constituents that in one or another way have arranged a system. An exclusive unitary element of a socium (an indivisible system) is a person (Kvedaravičius 2006). The socium possesses a natural origin that has not been created by a person. Urbonaitė (1999) draws a conclusion that culture is not anything else than the level of the conscious human's action, based on the certain value system, in accordance with that the primal stage of any issue is exchanged due to an advanced idea. Culture is an exclusive phenomenon, i.e. an artificially designed system that later naturalized (Kvedaravičius 2006). Natural systems can evolve, and artificial ones can develop. Urbonaitė (1999) defines the information culture as a whole of social values, standards and experience that enables the application of stored information base in communication operations as well as its expansion. On the one hand, a social-cultural system that belongs to a social group; on the other hand; it exists in the culture. On the one part, such systems are ones, which establish culture, on the other part, they are restricted by culture. Culture supposes parameters and criteria, permissible norms, tendencies and taboo zones for their functioning. In other words, culture conditions “behavior, efficiency and effectiveness” of a social-cultural system (Urbonaitė 1999).

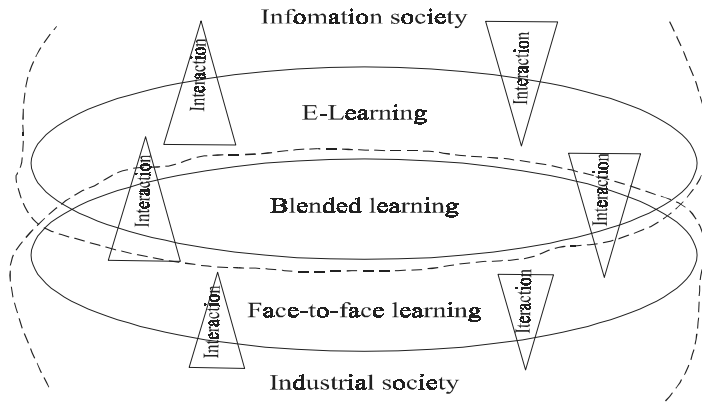
In summary of various authors' thoughts, it can be claimed that the socio-cultural system of e-learning is a system where for the increase of efficiency in learning there are applied information and communication technologies that have been artificially designed by a human being and influence the development and structure of this system.

Prerequisites of e-learning as a socio-cultural system

In 2004, Conole foresaw the main guidelines for a ten-year period. One group of questions to be analyzed according to Conole (2004) is called: e-learning structures and processes. He states that the integration stage of modern information and communication technologies into learning process can be called just a primary exploitation of potential.

Castells (2005) distinguishes the essential characteristics of the new paradigm of information and communication technologies:

1. Information is the basic stock and information and communication technologies affect information;
2. The influence of new information and communication technologies is penetrative. Information is a constituent of all human activities; consequently, a new technological environment directly designs all operations of individual and collective activities;
3. A network, the basis of which is information and communication technologies, can already be implemented into diverse operations and structures physically. Due to Kelly (1995) “the only type of an organization that is able to expand (according to author: develop, improve.) without a prejudice as well as to store knowledge apart from outside help, is Network”;

Figure 1. E-learning as a social-cultural system

4. Information and communication technologies are flexible. That enables the alteration of operations, modification of structures and institutions as well as their substantial change, while reorganizing their constituents. There appear new social forms and operations that have been conditioned by new information and communication technologies;
5. Gradually, the peculiar technologies join into a very integrated system, where old and single technologies become inseparable/integral ones.

According to Bitinas (2006), such components make complex self-controlled systems: goals which are sought by subjects; tools to achieve these goals; feedback (information) that reveals precise realization; tools for taking solutions. According to Kirkman (2000) and Verhoest and Cammaerts (2001), Alampay (2006) explains what the universal access of ICT is, and separates such three levels: infrastructure; service, the basis of which is ICT; contents (information, knowledge, communication opportunities). Such an explanation can also be comprehended as a system. The basic factor of such a system is a human being, as in this case

there are discussed human's possibilities to access and systematize information and communication.

Castells (2005) highlights that only a special analysis and empiric observations will enable the determination of interaction outcome related to information and communication technologies and newly emergent social forms. According to the literature (Osguthorpe, Graham 2003, Rentroia-Bonito, Pires Jorge 2004), ICT-based educational environments, in regard to information and communication technologies applied in learning, differ one from another under the aspect of place and time. That is conditioned by the variety of information and communication technologies, applied in learning. Such educational environments can also be considered being a social-cultural system. The more technological tools there are applied, the greater requirements for the developed structure of educational environment, the closer relationship between an instructor (or lecturer) and a student.

To conclude all authors thoughts and taking into consideration logics (Glazer 1994), ICT-based Education process (e-learning) can be explained as a social-cultural system (1 figure).

The surrounding system of the one is knowledge society.

Its basis is a complex transformation of capital and technologies into knowledge (Ducker 2001).

According to Castells (2005) the development model of information establishes a particularly close relationship between culture and production power. Consequently, you can wait for the appearance of historically new social interaction, management of society and forms of social alternation. According to systematic logics (Bitinas 2005, Glazer 1994, Castells 2005), and

“Lithuanian situation in e-learning, National Report” (2005) Figure 1 reflects ICT-based Education process (or e-learning) and how social-cultural system can be divided into objects: virtual learning and blended learning (Table 1).

During the analysis of the object parts of e-learning as a socio - cultural system provided in Table 1 and according Castells (2005), it can be noticed that all of them are united by technologies (ICT), participants (student and lecturer), processes (educational interaction, all processes that guarantee operation and development of a system) and materials (information) (2 Table).

Table 1. Objects e-learning as a social-cultural system.

Object parts of a social-cultural system	Indicative definition	Objects of a social-cultural system
Virtual University/ e-university/ Interactive University	A University with no campus, providing courses accredited by its constituent/consortium national or international University members, sometimes in partnership with commercial publishers. Professional tutorial support.	Virtual learning
Videoconferencing/ teleconferencing	Desktop and group video-conferencing systems which provide 2-way and multi-way interactivity between student and professor	
Distance Education/ Distance Learning/ Virtual Learning	Focuses on students separated in time and space from their peers and professors	
E-Learning/ on-line learning/ web-based learning	Delivery of courses/modules where most teaching, learning & student support occurs by interactive internet & computer technologies.	
Open/Flexible Learning	“Courseware”/learning materials - digital or paper-based - distributed electronically or by post. Tutorial support by correspondence and occasional meetings. In some cases, audio and video media can augment this system, with group tutorials via audio-conferencing.	Blended learning
Distributed learning	This can include a “mix” of delivery methods, including “blended learning”, which integrate various technological methodologies with “traditional teaching”	
Blended learning	A combination of e-Learning and classroom-based courses	

Table 2. General structure of object parts of e-learning as a social-cultural system

	Communication	Place	In relation to time	In relation to information
Participants	Student Lecturer	1.Can be in one place 2.Can be in different places	Process participants can work: 1. At the same time; 2. At a different time.	Create an extra value of information
Technologies	Guarantee communication	Warrant a possibility to work anywhere	Provide with an opportunity to work in any time	Guarantee security of information, communication and copying, analysis, etc.
Processes, relationship	Can be single-sided or reciprocal	1.Depend on place 2.Independent on place	Can occur: 1. At the same time; 2. At a different time.	Resulting, functioning, reproduction, organization, management, control, creativity, termination and development
Materials (information)	In regard to possessed information the can be asymmetry	Information can be obtained anywhere	Information can be any when	

According to Castells (2005) information is the basic stock, i.e. technologies affect information.

The flexibility of information technologies and joining the integrated systems (4) secures the diversity of socio-cultural systems in e-learning and learning. Kvedaravičius (2006) points out that the development is constructive outcome of artificial operations that expands the artificial variety. Whereas the keeping of variety among natural objects (evolution) and expansion between naturally artificial and artificial objects (development) is metacriterion and metagoal of the universe development (Kvedaravičius 2006). The socio-cultural system of e-learning and learning can develop, because culture has got a natural origin. The development involves the changes of socio-cultural systems during the expansion of their objectives and

possibilities. It is necessary to highlight that they are just these changes those do not destroy the socium and its parts, the fundamentals of existence and present cultural base, basic processes of culture that have already naturalized (Kvedaravičius 2006). The outcome of e-learning system (Table 2) can be considered the newest achievements of learning. Students obtain abilities to work in a modern volatile society. The implication is that results of e-learning system are pointed towards the surrounding environment of that system, - knowledge society (Figure 1). After having assessed these results, it is possible to decide on the functional effectiveness of the system. Functioning, reproduction, organization, management, control, creativity, termination and development processes are to be all provision and other supplementary ones that guarantee continuation of resulting process.

Through the analysis of Table 2 and according to the literature it can be claimed that achievements of ICT enable to collect modern Web-based courses, online learning, e-learning from many constituents: face-to-face learning, audio, video, hypertext, synchronic and asynchronous communication, chat rooms, thematic chat rooms and virtual forums. Traditional learning forms (preparation of lecture and provision with it, students' participation, discussions, feedback/reflection and assessment) and methods can be transferred into ICT-based e-learning social-cultural system. (1 Figure). In other words, there exists an opportunity to investigate e-learning social-cultural systems collected from many objects. Key elements of each object are:

- Participants;
- Technologies (ICT);
- Processes, relationship/connections;
- Material (information).

The surrounding system of all of them is information society. The result they are willing to achieve is the same: students acquire abilities to work in knowledge society (1 Figure). All these systems differ one from another in regard to time and place aspect dependently on applied ICT.

The research in order to find out how students and lecturers apply the possibilities provided by information and communication technologies, and how they assess such teaching and learning

There was performed empiric exploratory research. During the research, the aim was to find out students' and lecturers' attitude towards application of ICT in an educational process.

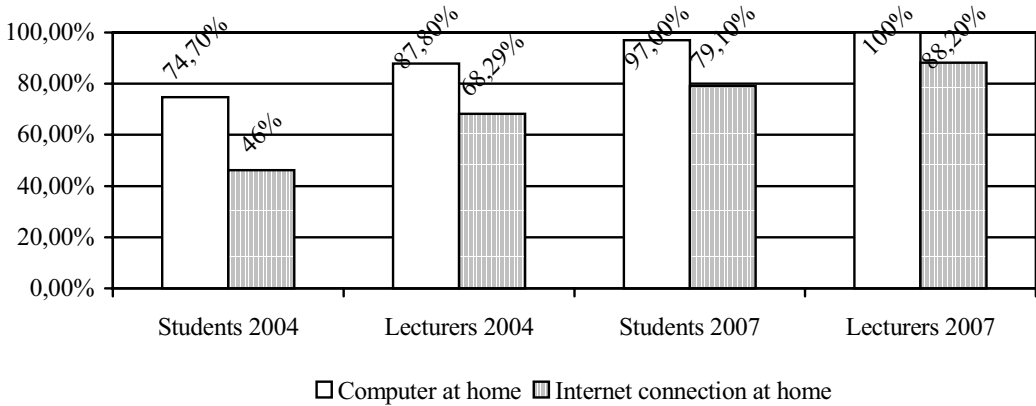
Respondents. The research index was 313 students and 58 lecturers from 3 universities of Lithuania. Computer science students were absent from the research. The age of the students

who participated varied from 19 to 22. The students grouped according to their sex in the following way: 14.9% males and 85.1 % females. The age of the lecturers who participated varied from 26 to 65. The lecturers grouped according to their sex in the following way: 43.1% males and 56.9 % females.

The questionnaire consisted of presentational/introductory part, where there was explained the research aim, and content/psychostimulating part that involved 11 questions (5 closed questions, 4 semi-open questions and 2 open questions). Three questions had a demographic pattern. The questions, delivered to students in the second part, enabled drawing of conclusions concerning the fact if the respondents learn while applying the opportunities provided by information and communication technologies, and how they assess such learning. In the second part the lecturers were provided with questions that enabled the reasoning concerning the point if respondents apply the opportunities provided by information and communication technologies at work, and how they assess themselves and students in regard to the application aspect of information and communication technologies.

One third of students and almost one third of lecturers (29.3%) think that it is more effectively to apply information and communication technologies for learning of all subjects. Approximately 75% of students believe that information and communication technologies would be more beneficial for the provision with educational materials in the e-space. 20% of students think that the lecturers' encouragement would aid at the more frequent application of information and communication technologies.

97% of students and all lecturers have got computers at home. The research was performed in one university, but the authors suppose that a similar situation is in other universities as well. 79.1% of students and 88.2% of lecturers have

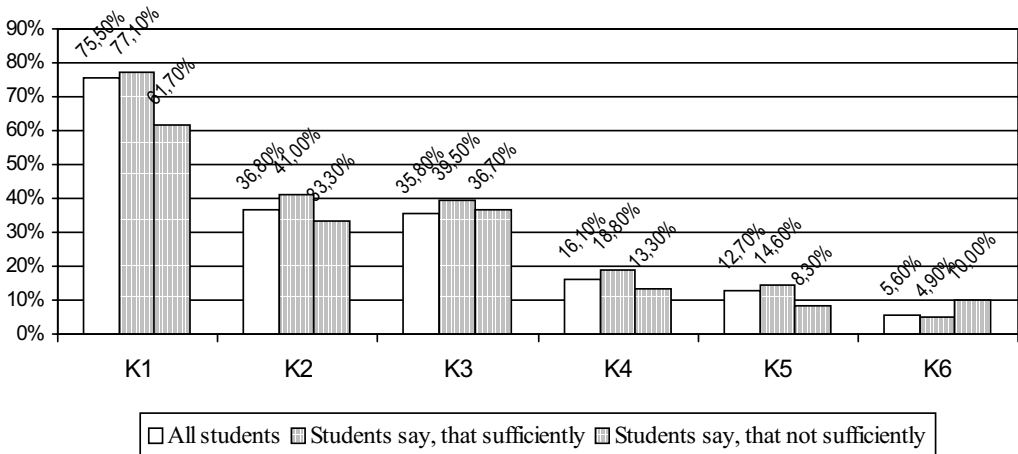
Figure 2. The students’ and lecturer’s computers and Internet Connection

got Internet Connection at home; in comparison to the research, carried out in 2004. (Figure 2) the number of ones who have got computers at home increased about 20%, and the number of ones, who have got Internet Connection at home, among students increased by 30% and among lecturers 20%. Therefore, it can be concluded that such material resources deliver primary conditions for the application in e-learning and learning.

The students were asked a question: How do you apply the opportunities provided by ICT in

learning? (Figure 3) The students had to identify how often they apply these opportunities provided by ICT (1 – continuously; 2 – very often; 3 – apply; 4 – I don’t apply):

- K1 Search for supplementary materials online,
- K2 Materials, presented by lecturers on the University Server,
- K3 Automated University Library,
- K4 CDs,
- K5 Online Courses,
- K6 Automated libraries of other universities.

Figure 3. How do you apply the opportunities provided by ICT in learning?

In the Figure 3 there are provided just those students' answers, who responded: continuously and very often. In comparison to the students' answers, who think that they apply the opportunities provided by ICT for learning sufficiently and ones, who think they do not apply the opportunities provided by ICT for learning sufficiently (Figure 3), it can be stated that there are just slight differences. There has been performed a non-parametric Mann-Whitney U test. The differences among student groups' answers were not statistically meaningful apart from: "Search for supplementary materials online", where $p = 0,012$. Consequently, there can be drawn a conclusion that all students apply the opportunities provided by ICT in learning equally, without reference to the fact if they apply the opportunities provided by ICT sufficiently or not.

77.6% of students claimed that they applied Internet continuously and very often, and only 3% of all students, who participated in the survey said that they did not apply Internet.

68% of students think that they apply ICT for learning sufficiently. 19% of students believe that they apply ICT for learning insufficiently. 13% of students enumerated the reasons why they applied some ICT means sufficiently and others insufficiently.

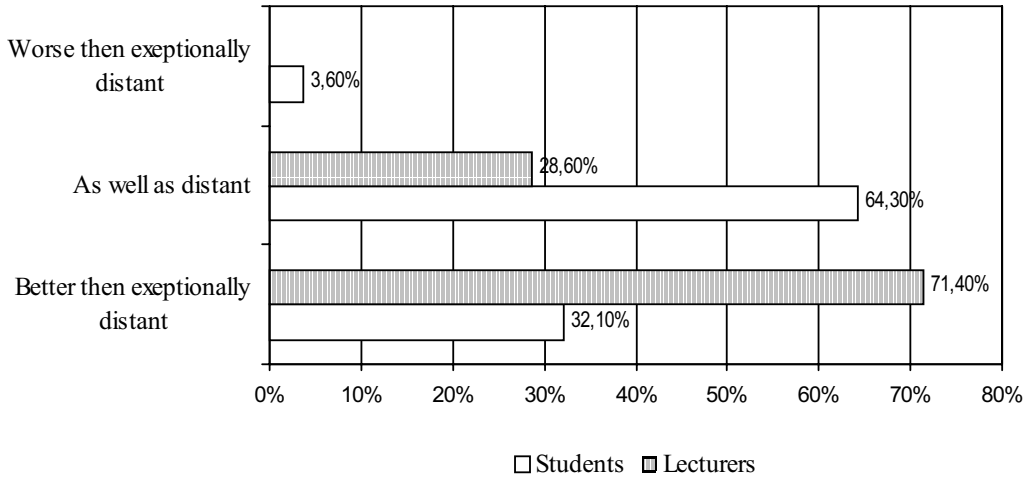
The students were provided with an open question, where it was asked to explain why they thought they applied the opportunities provided by ICT in learning sufficiently. After having carried out the analysis of responses to the open question, it was possible to distinguish one prevailing group of answers: 69.7% of students, who stated that they applied the opportunities provided by ICT sufficiently, responded that they used Internet for information search and did individual homework, applying text editors. That makes 53.7% of all students, who participated in the survey. During the analysis of the students' responses it was found out that just

3% of them do not apply Internet. Hence, 97% students answered that they applied the opportunities provided by ICT continuously, often or sometimes, and 53.7% of students thought that it is the basic means for learning. It is obvious that the students identify the information search online and the application of text editors with all opportunities provided by ICT in learning. According to the Figures 3 and 5, it can be claimed that the students apply the opportunities provided by automated libraries insufficiently.

19% of students answered that they applied the opportunities provided by ICT in learning insufficiently. 13% of students said that they applied some opportunities insufficiently. After having performed the analysis of the responses to the open question, where it was asked to explain why students thought they applied the opportunities provided by ICT insufficiently, there can be distinguished four prevailing answer groups:

- There is a lack of knowledge concerning ICT.
- They do not have an opportunity to work with a computer continuously.
- There is too little information online in Lithuanian.
- They don't like computers.

After having out the analysis of the answers to the open question, where it was asked to explain why the lecturers thought that students applied the opportunities provided by ICT in learning, it turned out that one fourth of them (as well as students) identified that there was search for information online, there prepared course papers and presentations. 36% of lecturers think that students apply ICT in learning insufficiently. After having out the analysis of the answers to the open question, where it was asked to explain why the lecturers thought that students applied the opportunities provided by ICT in learning insufficiently, there could be distinguished three prevailing answer groups:

Figure 4. How do you assess the blended teaching and learning?

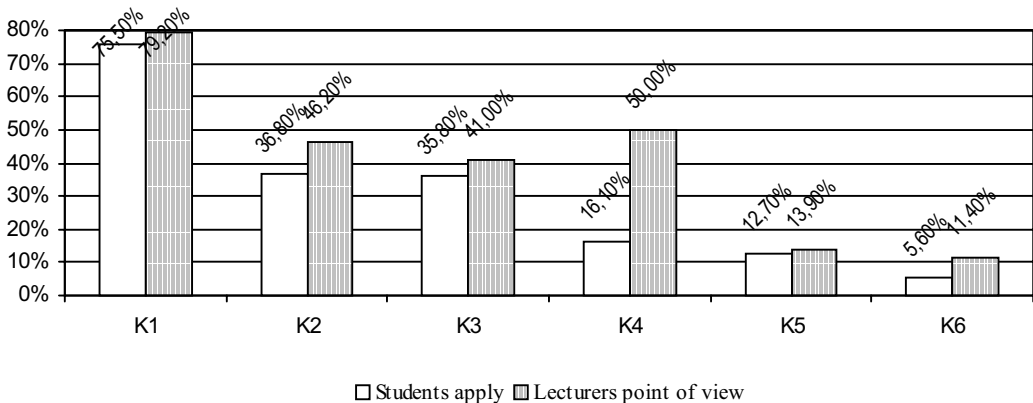
- There is a lack of means (special educational programs, technique, and little information in Lithuanian).
- A lack of motivation.
- Little information concerning the opportunities.

Two of these reasons are identified with the outcome, mentioned by the students.

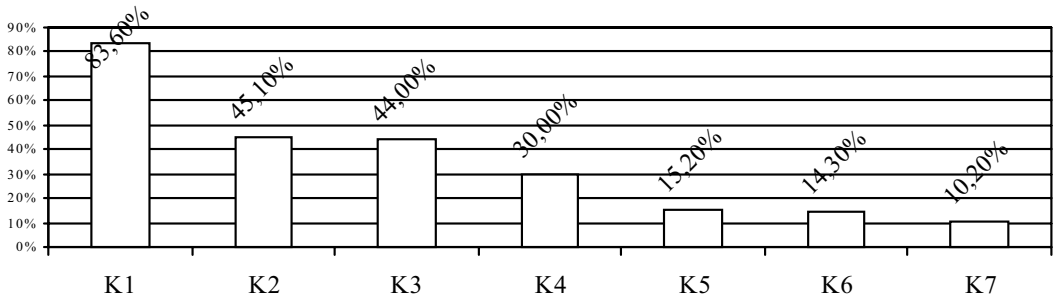
The students and lecturers were asked a question, how they assessed the blended learning. (Figure 4)

The lecturers and students' opinions separated. The lecturers value the blended teaching and learning more (71.4%) and just one third of students would give the preference to the blended teaching and learning. Two thirds of students and just one third of lecturers assess the blended teaching and learning in the same way as a distant one.

The lecturers were asked how in their point of view students applied the opportunities provided by ICT in learning. (Figure 5):

Figure 5. How in lecturers point of view students applied the opportunities provided by ICT in learning.

Figure 6. How do you apply ICT opportunities for teaching? Answers of the lecturers

K1 Search for supplementary materials online,

K2 Materials, presented by lecturers on the University Server,

K3 Automated University Library,

K4 CDs,

K5 Online Courses,

K6 Automated libraries of other universities.

The most popular is the search of information online (K1, Figure 7). Eight in ten students look for supplementary information online continuously or very often. The lecturers are aware of the situation and think that 79.2 % of students search for information online continuously or very often. Approximately five in ten students download the materials, provided by the lecturers on the University Server, continuously or very often. (K2, Figure 7). The lecturers think in the same way. Three in ten students apply the automated university library continuously or very often. (K3, Figure 7), and lecturers think that five in ten students apply the automated university library continuously or very often. 16.3 % of students use CDs in learning continuously or very often (K4, Figure 7), and lecturers believe that approximately a half students learn in such a way. One in ten students uses Online Courses (K5, Figure 7). The lecturers suppose that Online Courses are

applied by 13.9 % of students. In summary, it can be claimed that students apply ICT in learning more seldom than lecturers expect.

Lecturers were given a question: How do you apply ICT opportunities for teaching? The respondents had to identify how often they applied the opportunities provided by ICT (Figure 9):

K1 Apply the internet for the search for supplementary materials online,

K2 Automated library of University,

K3 CDs,

K4 Automated libraries of other universities,

K5 Publish materials in the University server,

K6 Virtual learning environment,

K7 Online courses.

Throughout analysis of figure 3 and 6, it can be concluded that the pattern of students' and lecturers' work while applying ICT, differs. The students and lecturers provide with an advantage Internet; however, other operational means are applied differently. The lecturers gave the second place to automated libraries, and students to materials that are provided by the lecturers on the University Server.

Conclusions

It can be stated that e-learning is possible to investigate as a socio-cultural system collected from many objects. Key components of each

object are: participants; technologies (ICT); processes, relationship; materials (information). The surrounding system of all of them is knowledge society. All these systems differ one from another in regard to time and place dependently on applied ICT.

Under the outcome of empiric exploratory research, more than one third of students and lecturers think that they exploit possibilities that

ICT provides in learning insufficiently. Students identify search for information on the internet and work with text edit software to all ICT possibilities provided to learning.

Lecturers think that they exploit possibilities that ICT provides in their work sufficiently.

Students exploit possibilities that ICT provides in learning not so regularly as it is expected by lecturers.

References

- ALAMPAY, E. A., 2006. *Beyond access to ICTs: Measuring Capabilities in the information society*. International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology. Bridgetown: Aug. Vol. 2, Iss. 3. Available from: <http://proquest.umi.com> [Accessed 20 11 2006].
- BITINAS, B., 2005. Edukologijos mokslas ugdymo paradigmu sankirtoje. *Pedagogika: mokslo darbai*. T. 79, 5-10. Available from: <http://www.ceeol.com/asp/publicationlist.aspx> [Accessed 02 02 2007].
- BITINAS, B., 2006. *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
- CASTELLS, M., 2005. Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. In: Manuel CASTELLS. 2005. *Tinklaveikos visuomenės raida*. T. 1. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- CLARK, D., 2002. Psychological myths in e-learning. *Medical Teacher*, Vol. 24 (6), 598-604.
- CONOLE, G., 2004. E-Learning: The Hype and the Reality. *Journal of Interactive Media in Education (Designing and Developing for the Disciplines Special Issue)*, 12. Available from: www.jime.open.ac.uk/2004/12 [Accessed 10 03 2007].
- CHRISTENSEN, T. K., 2003. CASE1 Finding the Balance: Constructivist Pedagogy in a Blended Course. *The Quarterly Review of Distance Education*, Vol. 4 (3), 235-243. *Department of Statistics*. Available from: <http://www.std.lt> [Accessed 10 11 2007].
- DUCKER, P., 2001. The next society. *The Economist*.
- GLAZER, M., 1994. *Structuralism*. Available from: <http://www.panam.edu/faculty/mglazer/Theory/structuralism.htm> [Accessed 12 03 2005].
- HEEKS, R., 1999. *Information and communication technologies, poverty and development (Development Informatics Working Paper Series, Working Paper Nr. 5)*. Institute for Development Policy and Management, University of Manchester. Available from: http://idpm.man.ac.uk/wp/di/di_wp05.pdf [Accessed 15 03 2007].
- HUITT, W.; HUMMEL, J., 2003. Piaget's theory of cognitive development. In: *Educational Psychology Interactive*. Valdosta, GA: Valdosta State University. Available from: <http://chiron.valdosta.edu/whuitt/col/cogsys/piaget.html> [Accessed 15 03 2007].
- KELLY, K., 1995. *Out of Control: the Rise of Neo-biological Civilization*, Menlo Park, CA: Addison-Wesley.
- Kompiuterinės leksikos aiškinamasis žodynas*¹. 2001-2005. Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. VĮ „Infostruktūra“. Lietuvos kompiuterininkų sąjunga. 2001-2005. Available from: http://www.likit.lt/?i=terminija/aiskinamasis_zodynas [Accessed 30 03 2007].
- KVEDARAVIČIUS, J., 2006. *Organizacijų vystymosi vadyba: vadovėlis*. Kaunas: VDU.
- Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų infrastruktūrų plėtros Europos mokslinių tyrimų erdvės kontekste galimybių studija: projektas*. 2005. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija. Mokslo ir studijų departamentas. Vilnius. Available from: www.smm.lt/smt/docs/leid_sarasai/hsm/GS_VISAS.doc [Accessed 30 03 2006].
- Lithuanian situation in e-learning. National Report*. Project: Fe-ConE, Framework for e-learning Contents Evaluation. Agreement Number – 2005 – 3872 / 001 – 001 ELE-ELEB14.
- OSGUTHORPE, R. T., GRAHAM, Ch. R., 2003. Blended Learning Environments: Definitions and Directions. *Quarterly Review of Distance Education*, Vol. 4 (3), 227-233. Available from: <http://web2.epnet.com> [Accessed 18 05 2005].
- RENTROIA-BONITO, M. A.; PIRES JORGE, J. A., 2004. Toward Predictive Models for E-Learning: What Have We Learned So Far? In: ed. C. GHAOUI. *E-Education Applica-*

¹ Interpretative Dictionary of Computer Lexis.

tions: *Human Factors and Innovative Approaches. Idea Group*. Available from: <http://proquestcombo.safaribooksonline.com/JVXSL> [Accessed 13 05 2005].

SHIELDS, M. K.; BEHRMAN, R. E., 2000. Children and computer technology: Analysis and recommendations. *Future Child*, Vol. 10 (2), 151-155.

URBONAITĖ, D., 1999. Informacinės kultūros teorinis pagrindimas. *Informacijos mokslai*, t. 10. Available from: <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-mok/10/etomas10.html> [Accessed 06 03 2007].

Vaiva Zuzevičiūtė

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: studentų mokymosi strategijos trečiojoje mokymosi pakopoje.

Edita Butrimienė

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: švietimas, informacinės komunikacinės technologijos švietime.

ELEKTRONINIO MOKYMOSI KAIP SOCIOKULTŪRINĖS SISTEMOS PRIELAIDOS: DĖS- TYTOJŲ IR STUDENTŲ POREIKIŲ GALI- MYBIŲ ATITIKIMAS

Santrauka

Šių dienų universitete vienu metu egzistuoja tiek tradicinės, tiek kokybiškai naujos – informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis pagrįstos – edukacinės aplinkos, sudarančios prielaidas elektroniniam mokymuisi. Tyrimo klausimas, kurio analizei skirtas pagrindinis dėmesys šiame straipsnyje: kokia elektroninio mokymosi struktūra? Straipsnio objektas – sociokultūrinės sistemos interpretavimas

*Virtualus LieDM žodynas*². Available from: http://www.liedm.lt/about/metodiniai_nurodymai/zodynelis.html [Accessed 15 01 2007].

WENTLING, T.; WAIGHT, C.; GALLAGER, J.; LA FLEUR, J.; WANG, C.; KANFER, A., 2000. *E-learning: A review of literature*. Urbana-Champaign, IL: University of Illinois. Available from: <http://learning.ncsa.uiuc.edu/papers/learnlit.pdf> [Accessed 15 01 2007].

elektroninio mokymosi kontekste. Siekiama atskleisti elektroninio mokymosi kaip sociokultūrinės sistemos analizės perspektyvas. Remiamasi teorine struktūralizmu (C. Levi-Strauss) paradigma ir kognityviosios teorijos pakraipa – konstruktyvizmu (J. Piaget).

Straipsnyje elektroninis mokymasis analizuojamas kaip sociokultūrinė sistema, kurios branduolys yra joje vykstantys procesai. Straipsnyje pateikiama literatūros ir dokumentų analizė bei pristatomas empirinis tyrimas. Pirmoje straipsnio dalyje apibrėžiama elektroninio mokymosi sociokultūrinės sistemos sąvoka. Antroje dalyje išryškintos elektroninio mokymosi kaip sociokultūrinės sistemos analizės prielaidos. Trečioje dalyje pristatomas empirinis tyrimas, kuriuo buvo bandoma išsiaiškinti studentų ir dėstytojų požiūrį į elektroninį mokymąsi.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: elektroninis mokymasis, mišrus mokymasis, informacinės ir komunikacinės technologijos.

Gauta 2007 11 12

Priimta publikuoti 2008 04 07

² LiedDM Virtual Dictionary.

REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS

„Respectus Philologicus“ yra tarptautinis regioninis filologijos mokslo srities leidinys, skirtas gramatikos, semantikos ir semiotikos krypties (H 352) tyrinėjimams.

Pagrindinės „Respectus Philologicus“ kalbos: lietuvių, lenkų, anglų, rusų.

Leidinyje „Respectus Philologicus“ skelbiami Centrinės ir Rytų Europos regiono mokslininkų probleminiai straipsniai, vertimai, recenzijos, diskusijos, mokslinės veiklos apžvalgos. Straipsnių apimtis – iki 30 000 spaudos ženklų (0,75 autorinio lanko), apžvalgos, recenzijos – iki 10 000 spaudos ženklų (0,25 autorinio lanko). Dėl didesnės apimties publikacijų būtina iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami atspausdinti dviem egzemplioriais, 12 punktų Times New Roman šriftu, 1,5 eilutės intervalu. Prie atspausdinto teksto turi būti pridėta ir elektroninė teksto rinkmena (teksto redaktorius – „Microsoft Word“, „Office’97“ arba naujesnė versija, rinkmeną galima atsiųsti elektroniniu paštu adresais <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. Tekstai turi būti parengti pagal toliau pateikiamus publikacijų struktūros reikalavimus. Straipsniai, parengti nesilaikant šių reikalavimų, redakcijos nesvarstomi. Redakcija pasilieka sau teisę, esant reikalui, redaguoti tekstą ir kartu nekeisti jo esmės.

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiamus mokslo straipsnius vertina mažiausiai du redaktorių kolegijos paskirti recenzentai. Iš jų bent vienas yra ne redaktorių kolegijos narys. Recenzentų pavardės neskelbiamos. Straipsnio pabaigoje redakcija nurodo datas, kada jis gautas ir kada priimtas publikuoti. Leidinyje skelbiami tik straipsniai, neskelbti nei viena iš pagrindinių leidinio kalbų.

„Respectus Philologicus“ publikacijų struktūra

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiami mokslo straipsniai turi atitikti tokius reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas bei metodologija, aptarta nagrinėjamos problemos tyrimų būklė, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, padarytos išvados, nurodyta naudota literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio straipsnio turi būti pridėta ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų santrauka lietuvių kalba, nurodyti reikšminiai žodžiai ir ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų santrauka anglų, o prie skelbiamo nelietuviškai – ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų anotacija ir reikšminiai žodžiai straipsnio kalba bei ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų apimties santrauka anglų kalba.

Publikacijos pradžioje, kairėje puslapio pusėje, nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, įstaiga, kuriai ji(s) atstovauja (straipsnio kalba), autoriaus įstaigos (autoriaus pageidavimu – namų) adresas (autoriaus atstovaujamos šalies kalba), telefonas, elektroninio pašto adresas, moksliniai interesai. Toliau puslapio centre spausdinama publikacijos antraštė. Straipsnio pavadinimas, autoriaus vardas ir pavardė, atstovaujama įstaiga kartojami prieš *Summary* straipsnio pabaigoje anglų kalba. Pabaigoje nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, mokslinis, pedagoginis vardas (-ai), pareigos atstovaujamos institucijos padalinyje.

Nuorodos pateikiamos pagal tarptautinę Harvardo nuorodų sistemą (išsamiau apie šią sistemą žr.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Nuorodos pagrindiniame tekste pateikiamos pagal tokią schemą: skliausteliuose nurodoma šaltinio autoriaus pavardė, leidimo metai, puslapis ar puslapiai. Pvz.: Skaitytojas ar kalbėtojas „pasitelkia savo

kultūrinę patirtį aiškindamasis kodus ir ženklus, kurie sudaro tekstą“ (Fiske 1998, p. 17). Autoriaus pavardės galima neminėti, jei iš konteksto visiškai aišku, kuriam autoriui priklauso nurodomas darbas. Jeigu šaltinis turi daugiau negu du autorius, nurodoma tik pirmojo autoriaus pavardė: (Kubilius *ir kt.* 1999, p. 131). Jei literatūros sąrašė du ar daugiau autorių yra bendrapavardžiai, autoriaus pavardė nuorodoje papildoma vardo inicialu: (Kubilius V. 1999, p. 15).

Paaiškinimai ir pastabos pateikiamos pagrindinio teksto puslapio apačioje 10 p. šriftu. Jų numeracija ištisinė.

Literatūros sąrašas pateikiamas po pagrindinio teksto (arba po paaiškinimų, jei jie yra). Šaltiniai sąrašė išdėstomi abėcėlės tvarka pagal autorių pavardes. Šaltiniai kirilica arba kitais nelotyniškais šriftais pateikiami sąrašo pabaigoje. Šaltiniai nurodomi pagal šiuos pavyzdžius:

Nurodant knygą:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Knygos pavadinimas*. Leidimo numeris (jei ne pirmasis). Leidimo vieta: Leidėjas.

Nurodant grožinį kūrinį, straipsnį ar kitą smulkesnį tekstą iš knygos:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas. *In*: Knygos autoriaus ar sudarytojo (pastaruoju atveju prieš sudarytojo pavardę pridedama santrumpa Sud.) Vardo inicialai. PAVARDĖ. *Knygos pavadinimas*. Leidimo vieta: Leidėjas, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito teksto pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, numeris, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš elektroninio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas*. Prieiga: Interneto puslapio adresas [Žiūr. data].

Jei tas pats autorius tais pačiais metais paskelbė daugiau negu vieną nurodomą šaltinį, jie skiriami raidėmis a, b, c ir t. t., rašomomis prieš leidimo metų. Literatūros sąrašė šaltiniai pateikiami chronologiškai pagal išleidimo datą.

Lietuviškame tekste senesni lietuviški asmenvardžiai rašomi pagal dabartinės rašybos normas, o nelietuviški asmenvardžiai – originalo forma pagal leidinio *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba* (parengė SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. Vilnius: Mokslas, 81-89) reikalavimus. Pirmą kartą tekste pateikiamas visas vardas (vardai) ir pavardė, o toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Nelietuviškame tekste asmenvardžiai rašomi pagal tos kalbos rašybos tradicijas. Nuorodose visi aprašai rašomi originalo forma.

Tekste minimus kitakalbius arba senesnius literatūros kūrinių, mokslo veikalų, periodinių leidinių pavadinimus rekomenduojama rašyti originalo forma. Jeigu jie verčiami arba trumpinami, skliaustuose arba išnašoje reikia nurodyti originalų pavadinimą. Nuorodose ir literatūros sąrašė visi pavadinimai rašomi originalo forma.

Knygų, žurnalų ir kitų atskirų leidinių pavadinimai tekste rašomi kursyvu, o smulkesnių, atskiro leidinio nesudarančių, grožinės literatūros kūrinių, straipsnių ir kitų tekstų – kabutėse.

Grožinę literatūrą tekste rekomenduojama cituoti originalo kalba išlaikant autentišką rašybą ir skyrybą. Kitakalbės grožinės literatūros citatos gali būti išverstos išnašose. Kitakalbes mokslinės literatūros citatas rekomenduojama išversti.

ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI

„Respectus Philologicus” – to międzynarodowe regionalne czasopismo naukowe z dziedziny nauk humanistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem gramatyki, semiotyki i semantyki (H 352).

Podstawowymi językami „Respectus Philologicus” są języki polski, litewski, angielski i rosyjski.

W „Respectus Philologicus” publikowane są artykuły naukowe o charakterze problemowym, przekłady, recenzje, dyskusje uczonych regionu i przeglądy działalności naukowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Wielkość artykułu – do 30 000 znaków drukarskich (0,75 arkusza autorskiego); przeglądy, recenzje – do 10 000 znaków drukarskich (0,25 arkusza autorskiego). Przekroczenie dopuszczalnej wielkości publikacji wymaga wcześniejszego uzgodnienia z redakcją. Przesłane do publikacji materiały powinny być wydrukowane przy zastosowaniu 1,5 odstępu między wierszami, czcionka: 12 Times New Roman w 2 egzemplarzach. Jednocześnie powinna być przedłożona wersja elektroniczna (edytor tekstów – Microsoft Word, Office’97 i późniejsze wersje; materiały można przysłać pocztą elektroniczną na adres: <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>). Teksty powinny odpowiadać wyszczególnionym poniżej wymogom odnośnie struktury publikacji. Prace nie spełniające wymogów stawianych przez redakcję nie będą przyjmowane. Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania zmian redaktorskich w nadesłanych publikacjach bez zmiany istoty treści.

Każdemu artykułowi naukowemu, który otrzymuje redakcja, kolegium wyznacza dwóch recenzentów, z których jeden nie jest członkiem kolegium redakcyjnego. Recenzja jest przeprowadzana anonimowo. Na końcu artykułu redakcja wpisuje datę otrzymania i przyjęcia artykułu do druku. Publikowane są jedynie oryginalne prace naukowe, które nie były publikowane w żadnym z podstawowych języków czasopisma.

Struktura publikacji w „Respectus Philologicus”

Do „Respectus Philologicus” przyjmowane są artykuły naukowe, odpowiadające wymogom dotyczącym takiego rodzaju publikacji. W artykule koniecznym jest sformułowanie i określenie metodologii badania naukowego, przeanalizowanie istniejących badań dotyczących danego zagadnienia, przedstawienie i uzasadnienie rezultatów analizy materiału, wyszczególnienie wykorzystanej literatury. Artykuł naukowy w języku polskim powinien mieć dołączoną adnotację (nie mniej niż 1 000 znaków drukarskich) w języku polskim, słowa kluczowe w języku polskim i angielskim i streszczenie w języku angielskim (nie mniej niż 2 000 znaków drukarskich). Na początku artykułu, z lewej strony, podaje się imię i nazwisko autora, instytucję, którą reprezentuje autor, adres instytucji i adres domowy (wg życzenia autora), telefon i adres poczty elektronicznej, zainteresowania naukowe. Poniżej, pośrodku strony – tytuł artykułu. Tytuł artykułu, imię i nazwisko autora, instytucja, którą reprezentuje autor, należy powtórzyć w języku angielskim na końcu artykułu, przed *Summary*. Na końcu podaje się imię i nazwisko autora, tytuł/stopień naukowy, stanowisko zajmowane w jednostce reprezentowanej instytucji.

Odsyłacze bibliograficzne są cytowane według systemu harwardzkiego (więcej o systemie zob. http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Odsyłacze w tekście podstawowym zaznaczamy następująco: w nawiasie – nazwisko autora, rok wydania, po przecinku – strona lub strony.

Np. „Część ciała nie może występować w funkcji instrumentu” – pisał Grochowski (Grochowski 1974, s. 163).

Nazwisko autora można pominąć, jeżeli z kontekstu jednoznacznie wynika, że jest on autorem cytowanej pracy. Przy pracach zbiorowych podajemy nazwisko pierwszego autora (Kubilius *i in.* 1999, p. 131). Jeżeli w spisie wykorzystanych źródeł i opracowań dwóch lub więcej autorów ma to samo nazwisko, to w odsyłaczu przy nazwisku autora należy umieścić inicjał imienia (Kubilius V. 1999, p. 15).

Objaśnienia i uwagi należy umieszczać na dole strony i opracowań czcionką 10. Numeracja ciągła pozycji w całości spisu.

Spis wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy po tekście podstawowym (lub po objaśnieniach, o ile takowe są). Źródła w spisie podajemy w układzie alfabetycznym według nazwisk autorów. Źródła zapisane cyrylicą lub innym, nie łacińskim alfabetem umieszczamy na końcu spisu. Źródła opisujemy następująco:

Dla monografii:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Nazwa książki*. Numer wydania (jeżeli nie pierwsze). Miejsce wydania: Wydawca.

Dla utworów literatury pięknej, artykułów lub innych, niedużych tekstów z książki:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki. *In:* Inicjały. NAZWISKO autora lub red./oprac./ed. książki (w takim wypadku przed nazwiskiem należy umieścić skrót red./oprac./ed.). *Tytuł książki*. Miejsce wydania: Wydawca, strony.

Dla artykułów z wydań periodycznych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu. *Tytuł wydania periodycznego*, numer, strony.

Dla artykułów z wydań internetowych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki*. Dostępne na stronie: Tytuł strony internetowej [od data].

Jeżeli ten sam autor w tym samym roku ogłosił więcej niż jedno cytowane źródło, należy je opatrzyć literami a, b, c itd., umieszczając przy roku wydania. W spisie wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy od najstarszego do najpóźniejszego.

Imiona własne pisze się zgodnie ze współczesnymi zasadami ortografii. W odsyłaczu, pojawiającym się w tekście po raz pierwszy, podaje się nazwisko i inicjały, dalej można ograniczyć się tylko do nazwiska tego autora.

Występujące w tekście zapożyczone i przestarzałe nazwy źródeł literackich, badań naukowych, wydań periodycznych zaleca się podawać zgodnie z oryginałem. W przypadku, kiedy są one tłumaczone lub skracane, w nawiasie lub w odsyłaczu trzeba koniecznie podać nazwę w oryginale. W odsyłaczach i spisie wykorzystanych źródeł i opracowań wszystkie nazwy i tytuły należy podawać w oryginale.

Tytuły książek i innych publikacji oddzielnych w tekście pisze się za pomocą kursywy, a tytuły niedużych utworów literackich, artykułów i innych tekstów nie będących publikacją samodzielną – w cudzysłowie.

Literaturę piękną zaleca się cytować w języku oryginału, zachowując zasady pisowni i interpunkcji źródła. Tłumaczenie cytatu z utworu literackiego w języku obcym można przytoczyć w przypisie. Cytaty z literatury naukowej w języku obcym zaleca się przytaczać w tłumaczeniu.

GENERAL REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS

“*Respectus Philologicus*” is a philological periodical dealing with the problems of grammar, semiotics and semantics (H 352).

The main languages of the journal are English, Lithuanian, Polish and Russian.

“*Respectus Philologicus*” publishes scholarly articles, translations, reviews, overviews, and discussions of the philological research in the region. The size of articles is up to 30 000 printed characters; the size of reviews and overviews is up to 10 000 printed characters. In case the paper exceeds the normal length the editors’ consent for its publication is needed. Texts for publication should be submitted in two hard copies printed in Font 12 Times New Roman with 1,5 space between the lines. A copy on a floppy disc (Microsoft Word, Office’97 or newer version) should be added to the hard copy. Contributions can also be sent by e-mail: the address is <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. The authors of the manuscripts are expected to conform to the format and documentation requirements that are given below.

All articles submitted for publication in “*Respectus Philologicus*” are reviewed by at least two academics appointed by the Editors’ Board: one of the reviewers is not a member of the Editorial Board. Reviewers stay anonymous. The dates of submission and acceptance for publication of the paper are indicated by the editors at the end of the manuscript.

Format and Documentation Requirements

Articles submitted for publication in „*Respectus Philologicus*“ should include the aim(s) and methodology of the research, give an overview of the work previously done on the investigated problem, substantiate the achieved results of the research and have a list of references. The manuscript should also contain an abstract of at least 1 000 printed characters in volume in English, key words in English and Lithuanian, and a summary of at least 2 000 printed characters in Lithuanian.

The author’s full name, academic affiliation, office (or home) address, telephone, e-mail address and research interests should be typed in the top left-hand corner of the first page, and the title of the article should be given below in the centre of the page. The author’s full name, degree, position and academic affiliation are to be presented at the end of the article.

References should be presented according to the international Harvard System (comprehensive explanation in: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Citations in the text are referred to in the text by giving the author’s surname, the year of publication and the page numbers.

e.g. As Harvey (1992, p. 21) said, “good practices must be taught” and so we...

The author’s surname is not given in parentheses if it naturally occurs in the context. If there are more than two authors, the surname of the first author should be given followed by et al.

e.g. Office costs amount to 20% of total costs in most business (Wilson *et al.* 1997)

If there are several authors with the same surname, the author’s name is supplemented with initials.

Explanations and notes should be given as footnotes and should be printed in Font 10. The numeration is continuous.

References to documents cited in the text should be listed at the end of a piece of work (or after the notes). They are arranged in alphabetical order by author's surnames. References in Cyrillic and other non Latin type should be given at the end of the list. They are referred according to the examples:

Reference to a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. *Title*. Edition (if not the first). Place of publication: Publisher.

Reference to a work of artistic literature, article or short texts from a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of a fictional work, article or short texts. *In*: INITIALS. SURNAME, of author or editor of publication followed by ed. or eds. if relevant. *Title of book*. Place of publication: Publisher, Page number(s).

Reference to an article in a journal:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of article. *Title of journal*, Volume number and (part number), Page numbers.

Reference to an article from web recourses:

Author's SURNAME, INITIALS., Year. *Title* [online]. (Edition). Place of publication, Publisher (if ascertainable). Available from: URL [Accessed date].

When an author has published more than one cited document in the same year, these are distinguished by adding lower case letters (a, b, c, etc.) after the year. In References they should be listed chronologically (earliest first).

Proper names should be spelt in accordance with the latest orthographical norms. When mentioned for the first time, a personal name should include both first and last names, but when repeated the family name is sufficient. If the work is written in another language, proper names should be written according to the spelling rules of that language.

When books or periodicals published in foreign languages are mentioned in the paper, their titles are to be put in the original language. If their titles are translated or abbreviated, their original title should be indicated in brackets or in footnotes. All titles in footnotes are to be written in their original language.

Titles of books, journals and other periodicals should be italicized. Titles of other works that are not separate publications are to be given in quotation marks.

Quotations from the fictions should be written in their original language and their original spelling and punctuation should be preserved. Citations from the fictions in foreign languages may be translated in footnotes, while quotations from scholarly works are expected to be translated.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

“Respectus Philologicus” – филологический журнал, посвященный исследованиям в области грамматики, семиотики и семантики (Н 352).

Основные языки “Respectus Philologicus” – литовский, польский, английский, русский.

В журнале “Respectus Philologicus” публикуются проблемные научные статьи, переводы, рецензии, дискуссии ученых региона и обзоры научной деятельности в регионе. Объем статей – до 30 000 печатных знаков (0,75 авторского листа), обзоры, рецензии – до 10 000 печатных знаков (0,25 авторского листа). Превышение объема публикации следует заблаговременно оговаривать с редакцией. Присылаемые для публикации материалы должны быть отпечатаны через 1,5 интервала, шрифт 12 Times New Roman в 2 экземплярах. Одновременно должна быть представлена электронная версия (текстовый редактор – Microsoft Word Office’97 и выше). Материалы можно присылать электронной почтой по адресам: <leonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>.

Тексты должны соответствовать приводимым ниже требованиям к структуре и оформлению публикации. Статьи, оформленные с нарушением настоящих «Требований», редакция к рассмотрению не принимает. Редакция оставляет за собой право в случае необходимости вносить в текст редакционные изменения, не искажающие основное содержание статьи.

Для каждой поступающей в редакцию “Respectus Philologicus” научной статьи редакционная коллегия назначает двух рецензентов, один из которых не является членом редакционной коллегии. Рецензирование проводится анонимно. В конце статьи редакция указывает даты поступления и принятия статьи к печати.

“Respectus Philologicus” публикует только статьи, не выходившие ранее на языках журнала.

Структура публикаций в “Respectus Philologicus”

В “Respectus Philologicus” принимаются научные статьи, соответствующие требованиям, предъявляемым к публикациям такого рода. В статье необходимо сформулировать цель и определить методологию научного исследования, рассмотреть соответствующие исследования по данной проблеме, представить и обосновать результаты анализа материала, указать использованную литературу. Научная статья на русском языке должна быть снабжена аннотацией (не менее 1 000 печатных знаков) на русском языке, ключевыми словами на русском и английском языках и резюме на английском языке (не менее 2 000 печатных знаков).

В начале статьи, слева, указываются имя и фамилия автора, учреждение, представляемое автором (на языке статьи), адрес учреждения (на языке представляемой автором страны), контактный телефон, адрес электронной почты, область научных интересов автора. Ниже, в центре страницы, располагается название статьи. Название статьи, имя и фамилия автора, аффилиация повторяются перед *Summary* – на английском языке. В конце указываются имя и фамилия автора, ученая степень, звание и должность в представляемом автором учреждении.

Библиографические отсылки оформляются по международной гарвардской системе (подробнее см.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Библиографические отсылки в тексте оформляются следующим образом: в круглых скобках указывается фамилия автора, год издания, страница (или страницы).

Напр.: В середине прошлого века прозвучал знаменитый призыв разобраться в сущности явления, называемого «разрушительным залпом словесной артиллерии по крепости рассудка» (Болинджер 1987, с. 24).

Фамилию автора можно не упоминать, если авторство указываемой работы понятно из контекста. Если отсылка дается на работу нескольких авторов, указывается фамилия первого автора, напр.: (Баранов *и др.* 2004, с. 15). Если в списке литературы есть однофамильцы, в таком случае фамилия автора в отсылке сопровождается инициалом, напр.: (Баранов А. 1990).

Пояснения и замечания располагаются в конце страницы в виде постраничных сносок (шрифт 10, нумерация сносок сплошная).

Список литературы располагается в конце текста. Источники приводятся в алфавитном порядке по фамилиям авторов. В начале списка указываются источники на латинице, затем – на кириллице и иных графических системах. Источники оформляются следующим образом:

Для книг:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название книги*. Номер издания (если это не первое издание). Место издания: Издательство.

Для произведений художественной литературы, статей или других небольших текстов из книги:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста из книги. *In*: Инициалы автора или составителя. (В последнем случае перед инициалами составителя добавляется сокращение «Сост.».) ФАМИЛИЯ. *Название книги*. Место издания: Издательство, страницы.

Для текстов из периодических изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста. *Название периодического издания*, номер, страницы.

Для текстов из электронных изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста*. Режим доступа: адрес страницы в Интернете [См. дата].

Если в тексте упоминаются опубликованные в том же году труды одного автора, в таком случае в библиографической отсылке и списке литературы год издания сопровождается буквой а, б, в и т. д. (в хронологическом порядке, если это возможно).

В тексте на литовском языке литовские **антропонимы** пишутся в соответствии с современными нормами правописания, остальные антропонимы – в оригинальной форме согласно правилам, изложенным в «Орфографии и пунктуации литовского языка» (Сост. SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Vilnius: Mokslas, 81-89). В тексте на других языках антропонимы пишутся в соответствии с традициями правописания в тех языках. При первом упоминании в тексте указываются полностью имя и фамилия, в дальнейшем тексте можно указывать лишь фамилию того же лица.

Упомянутые в тексте иностранные или старинные названия литературных произведений, научных трудов, периодических изданий рекомендуется писать в оригинальной форме. Если подобные названия даются в переводе, в скобках или сноске следует указать оригинальное название. В сносках, библиографических отсылках и списке литературы все названия пишутся в оригинальной форме.

Художественную литературу рекомендуется цитировать на языке оригинала, сохраняя правописание и пунктуацию источника. В сносках можно приводить перевод цитаты из художественной литературы на иностранном языке. Цитаты из научной литературы на иностранном языке рекомендуется давать в переводе.

MŪSŲ AUTORIAI / OUR AUTHORS**Aliūkaitė Daiva**

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro jaunesnioji mokslo darbuotoja; Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kalbotyros katedros lektorė dr.; Lietuva

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Junior Researcher – Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities; Lecturer Dr – Kaunas University of Technology, Faculty of Humanities, Department of Linguistics; Lithuania

Bačiūnaitė Lina

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros doktorantė; Lietuva
PhD Student – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Bajarūnienė Jadvyga

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros bei Filologijos fakulteto Vokiečių filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Germanic Philology and Faculty of Philology, Department of German Philology; Lithuania

Bankauskaitė-Sereikienė Gabija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro vyr. mokslo darbuotoja; Lietuva

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Senior Researcher – Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Baranauskienė Rita

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Barandovská-Frank Věra

Tarptautinės mokslų akademijos docentė; San Marino; Kibernetikos instituto Paderborne docentė; Vokietija

Assoc. Prof. Dr – International Academy of Sciences; San Marino; Institute of Cybernetics in Paderborn; Germany

Bartkuvienė Inga

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros doktorantė, lektorė; Lietuva

Lecturer, PhD Student – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Germanic Philology; Lithuania

Braun Algis

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Užsienio kalbų katedros doktorantas, lektorius; Lietuva

Lecturer, PhD Student – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Foreign Languages; Lithuania

Brūzgienė Rūta

Mykolo Romerio universiteto Kalbos kultūros katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Naujosios literatūros skyriaus vyr. mokslo darbuotoja; Lietuva
Assoc. Prof. Dr – Mykolas Romeris University; Senior Researcher – Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Department of Contemporary Literature; Lithuania

Butrimienė Edita

Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos katedros doktorantė; Lietuva
PhD Student – Vytautas Magnus University, Faculty of Social Sciences, Department of Education; Lithuania

Cwik Michael

Kalbos teisių ir kultūrinės įvairovės forumo Briuselyje atstovas, daktaras; Belgija

Dr, Spokesman of the Forum for Language Rights and Cultural Diversity in Brussels; Belgium

Dainovica Natalija

Daugpilio universiteto Humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Latvija

Assoc. Prof. Dr – Daugavpils University, Faculty of Humanities, Department of Germanic Philology; Latvia

Danylyuk Nina

Lesios Ukrainkos Valstybinio Volynės universiteto Lucke Ukrainistikos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Ukraina

Assoc. Prof. Dr – Lesya Ukrainka Volyn State University of Lutsk, Department of Ukrainian Studies; Ukraine

Fadeeva Irina E.

Valstybinio Komi pedagoginio instituto Kultūros studijų katedros profesorė; Rusija

Prof. Dr Habil. – Komi State Pedagogical Institute, Department of Cultural Studies; Russia

Galouschko Victor G.

Sankt Peterburgo psichologijos ir socialinio darbo instituto Humanitarinių mokslų katedros docentas, humanitarinių mokslų daktaras; Rusija

Assoc. Prof. Dr – Saint-Petersburg Institute of Psychology and Social Work, Department of Humanities; Russia

Jundina Natalija

Daugpilio universiteto Humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Latvija

Assoc. Prof. Dr – Daugavpils University, Faculty of Humanities, Department of Germanic Philology; Latvia

Juzelėnienė Saulė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentė bei Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kalbotyros katedros lektorė dr., humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lecturer Dr – Kaunas University of Technology, Faculty of Humanities, Department of Linguistics; Lithuania

Kovtun Asija

Vytauto Didžiojo universiteto Česlavo Milošo slavistikos centro docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Assoc. Prof. Dr – Vytautas Magnus University, the Czeslaw Milosz Centre for Slavonic Studies; Lithuania

Krūminienė Jadvyga

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Vilniaus pedagoginio universiteto Anglų filologijos katedros docentė; Lietuva

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Germanic Philology and Vilnius Pedagogical University, Department of English Philology; Lithuania

Linkevičiūtė Vilma

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Užsienio kalbų katedros doktorantė, lektorė; Lietuva

Lecturer, PhD Student – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Foreign Languages; Lithuania

Minnaja Carlo

Padujos universiteto Grynosios ir taikomosios matematikos katedros profesorius; Italija

Prof. Dr Habil. – University of Padua, Department of Pure and Applied Mathematics; Italy

Paccagnella Laura Gilda

Padujos universiteto Grynosios ir taikomosios matematikos katedros profesorė; Italija

Prof. Dr – University of Padua, Department of Pure and Applied Mathematics; Italy

Satkauskaitė Danguolė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Germanic Philology; Lithuania

Solomonik-Pankrašova Tatyana

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Germanic Philology; Lithuania

Stulov Yuri V.

Minsko valstybinio lingvistikos universiteto Pasaulio literatūros katedros profesorius; Europos „Amerikos studijų asociacijos“ Baltarusijos filialo prezidentas; Baltarusija
Prof. Dr – Minsk State Linguistics University, Department of World Literature; President of European Association for American Studies in Belarus; Belarus

Ulvydienė Loreta

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva
Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Germanic Philology; Lithuania

Zuzevičiūtė Vaiva

Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos katedros profesorė, socialinių mokslų daktarė; Lietuva
Prof. Dr – Vytautas Magnus University, Faculty of Social Sciences, Department of Education; Lithuania

RESPECTUS PHILOLOGICUS 2008 Nr. 13 (18) A

Leidžiamas nuo 1999 m.

2008 06 26. Tiražas 100 egz.

Leidžia VU Kauno humanitarinis fakultetas ir
Akademia Świętokrzyska im. Jana Kochanowskiego –
Wydział Humanistyczny w Kielcach

Maketavo “Vilniaus universiteto leidykla”, Universiteto g. 1, 01122 Vilnius
Spausdino “Vilniaus universiteto leidyklos” spaustuė